

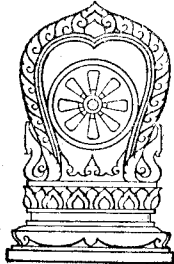
ฉบับที่ ๑๖๓๕

ฉบับที่ ๑๐๓๕๖๗๘๙

๑๑๑ / ๑๑ ๔๐

ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ

ห้องสมุดและศูนย์เอกสารนานาชาติ
กระทรวงศึกษาธิการ

ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ

พิมพ์เป็นครั้งแรก

ในงานฉลองวันครบหกสิบปีของกระทรวง

วันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๘๕

เลขทะเบียน.....	00823
เลขหมู่.....	351.851
วันที่.....	9 ก.พ. 27

ไบเทรค

หน้า	บรรทัด	ผิด	ถูก
๓	๒๐	ลก	ลูก
๖	๓	ผู้	ผู้
๑๒	๑	สมเด็จพระเจ้าพระยามหาศรีสุริยวงศ์	สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์
๕๒	๕	ประยูรวงศาเวศ	ประยูรวงศาสาส
๕๖	๒๑	จ่ายน	จ่ายน
๑๑๔	๖	พระเจ้าน้องยาเธอ	สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ
๑๑๘	๑๓	ตัด "กรมมหาวิทยาลัย" ออก	
๑๘๐	๑๔	๒๔๗๕-๒๔๘๐	๒๔๗๘-๒๔๘๐
๑๘๒	๕	ศิริพันธ์	ศิริพันธ์
๑๘๓	๒	พระยาสรภักษ์วานิช	พระยาสรภักษ์พิพัฒน์
ก่อนบรรทัดที่ ๑๑		เติม "รัฐบาลชุดจอมพล แปลก พิบูลสงคราม"	
๒๐๓	๔	พระยาสรภักษ์วานิช	พระยาสรภักษ์พิพัฒน์
๒๐๗	ก่อนบรรทัดที่ ๕	เติมข้อความต่อไปนี้	

๖ กรรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๒

ตามที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ข้าพเจ้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และจัดตั้งคณะรัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อบริหารราชการแผ่นดินตามประกาศพระบรมราชโองการ แต่งตั้งนายกรัฐมนตรี ลงวันที่ ๒๕ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๒ ทั้งข้าพเจ้าและคณะรัฐบาลได้เข้าเฝ้าปฏิบัติตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยมาตรา ๑๔๑ แล้ว บัดนี้ข้าพเจ้าและคณะรัฐมนตรีขอแถลงนโยบายเพื่อสภานิติบัญญัติจะได้พิจารณาตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยมาตรา ๑๔๕-๑๔๖ ดังต่อไปนี้

๑ ล ๑

๕. การศึกษา

รัฐบาลนี้ถือว่าการส่งเสริมและบำรุงการศึกษาอบรมประชาชนเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรก จะพยายามให้ประชาชนได้รับการศึกษาอบรมทั่วถึงกันทุกเพศทุกวัย โดย

- (๑) จะส่งเสริมปรับปรุงและบำรุงการอาชีวศึกษาเป็นพิเศษ
- (๒) จะส่งเสริมปรับปรุงและบำรุงการพลศึกษาให้ได้ผลดียิ่งขึ้น
- (๓) จะส่งเสริมปรับปรุงการศึกษาผู้ใหญ่ให้กว้างขวางดียิ่งขึ้น
- (๔) จะตั้งโรงเรียนรัฐบาลและประชาบาลเพิ่มขึ้นให้เพียงพอกับความต้องการ ของประชาชนตาม

ลำดับแห่งความจำเป็น

- (๕) จะเพิ่มจำนวนครูอาจารย์ตลอดจนปรับปรุงสมรรถภาพของครูอาจารย์ให้เหมาะสมแก่กาลสมัย
- (๖) จะขยายการสนับสนุนและบำรุงโรงเรียนราษฎร์ให้มากขึ้น
- (๗) จะได้ปรับปรุงและขยายเพิ่มเติมการศึกษาชั้นมหาวิทยาลัยให้ได้ผลดียิ่งขึ้น
- (๘) จะพยายามจัดให้มีห้องสมุดสำหรับประชาชนให้แพร่หลายยิ่งขึ้น ทั้งปริมาณและคุณภาพ
- (๙) จะยึดหลักเป็นทางปฏิบัติว่า รัฐมีหน้าที่ให้การศึกษารวมแก่ประชาชนพลเมืองทุกคน โดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน และช่วยเหลือให้เครื่องอุปกรณ์การศึกษาตามสมควร

๗ ๑

อนึ่ง ในบรรดากิจการบริหารราชการแผ่นดินทั้งหมด ซึ่งรัฐบาลก่อน ๆ ได้ปฏิบัติมาด้วยดี รัฐบาลนี้จะดำเนินการต่อเนื่องเพื่อให้กิจการทุกอย่างดำเนินก้าวหน้าตามสมควรแก่กำลังคน และกำลังเงิน ให้ข้าราชการทุกกระทรวงทบวงกรมปฏิบัติหน้าที่ของตน ด้วยวิริยอุตสาหะ สุจริตต่อหน้าที่และให้ได้ผลดีแก่ประเทศชาติมากที่สุดที่จะทำได้ ทั้งจะให้ความเอาใจใส่สนับสนุนให้ข้าราชการประจำมีความมั่นคงในฐานะและช่วยเหลือข้าราชการบ้านานู ข้าราชการนอกประจำการทั้งทหารพลเรือนด้วย

ในการปฏิบัติงานของชาติตามนโยบายที่แถลงมาข้างต้นนี้ จำต้องขอความเห็นอกเห็นใจไมตรีจิต และความร่วมมือจากท่านทุกฝ่าย เพื่อเป็นกำลังน้ำใจให้รัฐบาลและข้าราชการสามารถบริหารราชการแผ่นดินให้ลุล่วงสำเร็จเป็นคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ อันจะนำมาซึ่งความผาสุกสมบูรณ์แก่ประชาชนทั่วหน้ากัน

นายกรัฐมนตรี จอมพล แปลก พิบูลสงคราม

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ พลตรี สวัสดิ์ ส. สวัสดิ์เกียรติ

ทำเนียบรัฐบาล

๒๒ มีนาคม ๒๔๕๕

เรียน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

เนื่องในโอกาสงานฉลองวันสถาปนากระทรวงศึกษาธิการเวียนมาบรรจบครบรอบ ๖๐ ปี ในวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๕๕ ท่านจึงขอให้ข้าพเจ้าเขียนคำขวัญเพื่อจัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานนี้ ข้าพเจ้ามีความเต็มใจที่จะสนองตามความประสงค์

ในการที่กระทรวงศึกษาธิการได้จัดให้ มีงานเฉลิมฉลองวันสถาปนากระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเวียนมาบรรจบครบรอบ ๖๐ ปี เป็นงานใหญ่ทั้งในพิชิตทางศาสนาและงานรื่นเริงเป็นพิเศษกว่าปีก่อน ๆ นับว่าเป็นความคิดที่ดีและถูกต้อง เพราะถ้าจะเทียบกับบุคคลในอายุครบ ๖๐ ปี เช่นนี้เขาก็ทำกันเป็นงานใหญ่เป็นพิเศษกว่าปีปกติ

พลเมืองของชาติจะสามารถประกอบประโยชน์อันยิ่งใหญ่ให้แก่ชาติ ย่อมต้องอาศัยการศึกษา ซึ่งตกเป็นหน้าที่สำคัญของกระทรวงศึกษาธิการ จะต้องทำการอบรมสั่งสอนให้รู้ผิดชอบชั่วดี ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน รักหมุ่รักคณะ เห็นประโยชน์ส่วนรวมสำคัญกว่าประโยชน์สุขส่วนตัว ขยันหมั่นเพียรในการประกอบสัมมาอาชีพ ตั้งอยู่ในวัฒนธรรมและศีลธรรม โดยที่การศึกษามีความสำคัญยิ่งที่รัฐจะต้องส่งเสริม ฉะนั้นประกาศพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องแผนการศึกษาชาติจึงได้ระบุไว้ว่า “ รัฐพึงถือว่าการศึกษามีความสำคัญเป็นอันดับแรกในกิจการของรัฐ ” ผลแห่งการ

ส่งเสริมย่อมปรากฏได้จากงบประมาณของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งได้ทวีขึ้น
จาก ๔ ล้านบาทเศษ ในปี พ.ศ. ๒๔๖๕ เป็น ๑๘๖ ล้านบาทเศษใน พ.ศ.
๒๔๘๕

ใน สฤวาระดิถี อัน เป็นมงคลเฉลิมฉลอง วันคล้ายวันสถาปนากระทรวง
ศึกษาธิการ เวียนมาบรรจบครบรอบ ๖๐ ปี ข้าพเจ้าขอถือโอกาสนี้ตั้งปณิธาน
อัญเชิญอานภาพคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย จงดลบันดาลให้
กระทรวงศึกษาธิการสถิตสถาพรยืนนาน เป็นสถาบันรับภาระกิจในอันที่จะเสริม
สร้างการศึกษาของชาติไทยให้รุ่งเรืองชั่วกาลปาวสานต์ และขอให้ท่านข้าราชการ
กระทรวงศึกษาธิการทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคตลอดจนครู อาจารย์ ถึง
พร้อมด้วยพรสี่ประการ อายุ วรรณ สุข พละ ปฏิภาณสิริสารสมบัติปราศจาก
อนิฏฐารมณ์และสรรพโรคาพาธภัยพิบัติอุบัติวันตรายด้วยประการทั้งปวง ประสบ
แต่สรรพมิ่งมงคลสมบูรณ์พูนผลในสิ่งอันพึงปรารถนา มีความเจริญก้าวหน้าใน
หน้าที่ราชการและส่วนตัวยิ่ง ๆ สืบไป.

ขอแสดงความนับถืออย่างยิ่ง

จอมพล ป. พิบูลสงคราม

(ป. พิบูลสงคราม)

คำนำ

วันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๕๕ เป็นวันที่กระทรวงศึกษาธิการ
มีกำหนดมาครบ ๖๐ ปีบริบูรณ์ บรรดาข้าราชการทุกกรมกอง ครุทุกประเภท
รวมทั้งครูโรงเรียนราษฎร์ เจ้าหน้าที่ในสำนักงานและองค์การที่เกี่ยวข้องกับ
กระทรวงศึกษาธิการทุกแห่ง ต่างพร้อมเพรียงกันร่วมมือร่วมใจจัดงานฉลอง
มงคลวาระนี้เป็นการใหญ่ คณะกรรมการจัดงานได้ประชุมหารือกัน และมึ
ความเห็นว่าเป็นงานสำคัญ สมควรจัดพิมพ์หนังสือขึ้นเป็นที่ระลึก
และพิจารณาเห็นว่าในระหว่างระยะเวลา ๖๐ ปีที่ผ่านมา กระทรวงศึกษา-
ธิการได้เปลี่ยนแปลงและขยายวงการทำงานกว้างขวางขึ้นเป็นอันมาก ถ้าจะจัดพิมพ์
ประวัติกระทรวงศึกษาธิการขึ้นในครั้งนี้ ก็จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจ โดย
เฉพาะแก่นักศึกษาวิชาครู ผู้ที่จำเป็นต้องศึกษาค้นคว้าในวิชาประวัติศาสตร์ศึกษา
ของประเทศไทย

แต่ผู้ที่จะเรียบเรียงประวัติกระทรวงศึกษาธิการขึ้นนั้น จำเป็นจะต้องเป็น
บุคคลผู้มีความรู้ความชำนาญในวิชาประวัติศาสตร์เป็นอย่างดี กรรมการจัดงาน
ฉลองกระทรวง จึงได้ขอร้องให้นายรอง ศยามานนท์ คณะบดีคณะอักษร
ศาสตร์และครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ช่วยทำงานนี้ เพราะนายรอง
ศยามานนท์ เป็นผู้ที่สนใจทั้งวิชาประวัติศาสตร์และวิชาครู เป็นศาสตรา-
จารย์หัวหน้าแผนกวิชาประวัติศาสตร์ และเป็นราชบัณฑิตในวิชาประวัติศาสตร์
ด้วย นายรอง ศยามานนท์ได้รับทำงานอันนี้ด้วยความเต็มใจ แต่ขอให้
ชี้แจงไว้ในคำนำว่า หนังสือเล่มนี้อาจขาดตกบกพร่องบ้าง เพราะมีเวลา

๒

กันคว่ำและเรียบเรียงเพียง • เดือนเท่านั้น กระทรวงศึกษาธิการขอแสดงความขอบคุณนายรอง ศยามานนท์ และหวังว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์สมควรปรารถนา

อนึ่งเมื่อได้ตกลงว่าจะพิมพ์หนังสือเล่มนี้ขึ้น องค์การค่าของครูสภาได้แสดงความจำนงว่า ใครจะจัดพิมพ์หนังสือประวัติกระทรวงศึกษาธิการนี้ให้โดยไม่คิดมูลค่า ทั้งนี้เป็นประจักษ์พยานอย่างที่ว่า องค์การค่าของครูสภาได้เสียสละเพื่อประโยชน์แห่งส่วนรวม กระทรวงศึกษาธิการจึงขอขอบคุณครูสภาและองค์การค่าของครูสภาเป็นอย่างมาก.

โสมภัก

กระทรวงศึกษาธิการ

วันที่ • เมษายน พุทธศักราช ๒๔๘๕

สารบัญ

ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ

		หน้า
ตอนหนึ่ง	ก่อนการตั้งกระทรวง	๑
ตอนสอง	การเริ่มงาน พ. ศ. ๒๔๓๕—๒๔๕๓	๒๖
ตอนสาม	การขยายงาน พ. ศ. ๒๔๕๓—๒๔๗๕	๘๓
ตอนสี่	ภายใต้การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ	๑๒๗
ตอนห้า	การบริหารราชการของกระทรวงศึกษาธิการปัจจุบัน	๑๖๕
ภาคผนวก		๑๗๕

ตอนหนึ่ง ก่อนการตั้งกระทรวง

กระทรวงศึกษาธิการ แต่เดิมมีชื่อว่ากระทรวง อรรถมการ ตั้งเป็นกระทรวง
เสนาบดีในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๑ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑ ตรงกับขอมะโรง
พ.ศ. ๒๔๓๕ มีกำเนิดมาจากกรมศึกษาธิการซึ่งตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม
พ.ศ. ๒๔๓๐ และมีหน้าที่จัดการศึกษาทั้งปรากฏอยู่ในประกาศตั้งกรมศึกษาธิการ
ประกาศตั้งกรมศึกษาธิการ

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศกระทรวงทั่วกันว่า การเล่าเรียน
วิชาเป็นการสำคัญของราชการบ้านเมือง แต่ก่อนมายังหาได้จัดตั้งขึ้นเป็นแบบแผนให้
แพร่หลายแล้งหาได้มีเจ้าพนักงานสำหรับบังคับบัญชาราชการฝ่ายการเล่าเรียน ทั้งปวง
ไม่ ยักันได้ทรงทำนุบำรุงการเล่าเรียนให้เป็นแบบอย่างเจริญรุ่งเรืองขึ้นได้มาก แลได้
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีเจ้าพนักงานรับกระแสพระราชดำริ จัดการนั้นตลอดมา
เมื่อการเล่าเรียนเจริญขึ้น ผู้ซึ่งรับราชการในการเล่าเรียน คือเจ้าพนักงานสำหรับ
บังคับบัญชาการเล่าเรียน แลอาจารย์ผู้สอนวิชาเป็นต้นนั้นก็มีมากขึ้นโดยลำดับ ผู้ซึ่ง
รับราชการในตำแหน่งการทั้งปวงเหล่านี้ก็เป็นข้าราชการ รับราชการแผ่นดินสนอง
พระเดชพระคุณส่วน ๑ เหมือนกับข้าราชการกรมอื่น ๆ แต่ยังหาได้มีตำแหน่งใน
ราชการไม่ เพราะราชการฝ่ายการเล่าเรียนยังไม่ได้ตั้งสังกัดขึ้นเป็นกรม ๑ เหมือน
กับประเทศอื่น ๆ

ยักัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานซึ่งสำหรับจัดการเล่าเรียน
ทั้งปวงรวมเป็นกรม ๑ เรียกว่ากรมศึกษาธิการ ผู้ซึ่งได้รับกระแสพระราชดำริ เป็น
หัวหน้าพนักงานจัดการเล่าเรียนเป็นตำแหน่งข้าหลวงผู้บัญชาการศึกษา แลให้ผู้ซึ่งได้
รับราชการอยู่ในพนักงานจัดการเล่าเรียน ทั้งปวง สังกัดขึ้นอยู่ในกรมศึกษาธิการตาม

ตำแหน่งซึ่งได้รับราชการนั้นทุกคน ให้กรมศึกษาธิการนี้เป็นกรม ๑ ในราชการฝ่ายพลเรือนเหมือนอกับกรมอื่น ๆ สืบไป

ประกาศมา ณ วันศุกร์ เดือน ๖ ปี ๑๕ คำ บั๊กน นพศก จุฬจักราช ๑๒๔๘ (พ.ศ. ๒๔๓๐)

การศึกษาแผนโบราณ การศึกษาได้จัดกันมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี (พ.ศ. ๑๗๘๑-๑๘๒๑) เป็นการศึกษาแผนโบราณซึ่งขึ้นทนมกกันมาจนถึงรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ แม้ว่าไทยได้รับความเจริญทางศิลปวิทยาการ ทั้งอิทธิพลฝรั่งแผ่เข้ามาในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี (พ.ศ. ๑๘๘๓-๒๓๑๐) การศึกษาแผนโบราณก็ได้เปลี่ยนแปลงลักษณะ ชาติยวัคเป็นสถานศึกษา และมีพระเป็นครูสอน ฝรั่งที่ได้เข้ามาเมืองไทยในสมัยต่าง ๆ สนใจในการศึกษาแผนโบราณ และเล่าไว้ในหนังสือซึ่งเขาแต่งขึ้น เมอร์ซีเออร์ เคอะ ลาลแบร์ ซึ่งเป็นราชทูตคนหนึ่งในคณะทูตฝรั่งเศสครั้งที่สอง ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้มาเจริญทางพระราชไมตรีในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์กล่าวไว้ในหนังสือราชอาณาจักรสยามว่า "พระสอนหนังสือให้แก่ชาวชน ทั้งท้าวพเจ้าโตเล่าแล้ว และท่านอธิบายคำสั่งสอนแก่ราษฎรตามที่เขียนไว้ในหนังสือบาลี" หนังสือราชอาณาจักรไทยหรือประเทศสยามของมองเซนเยอร์ บัลเลอกัวซ์ สังฆราชแห่งมัลลอสในคณะสอนศาสนาโรมันคาทอลิกของฝรั่งเศสประจำประเทศไทย ซึ่งพิมพ์ออกจำหน่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๗ กล่าวว่ "ภายหลังหรือข้างที่ก่อนพิธิ โทณจก บิคารมารคาสั่งบุตรของตนไปอยู่วัดเพื่อเรียนอ่าน และเขียน ณ ทินนเด็กเหล่านรับใช้พระ พายเรือให้พระ แลรับประทานอาหารซึ่งบิณฑบาตมาไว้ร่วมกัษพระทวีย พระสอนอ่านหนังสือให้เพียงเล็กน้อยวันละครั้งหรือสองครั้ง ทั้งนี้เพื่เป็นการคอยแทน การศึกษาของเด็กหญิงมีการสอนให้ทำครัว ทำนาพริก ทำขนม มวนขจรและจับปล" หนังสือราชอาณาจักรและชาวสยามของ

เซอร์จอห์นบาวริง ผู้สำเร็จราชการฮ่องกง ซึ่งสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย พระบรมราชินีนาถแห่งประเทศบริเตนใหญ่ ทรงแต่งตั้งเป็นอัครราชทูตมาเจริญทางพระราชไมตรี เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘ กล่าวถึงการศึกษาไว้สองแห่ง แห่งหนึ่งมีความว่า "การศึกษาดังต้นแต่การโกนจุก แล้วเด็กผู้ชายถูกส่งไปอยู่วัด เรียนอ่าน เขียนและคำสอนศาสนาข้พระ" อีกแห่งหนึ่งมีความว่า "พระไทร้มอบหมายให้จัดการศึกษาและโรงเรียนอยู่ที่วัดโดยมาก ย่อมเป็นของขจวมคายอยู่เองที่การสอนให้รู้คำสั่งสอน และประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาเป็นส่วนสำคัญมากของระบบการศึกษา พลเมืองชายส่วนหนึ่งอ่านและเขียนหนังสือออก แต่วิชหะแสวงหาความรู้ชั้นสูงสาขาใดสาขาหนึ่งมีอยู่น้อย ถึงกระนั้นก็ดี โดยเฉพาะในบรรดาขุนนาง ยังใฝ่ใจเรียนวิชาเครื่องจักรกลไกรจักร ใช้เครื่องมือเดินเรือและวิชาปรัชญากันมาก

ค่าเล่าเรียนตามปรกติในโรงเรียนสามัญที่กรุงเทพฯ เก็บจากเด็กชายคนละ ๘ กอลดาร์ หรือ ๓๕ ซิลลิงส์ต่อปี และอีก ๑๕ กอลดาร์ เป็นค่าที่อยู่ เสื้อผ้า เครื่องเขียนและอื่น ๆ ชาวเงินทรวยบางคนจ้างครูสอนส่วนตัวเดือนละ ๘ กอลดาร์ ห้องเรียนห้องหนึ่งอาจเข้าได้เดือนละ ๒ กอลดาร์ครึ่ง หรือต่ำกว่านั้น

การศึกษาศตรัถกตทั้งในประเทศสยาม มีอยู่น้อยคนที่อ่านหรือเขียนได้ อย่างไรก็ดี ในการแสดงละครภายในพระราชวัง สตรัคนหนึ่งบอกบทและพลิกหน้าบทละครได้อย่างแคล่วคล่องมาก"

สถานศึกษาของราษฎร อยู่วัด การศึกษาในสำนักราชบัณฑิต และการเล่าเรียนแต่งโคลงฉันท์ กาพย์ กลอน ระหว่างหมู่เจ้านาย ข้าราชการหรือญาติพินของบุคคลเหล่านั้นก็เป็นเรื่องภายในวงจำกัด ราษฎรนิยมพาลกหลานไปฝากพระเพื่อเล่าเรียนหนังสือ พระก็ยินดีรับไว้ เพราะท่านต้องมีศิษย์ไว้สำหรับปรนนิบัติ ศิษย์ไทรยการอบรมในทางศาสนา ได้เล่าเรียนอ่านเขียนหนังสือไทยและบาลีตามสมควรเพื่อ เป็น

การเตรียมสำหรับเวลาข้างหน้า เมื่อโตขึ้น จะได้สะดวกในการอุปสมบท เพราะ
 มีพระเพณีสหายผู้มอญอายุครบ ๓๐ ปีบริบูรณ์ อุปสมบทเป็นพระภิกษุ เป็นประเพณี
 ที่มานานแล้วซึ่งน่าจะสืบเนื่องมาจากแผ่นดินพระเจ้าบรมโกษา ด้วยพระองค์ทรง
 กวักชวนการศึกษาทางพระศาสนา บุตรหลานข้าราชการคนใดที่จะถวายตัวทำราชการ
 ถ้ายังไม่ได้บวช ไม่ทรงแต่งตั้งให้เรียนจนจบ ประเพณีนี้ยังผลให้วัดทุกแห่งเป็นโรงเรียน
 และพระที่อุปสมบทเป็นครอบรมสั่งสอนศิษย์ของตนตามความสามารถที่จะทำได้ แต่คำว่า
 โรงเรียนผลกกับที่เข้าใจกันในเวลานี้ ด้วยไม่มีโรงเรียนปลุกปั้นสำหรับเฉพาะการเรียน
 เป็นแต่ศิษย์ใคร ใครก็สอนอยู่ที่ภูมิจากของตนตามความสะดวกและความพอใจ พระรูปหนึ่ง
 ก็ไม่มีศิษย์มาก เพราะข้อนี้เลี้ยงศิษย์และอยู่ได้ด้วยการรับบิณฑบาต หนังสือเขียน
 ในสมัยนั้นมีหนังสือจินตตามณซึ่งสมเด็จพระนารายณ์โปรดเกล้าฯ ให้พระโหราธิบดีแต่ง
 ขึ้น นับว่าเป็นแบบเรียนภาษาไทยเล่มแรก พระองค์มีพระประสงค์จะให้ชาวไทยรู้ภาษา
 ของตนอย่างซาบซึ้ง โดยเหตุว่าในรัชสมัยของพระองค์มีพวกบาทหลวงเข้ามาสอน
 ศาสนาและนำเอาคำรับคำราชาตลอดจนภาษาเข้ามาสู่เมืองไทย ถ้าเมืองไทยไม่คิดกั
 ไข ขนบธรรมเนียมศาสนาตลอดจนภาษาไทยก็จะถูกกลืนหมด เมื่อคนไทยมีตำราเรียน
 ของตัวเอง มีความรู้อ่านออกเขียนได้ก็เป็นทางให้ศึกษาขนบธรรมเนียม ศาสนาและ
 ภาษาของตน และเป็นเหตุชักจูงให้นิยมวัฒนธรรมของตนเอง หนังสือจินตตามณว่า
 ด้วยด้วยพยัญชนะ สระและการประสมตัวอักษร แบ่งเป็นแม่ ก กา กน กง กก กค
 กข กม เกย เมื่อจบแม่เกย อ่านหนังสือออกแล้วก็มี การแต่งร้อยแก้ว โคลง ฉันท์
 กาพย์ กลอน เป็นการศึกษาชั้นสูง และมีการศึกษาศัพท์ ภาษาที่เกยวของกับภาษา
 ไทยเช่นภาษาชวา เขมร บาลี และสันสกฤต เป็นต้น ตลอดจนวางแบบวิชาข้าราชการ
 ลงไว้เสร็จ นอกจากนั้นหนังสืออื่น ตามแต่พระจะจัดหาให้ สำหรับวิชาสอนพระใช้
 กระดานแผ่นยาว ๆ ทาเขม่าหมึกขย้าน้ำขาวเช็ดหรือนำขรรคมทา เขียนด้วยดินสอพอง

ขึ้นเป็นแท่ง ๆ หรือคนสอดหินทำเป็นแท่ง ๆ ซึ่งหาได้ในบ้านเมือง เริ่มต้นให้เขียน
ตัวอักษรตั้งแต่ ก จนถึง ฮ ให้จำได้ แล้วตั้งต้นแจกลูก แต่แม่ ก กา กน กง กก
กค กข กม เกย และหัดผันแม่นั้น ๆ ไปด้วย เมื่อเรียนจบตลอดหรือไม่ทันจบ
ก็หัดให้อ่านหนังสือเรียกว่าชินสมุก เพราะใช้สมุกเปลือกข่อย หนังสืออื่น ๆ ที่ใช้
สำหรับหัดอ่านก็แล้วแต่จะหาได้ โดยมากแต่งเป็นคำประพันธ์ ตามคติโบราณนิยม การ
สอนของพระ ไม่แต่สอนหนังสือไทยอย่างเดียว มีการสอนวิชาอื่นด้วยเช่นวิชาเลข
และภาษาบาลี แต่สอนไม่ปะปนกัน เวลาสอนเลขก็เลขล้วน เวลาสอนหนังสือก็หนังสือ
ล้วน ภาษาบาลีมีตั้งต้นสอนก่อนเมื่ออ่านเขียนหนังสือไทยได้พอควรแล้ว การเรียน
ภาษาบาลีต้องเริ่มต้นหัดอ่านและเขียนหนังสือขอมก่อน เพราะคัมภีร์ที่จะเรียนเป็นตัว
หนังสือขอม ถ้าหากศิษย์เกียจคร้าน พระก็ใช้ไม่เรียวเขียนค้

การศึกษาแผนโบราณหนักทางวิชาอักษรศาสตร์ ไม่มีการค้นคว้าทางธรรมชาติและ
หรือวิทยาศาสตร์ เป็นการศึกษาที่อนาถตามแบบแผนและประเพณี ในการศึกษา
ด้านปฏิบัติเพื่อประกอบอาชีพ วิชาการฝีมือต่าง ๆ มีช่างถม ช่างทอง ช่างแกะ
ช่างปั้น วิชาแพทย์แผนโบราณและวิชาอาชีพอื่น ๆ เรียนกันในวงศ์สกุลและตาม
ท้องถิ่น ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ผู้ทรงวิชาช่างมีโอกาสเรียนวิชาอื่นโดยสมัคร
ทำงานในกรมช่างสิบหมู่ "ส่วนช่างเขียนฝ่ายทหารแต่ทำการฝ่ายพลเรือนนั้น คือ
กรมช่างสิบหมู่ ช่างเขียนไว้ในฝ่ายทหารนั้น ก็คงจะเป็นด้วยช่างเกิดขึ้นในหมู่ทหาร
เหมือนทหารอื่นเขื่อนย แต่ภายหลังมาเมื่อทำการต่าง ๆ มากขึ้น จนถ้งเป็นการ
ละเอียด เช่น เขียน ขัน แกะ สลัก ก็เลยติดอยู่ในฝ่ายทหาร แต่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับ
อันใดในราชการทหาร ไม่ได้ขึ้นกรมพระรดาโหม มีแต่กองต่างหาก แม่กองนั้น
มักจะเป็นเจ้านายโดยมาก เมื่อเกิดช่างอื่น ๆ ขึ้นอีกก็ตั้งอยู่ในกรมเดิม ฝ่ายพลเรือน
ช่างทหารบ้าง ไม่เฉพาะว่ากรมช่างจะตั้งเป็นฝ่ายทหาร เช่นช่างประคัษกระเจกชน

กรมวัง ช่างมหากลึงเครื่องอยู่ในมหากลึงเป็นต้น” (จากพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน) แต่
ผู้ขอเรียนได้รับการศึกษาปริยัติธรรมและรับการอบรมนิสัยใจคอให้เป็นคนสงบประกอบ
สัมมาอาชีวะของตน

แม้ว่าการศึกษาแผนโบราณจัดกันเองโดยอาศัยพระและราษฎรร่วมมือกัน แต่
พระเจ้าแผ่นดินทรงพระกรุณาทำนุบำรุงการศึกษาทั้งทางตรงและทางอ้อม ตั้งแต่สมัยกรุง
สุโขทัยเป็นราชธานี เป็นต้น เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๖ พระเจ้ารามคำแหงมหาราชกษัตริย์
กรุงสุโขทัยได้ตั้งแบบหนังสือไทยขึ้น มีสระและพยัญชนะเขียนในบรรทัดเดียวกัน
ครั้นล่วงรัชกาลพระเจ้ารามคำแหงมหาราชแล้ว มีสอนแก้ไขไปใช้ตามหนังสือขอม
ซึ่งสระอยู่ข้างหน้าพยัญชนะข้าง อยู่ข้างหลังข้าง ข้างบนข้าง ข้างใต้พยัญชนะข้าง
อย่างเช่นใช้เป็นแบบหนังสือไทยสืบมาจนทุกวันนี้ พระมหาธรรมราชาลิไทเป็นนัก
ปราชญ์ได้เล่าเรียนในสำนักสังฆลังกาวงศ์และราชบัณฑิตจนทรงทราบพระไตรปิฎก
แตกฉาน และทรงนิพนธ์หนังสือไตรภูมิพระร่วง มีพระศรัทธานิยมในพระศาสนาลัทธิ
ลังกาวงศ์ยิ่งกว่าพระเจ้าแผ่นดินองค์อื่น ๆ แต่ก่อนมา ทรงอาราธนาพระเถระชาว
ลังกาเข้ามาเป็นสังฆราชาในกรุงสุโขทัย จัดวางแบบแผนในสังฆมณฑลตามเยี่ยงอย่าง
ลังกานั้นคงเช่น เช่นแบ่งสังฆเป็นฝ่ายคามวาสีและฝ่ายอรัญวาสี พระองค์ได้ละ
ราชสมบัติเสด็จออกทรงผนวชเป็นพระภิกษุอยู่คราวหนึ่ง เป็นต้นแบบอย่างที่ขอเรียน
ในวัด เรียนภาษาไทยและภาษาขาลีควบกันไป สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีพระอริยาศัย
เป็นนักเรียนรอบรู้ศิลปวิทยาต่าง ๆ มีอักษรศาสตร์ นิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ เป็น
เจ้านายกรุงศรีอยุธยาพระองค์แรกที่ขึ้นไปครองราชอาณาเขตกรุงสุโขทัย เมื่อประทับ
อยู่เมืองพิษณุโลกก็ทรงชวนชวรายศึกษาเรื่องราวประวัติ และราชประเพณีของพระเจ้า
แผ่นดินที่ปรากฏพระเกียรติในครั้งกรุงสุโขทัย เมื่อทรงทราบเรื่องราวและแบบแผน
ครั้นนั้น ก็ทรงเลอกลังสรรสิ่งที่ดีมาปฏิบัติตามเช่นเมื่อแรกครองราชสมบัติอยู่ ณ กรุงศรี

อยุธยา ทรงอุทิศพระราชวังตอนหนึ่งสร้างเป็นวัดพุทธรักษา (ต่อมาเรียกว่าวัดพระศรี
 สวรรเพชญ์ในพระราชวัง เหมือนอย่างวัดมหาธาตุที่กรุงสุโขทัย) นอกจากนั้นทรงส่ง
 ราชทูตออกไปนิมนต์พระเถระมาจากลังกา และทรงพระราชศรัทธาออกผนวชเป็นพระ
 ภิกษุเหมือนอย่างพระมหาธรรมราชาลิไท ประทับอยู่ตงฟ้ามณี ในรัชสมัยสมเด็จพระ
 นารายณ์ การศึกษาวรรณคดีไทยเฟื่องฟูมาก คำประพันธ์ที่นิยมกันแพร่หลายในครั้ง
 นั้นคือโคลงสี่สุภาพ พระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นกวีเลิศองค์หนึ่ง โปรดการประพันธ์โคลง,
 ฉันท, กาพย์ กลอน ราชสำนักของพระองค์เป็นที่ชุมนุมของกวี มีพระมหาราชาครุ พระ
 ไทราชบิดา ศรีปราชญ์ มหาราชาเชียงใหม่ พระเขยวราช พระศรีภริยปรีชา เป็นต้น
 ในรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นสมัยฟื้นฟูกิจการต่าง ๆ ของไทยในด้านการ
 ศึกษา ในด้านการศึกษาทางวรรณคดีมีการแต่งบทกลอนกันมาก ในรัชกาลที่ ๒
 พระเจ้าแผ่นดินทรงโปรดการประพันธ์มากถึงกับได้มีภาษิตสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
 กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ว่า "ในรัชกาลที่ ๒ ใครแต่งบทกลอนดีก็เป็นคนโปรด"
 กลอนที่แต่งขึ้นไม่ว่าจะเป็นเพลงยาว บทละคร หรือกลอนสุภาพ มีข้อความอย่าง
 ไพเราะ สุนทรภู่กวีเอกคนหนึ่งของไทยมีชีวิตอยู่ในรัชกาลนี้ ในด้านศาสนา ใน
 รัชกาลที่ ๑ โปรดเกล้าฯ ให้ทำสังคายนาพระไตรปิฎกขบบริบูรณ์ และให้เก็บไว้
 สำหรับอ่านกันในหอพระมณเฑียรธรรมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ที่หอนโปรดให้
 ราชบัณฑิตสอนพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณร ประเพณีที่ให้ราชบัณฑิตสอน
 พระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณรทว่าสืบเนื่องมาจนถึงรัชกาลที่ ๕ ดังจะเห็นได้จาก
 พระราชดำรัสใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลง พระบรมราชาธิบาย
 แก่ไขการปกครองแผ่นดินว่า "ส่วนกรมราชบัณฑิตซึ่งเหมือนหน้าที่จะรวมอยู่ในกรม
 ธรรมการ ก็แยกไปเป็นกรมหนึ่งต่างหากไม่เกี่ยวของกัน กรมธรรมการมีแต่ที่จะว่า
 ความพระสงฆ์อย่างเดียว กรมราชบัณฑิตเป็นหน้าที่จะบอกหนังสือพระสงฆ์แยกไป

ส่วนหนึ่ง มีหน้าที่รวมกัน แต่ในเวลาพระสงฆ์มาแปลพระปริยัติธรรมต้องเป็นผู้มา
 กำกับตรวจตราด้วยกันทั้งสองกรม” นอกจากนี้ โปรดให้ทรงตั้งพระภิกษุที่ทรงคุณวุฒิ
 จักการสอนพระปริยัติธรรม ในรัชกาลที่ ๓ ทรงออกขุนนางแล้วเรียนทางพระศาสนา
 เป็นพิเศษ โปรดเกล้าฯ ให้มีการสอบไล่พระปริยัติธรรมในพระบรมมหาราชวัง ทรง
 เกื้อกูลเลี้ยงดูตลอดจนบิดามารดาของพระสงฆ์ที่สอบไล่เป็นเปรียญ หรือไล่เรียนเป็น
 พระราชาคณะ ทรงจ่ายพระราชทรัพย์สร้างและปฏิสังขรณ์วัดโดยเฉพะาวัดพระเชตุพน
 โปรดให้มีการจารึกกวีนิพนธ์มีตัวอย่างโคลงต่าง ๆ และวิชาแพทย์แผนโบราณ ตำรา
 หมอนวด ตำรายาแก้โรคต่าง ๆ การที่โปรดให้ทำเช่นนี้เป็นประโยชน์ในการศึกษา
 อย่างหนึ่ง เพราะในเวลานั้นยังมีการหวงวิชากันอยู่ คำจารึกต่าง ๆ เชื่อกันว่า
 ให้ผู้รกรเรียนได้เล่าเรียนด้วยตนเอง ในรัชกาลที่ ๔ การเล่าเรียนทางพระศาสนาได้
 เปลี่ยนแปลงไปบ้าง พระองค์ทรงเชื้อชวนในพระศาสนา ทรงผนวชอยู่ ๒๗ พรรษา
 เป็นเจ้านายพระองค์แรกที่ไล่เป็นเปรียญ ทรงเอาพระทัยใส่ในการศึกษาอย่างมาก และ
 ทรงตั้งกรมยติภิกษุขึ้นจึงมีการเล่าเรียนนิกายใหม่

อนึ่ง ในการทำนุบำรุงการศึกษาทางข้อม พระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นอัครศาสน
 ปดมีภก ยกย่องพระมหาเถระในคณะสงฆ์ทรงคุณวุฒิให้มีสมณศักดิ์ขบขันชญาตาม
 ลำดับ และวัดศาสนาก็มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน เมื่อศาสนกิจขึ้นไปโดย
 เรียบร้อย พระสงฆ์ตามวัดมีเวลาสอนหนังสือให้แก่กุลบุตร เจ้าหน้าตฝ่ายคฤหัสถ์ซึ่ง
 ช่วยปฏิบัติดูแลกิจการของคณะสงฆ์ สังกัดกรมพระธรรมการ หัวหน้ากรมมีบรรดาศักดิ์
 เป็นพระยาพระเสด็จหรือออกญาพระเสด็จ ตำแหน่งออกญาพระเสด็จเป็นตำแหน่งสูง
 รับพระบรมราชโองการโดยตรง และบังคับบัญชาราชการอย่างสิทธิขาด

ในพระบรมมณูกฎหมายว่าด้วยตำแหน่งศักดิ์นาข้าราชการพลเรือนมีว่า ออก
 ญาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ศรีศุภราชพิริยพาหุ ถือศักดิ์นา ๑๐,๐๐๐ ไร่ ขุน
 ธรรมเสนา ราชปลัดทูลฉลอง ขุนศรีประธานนถ ปลัดนั่งศาล กรมธรรมการมีกรม

ห้องสมุดและศูนย์เอกสารนานาชาติ
กระทรวงศึกษาธิการ

สังฆการีเป็นกรมขึ้นอีกกรมหนึ่งมหาดวงธรรมรักษาเป็นเจ้ากรม ขุนธรรมมาธิปไตยเป็น
ราชปลัดทูลฉลอง ขุนศรีธรรมลังการปลัดทูลฉลอง

ตำแหน่งออกญาพระเสด็จผู้บัญชาการกรมธรรมการนั้น ค้นได้จากพระราชพง
ศาวดาร พบชื่อขึ้นเป็นอย่างดีไกลที่สุดเพียงแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชา เมื่อ
พ.ศ. ๒๑๑๒ สมเด็จพระมหาธรรมราชาเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติในครั้งแรก ครั้น
เอาพระยาศรีธรรมเป็นพระยาพระเสด็จ ในจดหมายเหตุของฝรั่งเศสว่า เมื่อ พ.ศ.
๒๒๒๘ ราชทูตฝรั่งเศสเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี สมเด็จพระนารายณ์โปรดเกล้าฯ
ให้ข้าราชการผู้ใหญ่สองนายเป็นผู้ต้อนรับและนำราชทูตเข้าเฝ้า ปรากฏชื่อว่าเป็นคนหนึ่ง
เป็นออกญาพระเสด็จ ในรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โปรดเกล้าฯ ให้ออก
ญาพระเสด็จเชิญพระราชขุณาไปเฝ้าถึงพระที่นั่งในชื่อว่ามิพระราชประสงค์จะฟังพระวินัย
บัญญัติ จะควรด้วยพระบรมพุทโธวาทหรือไร เมื่อพระยาพระเสด็จในรัชกาลที่ ๑ ถึงแก่
อนิจกรรมแล้วตำแหน่งพระยาพระเสด็จก็ว่างลง ต่อมาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเจ้านาย
ทรงกำกับกรมพระธรรมการ ในตอนต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยาอำมาตย์ราชปรีชาญาณ ขุนบัญชาการ เป็นอธิบดี
พระวุฒิการบดี (ม.ร.ว. คัล สัทคั่น) เทียบตำแหน่งพระยาพระเสด็จเป็นจางวาง

การศึกษาแผนโบราณให้ความรู้ไม่เพียงพอที่จะติดต่อกับฝรั่ง เมื่อสร้างกรุง
รัตนโกสินทร์ขึ้น ความเจริญที่ฝรั่งได้นำมาให้ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเหลืออยู่ข้างเพียง
เล็กน้อยเหมือนจะมีแต่ของเหล่านี้ คือ วิถีหล่อขุ่นไฟ การใช้ขุ่นไฟในการยทอ
วิถีทำข่มค่ายสีกำลังขุ่นไฟ ตำรายาบางอย่าง เช่นขมิ้น ตำราทำของกิน เช่น ฝอย
ทอง การติดต่อกับฝรั่งเริ่มขึ้นอีกครั้งหนึ่งในรัชกาลที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๓๖๑ ไทย
ยอมให้โปรดเกล้าฯส่งกงสุล ณ กรุงเพทฯ แต่ไม่มีอำนาจพิเศษอย่างใด ใน พ.ศ.
๒๓๖๕ บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษอยากจะขยายการค้าขายมาตั้งกรุงเพทฯ

มากวิเศษถึงสี่สำหรับราชการอินเดีย แต่งให้นายจอห์นครอเพ็คเป็นทูตมาเจรจาทำ
หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี แต่ไม่ได้ทำหนังสือสัญญาค่อกัน การสนทนาก็
ลำบากมาก พวกกันโดยตรงไม่ได้ต้องมีล่าม ครอเพ็คพูดภาษาอังกฤษกับล่ามของเขา
ล่ามนั้นแปลเป็นภาษามลายูแก่ล่ามของไทยซึ่งแปลเป็นภาษาไทย เรียนเสนาบดี ๆ
ตอบว่ากระไรก็ต้องแปลกลับไปอย่างเดียวกัน ใน พ.ศ. ๒๓๖๘ รัฐบาลอินเดียส่ง
ร้อยเอกเฮนรี เบอร์นีย์ มาทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีกับไทย ขอความ
สะดวกในการค้าขาย แต่ไม่ได้เรียกร้องอำนาจศาลกงสุล ตรงกันข้ามกลับบัญญัติไว้
ว่าต้องปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมือง หนังสือสัญญานั้นต้องทำถึง ๔ ภาษา คือ
ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ภาษามลายู และภาษาโปรตุเกส ในเวลานั้นมีเหตุการณ์
อย่างหนึ่งเกี่ยวกับการศึกษา พวกมิชชันนารีอเมริกันแห่งคณะเพรสไบทีเรียนเข้ามาตั้ง
สอนศาสนาคริสต์ให้แก่ชาวจีนใน พ.ศ. ๒๓๗๑ สำหรับคนไทยนั้น โดยเหตุที่
พวกมิชชันนารีไม่รู้ภาษาไทย และไม่ได้เตรียมหนังสือเข้ามาสอนศาสนา จึงเป็นแต่
ช่วยรักษาพยาบาลให้แก่คนไทย คนไทยสำคัญว่าพวกมิชชันนารีเป็นนายแพทย์ จึง
เรียกพวกมิชชันนารีอเมริกันว่าหมอ บางคนเป็นนายแพทย์จริงและบางคนได้รับ
ปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตวิทยาศาสตร์ เมื่ออยู่เมืองไทยนานเข้า พวกมิชชันนารี
อเมริกันเรียนรู้อาษาไทยและขยายกิจการ สอนศาสนาให้แก่คนไทย โดยเขียนคำสอน
เป็นภาษาไทย และส่งไปพิมพ์ที่สิงคโปร์

วิธีพิมพ์ภาษาไทยเป็นความคิดของชาวอังกฤษ เมื่อนายจอห์น ครอเพ็ค
เป็นทูตมาเมืองไทยกลับไปแล้ว รัฐบาลอินเดียเห็นว่า อังกฤษจะต้องเกี่ยวข้องกับ
ไทยต่อไป จึงให้ร้อยเอก เจมส์ โลว์ ซึ่งรับราชการอยู่ที่บังกาเรียนภาษาไทย จนพูด
อ่านและเขียนได้ แต่งหนังสือไวยากรณ์สำหรับชาวต่างประเทศเรียนภาษาไทยขึ้นเล่ม
หนึ่ง แล้วคิดทำตัวพิมพ์อักษรไทยที่เมืองกลกตกตาเพื่อพิมพ์หนังสือไวยากรณ์ และ

เอาตัวพิมพ์มาไว้ที่สังคปรี พวกมิชชันนารีอเมริกันจึงขอไปพิมพ์หนังสือไทย แล้ว
 เลยขอซื้อตัวพิมพ์นั้น มาตั้งเครื่องพิมพ์หนังสือไทยชนบทกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ.
 ๒๓๗๘ แต่ตัวพิมพ์อักษรไทยที่ใส่ในสันตนั้นเป็นแต่แก้ไขแยกอย่างตัวพิมพ์ของ
 ร้อยเอกเจมส์ โลว์ บ้างเล็กน้อย ยังไม่งาม จนหมอบรัดเลย์ ตั้งโรงพิมพ์ขึ้น
 จึงได้คิดทำตัวอักษรไทยขึ้นปร่างอย่างที่ใช้กันในเมืองกรุงเทพฯ ลำไฉนเมื่อ พ.ศ.
 ๒๓๘๐ ตัวพิมพ์ของหมอบรัดเลย์เป็นต้นแยกอย่างที่ใช้กันต่อมา แต่ขั้นแรกยัง
 ต้องส่งไปทำตัวพิมพ์ที่เมืองนอก จนถึง พ.ศ. ๒๓๘๔ จึงหล่อตัวพิมพ์อักษรไทย
 ไว้ในประเทศ การพิมพ์หนังสือไทย เมื่อครั้งรัชกาลที่ ๓ เป็นต้นพวกมิชชันนารี
 ใช้พิมพ์หนังสือสอนศาสนาเป็นพื้น ปรากฏว่าได้ใช้ในราชการครั้งเดียว เมื่อ พ.ศ.
 ๒๓๘๒ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้จ้างโรงพิมพ์หมอบ
 รัดเลย์พิมพ์ประกาศห้ามสูบฝิ่นเป็นใบปลิว ๘๐๐๐ ฉบับ ครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระอิสริยยศเป็นเจ้าฟ้ามงกุฏ ทรงผนวชอยู่ด้วยที่วัดบวรนิเวศฯ
 และทรงเห็นประโยชน์ของการพิมพ์หนังสือมาแต่แรก จึงโปรดให้ส่งเครื่องพิมพ์มา
 ตั้งขึ้นที่วัดบวรนิเวศฯ เป็นโรงพิมพ์แรกของไทย ทรงพิมพ์หนังสือในทางพระพท
 ศาสนามาจนถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดฯ ให้ตั้ง
 โรงพิมพ์หลวงเพื่อใช้ในราชการ

การสัมพันธกับฝรั่งมีอิทธิพลแรงให้แสวงหาวิชาความรู้ และเรียนภาษาฝรั่ง
 ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๘๓-๒๓๘๕ จึงทำสงครามฝิ่นกับอังกฤษ ชาวจีนในเมืองไทย
 อดอ้างว่าเงินไม่ไต่แปฝรั่ง มีคนไทยชั้นสูงเพียงไม่กี่คนก็เห็นว่าเงินแปฝรั่งอย่าง
 แน่นนอน และฝรั่งกำลังแผ่อำนาจมากขึ้นทางเอเชียชวพา จำเป็นจะต้องเรียนวิชา
 ความรู้อย่างฝรั่ง เพื่อจะได้ติดต่อกับฝรั่งในวันหน้าโดยไม่เสียเปรียบ บุคคลเหล่านี้
 คือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระ

เจ้านองยาเจ็ด กรมหลวงวงศาธิราชสนิท และสมเด็จพระยามหาจักรีบรมราชูปถัมภ์
 ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในตอนต้นรัชกาลที่ ๕ ใน พ.ศ. ๒๓๙๘ ไทยได้ทำ
 หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีกับอังกฤษ และต่อมาอีกประเทศอื่น ๆ ยังผลให้การ
 ค้าขายขยายตัวออกไปเป็นอันมาก ก็เห็นได้จากจดหมายเหตุของหมอบรัดเลย์ว่า
 “วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๓๙๘ เรือกำปั่นโยของอเมริกันชื่อล็กเนาเข้ามาถึง เรือ
 พ่อค้าอเมริกันไม่เคยเข้ามาถึง ๑๗ ปี วันที่ ๑ มกราคม ๒๓๙๙ มีเรือ
 กำปั่นพ่อค้าทอดอยู่ในแม่น้ำถึง ๖๐ ลำ เพราะเหตุที่ไทยทำหนังสือสัญญากับต่าง
 ประเทศ การค้าขายเจริญขึ้นรวดเร็ว ไม่เคยมีเหมือนเช่นนมาก่อน”

การเรียนวิชาแบบฝรั่งเป็นไปอย่างซุกซน แม้ว่าฝรั่งเข้ามาค้าขายอยู่ที่
 กรุงเทพฯ และรัฐบาลมีกิจเกี่ยวข้องกับฝรั่งอยู่เสมอ คนไทยที่เรียนรูภาษาฝรั่งยังมี
 น้อย ดูเหมือนจะเป็นเพราะผู้ที่สอนภาษาต่างประเทศมีแต่พวกมิชชันนารี ซึ่งสอน
 ศาสนาควบกับภาษา เจ้านายและขุนนางจึงไม่อยากจะส่งลูกหลานไปเรียน ด้วยเกรงว่า
 พวกมิชชันนารีจะสอนให้ละทิ้งพระพุทธศาสนา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 มีพระเจ้าลูกเธอเมื่อก่อนทรงผนวชที่ทรงพระเจริญเกินเวลาเล่าเรียนเสียแล้ว พระเจ้า
 ลูกเธอที่ประสูติเมื่อเสวยราชย์แล้วยังทรงพระเยาว์ ต้องรอมาจน พ.ศ. ๒๔๐๕
 เมื่อพระเจ้าลูกเธอมีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้น ทรงพระเจริญถึง
 เวลาเล่าเรียน โปรดให้จ้าง นางแอนน่า เอส เลียวโนเวนส์ เข้ามาเป็นครูสอน
 ภาษาอังกฤษให้พระเจ้าลูกเธอ แต่สอนอยู่ได้ไม่กี่ปี นางเลียวโนเวนส์ก็กลับไปเสีย
 พระเจ้าลูกเธอที่เรียนภาษาอังกฤษครั้งนั้น ได้เรียนต่อมาแต่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอม
 เกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์เดียวจนทรงรู้ภาษาอังกฤษเป็นอย่างดี

การตั้งโรงเรียน ถ้าหาก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังครองราชย์
 ต่อมา ก็คงจะทรงปรารถนาการศึกษาให้ทัดเทียมอารยประเทศ แต่พระองค์เสด็จ

สวรรคตเสียก่อน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเสวยราชสมบัติ เมื่อ
วันที่ ๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ และก็ทรงเจริญรอยพระยุคลบาทสมเด็จพระ
ชนกนาถ ในการศึกษาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระ
บรมมหาราชวัง แล้วโปรดเกล้าฯ ให้มีประกาศชักชวนพระราชวงศ์และข้าราชการ
ให้ส่งบุตรหลานเข้าเล่าเรียน ดังประกาศต่อไปนี้

ประกาศเรื่องโรงเรียน

มีพระบรมราชโองการ มานพระบัณฑูรสรสังฆนาท ให้ประกาศแก่หม่อมเจ้า
หม่อมราชวงศ์ และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยซึ่งได้นำบุตรทูลเกล้าฯ ถวายให้ทำ
ราชการฉลองพระเดชพระคุณในกรมมหาดเล็กบ้าง ในกรมทหารมหาดเล็กรักษา
พระองค์บ้าง มีเป็นอันมาก

ทรงพระราชดำริว่า บุตรหลานของท่านทั้งปวง บรรดาที่เข้ารับราชการฉลอง
พระเดชพระคุณอยู่นั้น แต่ล้วนเป็นผู้ชาติมดตะกูล ควรจะรับราชการในเชิงหน้าที่ข้อไป
แต่ยังไม่รู้หนังสือไทยเลขขนบธรรมเนียมราชการอยู่โดยมาก ทราบอยู่บ้างแต่ยังใช้อักษร
เอกโท และตัวสะกดผิดๆ ไม่ถูกต้องตามแบบอย่างก็มีอยู่มาก แลการรู้หนังสือก็
เป็นคุณสำคัญข้อใหญ่ เป็นเหตุจะให้ใคร่วิชาเลขขนบธรรมเนียมต่างๆ จึงทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้จัดโรงเรียนขึ้นไว้ที่ในพระบรมมหาราชวัง แล้วจัดคนในกรมพระ
อาลกษณัตถ์ให้เป็นขุนนางพนักงานสำหรับเป็นครูสอนหนังสือไทย สอนคิดเลข แล
ขนบธรรมเนียมราชการ พระราชทานเงินเดือนครสอนให้สมควรพอใช้สอย ส่วนผู้
เรียนหนังสืออนันจะพระราชทานเสื้อผ้าถุงห่ม กีบเขยเลขกลางวันเวลาหนึ่งทุกวัน
ครสอนนั้นจะให้สอนโดยอาการเรียบร้อยไม่ให้ทำคิทยาบคาย

อนึ่ง บุตรหลานของข้าราชการซึ่งยังไม่ได้นำเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายนั้นก็
ถ้าสมัครจะเข้ามาฝึกหัดเล่าเรียนหนังสือไทย ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รับ
ไว้ฝึกหัดเล่าเรียน เพื่อจะให้หนังสือ รู้จักคิดเลข แลขนบธรรมเนียมราชการให้
ชัดเจน จะได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณต่อไป ถ้าท่านทั้งปวงได้ทราบหมาย
ประกาศนี้แล้ว จึงมีใจยินดีหมั่นตักเตือนบุตรหลานของท่านทั้งปวงให้เข้ามาฝึกหัดหนังสือ
ไทย ถ้าเล่าเรียนได้ชำนาญในการหนังสือแล้ว ความคั่งงามความเจริญก็จะมีแก่บุตร
หลานของท่านทั้งปวงไปสิ้นกาลนาน

ประกาศมา ณ วันพฤหัสบดี เดือนอ้าย แรม ๓ ค่ำ ยี่มะแม ตรีศก
ศักราช ๑๒๓๓ (พ.ศ. ๒๔๑๔)

โรงเรียนหลวงนี้เป็นโรงเรียนแรกที่มีขึ้น ทรงตามศัพท์โรงเรียนที่เข้าใจกันใน
ปัจจุบันนี้ ตัวโรงเรียนอยู่ในบริเวณโรงทหารมหาดเล็ก ข้างโรงละครเก่า ในสนาม
ตอพระระเบียง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม บ้านตะวันตก (เดี๋ยวนี้รื้อเสียแล้ว)
โปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารียงกร) เมื่อยังเป็นหลวง
สารประเสริฐ ปลัดกรมพระอภัยมณี เป็นอาจารย์ใหญ่ การตั้งโรงเรียนหลวงนี้
ความมุ่งหมายฝึกคนเข้ารับราชการ และตั้งขึ้นโดยพระมหากรุณาของสมเด็จพระมหา
กษัตริย์ ทรงน้อมเป็นการเหมาะสมแก่สภาพบ้านเมือง หากพระองค์ไม่ทรงริเริ่ม
เรื่องนี้ การศึกษาก็คงจะเปลี่ยนแปลงไปได้ช้ากว่าที่เห็นมาแล้ว หรืออาจไม่มีลักษณะ
อย่างที่เป็นอยู่ขณะนี้

เมื่อตั้งโรงเรียนสอนภาษาไทยขึ้นแล้วไม่ช้า โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียน
สอนภาษาอังกฤษเพื่อพระเจ้าอนงยาเธอ และหม่อมเจ้าต่างกรม ซึ่งได้เล่าเรียนอักษร
สมัยภาษาไทยแล้ว จะได้เล่าเรียนภาษาต่างประเทศให้ได้ความรู้ส่งขึ้นไป มีนาย
พรานซีส ยอร์ช แพตเตอร์สัน ชาวอังกฤษเป็นครู โรงเรียนตั้งอยู่ที่ตึกสองชั้น

วิมประตพิมานชัยศรี ช่างตระวันออก (ที่เป็นสำนักงานพระคลังข้างที่อยู่ที่เขยวัน) แต่
 โรงเรียนตั้งอยู่ไม่ลงท้ายกตองเล็กเสียชั่วคราว เพราะครูลากลับไปยุโรป ใน พ.ศ.
 ๒๔๒๒ ไปรตเกล้า ฯ ให้ตั้งโรงเรียนภาษาอังกฤษขึ้นใหม่ที่พระราชวังนั้นที่อุทยาน
 มี คอกเตอร์แมคฟาร์แลนด์ เป็นอาจารย์ใหญ่ และอยู่ในความควบคุมและจั
 การของคณะกรรมการคณะหนึ่ง ใน พ.ศ. ๒๔๒๔ ไปรตเกล้า ฯ ให้ตั้งโรงเรียน
 สำหรับฝึกสอนผู้ที่จะเป็นนายร้อยนายสิบในกรมทหารมหาดเล็ก ครั้นจำนวนนักเรียน
 มากขึ้น ห้องเรียนในโรงทหารมหาดเล็กไม่เพียงพอ จึงพระราชทานตำแหน่งเดิมที่
 สวนกุหลาบ อยู่บ้านตระวันออกเฉียงใต้พระบรมมหาราชวังให้ตั้งเป็นโรงเรียนนายทหาร
 มหาดเล็ก ในปลาย พ.ศ. ๒๔๒๕ ไปรตเกล้า ฯ ให้ตั้งโรงเรียนทำแผนที่ในกรม
 ทหารมหาดเล็ก มีนายแมคคาร์ธีย์ ช่างทำแผนที่อยู่ในกรมพระกลาโหมย้ายมาเป็น
 คร แล้วเลือกคณายนายสิบ พลทหารมหาดเล็ก เข้าฝึกหัดสามสิบคน เริ่มไป
 ฝึกหัดที่บางปะอินก่อน แล้วลงมาทำแผนที่ที่กรุงเทพฯ ต่อมาในไม่ช้าโปรดให้ตั้ง
 โรงเรียนสำหรับพระเจ้าลูกเธอ เช่น พระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ พระองค์เจ้า
 ธิพัฒน์ศักดิ์ พระองค์เจ้าประวิตรวิมลโนคม และพระองค์เจ้าวิประวิตรเทช ซึ่ง
 ทรงพระเจริญวัย เพื่อจะได้ทรงเล่าเรียนภาษาอังกฤษ โรงเรียนสำหรับพระเจ้าลูกเธอ
 สี่พระองค์ตั้งอยู่ที่โรงเรียนภาษาอังกฤษเดิม ส่วนพระเจ้าลูกเธอพระองค์หญิงทรง
 เล่าเรียนหนังสือไทยที่กตองเล็กข้างประตพิมานชัยศรีบ้านตระวันตก แต่ไม่ได้จัดเป็นโรงเรียน
 เป็นแต่ครในโรงเรียนพระยาศรีสุนทรโวหารมาสอนเป็นเวลา โรงเรียนที่খনต่อกรม
 ทหารมหาดเล็กมีห้าแห่ง คือ

๑. โรงเรียนหนังสือไทย ของพระยาศรีสุนทรโวหาร
๒. โรงเรียนนายทหารมหาดเล็ก หรือโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ

๓. โรงเรียนท่าแพนที่

๔. โรงเรียนภาษาอังกฤษของพระเจ้าลูกเธอ

๕. โรงเรียนปริยัติธรรม ที่แก่งหวายวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งมีกำเนิดมา

ตั้งแต่รัชกาลที่ ๓

โรงเรียนเหล่านี้อยู่ในความอำนวยการของพระเจ้าอนุชาเธอ พระองค์เจ้าศิริศวรร
 กุมาร (สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ) ผู้บังคับการทหารมหาดเล็ก โรงเรียน
 ท่าแพนที่ฝึกฝนนักเรียนสำเร็จก่อน จึงโปรดเกล้าฯ ตั้งเป็นกรมแผนทชน ส่วน
 โรงเรียนนายทหารมหาดเล็ก หรือโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ชั้นแรกมีนักเรียน
 ดิบคน เป็นหม่อมเจ้าและหม่อมราชวงศ์แทบทั้งสิ้น ครั้นโรงเรียนตั้งมาได้สักปีหนึ่ง
 จำนวนนักเรียนมากเกินอัตราที่ต้องการสำหรับฝึกหัดเป็นนายทหารมหาดเล็ก เพราะมี
 ผู้นิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนมากจนทุกที นักเรียนในโรงเรียนได้รบผลประโยชน์
 พิเศษเพราะเป็นทหาร มีเงินเดือน และเครื่องนุ่งห่มอย่างทหาร เพื่อสนองความต้อง
 การของผู้ปกครองที่ส่งบุตรหลานเข้าเรียน จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดระเบียบ
 และแก้ไขโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือน เนื่องจาก
 การเล่าเรียนเป็นสิ่งสำคัญของบ้านเมือง เมื่อความนิยมเริ่มขึ้นแล้ว จะสกัดกั้นเสีย
 ด้วยหวังประโยชน์ของกรมทหารมหาดเล็กกรมเดียวไม่ควร กระทรวงทบวงกรม
 ต่าง ๆ ต้องการคนที่ได้เล่าเรียนวิชาความรู้เข้ารับราชการเหมือนกัน โรงเรียนมุ่ง
 หมายเพาะข้าราชการพลเรือน มีการสอนภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ส่วนพระเจ้าลูก
 เธอเสด็จพระองค์นั้น โปรดเกล้าฯ ให้ไปเรียนในโรงเรียนนี้ด้วย พระตำหนักสวน
 กุหลาบมีที่เพียงพอสำหรับนักเรียน จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างตึกยาวสองชั้นทาง

พระบรมมหาราชวังด้านใต้ (เดิมเตรียมจะสร้างเป็นโรงเก็บขี้ใหญ่และเทียบวนร้อ
เสียแล้ว) ใช้เป็นสถานที่เรียน การตั้งโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบสำเร็จบริบูรณ์
ใน พ.ศ. ๒๔๒๗ ส่วนนักเรียนมหาดเล็กที่ประสงค์จะเข้ารับราชการเป็นนายทหาร
มหาดเล็กนั้น เมื่อเรียนวิชาความรู้เบื้องต้นในโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบแล้ว
ก็แยกไปฝึกหัดวิชาทหาร

โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบใช้แบบเรียนหลวง ๖ เล่ม ซึ่งพระยาศรีสุนทร—
โวหาร (น้อย อาจารย์ช่างกู) รวบรวมขึ้น คือ หนังสือมูลบทบรรพกิจ วิชาดินกร
อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวพจน์พิการณ์ และพิศาลการันต์ ปรากฏว่านักเรียนที่
เรียนจบแบบเรียนหลวง ๖ เล่มนี้ไม่ค่อยคน เพราะกระทรวงทบวงกรมต่างๆ กำลังเริ่ม
จักการงาน ต้องการเสมียนอยู่มาก เพื่อที่จะฝึกสอนให้นักเรียนมีความรู้สูงขึ้น จำ
ต้องให้นักเรียนอยู่เล่าเรียนจนจบ และได้มีการประชุมผู้ชำนาญการฝึกสอนมีพระยา
ศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ช่างกู) พระยาโอวาทวรกี (แก่น) เมื่อยังเป็น
หลวงโอวาทวรกี อาจารย์ใหญ่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบเป็นต้น ที่ประชุม
ตกลงว่าควรจะมีการสอบไล่หนังสือไทยทำนองเดียวกับพระสงฆ์สอบพระปริยัติธรรม
เมื่อสอบไล่ก็ออกใบสำคัญรับรองความรู้ชั้นที่สอบได้ แล้วได้นำความขึ้นกราบบังคม
ทูลถึงทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วย จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีการสอบไล่หนังสือไทย และ
ทรงตั้งข้าหลวงสำหรับตัดสินการสอบไล่ มีพระเจ้าอนงยาเธอสามพระองค์ คือ
พระองค์เจ้าสวัสดิประวัติ (กรมพระสมมตอมรินทร์) พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร
(สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส) พระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์ และข้าราชการ
สองคนคือ พระยาภาสกรวงศ์ (เจ้าพระยาภาสกรวงศ์) และพระยาศรีสุนทรโวหาร
ทั้งนี้เป็นการสอบไล่สามัญศึกษาครั้งแรก ผู้ที่เรียนจบแบบเรียนหลวงหกเล่ม
และสอบไล่ได้ ใ้ตรัยใบสำคัญแสดงว่าสอบไล่ได้ชั้นประโยคต้นหรือประโยคหนึ่ง

จะไปรับราชการตามกระทรวง หรือเรียนภาษาอังกฤษ หรือจะเรียนต่อในชั้นประโยค
สองก็ได้ ประโยคสองชั้นใน พ.ศ. ๒๔๓๘ หลักสูตรชั้นประโยคหนึ่งและสองมี
แจ้งอยู่ในประกาศการเรียนหนังสือ

ประกาศการเรียนหนังสือ

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศแก่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ
ผู้ใหญ่ผู้น้อยและพ่อค้าราษฎรทั้งปวงทั่วกัน ท้ายในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง
พระราชดำริเห็นว่า วิชาหนังสือเป็นต้นเหตุของความเจริญของราชการบ้านเมืองยิ่งกว่า
ศิลปศาสตร์วิชาการอื่น ๆ ทั้งสิ้น ถ้าผู้ใดเล่าเรียนรู้อดแท้จริง ถึงแม้ว่าจะเป็น
คนตระกูลสูงต่ำอย่างใดก็สมควรที่จะทรงพระกรุณาฯ ชะเลี้ยงให้โดยยศศักดิ์
ราชการบ้านเมือง สอนพระเดชพระคุณตามคุณานุอุปถัมภ์ทั่วกัน ทกวนนสทเลาเรียน
วิชาหนังสือไทยก็มีเป็นอันมาก แต่บางคนเรียนรู้อดจริงเรียนข้าง ทเรียนใดแต่ครึ่ง
หนึ่งค่อนหนึ่งแล้วเลิกเรียนเสียก็มีเป็นอันมาก เพราะไม่มีกำหนดอันใดเป็นสังกต
ที่จะรับประกันว่าผู้ใดรู้อดแท้จริงและผู้ใดไม่รู้อดจริง จึงยังเป็นความชดชวางแก่พระราช
ประสงค์ ซึ่งทรงชุบเกล้าฯ เลี้ยงและพระราชทานคุณความดีแก่ผู้เล่าเรียนอยู่ เพราะ
เหตุฉนั้นโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งแบบหลวงสำหรับสอบไล่วิชาหนังสือไทยนักเรียนทั้งปวง
จะโปรดเกล้าฯ ให้เข้าหลวงเป็นพนักงานไล่หนังสือปลกระทรวงหนึ่งเสมอต่อไป ถ้านักเรียน
คนใดมีความรู้ไล่ได้ตลอดวิชาโดยกำหนดไว้เพียงชั้นใด ก็โปรดเกล้าฯ พระราชทาน
ให้ได้คุณพิเศษ โดยควรแก่ผู้มีความรู้ในวิชานั้นถ้วนทั่วกัน

กำหนดวิชาที่จะไล่ชั้น ชั้นประโยคต้นจะสอบวิชาตลอดแบบเรียนหลวงทั้งหก
เรื่อง คือ แต่มลขบรรพกิจนบพิศาลการันต์ ถ้าผู้ใดไล่ได้ตลอดก็จะได้หนังสือ
สำหรับควยหนังสือ ขอสอดหลวงพร้อมกันรับรองว่าผู้นั้นเป็นคนมีความรู้จริง ได้สอบ

ข้อมิวิชาในที่ประชุมข้าหลวงแล้ว หนังสือฉบับนั้นจะเป็นประโยชน์แก่ตัวเจ้าของในเมื่อเวลาจะไปทำการที่ใด ๆ จะได้อ่านไปเป็นประกันสำหรับตัว ถ้าผู้นั้นอยากจะใคร่เล่าเรียนเพื่อจะได้ศึกษาในวิชาชั้นสูงต่อไป ก็ให้เข้าเรียนในโรงเรียนหลวงสำหรับสอบวิชาชั้นสูงได้ ตามพระราชบัญญัติสำหรับโรงเรียน วิชาที่ไล่ชั้นประโยชน์สองนั้นแยกออกเป็น ๑. ลายมือหวัดและบรรจงอย่าง ๑ เขียนหนังสือใช้ตัววางวรรคตอน ถูกตามใจความไม่ต้องดูแบบอย่าง ๑ ทานหนังสือที่คัดลอกจากลายมือหวัดอย่าง ๑ คัดสำเนาความและย่อความอย่าง ๑ แต่งจดหมายอย่าง ๑ แต่งแก้กระทู้ความร้อยแก้วอย่าง ๑ วิชาเลขอย่าง ๑ ทำบัญชีอย่าง ๑ ผู้ใดมีความรู้ไล่สอบตลอดวิชาทั้งแยกออกเป็นชั้นประโยชน์สองนี้ ถ้าเป็นไพร่หลวงหรือไพร่สมกรมใด ๆ ก็ให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขาดจากสังกัดเดิม ได้หนังสือพิมพ์คุ้มสังกัดตลอดชีวิต ถ้าเป็นผู้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณ ก็ให้ทรงพระกรุณาชดเชยเกล้าฯ เลียงตามสมควรแก่คุณานุปรถวันทุกคน ถ้าไม่สมัครรับราชการจะไปทำการที่ใด ๆ ก็ให้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ไม่ขัดขวาง กำหนดจะได้ไล่หนังสือตั้งแต่ปีจอขึ้นกันต่อไป ถ้าผู้ใดจะใคร่ทราบความและวิธีแยกสำหรับไล่หนังสือโดยละเอียด ก็ให้ไปถามที่ออฟฟิศเจ้าพนักงานจัดการโรงเรียน หรือตามโรงเรียนหลวงแห่งใดแห่งหนึ่งนั้นเถิด

ประกาศมา ณ วันศุกร์ เดือนสาม ขึ้นสองค่ำ ปีระกา สัตตศก จุลศักราช ๑๒๔๗ (พ.ศ. ๒๔๒๘) เป็นวันที่ ๒๒๙๖ ในรัชกาลปัจจุบัน

การสอบไล่ชั้นประโยชน์สอง เริ่มมีขึ้นเป็นครั้งแรก หม่อมราชวงศ์ เขย มาลากุล (เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี) เข้าสอบคราวเดียวได้ทั้งสองประโยชน์คนเดียว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปพระราชทานรางวัล และประกาศนียบัตรแก่นักเรียน ที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ อาศัยด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ออกทุนการเล่าเรียนตั้งนี้ โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบเจริญรุ่งเรือง

โดยรวดเร็ว มีนักเรียนหลายร้อยคน เมื่อสอบไล่ได้ จะสมัครไปรับราชการใน
กระทรวงไหน เจ้ากระทรวงก็ขึ้นครีบทักกระทรวง

โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ เป็นโรงเรียนสำหรับบุตรหลานเจ้านายและ
ข้าราชการโดยเฉพาะ เพื่อให้การศึกษาแพร่หลายออกไป เป็นประโยชน์แก่ราษฎร
จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงเพิ่มขึ้น ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๒๗ ก็ได้มีโรงเรียน
ตั้งขึ้นตามวัดหลายแห่ง ทั้งในกรุงและหัวเมือง โรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรแห่งแรก
ตั้งขึ้นที่วัดมเหยงคณ์พาราม การตั้งโรงเรียนหลวงตามวัดขึ้นเป็นนโยบายที่เหมาะสม
เพราะว่าวัดมีอยู่ทั่วไป และโดยมากมักอยู่ในย่านชุมชนมุงชน นักเรียนไปมาได้สะดวก
ไม่เป็นการขัดต่อประเพณีเดิมที่ส่งเด็กไปเรียนหนังสือตามวัด ถ้าไปตั้งที่นอกวัด
อาจมีราษฎรที่ถือประเพณีไม่ยอมส่งบุตรหลานไปเรียนหนังสือ จะเป็นการขาดประโยชน์
ทั้งทางฝ่ายโรงเรียนและฝ่ายสังคม การที่จะจัดตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นต่างหากจะต้อง
จ่ายเงินเดือนและค่าใช้สอยอีกมาก เช่น จะต้องซื้อที่ดินและเสียค่าก่อสร้างโรงเรียน
 เป็นต้น ถ้าตั้งโรงเรียนในวัดจะได้อาศัยที่ดินและศาลาซึ่งมีอยู่แล้วจะประหยัดรายจ่าย
ได้มาก การสอนหนังสือตามแบบเรียนหลวง ๖ เล่มจะได้แพร่หลาย เมื่อ พ.ศ.
๒๔๑๘ โปรดเกล้าฯ ให้กรมธรรมการประกาศตั้งเดือนพระสงฆ์ ให้สอนหนังสือ
ตามแบบเรียนหลวง แต่ก็ไม่เป็นไปตามพระราชประสงค์ ครูในโรงเรียนหลวง
ตามวัดได้รับเงินเดือน ต่อมาทดลองใช้วิธีลดเงินค่าใช้จ่ายในโรงเรียนให้น้อยลง
โดยให้พระเป็นครูสอนนักเรียน ถึงคราวสอบไล่คิดเงินให้เป็นรางวัลแก่ครูตามจำนวน
นักเรียนที่สอบไล่ได้ คือประโยชน์หนึ่งคนละ ๓ บาท ประโยชน์สองคนละ ๖ บาท
วิธีนี้ใช้อยู่ชั่วคราวไม่ได้ผลก็ยกเลิก ทั้งนี้ไม่น่าเป็นของแปลก อิงฤชเคยใช้วิธีนี้
มาก่อนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๕ และเนื่องจากให้ผลร้ายแก่การศึกษาที่ไต่ยกเล็ก

เมื่อตั้งโรงเรียนหลวงตามวักขณแล้วได้เกิดชาวเล้าลือว่า รัฐบาลตั้งโรงเรียน
ขึ้นเพื่อจะเกณฑ์เด็กไปเป็นทหาร บละการเป็นทหารสมัยนั้น ลำบากตรากตรำมาก
จึงโปรดให้ออกประกาศ ช้าง แสง ความมุ่งหมาย ของ การศึกษาและ ชักชวน ให้
ราษฎรนิยมการเรียนหนังสือ

ประกาศโรงเรียน

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศแก่พระราชวงศานวงศ์ และข้าทูล
ละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยในพระบรมมหาราชวัง และพระราชวังบริวารด้วยราษฎร
ทั้งปวงให้ทราบทั่วกันว่า

ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริเห็นว่า การวิชาหนังสือ
เป็นต้นทางของวิชาความรู้ทั้งปวง สมควรที่จะทะนุบำรุงให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นไป เพราะ
คนในพื้นบ้านเมืองสยามเรานี้ ที่ชนโคใหญ่ไม่รู้หนังสือไทยก็มีโดยมาก ที่พูดอ่านไทย
เขียนไทยแต่ไม่ถนัดนั้นก็มีโดยมาก เพราะโรงเรียนที่สอนวิชาตามแบบหลวงมีน้อย
ไม่พอกับผู้ที่เล่าเรียน มีพระราชประสงค์จะให้พระราชวงศานวงศ์แลบุตรหลานข้า
ราชการและราษฎรทั้งปวง ได้เล่าเรียนศึกษาหนังสือไทยให้รู้โดยละเอียดตามแบบ
ที่ถูกต้อง จึงทรงเสียดสละพระราชทรัพย์ ออกตั้งโรงเรียนและจ้างครูสอนบำรุงการ
เล่าเรียน สิ้นพระราชทรัพย์เป็นอันมาก โรงเรียนซึ่งได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นแล้วตาม
พระอารามหลวงเป็นหลายแห่ง แลยังทรงพระราชดำริ จะให้ตั้งโรงเรียนใหม่สำหรับ
พระอารามหลวงทุกพระอาราม เพื่อให้บุตรหลานของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินได้เล่าเรียนโดย
สะดวก ไม่ต้องเสียเงินทองอะไรเลย แลโรงเรียนสำหรับพระบรมวงศานวงศ์ก็โปรด
เกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นแล้วที่พระตำหนักสวนกุหลาบหลายแห่ง นั้น ยังจะตั้งโรงเรียนสำหรับ
ข้าราชการอีกแห่งหนึ่ง พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งโปรดเกล้าฯ
ให้จัดการโรงเรียนทั้งปวงนี้ เพราะทรงพระมหากรุณาแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน และมีพระ

ประสงค์จะให้วิชาหนังสือไทยรุ่งเรืองแพร่หลายเป็นคุณแก่ราชการแลเป็นความเจริญแก่บ้านเมืองยิ่งขึ้นไป

บัดนี้ ทรงทราบโดยสวัสดิ์พระบาทว่า ราษฎรคนเล้าลอกันว่า ซึ่งไปรคเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนนั้น พระราชประสงค์จะเก็บเด็กนักเรียนเป็นทหาร ผู้ที่จะส่งบุตรหลานเข้ามาเรียนหนังสือก็มักจะพากันหวาดทวนครันคร้ามว่าบุตรหลานจะต้องเป็นทหาร เป็นอันมาก ทพคเล้าลอกันอย่างนั้นเป็นการไม่จริง ห้ามอย่าให้ญาติไปพลอยตนเตนเชื่อฟังคำเล้าลอกันเป็นอันขาด คนที่ควรจะชักเป็นทหารก็มีอยู่พวกหนึ่งต่างหาก ไม่ต้องตั้งโรงเรียนเกลี้ยกล่อมเด็กมาเป็นทหารเลย อนึ่ง เด็กทั้งปวงนั้นก็ล้วนเป็นบุตรหลานไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทั้งสิ้นด้วยกัน ถ้าจะเก็บเอามาเป็นทหารเสียตรงๆ นั้น จะไม่ได้หรือ จะต้องตั้งโรงเรียนเกลี้ยกล่อมให้ลำบาก และเปลืองพระราชทรัพย์ด้วยเหตุใด ผู้ที่เล้าลอกันอย่างนั้นเหมือนเป็นคนไม่มีความรู้ ไม่รู้พระเดชพระคุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อันทรงพระมหากรุณา ทรงพระราชดำริ จักการจะให้เป็นผู้เป็นประโยชน์แก่ประชาราษฎรทั่วไปในพระราชอาณาจักร

ถ้อยคำของคนเช่นนั้นใครๆ ไม่ควรที่จะเชื่อเอาเป็นประมาณ ถ้าใครมีบุตรหลานอยากให้ได้เล่าเรียนให้มีความรู้สำหรับตัวก็ส่งเข้าเล่าเรียนในโรงเรียนสอนที่ใกล้เคียงเขตบ้านที่อยู่ นั้น ๆ เด็ด อย่าคิดหวาดทวนครันคร้ามด้วยข้อที่บุตรหลานจะต้องคิดเป็นทหารนั้นเลย

ประกาศมา ณ วันศุกร์ เดือน ๖ แรม ๓ ค่ำ ปีระกา สัปตศก ๑๒๔๗ (พ.ศ. ๒๔๒๘) หรือวันที่ ๒๐๑๖ ในรัชกาลปัตยุบันนี้

ประกาศฉบับนี้โดยเจตความหวังใจของราษฎรเกี่ยวกับบุตรหลานของตน ได้มีผู้นิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนกันมาก พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการพากันศรัทธาด้วย

อุปการะโรงเรียนในวัดของวงศ์สกุลข้าง ในวัดใกล้สถานที่อยู่ข้าง โรงเรียนหลวง
ก็เริ่มแพร่หลายออกไปจนถึงหัวเมือง

การตั้งกรมศึกษาธิการ เมื่อการศึกษาขยายตัวออกไป ทรงพระราชดำริว่า
หน้าที่จัดโรงเรียนสำหรับราษฎร เป็นราชการพลเรือน มาเกี่ยวเนื่อง อยู่ในฝ่ายทหาร
เพราะได้โปรดให้เริ่มจัดการขึ้นในกรมทหารมหาดเล็กก่อน ถึงเวลาอันสมควรที่จะ
แยกการจัดโรงเรียนออกจากกรมทหารมหาดเล็ก จัดเป็นกรมหนึ่งในราชการพลเรือน
ต่างหาก จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมศึกษาธิการ โรงเรียนทั้งปวงซึ่งขึ้นอยู่ใน
กรมทหารมหาดเล็ก โรงเรียนที่พระราชวังนั้นทูลุทยานและกรมแผนที่ ใ้ไ้โอนมาขึ้นใน
กรมศึกษาธิการ ทว่าการตั้งอยู่ที่ตึกยาวข้างประตูพิมานชัยศรีคานตะวันออก

กิจการของกรมในเวลานั้น มีโรงเรียนสังกัดกรมทั้งในกรุงและหัวเมือง ๓๔ แห่ง
ครู ๘๑ คน นักเรียน ๑๘๘๔ คน โรงเรียนหลวงตามหัวเมืองตั้งที่จังหวัดพระนคร
ศรีอยุธยา อ่างทอง ลพบุรี นครปฐม ราชบุรี เพชรบุรี และสมุทรปราการ เป็นต้น
โรงเรียนใหญ่ในกรุงเทพฯ ที่สังกัดกรมศึกษาธิการ มี ๕ แห่ง คือ (๑) โรงเรียน
พระตำหนักสวนกุหลาบ มีการบำรุงพิเศษเกิดขึ้นใหม่อย่างหนึ่ง คือ สมเด็จพระมาตา-
มหัยอัยกาเธอ กรมพระยาสุภาวดีรัตนราชประยูร ประทานทุนเล่าเรียนแก่นักเรียนยี่ละ
สามคน (๒) โรงเรียนมหาธาตุวิทยาลัย ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ ทวีตมหาธาตุ
โดยให้ปฏิสังขรณ์ศาลาเรียนหนังสือของเดิมทวักชน ๖ หลัง แล้วให้ย้ายการบอกหนังสือ
พระภิกษุสามเณรในวัดพระศรีรัตนศาสดารามไปตั้งทวักชน และโปรดให้เรียกนามว่า
มหาธาตุวิทยาลัย มีลักษณะเป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรม (๓) โรงเรียนสวนกุหลาบ
คือ โรงเรียนหนังสือไทยของพระยาศรีสุนทรโวหาร คงจัดเป็นโรงเรียนสอนเวลา

กลางวันเหมือนอย่างแต่ก่อน แต่ที่โรงเรียนเทมิคัมแคบ ไม่พอบรรจุนักเรียน จึงไปรทเกล้า ฯ พระราชทานหอบิลเลียคข้างวังสราญรมย์เป็นโรงเรียน ได้ย้ายโรงเรียนสอนหนังสือไทยของพระยาศรีสุนทรโวหารไปตั้งที่นั่น มีนามว่าโรงเรียนสราญรมย์

(๔) โรงเรียนสุนันทาลัย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างขึ้นในการพระราชกุศลอุทิศถวายแด่สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ แล้วให้ย้ายโรงเรียนนี้มาตั้งที่สวนกุหลาบวิทยาลัย ซึ่งสอนภาษาอังกฤษมาตั้งที่โรงเรียนนี้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๙ (๕) โรงเรียนแผนที่ ใน พ.ศ. ๒๔๓๕ ได้ย้ายไปสังกัดกระทรวงเกษตราธิการ

กรมศึกษาธิการเลิกใช้แบบเรียนภาษาไทย ๖ เล่ม ของพระยาศรีสุนทรโวหาร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ และให้ใช้แบบเรียนเร็วซึ่งกรมศึกษาธิการแต่งขึ้นใหม่แทนเหตุที่เปลี่ยนแบบเรียนนี้ เพราะแบบเรียนหกเล่มนั้นสอนแต่กระบวนอักษรวิธี นักเรียนต้องเรียนถึงสามยกกว่าจะจบทั้งหกเล่ม เมื่อโรงเรียนหลวงสอนวิชาอื่นเพิ่มเติม ต้องการเรียกเวลาให้นักเรียน เรียนวิชาอื่นในสามยกนั้นด้วย จึงแต่งแบบเรียนเร็วสามเล่มขึ้นให้นักเรียนเรียนรู้อักษรวิธีโดยภายในปีเดียว หรือบางครั้งเป็นอย่างช้า แบบเรียนเร็วได้ใช้กันสืบเนื่องต่อมาจนถึงรัชกาลที่ ๗

เมื่อแก้ไขแบบเรียนแล้ว ก็ต้องแก้ไขหลักสูตรสำหรับสอบไล่ ซึ่งแต่เดิมกำหนดให้มีการสอบไล่ปีละครั้ง เป็นมีการสอบไล่ปีละสองครั้ง เพื่อมิให้นักเรียนต้องรอสอบเป็นเวลานาน นอกจากนี้เขยิบความรู้ภาษาไทยขึ้นเป็นสามประโยค ซึ่งโรงเรียนสำหรับสอนภาษาอังกฤษ ซึ่งมีทั้งโรงเรียนหลวงและโรงเรียนเซนต์คาทอลิก ได้ตั้งขึ้นหลายแห่ง ควรจะมีการสอบไล่อย่างเดียวกับหนังสือไทย จึงได้วางระเบียบให้มีการสอบไล่ขึ้นคราวนี้ กำหนดให้มีการสอบเป็นทงชั้น ถ้านักเรียนคนใดสอบ

หนังสือได้ตั้งแต่ประโยคสองขึ้นไป หรือสอบภาษาอังกฤษได้ตั้งแต่ชั้นขึ้นไป ก็ให้
 เป็นอิสระแก่ตัว พ้นจากหมวกหมู่สังกัดกรมซึ่งจำเป็นต้องรับราชการตามกฎหมายเดิม
 ทุกคน ข้อความดังกล่าวระบุไว้ในพระราชบัญญัติการสอบวิชา พ.ศ. ๒๔๓๓

การศึกษาก่อนตั้งกระทรวงธรรมการได้คลี่คลายขยายตัวออกไปทีละน้อย ทำนอง
 วัฒนาการ ทั้งนี้เพื่อสอดคล้องกับความเร็วของประเทศไทยและรายได้แผ่นดิน ซึ่งใน
 พ.ศ. ๒๔๑๑ มีจำนวน ๘,๐๐๐,๐๐๐ บาท และใน พ.ศ. ๒๔๓๕ เพิ่ม
 ขึ้นเป็น ๑๕,๐๐๐,๐๐๐ บาท เมื่อทางราชการมีรายได้แผ่นดินเพิ่มขึ้นก็ย่อมที่
 จะแบ่งมาบำรุงการศึกษาให้ดีขึ้นเป็นลำดับ การจัดการศึกษาระยะนี้มีความมุ่งหมาย
 ผลักคนเข้ารับราชการเป็นสำคัญ

ตอนสอง การเริ่มงาน

ใน พ.ศ. ๒๔๓๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกาศตั้งกรมธรรมการซึ่ง
เป็นกรมมีเสนาบดีอยู่แล้ว ขึ้นเป็นกระทรวงเสนาบดี แต่จริงกรมธรรมการมีสถานะเป็น
กระทรวงโดยบริบูรณ์แต่ พ.ศ. ๒๔๓๓ แล้ว เป็นแต่ยังไม่ได้ประกาศชื่อเป็นกระทรวง
เท่านั้น ใน พ.ศ. ๒๔๓๒ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จัดตั้งที่ประชุมเสนาบดี
พระเจ้าอนงยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เป็นผู้เข้าประชุมเสนาบดีตำแหน่ง
กรมธรรมการ ขณะนั้นกรมธรรมการแบ่งส่วนราชการดังนี้

๑. กรมพระธรรมการกลาง มีอธิบดีบัญชาการทั่วไป คือพระเจ้าอนงยาเธอ
กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ

๒. กรมธรรมการสังฆการี มีรองอธิบดี เทียบปลัดทูลฉลอง คือพระยา
วุฒิการยติ (ม.ร.ว. คลี สัทคันธ์)

๓. กรมศึกษาราชการ มีรองอธิบดี คือดหม่อมเจ้าประภากร ในสมเด็จพระเจ้าฟ้า
กรมพระยาขำรายปรีย์เกษ

๔. กรมพยาบาล มีอธิบดี คือพระยาไกรโกษา (เทศ) ครั้นย้ายไปเป็น
ข้าหลวงใหญ่ ณ เมืองเชียงใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๓๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
พระเจ้าอนงยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพเป็นอธิบดีด้วย

๕. กรมพิพิธภัณฑสถาน มีบัญชาการ คือพระเจ้าอนงยาเธอ พระองค์เจ้า
ไชยานุชิต

ใน พ.ศ. ๒๔๓๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าอนงยาเธอ กรมหมื่น
ดำรงราชานุภาพ เป็นราชทูตพิเศษไปสำนักต่างประเทศ จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยา

วุฒิการบคี่เป็นผู้รั้งตำแหน่งอธิบดีกรมธรรมการ เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๕
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ย้ายพระเจ้าอนงยาเชอ กรมหมื่นตำวราชานุภาพไปเป็น
เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย และย้ายพระยาภาสกรวงศ์ (พร ขุนนาค) เสนาบดี
กระทรวงเกษตราธิการมาเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ต่อมาในปีเดียวกันทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาภาสกรวงศ์เป็นผู้เชิญเสด็จสมเด็จพระเจ้าลูกยาเชอ เจ้าฟ้า
มหาวชิราวุธขึ้นเสวกันต์ขึ้นเขาไกรลาศ โดยประเพณีเคยใช้ผู้เป็นเจ้าพระยาแล้วปฏิบัติ
หน้าที่นี้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยาในนามเดิม และ
พระราชทานสุพรรณบัฏเมื่อวันที่ ๒๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๘

กรมต่าง ๆ ที่สังกัดกระทรวงธรรมการเมื่อแรกตั้งมีดังนี้

๑. กรมพระธรรมการกลาง เป็นกรมบัญชาการกระทรวงและมีกรมราชบัณฑิต
มาสมทบเป็นกรมขึ้นอีกกรมหนึ่ง พระยาววุฒิการบคี่ (ม.ร.ว. คดี สุกทัศน์) เป็นปลัด
ทูลฉลอง ใน พ.ศ. ๒๔๔๕ โปรดเกล้าฯ ให้พระยาววุฒิการบคี่เป็นเสนาบดี และ
พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว. เขย มาลากุล) เป็นปลัดทูลฉลอง ต่อมาเมื่อ
พ.ศ. ๒๔๔๗ พระราชทานสุพรรณบัฏให้พระยาววุฒิการบคี่เป็นเจ้าพระยาวิฑูวงศ์—
วุฒิกโร

๒. กรมศึกษาธิการ พระเจ้าอนงยาเชอ พระองค์เจ้านทรทัตจตุรธาธาร (กรม
หมื่นวิจิตรวราณปริชา) เป็นอธิบดี แล้วย้ายไปเป็นอธิบดีกรมพยาบาล โปรดเกล้าฯ
ให้พระเจ้าอนงยาเชอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ (กรมพระสมมตอมรพันธ์) มาเป็น
อธิบดีแทน แต่ไม่นานเท่าไรก็ย้ายไปกรมราชเลขาธิการตามเดิม ถึง พ.ศ. ๒๔๓๘
พระเจ้าลูกยาเชอ พระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ (กรมพระจันทยุวันฤนาถ) เสด็จ
กลับจากการศึกษาในยุโรปก็ได้นำดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศึกษาธิการ และได้อยู่ใน

ตำแหน่งจนถึงวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๕ จึงได้ย้ายไปทรงดำรงตำแหน่ง
อธิบดีกรมตรวจการสำบัญชี (เวลานี้เรียกว่ากรมบัญชีกลาง) กระทรวงพระคลัง
มหาสมบัติ พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว. เข็ม มาลากุล) ได้รับตำแหน่งเป็นอธิบดี
กรมศึกษาธิการ และปลัดทูลฉลองของกระทรวงธรรมการ ควบกันทั้งสองตำแหน่ง

๓. กรมพยาบาล ในชั้นต้นไม่มีตัวอธิบดี เมื่อวันที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๕
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าอนงยาเธอ พระองค์เจ้าจันทรัตย์ธำธราธร (กรม
หมื่นทวีธรรมพรวิเศษ) เป็นอธิบดี กรมนี้ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๑
มีหน้าที่ของคณบดีวิชาศิริราชพยาบาลและโรงพยาบาลอื่นซึ่งจะได้ตั้งต่อมาด้วย และ
เป็นกรมมีอธิบดีอยู่ ๑๘ ปี ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๔๙ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
ยกเลิกการสาธารณสุขพยาบาลไปขึ้นอยู่กับกระทรวงนครบาล ขรรคยาโรงพยาบาลทั้งหลายที่
มีอยู่ในเวลานั้น ก็ยกไปขึ้นกระทรวงนครบาลหมด เว้นแต่ศิริราชพยาบาลซึ่งใช้เป็นที่
สำหรับนักเรียนแพทย์ได้แยกกิจการพยาบาลไว้ให้คงอยู่เป็น สาขาของ โรงเรียนราช-
แพทยาลัย กรมพยาบาลและตำแหน่งอธิบดีกรมนี้ ก็เป็นอันยกเลิกตั้งแต่นั้นมา ส่วน
โรงเรียนราชแพทยาลัยนั้นก็คงเป็นโรงเรียนชั้นอุดมศึกษาขึ้นอยู่ในกรมศึกษาธิการ

๔. กรมพิพิธภัณฑ์ พระเจ้าอนงยาเธอ พระองค์เจ้าไชยานุชิต (กรมหมื่น
พงศาภิศรมหิพย์) เป็นผู้บัญชาการ

๕. กรมสังฆการี พระยาวิกรมการบดี เป็นอธิบดีอีกตำแหน่งหนึ่ง
กระทรวงธรรมการมีที่ทำการตามสถานที่ต่อไปนี้ คือ ที่ถาวรประตูพิมานชัยศรี
กานตะวันออก (สำนักงานพระคลังข้างที่ปัจจุบัน) ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๒-๒๔๔๐
ตึกสุพรรณทาลัยปากคลองตลาด ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๐-๒๔๔๘ ตึกสร้างใหม่ที่
พระราชวังบวรฯ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๘-๒๔๕๒ และบ้านเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์

ริมปากคลองโอง่าง ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๒—๒๔๘๓ (ใน พ.ศ. ๒๔๖๒
 กระทรวงธรรมการได้รับเงินงบประมาณ ๑๒๒,๘๐๑ บาท สร้างตึกทำการใหม่เป็น
 ตึก ๓ ชั้นในที่ดิน โดยรูดบ้านเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ลงเพราะทรุดโทรมมาก ปัจจุบัน
 ใช้นี้เป็นที่ทำการกรมเกษตรและกรมการประมง ระหว่างทำการรื้อและก่อสร้าง
 กระทรวงธรรมการได้เช่าช่วงตึกแถว ซึ่งเป็นร้านค้าของบริษัทเอส สมิทแอนด์สัน
 จากบริษัทไฟฟ้าเป็นที่ทำการชั่วคราวโดยเสียค่าเช่าเดือนละ ๒๕๐ บาท ตั้งแต่วันที่
 ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๓ ถึงวันที่ ๓๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๕)

งานส่วนใหญ่ของกระทรวงธรรมการเกี่ยวกับการศึกษาและพระศาสนา และ
 จำแนกได้ดังนี้

โครงการศึกษาสำหรับชาติ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จ
 พระราชดำเนินประพาสยุโรปครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ ทรงสังเกตว่า นักเรียน
 ที่ไปศึกษาอยู่เป็นเวลานาน ยังเรียนไม่สำเร็จมาทันพระราชประสงค์จะทรงใช้ราชการ
 จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว. เข็ม มาลากุล) อัครราชทูตพิเศษ
 ประจำราชสำนักอังกฤษ ซอลแลนต์ เบลเยี่ยม และสหรัฐอเมริกา สืบสวนเรื่อง
 การศึกษา และเสนอความเห็นที่จะแก้ไขการศึกษาให้เจริญขึ้นในภายหน้า พระยา
 วิสุทธิสุริยศักดิ์ได้เสนอรายงานความเห็นเข้ามายังกระทรวงธรรมการเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑
 ในขณะนั้นกรมศึกษาธิการกำลังทำปฏิรูปการศึกษาที่จะให้เป็นหลักฐานและแพร่หลาย
 ออกไปอยู่แล้ว จึงได้รวบรวมความเห็นของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์กับความคิดริเริ่มเป็น
 โครงการศึกษา และนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายในชั้นนั้นเอง

โครงการศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๑

ภาคหนึ่ง

ว่าด้วยการศึกษาในกรุงเทพฯ

หมวด ๑

ว่าด้วยแผนการศึกษา และลำดับชั้นโรงเรียน

การศึกษา ๒ ชนิด

๑. การเล่าเรียนศึกษาที่ใดก็อยู่แบ่งเป็น ๒ ชนิด คือ การเล่าเรียนสามัญ
ชนิดหนึ่ง การเล่าเรียนพิเศษชนิดหนึ่ง

ลำดับชั้นการศึกษาสามัญ

ในชั้นนี้กระชับการเล่าเรียนสามัญแบ่งลำดับชั้นเป็น

๑. การเล่าเรียนเบื้องต้น (มูลศึกษา)
๒. การเล่าเรียนเบื้องต้น (ประถมศึกษา)
๓. การเล่าเรียนเบื้องต้น (มัธยมศึกษา)
๔. การเล่าเรียนเบื้องต้น (อุดมศึกษา)

การศึกษาพิเศษ

ชนิดการเล่าเรียนพิเศษนั้น เป็นการเรียนวิชาจำเพาะสิ่ง หรือความรู้จำเพาะ
อย่าง ให้ชำนาญเป็นพิเศษ

๑. ผู้ที่หัดเป็นครูอาจารย์ ผู้บริหารการฝ่ายพลเรือน และผู้รับจัดทำแผนที่
๒. ศึกษาศิลปะ กฎหมาย การแพทย์ ฯลฯ
๓. ศึกษาในการช่าง ทัศนกรรม คณิตศาสตร์ ดินเนอร์เนียร์

- ๔. เวียนการค้า การเพาะปลูก ฯลฯ
- ๕. การส่งสอนในวิชา และความรู้พิเศษอื่นๆ

ลำดับชั้นโรงเรียน

๒. การศึกษา (ทั้งสามัญและพิเศษ) จะต้องจัดโรงเรียนเป็นลำดับชั้นให้ได้

แบบแผนดังต่อไปนี้ คือ

- ๑. โรงเรียนมูลและประถมศึกษาระดับแรกและเบื้องต้น แบ่งเป็น
  - (ก) โรงเรียน ก. ข. นโม และกินเดอกาเตน เป็นโรงเรียนเบื้องต้น
  - (ข) โรงเรียนไทยเบื้องต้นชั้นต่ำ
  - (ค) โรงเรียนไทยเบื้องต้นชั้นสูง
- ๒. โรงเรียนมัธยมศึกษาไทยเบื้องต้น
- ๓. โรงเรียนอังกฤษไทยเบื้องต้น
- ๔. โรงเรียนอังกฤษไทยเบื้องต้น
- ๕. วิทยาลัย หรือสภากลวิทยาลัย หรือสถานทีเรียนชั้นสูงสุด
- ๖. โรงเรียนหรือวิทยาลัยพิเศษ

ลำดับชั้นโรงเรียนต่อไปนี้ แสดงให้เห็นคติการเรียนต่างๆ เป็นที่ชัดเจนโดยลำดับดังนี้

โรงเรียนมูลศึกษาเบื้องต้น แบ่งเป็น

กินเดอกาเตน โรงเรียนบูรพบท อายุภายใน ๗ ขวบ โรงเรียน ก. ข. นโม

ไม่กำหนดอายุ

โรงเรียนไทยเบื้องต้น ประถมศึกษาชั้นต่ำ นับเป็นประโยค ๑ อายุภายใน ๑๐ ขวบ

กำหนดเวลาเรียน ๓ ปี

โรงเรียนประถมศึกษาเบื้องต้นชั้นสูง   นับเป็นประโยค ๒   อายุภายใน ๑๓ ขวบ

กำหนดเวลาเรียน ๓ ปี

โรงเรียนไทยเข็องกลาง
นับเป็นประโยค ๓
อายุแต่ ๑๔ ปี ถึง ๑๗ ปี

โรงเรียนอังกฤษเข็องต้น
๔ หลักสูตร
อายุภายใน ๑๔ ปี

โรงเรียนพิเศษ

โรงเรียนอังกฤษเข็องกลาง
๔ หลักสูตร

โรงเรียนพิเศษ

อายุภายใน ๑๘ ปี

สากลวิทยาลัย อายุ
แต่ ๑๘ ปี ถึง ๒๒ ปี

การศึกษพิเศษไม่มี
กำหนดอายุ

โรงเรียนบูรพบท

๓. โรงเรียนบูรพบทมูลศึกษานันจักเป็นโรงเรียนต่างหาก หรือเป็นสาขาของ
โรงเรียนประถมศึกษา

คคิกการเล่าเรียนในโรงเรียนบูรพบทัน สำหรับฝึกสอนนักเรียนให้มีความวิริยะ
เข้าโรงเรียนชั้นสูงขึ้นไป คือประถมศึกษา โรงเรียนบูรพบทันจะได้แทรกอยู่ในโรงเรียน
ของตน แบ่งเป็นชั้นตามการทศวรรษสอนได้บ้าง ตั้งเป็นโรงเรียนข้าง ตามแต่เวลา
ที่จะรทชนได้ ในเวลาปัจจุบันนี้ยังกำหนดอายุรชนนักเรียนที่จะเข้าในชั้นโรงเรียนเหล่านี้
ยังไม่ได้

โรงเรียน ก. ข. นโม ตามวัด

๔. โรงเรียน ก. ข. นโม เป็นมูลศึกษา คคิกการเรียน มีเขียน อ่าน และคิด
คำนวณเลขบ้าง ซึ่งสอนอยู่ตามวัดตามบ้าน ตามวิธีเรียนอย่างเก่า โรงเรียนชนิดนี้
สำหรับคนทั่วไปไม่กำหนดอายุ เมื่อเรียนรู้ ไตรภาค เขียน อ่าน คิดเลขได้แล้ว
จะได้เข้าเรียนในโรงเรียนของตนประถมศึกษาเป็นลำดับขึ้นไป เวลานั้นโรงเรียนชนิด
นี้สอนแต่อ่านกับเขียนโดยมาก ที่สอนการคำนวณวิชาเลขนั้นน้อยนัก ต่อไปกรม
ศึกษาธิการจะแนะนำให้สอนเลขวิธี ๔ บท และภูมิศาสตร์ย่อด้วย

คติสำหรับโรงเรียนไทยเบื้องต้นชั้นต่ำ

๕. คคิกการเล่าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาชั้นต่ำ กำหนด ๓ ปี รวมคคิกการ
เล่าเรียน การเขียน อ่าน เขียนตามคำบอก วิชาเลข ซึ่งให้รวมกำหนดไว้ใน (โชค)
ใหม่ของกรมศึกษาธิการ แบ่งเป็น ๓ ชั้น นับเขียนประโยค ๑ และในปีต่อไปจะได้
เพิ่มหลักสูตรวิชาเรียน คือ ภูมิศาสตร์ แยกแผนผังของ การวาดเขียน และการหัด
ร่างกาย นักเรียนเข้าเรียนในโรงเรียนชั้นต่ำนี้ แล้วจะได้เลื่อนไปเรียนในชั้นสูง หรือ
ไปเรียนในโรงเรียนอังกฤษไทยของตน อายุเด็กที่จะเรียนภายใน ๑๐ ขวบ แต่ใน
ปัจจุบันนี้ยังไม่กำหนดอายุ

คดีสำหรับโรงเรียนไทยเบื้องต้นชั้นสูง

๖. คดีการเล่าเรียนในโรงเรียนไทยเบื้องต้นชั้นสูง กำหนด ๓ ปี รวมรายการที่จะเรียนตาม (โชค) ใหม่ของกรมศึกษาธิการ จัดเป็น ๓ ชั้น รวมนับเป็นประโยค ๒ ในโชคใหม่ของกรมศึกษา ในโชคนี้จะได้เพิ่มหลักสูตรวิชาที่จะสอนในชั้นต่อไป ภูมิศาสตร์ แขนงแผนผังของมลวิทยา การวาด การฝึกหัดร่างกาย และการสอนพิเศษอื่นๆ อีกตามกาลที่จะทำแบบตำราขึ้นให้สอนได้ อายุนักเรียนภายใน ๑๓ ขวบ แต่เวลานี้ยังไม่กำหนดอายุก่อน เว้นแต่ผู้ที่จะมีครุเข้าเรียนในโรงเรียนอังกฤษไทยเบื้องต้นต่อไป จึงต้องกำหนดอายุที่จะเข้าในโรงเรียนนั้นให้ได้กำหนดอายุ เพื่อจะส่งไปต่างประเทศ

รวมประถมศึกษาไทย

๗. โรงเรียนบรรพบท หรือ ก. ข. นโม โรงเรียนประถมศึกษาเบื้องต้นชั้นต่ำ และชั้นสูงเหล่านี้ รวมเป็นประถมศึกษาในภาษาไทย

โรงเรียนไทยเบื้องต้น

๘. คดีการเล่าเรียนในโรงเรียนไทยเบื้องต้น มัธยมศึกษา มีกำหนด ๔ ปี รวมการเรียน อ่าน เขียน เขียนตามคำบอก ไวยากรณ์ เรียงความ คณิตวิชา พงศาวดาร ภูมิศาสตร์ วิทยา การวาด การฝึกหัดร่างกาย และเรื่องพิเศษอื่นๆ จะได้กำหนดไว้เป็นพิเศษเฉพาะเรื่องที่จะเรียนเพิ่มเติมนั้นด้วย กับภาษาหนึ่งในภาษาต่อไปนี้ คือ มลายู ขาด หรือสันสกฤต แต่ในการที่นักเรียนผู้หนึ่งผู้ใดคิดจะเข้าเรียนในโรงเรียนอังกฤษไทยเบื้องต้นต่อไปแล้ว ภาษาอังกฤษต้องบังคับให้เรียนด้วย

คดีโรงเรียนอังกฤษไทยเบื้องต้น

๙. คดีการเล่าเรียนในโรงเรียนอังกฤษไทยเบื้องต้น กำหนด ๔ ปี ในภาษาอังกฤษ เรื่องที่ต้องเรียน คือ แปลอังกฤษเป็นไทย ไทยเป็นอังกฤษ อ่าน เขียน ตาม

คำบอก ลายมือ ไวยากรณ์ และเรียงความในภาษาไทย เลขวิธี เรียงความ วิชา
ภมิตาสตร์ พงศาวดาร และการวาด วิชา

จะไม่ยอมให้เด็กนักเรียนเข้าเรียนในโรงเรียนอังกฤษไทยของตนนี้ ถ้าผู้
ได้มีความรู้ภาษาไทยจะทำการเล่าเรียนได้ก็แล้ว

โรงเรียนอังกฤษไทยเบื่องกลาง

๑๐. คติการเล่าเรียนในโรงเรียนภาษาอังกฤษไทยเบื่องกลาง กำหนด ๔ ปี
รวมการเรียนในคณิตวิทยา อ่าน และแปลจากหนังสืออังกฤษที่ควักได้แบ่งไว้เป็นหลัก
ไวยากรณ์ และเรียงความ ภมิตาสตร์ วิชา พงศาวดาร การวาด และภาษาหนังสือ
เป็นอย่างน้อยในภาษาต่อไปนี้ คือ มลายู ขาลี สันสกฤต ฝรั่งเศส เยอรมัน หรือ
ลาติน แบ่งเป็น ๔ หลักสูตร นักเรียนได้เรียนตามคติเหล่านี้ได้ก็แล้ว ต้องสามารถ
ที่จะเข้าสอบได้ในยูนิเวิลเคอลเอกซามิเนชันของยูนิเวอร์ซิตีออกสเฟ็คและเคมบริดจ์ได้

สาภลวิทยาลัยสำหรับกรุงเทพ ฯ

๑๑. เมื่อโรงเรียนเบื่องต้นประถมศึกษ และเบื่องกลางมัธยมศึกษา ได้จัด
ตั้งขึ้นเป็นแบบแผนสำเร็จแล้ว ก็เป็นทางที่จะเป็นไปได้ ในการตั้งสาภลวิทยาลัยขึ้นใน
กรุงเทพ ฯ เพื่อกำหนดหนทางการศึกษาอย่างสูงสุด และสำหรับให้เด็กในอธิการต่างๆ
แห่งศิลปวิทยาศาสตร์ แพทย์ วิชา แต่สาภลวิทยาลัยนั้นจะจัดยังไม่ได้จนกว่าจะจัด
ตั้งโรงเรียนฝึกสอนความรู้วิชาชั้นต่ำและชั้นกลางมั่นคงแล้วจึงจะจัดได้

หมายเหตุ :— ได้หวังใจไว้ว่าในปีสวรรณาภิเศก ถ้าจะเป็นไปได้จะไ้รวม
มหาภคภูราชวิทยาลัยเป็นส่วนวิทยาลัยสำหรับวินัยและศาสตร์ มหาธาติวิทยาลัยเป็น
วิทยาลัยสำหรับกฎหมาย โรงเรียนแพทยากร เป็นวิทยาลัยสำหรับแพทย์ และตั้ง
โรงเรียนเป็นวิทยาลัยสำหรับวิทยา และมีหอสาภลวิทยาลัยแห่งหนึ่ง รวมวิทยาลัย
ต่างๆ เหล่านี้เข้าเป็นรัตนโกสินทรสาภลวิทยาลัย

ศึกษาสถานพิเศษ

๑๒. โรงเรียนหรือวิทยาลัยพิเศษ กระทรวงได้ตั้งขึ้นจำเพาะวิชา จำเพาะ
ความรู้ ตามที่ต้องการดังนี้

- (๑) โรงเรียนสำหรับฝึกหัดครูอาจารย์
- (๒) โรงเรียนฝึกหัดราชการพลเรือน
- (๓) โรงเรียนกฎหมาย
- (๔) โรงเรียนแพทย์
- (๕) โรงเรียนทันตกลอนเยอร์เนียร์
- (๖) โรงเรียนตรวจรังวัดทำแผนที่
- (๗) โรงเรียนการเพาะปลูก
- (๘) โรงเรียนการค้า
- (๙) โรงเรียนศิลปะ (Fine Art School)
- (๑๐) โรงเรียนการช่างและหัตถกรรม
- (๑๑) โรงเรียนอื่นๆ สำหรับศิลปการพิเศษจำเพาะอย่างที่ต้องการ

หมวด ๒

ว่าด้วยการสอบไล่

ประโยชน์แห่งหลักสูตรการสอบไล่

๑๓. หลักสูตรการสอบไล่จะได้กำหนดไว้สำหรับคณาจารย์ เล่าเรียนตามลำดับ
ชั้นวิชา และศึกษาสถานในหมวด ๑ นั้น คือ

- (๑) เพื่อที่จะได้ตั้งแบบแผนคดีแห่งการสั่งสอนในโรงเรียนหลวงทั้งปวง
- (๒) เพื่อที่จะได้ให้ผลจากการ และครูอาจารย์โรงเรียนทั้งหลายเป็นที่พอใจว่า
นักเรียนของตนได้เรียนดำเนินคดีขึ้นอย่างไร

(๓) เพื่อที่จะได้รู้ว่า ในหมู่ผู้เล่าเรียนจะใคร่รับความศึกษาสมควรสำหรับที่จะ
ได้เข้ารับราชการ หรือรับราชการของเอกชนอื่นใดก็

ลำดับขั้นตอนการสอบไล่

๑๔. วิธีการสอบไล่ที่ระบงชนนั้น ส่วนสามัญศึกษาคือตามโรงเรียน หรือมี
กำหนดสถานที่ในจังหวัดเรียน เพื่อที่นักเรียนจะได้มาสอบไล่ตามกำหนดชั้นลำดับชั้น
ตามหลักสูตรของการศึกษา

(๑) การเล่าเรียนเบื้องต้นและเบื้องกลาง จะได้สอบไล่ตามโรงเรียนหรือมี
กำหนดสถานที่ในจังหวัดเรียน เพื่อที่นักเรียนจะได้มาสอบไล่ตามกำหนดชั้นตามลำดับ
ชั้นตามหลักสูตรของการศึกษา

(๒) การสอบไล่ชั้นแข่ง สำหรับนักเรียนที่จะเข้าได้เอารางวัลทุนเล่าเรียนที่
เป็นของทำนุผู้ทำการกุศลได้ให้ไว้และรับประกาศนียบัตรของกระทรวงธรรมการ

(๓) การสอบไล่ชั้นแข่งรับทุนเล่าเรียนของหลวง เพื่อที่จะได้ไปศึกษาวิชาการ
ต่างประเทศ

(๔) การสอบไล่ชั้นแข่ง เพื่อผู้ที่จะเข้ารับราชการพลเรือน ซึ่งจะมีข้าหลวง
สำหรับการสอบไล่ต่างหาก

(๕) การสอบไล่ให้ประกาศนียบัตรครูอาจารย์ที่จะได้ออกสอนตามโรงเรียน

(๖) การสอบไล่พระปริยัติธรรมซึ่งพระสงฆ์จะได้เป็นเปรียญหลวง

(๗) การสอบไล่พิเศษอื่นๆ ในทางที่จะเข้าวิทยาลัยหรือโรงเรียนพิเศษเป็นต้น

(หมายเหตุ การสอบไล่ชั้นแข่งนั้น จะคงตั้งแบบเรียกค่าธรรมเนียมเข้าสอบไล่
และจะคืนให้เมื่อผู้ใดได้คะแนนถึง ๑๐๐ ถึง ๕๐ ขึ้นไป เพื่อประกันผู้ที่มีความรู้ยังไม่
ถึงแก่หลักของการสอบไล่ จะได้ไม่ส่งเข้าสอบไล่ได้ง่ายๆ)

หมวด ๓

ว่าด้วยประมาณจำนวนเด็กในอายุเข้าโรงเรียนมัธยมศึกษา ฯ
และจำนวนโรงเรียนที่ต้องการจะให้เพียงพอกับการศึกษาของเด็กนั้น

ในมณฑลกรุงเทพฯ เด็กผู้ชายในอายุเล่าเรียนประมาณ ๔๐,๐๐๐ คน

๑๕. เมื่อได้ตรวจสอบและอาศัยข่าวสารบรรณานุกรมที่ควรเชื่อฟังได้ในบางประเทศที่กล่าวมาในครั้น มีญี่ปุ่น อังกฤษ เยอรมัน ฝรั่งเศส และอเมริกัน เป็นต้น เขาเห็นหลักกระเนแล้ว เด็กที่อยู่ในอายุเล่าเรียนในประเทศเหล่านั้น มีจำนวน ๑ ใน ๖ ของพลเมือง เพราะฉะนั้นกระเนว่า ไฟฟ้าเข้าแผ่นดินที่ในกรุงเทพฯ และเมืองในมณฑลของกรุงเทพฯ นั้น รวมประมาณเกือบ ๕๐๐,๐๐๐ คน อย่างน้อยต้องมีเด็กอายุเล่าเรียน ๑ ใน ๖ ทั้งหญิงทั้งชาย ๘๐,๐๐๐ คน - ยกเป็นผู้หญิงเสียครึ่งหนึ่ง คงแต่เด็กผู้ชายในอายุเล่าเรียน ๑ ใน ๑๒ ของพลเมืองเป็น ๔๐,๐๐๐ คน ซึ่งควรจะเข้าโรงเรียน

เด็กผู้ชายที่เข้าโรงเรียน ๓๐,๐๐๐ คน

๑๖. กระเนว่า เด็กที่จำเพาะได้มาเรียนจริงๆ คิดเป็นมัธยม ประมาณเพียง ๗๕ ใน ๑๐๐ ขาดเสีย ๒๕ ใน ๑๐๐ ไม่ได้มาเรียน มีกิจและช่วยใช้ และลบกหลานทาสและชวานาอายุในกำหนดเล่าเรียน นายใช้เสียบ้าง บิดามารดาใช้ให้เลี้ยงน้องเลี้ยงสัตว์บ้าง ไม่ได้ให้มาเรียน ควรจะต้องจัดที่เป็นโรงเรียนให้พอแก่เด็กที่จะเข้าเรียนได้ เมื่อการเล่าเรียนเจริญเต็มที่แล้ว ที่สำหรับโรงเรียนก็ต้องมีพอแก่เด็กผู้ชายประมาณ ๓๐,๐๐๐ คน

นักเรียนโรงเรียนเบ็ญที่น ๒๘,๐๐๐ คน

๑๗. ในเด็ก ๓๐,๐๐๐ คนนี้ ควรจะแบ่งเป็นส่วนที่ใกล้ชีวิตดังนี้

(๑) ในโรงเรียนเบ็ญที่นแรกและเบ็ญที่น คิดเฉพาะแต่ที่เข้าโรงเรียนเป็นมัธยมประมาณ ๒๘,๐๐๐ คน

โรงเรียนเบ็ญกลางเบ็ญสูง ๒๐๐๐ คน

(๒) โรงเรียนชั้นสูงชั้นกลาง คิดเฉพาะแต่ที่มาโรงเรียนเป็นมัธยมประมาณ ๒,๐๐๐ คน

จำนวนนักเรียนที่อยู่ในโรงเรียนเดี๋ยวนี้

๑๘. ในเวลาปัจจุบันที่เล่าเรียนอยู่

(๑) ในโรงเรียนเบื้องต้นในกรุงเทพฯ โรงเรียนหลวง ๖ โรงเรียน นักเรียน ๗๕๘ คน โรงเรียนเซนต์คิกกีมาจากทะเลเข้ยนสอนตามแบบกรมศึกษาธิการ ๓๘ โรงเรียน นักเรียน ๑,๘๖๐ คน โรงเรียนไทยสาขาของมหามกุฏราชวิทยาลัย ๔ โรงเรียน นักเรียนประมาณ ๔๕๐ คน รวม ๓๐๕๗ คน

(๒) ในโรงเรียนที่สอนภาษาอังกฤษด้วยนับเป็นโรงเรียนเบ็ญกลาง ๖ โรงเรียน นักเรียน ๔๑๑ คน เพราะฉะนั้นจึงเห็นชัดได้ว่า โรงเรียนในปัจจุบันนี้ ไม่พอแก่เด็กในอายุเล่าเรียนที่เดี๋ยว ซึ่งควรระจกที่เรียนเพิ่มเติมชั้นอีก

โรงเรียน ๓ ชนิด

๑๙. ศึกษาศานควรจกเป็น ๓ ชนิดของโรงเรียน คือ

(๑) โรงเรียนหลวง

(๒) โรงเรียนเซนต์คิกกีในบารุง

(๓) โรงเรียนเซนต์คิกกีนอกบารุง

อธิบายชนิดโรงเรียน

๒๐. ชนิดโรงเรียนนั้นบรรยายดังนี้

โรงเรียนหลวง

(๑) โรงเรียนหลวงนั้น เป็นโรงเรียนซึ่งได้รับบรรคากการอุดหนุนในการทั้งปวงจากรัฐบาล และอยู่ในบังคับบัญชาของกรมศึกษาธิการทั้งสิ้น

โรงเรียนเซนต์สก็๊ตในบ้ำรุง

(๒) โรงเรียนเซนต์สก็๊ตในบ้ำรุงนั้น คือโรงเรียนเซนต์สก็๊ตซึ่งได้รั้ความบ้ำรุงอุดหนุนจากรัฐบาลเป็นส่วน นอกนั้นได้รั้ความอุดหนุนและทุนมาจากบุคคล แต่กรมศึกษาธิการต้องตรวจการเล่าเรียนนั้น และอนุญาตเงินที่จะช่วยอุดหนุนนั้นแล้ว แต่อาการของโรงเรียนนั้นที่ไ้จัดการสอนเพียงไร

โรงเรียนเซนต์สก็๊ตนอกบ้ำรุง

(๓) โรงเรียนเซนต์สก็๊ตนอกบ้ำรุงนั้น เป็นโรงเรียนไปรเวต ซึ่งไม่ได้รับ ความบ้ำรุงอุดหนุนจากรัฐบาล และกรมศึกษาธิการไม่ไ้เกี่ยวในการบังคับ ปรกครองแต่อย่างหนึ่งอย่างใด

โรงเรียน เซนต์สก็๊ตจุ้แก่เด็ก ที่จะเรียน และ โรงเรียน หลวงจุ้แก่เด็กที่จะเรียน

๒๑. คณะที่ว่า โรงเรียนเซนต์สก็๊ตในบ้ำรุงทั้งโรงเรียนเซนต์สก็๊ตนอกบ้ำรุง เมื่อการศึกษาเจริญขึ้นแล้ว สามารถที่จะมีที่เรียนให้เด็กเรียนได้ ๑๐,๐๐๐ คน เป็นมัธยมประมาณ ก็เป็นธรรมดาที่รัฐบาลควรจะต้องจัดโรงเรียนหลวงให้มีเพียง พอ อย่างน้อยๆพอแก่ที่มาเรียนเป็นมัธยมประมาณ ๒๐,๐๐๐ คน จึงได้กล่าวมา แล้วในข้อ ๑๖ ว่าควรจะมีเด็ก ๓๐,๐๐๐ คนเข้าโรงเรียนนั้น

จำนวนโรงเรียนหลวงที่ต้องการ

๒๒. ควรจะให้ มีโรงเรียนหลวงอยู่ อย่างน้อย คือ

(๑) โรงเรียนหลวงไทยเบื้องต้นประถมศึกษา ๑๒๐ โรงเรียน มีที่ พึ่งพอกับเด็กประมาณ ๑๘,๐๐๐ คน (จะไ้แบ่งแผนทีกรุงเทพ ๗ ออกเป็น จังหวัดโรงเรียนตามหมู่บ้านที่จะตั้งโรงเรียนขึ้นได้)

(๒) โรงเรียนหลวงไทยเบื้องกลางมัธยมศึกษา ๘ โรงเรียน มีที่ๆเพียงพอกับเด็กประมาณ ๑๐๐๐ คน

(๓) โรงเรียนอังกฤษไทยเบื้องต้น ประถมศึกษา ๕ โรงเรียน มีที่ๆเพียงพอกับเด็กประมาณ ๖๐๐ คน

(๔) โรงเรียนอังกฤษเบื้องกลางมัธยมศึกษา ๒ โรงเรียน มีที่ๆเพียงพอกับเด็กประมาณ ๒๐๐ คน

หมวด ๔

ว่าด้วยการที่จะให้โรงเรียนมากขึ้น

โรงเรียนใหม่

๒๓. รัฐบาลควรระสร้างหรือซ่อมแซมแก้ไข จัดตั้งเป็นโรงเรียนขึ้นใหม่บหนึ่ง อย่างน้อย ๖ โรงเรียน โรงเรียนไทยเบื้องต้นโรงเรียน ๑ ให้ผู้เด็กประมาณ ๑๕๐ คน ๖ โรงเรียน เด็กเข้าเรียนใหม่บหนึ่งประมาณ ๘๐๐ คน

บำรุงอุดหนุนโรงเรียนเซนต์ศักดิ์

๒๔. รัฐบาลควรบำรุงบรรเทา โรงเรียนเซนต์ศักดิ์ซึ่ง เด็กที่กระมาจกระเขย่น และอยู่ในการตรวจของกรมศึกษาธิการ การที่จะบำรุงนั้นอยู่ ๒ ทาง คือ

(๑) โดยอุดหนุนให้เงินแล้วแต่จำนวนนักเรียนจำเพาะที่มาเรียน ก็ติดตามมัธยมประมาณที่ใดก็คณัฐชัวยวันไว้

(๒) โดยช่วยให้ครู หรือเครื่องเล่าเรียนใช้สอย ฯลฯ สำหรับใช้ทำการในโรงเรียนนั้น

โรงเรียนไทยเบื้องกลางใหม่นั้นับเป็นที่หนึ่ง

๒๕. โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบส่วนภาษาไทยนั้น ควรจะแบ่งเป็นชั้นสูงและชั้นต่ำ ส่วนโรงเรียนชั้นสูงนั้น จะให้จัดทำให้เป็นโรงเรียนไทยเบื้องกลาง นี้

เป็นที่หนึ่งในกรุงเทพ ฯ ในข้อไปกรมศึกษาธิการจะได้ตั้งโรงเรียนไทยชั้นกลางใหม่
 ๒ ที่ ๓ แล้วแต่ความจำเป็นที่องการให้พอแก่จำนวนนักเรียนที่ไ้
 เรียนจากโรงเรียนเบื้องต้นได้เต็มหลักสูตรแล้ว ส่งมาเรียนวิชาสูงขึ้นในโรงเรียน
 เบื้องกลาง

โรงเรียนอังกฤษเบื้องต้นและเบื้องกลางใหม่

๒๖. โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบฝ่ายอังกฤษก็อย่างเดียวกัน ควรจะแบ่ง
 เป็นส่วนโรงเรียนชั้นต่ำ และชั้นสูง ส่วนชั้นสูงนั้นจัดเป็นโรงเรียนอังกฤษเบื้องกลาง
 และส่วนชั้นต่ำนั้นเป็นโรงเรียนอังกฤษเบื้องต้น ในข้อไปจะตั้งโรงเรียนอังกฤษทั้ง
 เบื้องต้น และเบื้องกลางชั้นใหม่ แล้วแต่ความองการ นักเรียนในโรงเรียนเบื้องต้น
 เรียนได้เต็มหลักสูตรจะได้ขึ้นเรียนในเบื้องกลางต่อไป

โรงเรียนเบื้องต้นเรียนได้เปล่า

๒๗. ในบรรดาโรงเรียนหลวงที่เป็นชั้นประถมศึกษา นักเรียนมาเป็นเวลา
 การศึกษาควรจะให้เรียนได้เปล่า ไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน และเมื่อโรงเรียนเบื้องต้น
 ประถมศึกษา ได้จักมากขึ้นแล้ว ควรมีข้อพระราชบัญญัติบังคับให้เด็กในอายุเล่าเรียน
 ต้องมาเรียนในโรงเรียนเบื้องต้น

โรงเรียนชั้นกลางชั้นสูงควรเรียกค่าเรียน แต่มีทุนเล่าเรียนหลวง

๒๘. ในโรงเรียน ชั้นกลาง ชั้นสูง ควรจะต้องเรียกค่าเรียน แต่ควรจะมี
 เบ็ดช่องไว้ในส่วนเด็กนักเรียนที่จนแต่ฉลาดเฉลียว ไม่มีทุนรอนสามารถจะเสีย
 ค่าเรียนในชั้นกลางชั้นสูงได้ ก็ให้สอยไล่โดยทางเป็นนักเรียนหลวง เป็นทุนเล่าเรียน
 ที่จะไม่ต้องเสียค่าเรียนในโรงเรียนชั้นกลางชั้นสูง

ค่าเรียนเรียกได้จ่ายในการศึกษา

๒๙. ค่าเรียนที่นักเรียนได้เสียในโรงเรียนชั้นกลางและชั้นสูงเหล่านี้ จะได้มาเป็นทุนช่วยการใช้จ่ายเงินแผ่นดินในการศึกษาให้เขาลง

หมวด ๕

ว่าด้วยการที่จะให้ใหม่ครูอาจารย์พอแก่โรงเรียน

จำเป็นต้องฝึกหัดครูอาจารย์

๓๐. ในเวลาที่กรมศึกษาธิการได้ตั้งจำนวนโรงเรียนเพิ่มเติมขึ้นเท่าไร ในเวลานั้นต้องจัดโดยความจำเป็นแท้ที่จะฝึกหัดครูอาจารย์ให้ได้ส่วนจำนวนเพียงพอสำหรับทำการในโรงเรียนนั้น ๆ

โรงเรียนฝึกหัดครูอาจารย์ใหม่

๓๑. เพื่อกำหนดของสร้างโรงเรียนหรือวิทยาลัยสำหรับฝึกหัดครูอาจารย์เป็นนักเรียนอยู่ประจำที่โรงเรียน ๆ เพียงพอแก่นักเรียนอย่างน้อย ๘๐ คนก่อน นักเรียนเหล่านี้จะได้ฝึกหัดสำหรับทำการในโรงเรียนต่าง ๆ (รายละเอียดที่ว่าด้วยโรงเรียนฝึกหัดครูอาจารย์นี้ ว่าไว้ในหมวด ๘ โรงเรียนพิเศษแล้ว)

ครูอาจารย์ ฝึกหัดออกรับการปละ ๕๐ คน

๓๒. โรงเรียนฝึกหัดครูอาจารย์นี้ จะต้องให้นักเรียนได้รับความสั่งสอนสามารถที่จะให้นักเรียนเป็นครูอาจารย์สำหรับออกทำการในโรงเรียนไทย หรืออังกฤษ หรือสำหรับการพิเศษทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมือง บัละ ๕๐ คน หรือมากกว่า

อัตราเงินเดือน

๓๓. ควรจะต้องกำหนดอัตราเงินเดือนสำหรับครูอาจารย์ในโรงเรียนหลวงตั้งต่อไปนี้

อัตราเงินเดือนสำหรับผู้ช่วยอาจารย์

- (๑) ครูอาจารย์ที่โศกหิตแล้ว และได้รับประกาศนียบัตร
- (ก) ในโรงเรียนไทยเบื้องต้นชั้นที่ ๑ ตั้งแต่เดือนละ ๕๐ บาท ขึ้น
 ขดละ ๕ บาท จนถึงเดือนละ ๘๐ บาทเป็นอย่างสูง ชั้นที่ ๒ ตั้งแต่เดือนละ ๔๐ บาท
 ขนขดละ ๕ บาท จนถึงเดือนละ ๖๐ บาทเป็นอย่างสูง
- (ข) โรงเรียนไทยของกลาง ชั้นที่ ๑ ตั้งแต่เดือนละ ๖๐ บาท
 ขนขดละ ๕ บาทจนถึง ๑๐๐ บาทเป็นอย่างสูง ชั้นที่ ๒ ตั้งแต่เดือนละ ๕๐ บาท
 ขนขดละ ๕ บาทจนถึง ๘๐ บาท อย่างเป็นอย่างสูง
- (ค) โรงเรียนอังกฤษไทยเบื้องต้นชั้นที่ ๑ ตั้งแต่เดือนละ ๖๕ บาท
 ขนขดละ ๑๐ บาท จนถึง ๑๒๕ บาทเป็นอย่างสูง ชั้นที่ ๒ ตั้งแต่เดือนละ ๕๕
 บาท ขนขดละ ๑๐ บาท จนถึง ๑๐๕ บาทเป็นอย่างสูง
- (๒) อาจารย์ใหญ่และครูผู้ช่วยในโรงเรียนอังกฤษไทยของกลาง จะ
 โศกเงินเดือนแล้วแต่ควรยกกาลและเทศะ ทบรับโรงเรียนนชน
- (๓) ครูอาจารย์ที่แมงดงว่าไม่โศกหิต แต่ได้รับประกาศนียบัตร
 สำหรับครุอาจารย์แล้ว จะได้รับเงินเดือนนอยกว่าครุอาจารย์ที่โศกหิตรับประกาศนียบัตร
 เดือนละ ๕ บาท
- (๔) ครูอาจารย์ที่ไม่โศกหิตและไม่ได้รับประกาศนียบัตร แต่คงเป็น
 ครุอยู่ ถ้าสารวัตรใหญ่การศึกษาได้ตรวจ และแนะนำควรให้คงสอนอยู่แล้ว อัตรา
 เงินเดือนที่จะได้รับนอยกว่าครุอาจารย์ที่โศกหิตชั้นที่ ๑ เดือนละ ๑๕ บาท
- (๕) นักเรียนเป็นครุในโรงเรียนไทยของต่ำ จะได้รับเงินเดือน
 หนึ่ง ตั้งแต่ ๑๐ บาท ถึง ๒๐ บาทเป็นอย่างสูง นักเรียนเป็นอาจารย์ในโรงเรียน
 ไทยอังกฤษชั้นต่ำ จะได้รับเงินเดือน ๗ ละ ๑๕ บาท ถึง ๒๕ บาทเป็นอย่างสูง

- (๖) บรรดาเงินเดือนที่เพิ่มขึ้นแล้วแต่รายงานของสาร์วัตรใหญ่ที่ครูอาจารย์นั้นได้ทำการสอนหรือคงอยู่หรือเลวทราม เสด็จการชอบที่ได้สอนก็เช่นประมาณ
- (๗) ครู อาจารย์ที่ฝึกหัดระดับประกาศนียบัตร ชั้นที่ ๒ ได้ทำการเป็นครูโดยอย่างประเสริฐ ๓ ปีแล้ว ควรจะกำหนดเช่นเสมอครูอาจารย์ที่ไต่ระดับประกาศนียบัตรชั้นที่ ๑

หมวด ๖

ว่าด้วยการตรวจ

- การตรวจเป็นสิ่งสำคัญทั้งการสอน กองตรวจควรมี ๑. สาร์วัตรใหญ่
- ๒. สาร์วัตร ๓. สาร์วัตรรอง
- สาร์วัตรใหญ่
- ๓๔. สาร์วัตรใหญ่จะได้บังคับบัญชาของสาร์วัตรโดยเต็มทั้งสัน สาร์วัตร
- ๓๕. ควรตั้งสาร์วัตรคนหนึ่งสำหรับทุก ๕๐ โรงเรียน
- สาร์วัตรรอง
- ๓๖. สาร์วัตรหนึ่งมีสาร์วัตรรองอยู่ได้บังคับ ๕ คน สาร์วัตรรองคนหนึ่งมีหน้าที่ตรวจ ๑๐ โรงเรียน
- สาร์วัตรเลือกจากผู้ที่มีความดีเป็นอาจารย์ได้
- ๓๗. บรรดาสาร์วัตรและสาร์วัตรรอง ถ้าขึ้นไปได้ จะต้องเป็นคนที่ได้เคยสั่งสอนเป็นครูอาจารย์แล้ว จะเลือกเขาจำเพาะสำหรับที่มีความสามารถและคุณวุฒิทั้งความดีความชอบ
- อัตราเงินเดือนสาร์วัตร
- ๓๘. อัตราเงินเดือนสาร์วัตรคงคือไปนี้

- (๑) สารวัตรเดือนหนึ่ง ๑๖๐ บาท และชนทุกขุโดยเดือนละ ๑๕ บาท จนถึง ๒๕๐ บาทเป็นอย่างสูง
- (๒) สารวัตรรองเดือนหนึ่งตั้งแต่ ๘๐ บาท และชนทุกขุ โดยเดือนละ ๑๐ บาท จนถึง ๑๖๐ บาทเป็นอย่างสูง

หมวด ๗

ว่าด้วยสมุดตำราเรียน

กรรมการสำหรับสมุดตำราเรียน

๓๘. ควรจะตั้งกรรมการพิเศษสำหรับแยกเรียนในทันที เพื่อที่จะได้ตรวจสมุดแยกเรียนที่แต่งไว้แล้ว และที่จะแต่งต่อไป หรือผู้แต่งมาขายกรรมสิทธิ์ให้ก็ได้ และเตรียมเรียบเรียงแยกสมุดตำราเรียนสำหรับใช้ในโรงเรียนต่าง ๆ ทั้งปวง

จำนวนผู้ที่เป็นกรรมการ

๔๐. กรรมการสมุดแยกตำราเรียนนั้น ควรจะมีจำนวนดังนี้

- (๑) เลขาธิการกระทรวงธรรมการโดยตำแหน่ง
- (๒) อธิบดีกรมศึกษาธิการ โดยตำแหน่ง
- (๓) สารวัตรใหญ่การศึกษา โดยตำแหน่ง
- (๔) ครูใหญ่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ โดยตำแหน่ง
- (๕) และผู้อื่นอีก ๘ นายเป็นอย่างน้อย ในจำนวน ๘ นายนี้ ต้อง

เป็นครูอาจารย์ที่เคยสั่งสอนอย่างน้อยเพียง ๒ คน สมาชิกมา ๕ คนเป็นองค์ประชุม

ผู้เป็นประธาน

๔๑. อธิบดีกรมศึกษาธิการเป็นประธานในกรรมการโดยตำแหน่ง

ผู้เป็นประธานเลือกผู้เป็นกรรมการถวายให้ทรงตั้ง

๔๒. การเลือกสมาชิกในกรรมการนั้น ผู้เป็นประธานเป็นผู้เลือก และเมื่อ

ทุกเกล้า ๆ ถวายจำนวนข้อ ทรงเห็นชอบหรือแก้ไขพระราชทานผู้ทควรจะเป็นใหม่

เสร็จแล้ว นามของผู้เป็นกรรมการนั้นจะไต่ลงในราชกิจจานุเบกษาเป็นสำคัญ

หน้าที่กรรมการ

๔๓. หน้าที่ทั่วไปของกรรมการนั้นจะไต่เลือก หรือถ้าเป็นการจำเป็นจะไต่เตรียมและเรียบเรียง เลือกคัดแบบตำราเรียน กับทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ สำหรับใช้ในโรงเรียนทั้งปวง

ผู้รวบรวม

๔๔. จะต้องมีผู้รวบรวม (เอคิเตอร์) ผู้หนึ่ง สำหรับรวบรวมตรวจพิมพ์ตำราเรียน มีกำหนดเงินเดือนและอยู่ในบังคับของนายก

หน้าที่ผู้รวบรวมต้องพิจารณาตรวจสอบก่อน

๔๕. สมุดแบบตำราทุกเล่มได้ส่งมาเพื่อจะให้พิจารณาตรวจนั้น ผู้รวบรวมต้องรับตรวจก่อน แล้วทำรายงานเสนอต่ออธิบดีกรมศึกษาธิการ และตำรานั้นผู้รวบรวมได้ตรวจเห็นว่าสมควรจะใช้ในกรมศึกษาธิการหรือไม่

รายงานของผู้รวบรวมส่งกรรมการปรึกษา

๔๖. รายงานของผู้รวบรวมนั้น จะไต่ส่งให้กรรมการตรวจปรึกษา ถ้ากรรมการเห็นว่าต้องพิจารณาตรวจอีกแล้ว ก็ต้องตั้งผู้พิจารณา จะเป็นสมาชิกในกรรมการหรือผู้อื่นก็ได้ ส่งรายงานของผู้รวบรวมนั้นให้ผู้พิจารณาโดยละเอียด

ผู้เป็นประธานเลือกผู้พิจารณา

๔๗. ผู้เป็นประธานเลือกตั้งผู้พิจารณาทุกเรื่อง และปรึกษาพร้อมด้วยกรรมการ กำหนดค่าธรรมเนียมที่จะให้แก่ผู้พิจารณา และกำหนดเวลาให้ยื่นรายงานที่พิจารณา

รายงานกรรมการชี้ขาดในรายงานของผู้พิจารณา

๔๘. รายงานของผู้พิจารณานั้นจะไต่เสนอยังกรรมการ ให้ประชุมชี้ขาดว่า สมุดนั้นควรจะใช้หรือไม่ควรจะใช้ ในก่อนเวลาที่กรรมการจะตัดสินนั้น กรรมการจะตั้ง

อนุกรรมการ หรือมอบให้พวกในกรรมการ จะเป็นหนึ่งหรือหลายคนตรวจสอบสมุค
นั้นที่จะได้ประโยชน์กับการศึกษาเหมือนกัน

กรรมการยอมรับตำราแล้วต้องพิมพ์ ถ้าพิมพ์อยู่แล้วรับขอ

๔๙. ถ้าสมุคนี้กรรมการยอมรับให้ใช้แล้ว แต่สมุคนี้ได้ประกาศตีพิมพ์
เสียก่อนแล้ว อธิบดีกรมศึกษาธิการจะรับขอมากน้อยก็ตามควรก็ได้ ถ้าสมุคนี้ยัง
ไม่ได้พิมพ์ นายกตัญญูการให้พิมพ์และประกาศให้ใช้ ส่วนค่าทำงๆ ที่ต้องเสียไป
ต้องตั้งในราคาสมุคตีพิมพ์สำหรับจะใช้ในโรงเรียนนั้นด้วย รัฐบาลจะถือฉบับกรมสิทธิ
ไว้จนกว่าจะได้คืนค่าที่ออกทุนไป และไม่เกินกว่าที่ได้กำหนดทุนไว้ในงบประมาณ

ขอฉบับกรมสิทธิ

๕๐. ในการขางเรื่องที่เป็นพิเศษ กรรมการ จะขอ ฉบับกรม สิทธิ ไว้ เป็น ของ
รัฐบาลก็ได้ ถ้าทุนในงบประมาณนั้นมีอยู่เพียงพอแล้ว

รางวัลแก่ผู้รวบรวม ผู้แต่ง ผู้แปล

๕๑. ถ้าตกลงว่าจะต้องการค้นฉบับเกิมนั้น จะเป็นเรื่องแปลก็ได้ เรื่องที่เลือก
ก็ดีมาก หรือเรื่องใหม่ที่ดี กรรมการมีอำนาจที่จะให้รางวัลแก่ผู้แต่งสมุคตำรา
เรียนที่เห็นชอบแล้วนั้นทุกเรื่อง รางวัลจะสมควรเท่าไร กรรมการจะกำหนดให้

ผู้รวบรวมรับผิดชอบในการเรื่องพิมพ์

๕๒. ผู้รวบรวม (เอคิเตอร์) ต้องรับผิดชอบในการเรียบเรียง และตรวจ
พิมพ์ในแท่นทุก ๆ เรื่อง ซึ่งกรรมการได้มีคำสั่งให้พิมพ์ขึ้นนั้น

เรื่องแบบเรียนที่ต้องการเป็นการด่วน

๕๓. อธิบดีกรมศึกษาธิการ ซึ่งเป็นประธานในกรรมการ จะได้ปรึกษากรรมการ
เป็นคราว ๆ ตามเวลาที่ควรที่จะได้ตัดสินว่าสมุคตำรา แบบเรียนเรื่อง อะไร ที่ต้อง การ

และเรื่องใดที่เป็นการคว่น แล้วอธิบดีจะไต่ขังกับกรที่ท่าของผู้รวบรวมเรื่องไว้ตามที่ตกลงกันนั้น

ส่งฉบับเป็นตัวอย่างไปตามมณฑล

๕๔. สมุดแบบตำราเรียนที่ได้พิมพ์ตามคำสั่ง ของ กรรมการแล้ว เสนาบดีกระทรวงธรรมการจะไต่ส่งไปตามข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลละ ๕ ฉบับ เพื่อที่จะไต่ตรวจดูและรับใช้ในโรงเรียนตามหัวเมืองในมณฑลนั้น เรื่องใดเท่าใดจะไต่มารับไปจำหน่ายตามโรงเรียนในมณฑลนั้น ๆ

แตงนักเรียนออกไปเรียนวิชาที่ต้องการเข้ามาแตงตำรา

๕๕. ถ้าเป็นการจำเป็นจะต้องแตง นักเรียนผู้มีความสามารถให้ออกไปต่างประเทศ ศึกษาเรื่องวิชาการพิเศษสำหรับเมื่อกลับมาจะไต่แตงเรียบเรียง สมุดตำราเรียนในเรื่องและวิชาที่ไต่ให้ไปเรียนนั้น เป็นการพิเศษ

สมุดตำราเรียนจำหน่ายเท่าทุน

๕๖. สมุดที่กรรมการไต่ตรวจและให้พิมพ์ขึ้น คิดค่าราคาต่าง ๆ แล้วจะไต่จ่ายเท่าทุนเพื่อจะให้ราคาถูกลงที่สุด ทุนสำหรับแบบเรียนตำราเรียน

๕๗. ถ้ากระทรวงพระคลังจะยอมให้เงินล่วงหน้าสำหรับ พิมพ์หนังสือเล่าเรียนเงินอนุญาตเช่นนี้จะไต่ส่งคืนเมื่อจำหน่ายแบบเรียนไต่

(หมายเหตุ เงินใช้สอยค่าพิมพ์แบบตำราเรียนในศก ๑๑๗ (พ.ศ. ๒๔๕๑) นี้ไม่มีในงบประมาณ เพราะไต่ตกลงว่าจะยอมให้เอกชนรับไปพิมพ์จำหน่าย ราคากรรมศึกษาจะกำหนดให้ ก็มีผู้รับพิมพ์ในแบบเรียนที่ขาดมือลงอยู่แล้ว)

หมวด ๘

ว่าด้วยโรงเรียนพิเศษ

โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์

๕๘. โรงเรียนพิเศษในที่แรกที่ควรจัดตั้ง ซึ่งเป็นความต้องการอันใหญ่ในการศึกษา คือโรงเรียนหรือวิทยาลัยสำหรับฝึกหัดครูอาจารย์ นั้นเป็นสิ่งสำคัญในเวลาปัจจุบัน ที่มีอยู่แล้วก็เป็นแต่อาศัยที่โรงเรียนเล็ก เพราะว่าเป็นที่ที่มีโรงเรียนของตนอยู่ด้วย ที่นักเรียนได้แบ่งเวลาออกจากศึกษา ก็ได้ฝึกซ้อมในการสอนเด็กในโรงเรียนนั้นที่จะให้ชำนาญด้วย แต่ที่โรงเรียนฝึกหัดครูอาจารย์ที่ใดตั้งขึ้นและเรียนอยู่เพียงวัน เป็นโรงเรียนที่นักเรียนได้มาเรียนเป็นเวลา หากใช้โรงเรียนที่นักเรียนอยู่ประจำไม่ มีนักเรียนอยู่ ๓๐ คน การเรียนก็ต้องช้ากว่าที่นักเรียนได้เรียนอยู่ประจำ นักเรียนออกเป็นครูอาจารย์ตามโรงเรียนอื่นไม่ทันแก่ความต้องการ เพราะฉะนั้นของต้องโรงเรียนฝึกหัดครูอาจารย์จึงต้องไปนี้

๑. โรงเรียนที่จะตั้งนั้นต้องเป็นโรงเรียนอยู่ประจำ ให้ให้นักเรียนได้ฝึกหัดดังนี้
  - (ก) ฝึกหัดนักเรียนเป็นครูอาจารย์สำหรับโรงเรียนไทยเบื้องต้น
  - (ข) ฝึกหัดนักเรียนเป็นครูอาจารย์สำหรับโรงเรียนไทยของกลาง
  - (ค) ฝึกหัดนักเรียนเป็นครูอาจารย์สำหรับโรงเรียนอังกฤษไทยเบื้องต้น
  - (ง) ฝึกหัดนักเรียนเป็นครูอาจารย์สำหรับโรงเรียนอังกฤษไทยของกลาง
  - (จ) ฝึกหัดเป็นสารวัตรสำหรับตรวจโรงเรียน
  - (ฉ) ฝึกหัดคนสำหรับการพิเศษที่จำเพาะเกี่ยวแก่ศึกษาที่จะได้ใช้ในการ

ศึกษาทั่วไป

๒. นักเรียนฝึกหัดสำหรับทำการในโรงเรียนไทยเบื้องต้น ต้องเร่งรีบให้เรียนในคดีการเรียนในปี ๑ หรือ ๒ ปี ตามความสามารถของนักเรียนนั้น ที่ระออกทำการเป็นครูได้ นักเรียนฝึกหัดสำหรับทำการในโรงเรียนอังกฤษไทยและโรงเรียนไทยเบื้องต้น ต้องเรียนในคดีการเรียนให้ได้ใน ๒ ปี หรือ ๓ ปี ตามความสามารถของนักเรียนนั้น นักเรียนที่ฝึกหัดทำการในโรงเรียนอังกฤษเบื้องต้นหรือการพิเศษนั้น จะต้องเรียนในคดีการเรียนใน ๓ ปี หรือ ๔ ปี แล้วแต่ความสามารถที่ระออกทำการได้

๓. นักเรียนที่จะเข้าเรียนในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์นั้น ต้องสอบความรูที่จะเข้าเรียนได้แล้ว จึงจะรับให้เข้าเรียนและรับสัญญา ถ้าสอบได้ไม่ได้ไม่ยอมให้เข้าเรียน

๔. ในการทบทวนกระบวนเรียนฝึกหัดอาจารย์นั้น ต้องมีโรงเรียนสามมณฑลติดต่ออยู่ด้วย ซึ่งนักเรียนจะได้แบ่งเวลาสอนเด็กให้ชำนาญ นอกจากศึกษาคดีของการเรียนสำหรับครูอาจารย์ด้วย

๕. ปลายปีทุกศก กรมศึกษาธิการจะได้สอบไล่ที่จะให้ประกาศนียบัตรสำหรับครูอาจารย์ นักเรียนเข้าสอบไล่ได้คะแนนชั้นที่ ๑ จะได้รับประกาศนียบัตรครูชั้นที่ ๑ ถ้าสอบไล่ได้คะแนนชั้นที่ ๒ จะได้รับประกาศนียบัตรครูชั้นที่ ๒ นักเรียนถ้าเป็นครูอาจารย์โรงเรียนหลวงจะได้รับเงินเดือนเมื่อสอบไล่ได้แล้ว ก็แล้วแต่ประกาศนียบัตรที่ได้รับนั้น การสอบไล่ที่สดนั้นแบ่งเป็น ๒ ส่วน

ก. สอบไล่ในคดีการที่ใดศึกษาอันตงกำหนดไว้ให้เรียน

ข. สอบไล่ในวิธีซ้อมสอนเด็กอยู่เสมอนี้ทุกปี ประมาณนักเรียนที่ใดฝึกหัดเข้าสอบวิชาให้ได้ออกทำการในโรงเรียนต่างๆ ประมาณ ๔๐ คน

๖. สถานที่ที่จะสร้างโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ใหม่จะก่อสร้างในทิวทัศน์ที่สวยงามและปลูกโรงเรียนสามัญได้ด้วย ใต้ตวรรษที่วัดไร่ ที่ ๑ วัดขี้ดินนายก (ถ้าสภาพดินโคลนแดงไม่ต้องการแล้ว) เป็นที่ค้ำพองเพียงแก่การที่จะขยายโรงเรียนให้ใหญ่ขึ้นก็ได้ แต่มีการก่อสร้างที่จะทำมากเพราะมีที่เปล่าและก่อสร้างไว้ ที่ ๒ วัดประยูรวงศาวาส์ เกาะใหญ่ทั้งเกาะ และหลังพระอุโบสถมีที่กว้างทำสนามได้ และใกล้กับราชวิทยาลัย อาศัยก่อนได้ และไม่ต้องการโรงเรียนสามัญ เพราะธรรมสภา มีที่อยู่แล้ว และที่เรียนซึ่งนักเรียนจะได้ศึกษาก็ อาศัยพระรณาคารได้ จะต้องสร้างแต่ที่อยู่ครูอาจารย์และนักเรียน ก็มีการรอกฎที่ชำรุดหักพังมาก ปรายทำพนท ส่วนพระสงฆ์ไปรวมอยู่เสียที่เกาะเล็ก มีกุฏิอยู่ทั้งเกาะ

๗. ประมาณค่าก่อสร้างและทำสถานที่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์นักเรียน ๘๐ คน ถึง ๑๐๐ คนได้ ซึ่งกระไว้แล้วประมาณ ๑๑๕๐ ซึ่ง โรงเรียนที่จะสร้างก็ค้ำพองขยายให้กว้าง รั้นนักเรียนมากขึ้นต่อไปตามเวลาที่ต้องการ ในช่วงหน้าก็จะต้องออกเงินอีกเล็กน้อยเท่านั้น แต่เพื่อที่จะไม่ให้ต้องเสียเงินแผ่นดินในการก่อสร้างโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์นมาก และต้องใช้เวลาในการที่ก่อสร้างด้วย ถ้าได้ที่ดินใหญ่ ๆ ซึ่งตกเป็นของหลวง มีเรือนฐานอยู่แล้ว เป็นแต่ซ่อมแซมเท่านั้น ก็จะไม่เปลืองเงินในการก่อสร้าง

๘. เครื่องเฟอร์นิเจอร์ เครื่องใช้สำหรับโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ที่เป็นโรงเรียนประจำทุกอย่าง คิดประมาณ ๑๕๐ ซึ่ง

๙. ค่าใช้สอยประจำเดือน นักเรียนอยู่ประจำเสร็จทุกอย่าง ประมาณอยู่ใน ๔๐ ซึ่ง เงินเดือนครูอาจารย์และเงินให้นักเรียนก็มีอยู่ในแล้ว ยกเป็นค่ารับประทาน คงจะขึ้นอีกเพียงจำนวนนักเรียนที่เพิ่ม ค่าใช้สอยเบ็ดเตล็ด คนใช้ และการรักษา

สถานที่เท่านั้น รวมอยู่ในประมาณการจ่ายสำหรับศึกษาคึก ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒)
ในหมวด ๘ แล้ว

๑๐. การศึกษาในกรุงสยามในปัจจุบันและในอนาคต ก็ต้องการเช่นที่ถึง ครุฑ
แล้วก็ให้การศึกษาเล่าเรียนศึกษาคึก การใหญ่สำคัญของกรมศึกษาธิการ ก็คือฝึกหัดครู
ให้ดีแล้วเป็นทางจริง ๆ ที่จะให้การศึกษาเล่าเรียนในบ้านเมืองดำเนินสู่ทางเจริญ เพราะ
ฉะนั้นในการที่จะสร้าง และตั้งโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ขึ้นเป็นที่แรก และเป็นการสำคัญ
ของกรมศึกษาธิการที่จะทำการนี้

โรงเรียนฝึกหัดราชการฝ่ายพลเรือน

๕๘. โรงเรียนฝึกหัดราชการฝ่ายพลเรือน ซึ่งต้องการคนเข้ารับราชการให้
เร็วกว่าที่เรียนตามหลักสูตรซึ่ง วิชา เบื้องกลางนั้น สักมีการตั้งโรงเรียน ฝึกหัด
ราชการ กรมศึกษาธิการได้ตั้งเกล้า ๆ ถวายไว้แต่คึก ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๘)
ไปรดเกล้า ๆ แล้ว แต่ส่งมาที่ประชุมเสนาบดี ๆ มีความเห็นไม่ตกลงในหลักสูตร
ของการที่จะเรียนนั้น ในที่สุดก็ให้เจ้าพระยาอภัยราชาธิบดีไปตรวจแก้ไข และปรึกษากัน
เสนาบดีกระทรวงธรรมการ และอธิบดีกรมศึกษาธิการแต่คึก ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐)
ไต่เตอน ก็ยังไม่ไต่ปรึกษา เพราะมีราชการอื่นมาก เช่นอนเขาตั้นอยู่ แต่โรงเรียน
ฝึกหัดราชการนครจะตั้ง เมื่อสักมที่ไต่ทูลเกล้าฯ ถวายนั้น สิ่งใดจะยังไม่เป็นทเพียงพอด
หรือมากเกินไป ก็ควรจะแก้ไขให้เขอนตกลงที่จะไต่ตั้งขึ้นตามต้องการ โรงเรียน
นี้ก็คึกอยู่ในส่วนพิเศษ จึงจะไม่อยู่ในกรมศึกษา จะอยู่ในกรมอนตั้งโรงเรียนตรวจทำ
แผนที่ และโรงเรียนกฎหมายก็

โรงเรียนแพทย์

๖๐. โรงเรียนแพทย์มีอยู่แล้วในกรมพยาบาล ควรจะจัดพร้อมให้คึกชนทน
แก่ความต้องการ จะได้ทำสักมทูลเกล้าฯ ถวายเป็นส่วนพิเศษต่อภายหลัง

โรงเรียนกฎหมาย

๖๑. โรงเรียนกฎหมายมีอยู่แล้วในกระทรวงยุติธรรม

โรงเรียนรังวัดทำแผนที่

๖๒. โรงเรียนตรวกรังวัดทำแผนที่ มีอยู่ในกรมแผนที่ กระทรวงพระคลังแล้ว

โรงเรียนศิลป์

๖๓. โรงเรียนศิลป์โตตั้งขึ้นคราว ๑ แล้ว ขึ้นในพระเจ้าอนงยาเธอ กรมหมื่นสรานุสาสตราศุภกิจ

โรงเรียนหัตถกรรม

๖๔. โรงเรียนหัตถกรรมการช่าง สกนที่ระเจียงติคชก ด้วยความสับใ้สวณ
ยังไม่ตลอด

หมวด ๙

ว่าด้วยการใ้จ่ายใ้การคักษา

ค่าโรงเรียนขึ้นใหม่

๖๕. ในการที่ระเจียงการคักษาใ้ใ้ใ้ระเบียบแผนอันกล่าวช้แจงมาแลวน จำเป็น
ระต้องขึ้นเงินค่าใ้จ่ายอิกมาก เป็นต้นว่า บัหนา ร.ศ. ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒)
ระต้องสร้างทำ

๑. โรงเรียนไทยเบองต้นขึ้นใหม่ ๖ โรง คักทั้งค่าปลูกหรือซ่อมแซม
และเครื่องใ้พร้อม ๗๒๐ ชั่ง

๒. โรงเรียนหรือวิทยาลัยสำหรับฝึกหัดอาจารย์ใหม่ เป็นโรงเรียนนักเรียน
อยู่ประจำ คักทั้งค่าก่อสร้างเครื่องใ้พร้อม ๑๓๐๐ ชั่ง

๓. สร้างโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบใหม่ ทั้งส่วนโรงเรียนไทยและ
โรงเรียนอังกฤษ ๒ แห่งประมาณ ๑๐๐๐ ซึ่ง

คำบำรุงอุดหนุนโรงเรียนเซนต์คัทธี

๖๖. บำรุงโรงเรียนเซนต์คัทธี ที่ได้มาจดทะเบียนไว้ในกรมศึกษาธิการ เพื่อ
รัฐบาลจะได้ตรวมนั้น คิดค่าเพาะแต่จำนวนนักเรียนที่ได้มาเรียน คิดมัธยมประมาณ
นักเรียนคน ๑ เดือนละ ๒ สลึง บหนึ่งคนละ ๖ บาท ในศก ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๕๒)
คำนวณไว้ว่าจะมีนักเรียนประมาณ ๓,๐๐๐ คน ที่มาเรียนเป็นมัธยมประมาณ ใน
โรงเรียนที่ได้บำรุง เพราะฉะนั้นเงินคำบำรุงที่จะอุดหนุนให้ ให้เป็นสิ่งของเครื่องเรียน
หรือเป็นเงินกะไว้ ๒๒๕ ซึ่ง

เงินขึ้นในปีต่อไป

๖๗. ในข้อต่อไปต้องขอเงินอีก เพื่อ

(๑) สำหรับสร้างโรงเรียนใหม่

(๒) สำหรับบำรุงอุดหนุนโรงเรียนเซนต์คัทธีที่ตั้งขึ้นใหม่อีก

(๓) สำหรับบำรุงให้เงินเดือนครูอาจารย์ สारวตฺร ฯลฯ

เงินให้สำหรับตั้งโรงเรียนใหม่กำหนดประจำปี

๖๘. ทุก ๆ ปี (ใน ๒๐ ปีข้างหน้า) ต้องสร้างโรงเรียนใหม่ ๖ โรงเรียน
ตามที่กำหนดไว้เป็นเงิน ๗๒๐ ซึ่ง และถ้าจะยอมให้ประมาณค่าใช้จ่าย สำหรับ
สร้างโรงเรียนของกลาง เบื้องสูง ในเวลาที่จะสร้างขึ้นใหม่ เงินยอมให้ไว้เพียง
บละ ๒๘๐ ซึ่ง คงเป็นเงินขึ้นสำหรับจัดและก่อสร้างโรงเรียนขึ้นใหม่บละ ๑๐๐๐ ซึ่ง

เงินขึ้นสำหรับครูอาจารย์ สारวตฺร ฯลฯ

๖๙. จะต้องขอเงินทุกปี สำหรับครูอาจารย์ใหญ่ สारวตฺร ฯลฯ ตรววงโรงเรียน
เป็นเงินเดือนชนบละ ๔๗๕ ซึ่ง

เงิน^๕ ขานการบำรุงอุดหนุนโรงเรียนเซนต์ศักดิ์

๗๐. ะต้อง^๕ ขนเงินสำหรับบำรุงโรงเรียนเซนต์ศักดิ์ใน ๗ ข^๕ ขางหน้าข^๕ ณะ ๗๕ ข^๕ ข่ง
คะเนว่าเด็กจะเข้าเรียน จำเพาะมาเรียนเป็นมัธยมประมาณ^๕ ขนทุกข^๕ ประมาณ ๑,๐๐๐ คน
เงินค่าใช้สอยรวมข^๕ นปีละ

๗๑. ค่าใช้สอยเบ็ดเตล็ด^๕ ประมาณ^๕ ขนข^๕ ณะ ๑๐๐ ข^๕ ข่ง

๗๒. เพราะฉะนั้นการใช้จ่าย^๕ ในงบประมาณ ต้อง^๕ ขนประมาณ^๕ ขณะ ๖๕๐ ข^๕ ข่ง
การใช้จ่าย^๕ ที่ใกล้ชิด^๕ ใน ๕ ปี

๗๓. การใช้จ่าย^๕ ที่ใกล้ชิด^๕ ในการศึกษามณฑลกรุงเทพฯ ใน ๕ ข^๕ ขางหน้า
ประมาณ^๕ ข่งต่อไปนี้

- ร.ศ. ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒) ๕,๖๕๐ ข^๕ ข่ง
- ร.ศ. ๑๑๙ (พ.ศ. ๒๔๔๓) ๔,๑๕๐ ,,
- ร.ศ. ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๔) ๔,๘๐๐ ,,
- ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) ๕,๔๕๐ ,,
- ร.ศ. ๑๒๒ (พ.ศ. ๒๔๔๖) ๖,๑๐๐ ,,

หมายเหตุ (๑) ประมาณการจ่าย^๕ นี้ ไม่ได้รวมเงินที่ได้^๕ อนุญาตสำหรับนักเรียนใน
ต่างประเทศด้วย

(๒) ประมาณสำหรับ^๕ ศก ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒) รวมเงินการจ^๕ รสำหรับ
สร้างโรงเรียนฝึกหัด^๕ ศึกษาร^๕ ๑,๓๐๐ ข^๕ ข่ง โรงเรียนสวนกุหลาบ ๑,๐๐๐ ข^๕ ข่ง
อยู่ใน^๕ นควย

การที่จะได้^๕ เงินมาจ่าย

๗๔. การใช้จ่าย^๕ น ในทางที่จะได้^๕ เงินนั้นมาใช้ โดย

- (๑) อนุญาตจากพระคลัง หรือ
- (๒) อนุญาตจากพระคลังกับทบ^๕ ษากรการศึกษ^๕ ทคว^๕ รจะตั้ง^๕ ขนเก็บ^๕ เพอ

การเล่าเรียนในกรุงเทพฯ มาจ่ายในการศึกษา^๕ ควย

หมวด ๑๐

ว่าด้วยการศึกษาสำหรับเด็กหญิง

การศึกษาส่วนเด็กหญิง เมื่อถึงเวลาจัดอนุวัดตามเด็กชาย

๗๕. การเล่าเรียนศึกษาส่วนเพศหญิงนั้น เมื่อถึงเวลาที่จะต้องจัดอนุวัดตามเด็กชาย คือมีโรงเรียนบรรพชิตและโรงเรียนเบ็ญจมบพิตร เบ็ญจกลาง ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ และเพิ่มหลักสูตรในการเย็บปักถักร้อย และการรักษาเย็บเย็บตามสมัยที่ตองการชงจะจัดขึ้นได้

ฝึกหัดครูผู้หญิงเตรียมไว้

๗๖. ในสิ่งสำคัญของการเล่าเรียนส่วนสตรี ก็ตองการครูอาจารย์ผู้ที่จะสอนเป็นอย่างดี เพราะฉะนั้นโรงเรียนสตรีที่ใดตองขวนคอสนนทาตยนั้น ควรจะให้เป็นส่วนฝึกหัดหญิงที่จะเป็นอาจารย์เตรียมไว้ด้วย เมื่อถึงเวลาที่จะตั้งโรงเรียนสตรีให้แพร่หลายจะได้หาครูได้โดยทันที เมื่อศก ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐) กรมศึกษาธิการได้นำความเห็นกราบบังคมทูลสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ เมื่อทรงสำเร็จราชการแผ่นดินต่างพระองค์ ก็ทรงพระกรุณาโปรดแล้ว จะจัดหญิงบดละ ๖ คน ฝึกหัดเป็นครูอาจารย์ และได้ตกลงกันกับครูใหญ่โรงเรียนนั้นแล้ว คิดให้ค่าเบี้ยเลี้ยงและใช้สอยในเวลาที่ยังเรียนอยู่เดือนละ ๒๐ บาท กำหนด ๓ บัออกเป็นครูได้ ครั้นว่างประมาณได้ตกเสียไม่ให้งั้นไม่ใคร่จชชช ถ้าได้จัดแล้วใน ๓ บัข้างหนาคงได้เด็กหญิงที่ใดฝึกหัดเป็นอาจารย์บดละ ๖ คน ก็ระเพียงพอกับโรงเรียนสตรีที่จะเกิดชชชบดละ ๑ โรงเรียน ๒ โรงเรียน เมื่อถึงเวลาที่จะตั้งจัด เพราะฉะนั้นในการที่จะรพ้อมการศึกษาไม่ควรจะละลมเรื่องฝึกหัดหญิงเป็นอาจารย์ชชชไว้ เงินก็เพียงบดละ ๑๘ ชัง เพราะการฝึกหัดตองอาศัยเวลา ขอรบพระราชทานจัดการที่จะฝึกหัดหญิงเป็นครูไว้ด้วย

๗๗. รวมใจความความหมวด ๑ ถึง ๑๐ นั้น แสดงให้เห็นโดยชัดว่า กรม
ศึกษาธิการต้องทำการใน ๒ ปี ๓ ข้างหน้านั้น

- (๑) จัดระเบียบให้สัมควร และลำดับชั้นการศึกษาให้เป็นธรรมดา
- (๒) ก่อสร้างและจัดตั้งโรงเรียนขึ้นใหม่ ทั้งบำรุงอุดหนุนโรงเรียนที่มีอยู่แล้วและจะใหม่ขึ้นอีกพอแก่เด็กชายในอายุเล่าเรียนจะได้เรียนมากขึ้นโดยลำดับ
- (๓) ผูกหัดครูอาจารย์และสารวัตร เพื่อจะได้สั่งสอนและตรวจการเล่าเรียนตามโรงเรียนที่ขึ้นใหม่ และการเล่าเรียนให้ได้ผลดี
- (๔) เตรียมจัดทำสมุดแบบตำราเรียนให้เป็นแบบเรียนโดยลำดับชั้น
- (๕) ตั้งแบบแผนวิธีการสอบไล่ เลือกคนนักเรียนที่จะได้ให้เข้าเรียนตามชั้น มีความรู้ได้หลักสูตรโดยลำดับที่จะออกทำราชการ หรือทำการของเอกชนตามความต้องการ

ภาค ๒

ว่าด้วยการศึกษาในหัวเมือง

คะเนพลเมืองและที่เรียนซึ่งมีอยู่

๑. การศึกษาในหัวเมืองนั้น คะเนว่าพลเมืองที่เป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน มีอยู่ ๕,๕๐๐,๐๐๐ คน เด็กทั้งหญิงทั้งชายในอายุเล่าเรียน ๑ ใน ๖ ของพลเมือง เป็นเด็กประมาณ ๙๐๐,๐๐๐ คน แบ่งเป็นเด็กหญิงเสียกึ่งหนึ่ง คงเด็กผู้ชาย ๑ ใน ๑๒ ของพลเมือง เป็นเด็กผู้ชาย ๔๕๐,๐๐๐ คน คะเนว่าไม่ได้มาโรงเรียนเสียด้วยเหตุต่างๆ อีกครึ่งหนึ่ง คงเด็กผู้ชาย ๒๒๕,๐๐๐ คนที่ควรมาเรียนเป็นมัธยมประมาณ ในเวลานี้มีอยู่แล้ว โรงเรียนเซนต์ยอแซฟ ๓๔ โรงเรียนนักเรียน ๑,๒๑๔ คน ที่ได้มาของจดทะเบียนสอนตามแบบกรมศึกษาธิการ โรงเรียน

ไทยสาขามหาอภิวชิวิทยาลัย ๓ โรงเรียน เด็กประมาณ ๑๕๐ คน โรงเรียน
 ก. ข. นโมตามวัดต่าง ๆ ที่โดยนจำนวนเมื่อ ค.ศ. ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐) เป็น
 จำนวนวัด ๔,๑๒๐ วัด จัดเป็นโรงเรียน ก. ข. นโม พระสงฆ์เป็นครูสอน
 หนังสือไทย ๒,๘๒๘ รูป ศิษย์วัดเรียนหนังสือไทย ๑๓,๖๒๗ คน สามเณร
 ๖,๗๖๔ รูปรวมนักเรียนตามโรงเรียนเบื้องต้นที่ได้มาจดทะเบียนด้วย ๒๒,๘๑๕ คน
 ก็แลเห็นได้ว่าเด็กที่เข้าเล่าเรียนไม่เพียงพอแก่จำนวนที่จะเป็นอนุมาณของพลเมืองหลาย
 เก้าหมื่น ทั้งวัดที่ไม่ได้สอน ก. ข. นโม แก่ศิษย์วัดก็ยังมีอีกส่วน ๑ ใน ๔ ส่วนควรที่จะจัด
 การมูลศึกษา โดยออกหนุนวัดใหม่ครูสอนหนังสือไทยขึ้น และจัดตั้งโรงเรียนเบื้องต้น
 เบื้องกลางในชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษาดังต่อไปนี้

แบ่งเป็นมณฑลใหญ่ในการตรวจ

๒. เพื่อกิจการที่จะจัดการเล่าเรียนในหัวเมืองตลอดพระราชอาณาจักร ควรจะแบ่ง
 ออกเป็น ๖ มณฑลใหญ่ ในการตรวจการเล่าเรียนดังนี้

(๑) มณฑลกลาง รวมมณฑลกรุงเทพฯ มณฑลกรุงเก่า และมณฑล
 นครไชยศรี

(๒) มณฑลเหนือ รวมมณฑลนครสวรรค์ มณฑลพิษณุโลก มณฑล
 ลาวเฉียง

(๓) มณฑลตะวันออก รวมมณฑลนครราชสีมา มณฑลเพชรบูรณ์
 มณฑลลาวพวน มณฑลลาวกา

(๔) มณฑลตะวันตกเฉียงใต้ รวมมณฑลปราจีนบุรี มณฑลเขมร
 มณฑลจันทบุรี

(๕) มณฑลตะวันตกเฉียงใต้ รวมมณฑลราชบุรี มณฑลชุมพร
 มณฑลนครศรีธรรมราช

(๖) มณฑลตะวันตก รวมมณฑลภูเก็ต มลายู และมณฑลไทรบุรี
 ๓. ในทุกมณฑลใหญ่

(๑) กรมศึกษาธิการจะได้อั่งสารวัตรใหญ่ในการศึกษา ๑ สำหรับ
 มณฑลนั้นที่จะได้ตรวจสอบวางแผนการเล่าเรียน ทำรายงานประจำขบวนต่อกรม
 ศึกษาธิการ

(๒) ทุกมณฑลใหญ่นั้นจะได้อั่งออกเป็นจังหวัดทุกเมือง ถ้าจะเข้
 ไปได้ เจ้าพนักงานเทศาภิบาลในเมืองนั้น ต้องอั่งสารวัตรการศึกษาคนหนึ่งตรวจการ
 เล่าเรียน

(๓) ทุกจังหวัดต้องอั่งออกเป็นอำเภอ ๆ หนึ่งมีจำนวนโรงเรียนตาม
 ควรแก่หมู่ประชุมน ในอำเภอนั้นเจ้าพนักงานเทศาภิบาลในเมืองนั้น ต้องอั่งสารวัตร
 รองคนหนึ่งหรือหลายคนแล้วแต่แขวงจังหวัด อำเภอใหญ่น้อย ตรวจการเล่าเรียนใน
 อำเภอนั้น สารวัตรสำหรับเมืองและสารวัตรรองสำหรับอำเภอ นอกจากอยู่ในบังคับ
 เจ้าพนักงานสำหรับมณฑลนั้น จะต้องอยู่ในคำสั่งสารวัตรใหญ่เหมือนกัน ที่จะยื่น
 รายงานและตรวจสอบวิชาเล่าเรียนตามลำดับชั้น และการศึกษาเล่าเรียนทุกอย่าง

ครูอาจารย์

๔. นครที่เป็นเมืองใหญ่ของมณฑลข้าหลวงเทศาภิบาลตั้งอยู่ หรือในท่ากลาง
 อันใดที่สมควรในมณฑลนั้นก็ได้อั่งมีโรงเรียนเข้กลาง และโรงเรียนฝึกหัดครู
 อาจารย์ด้วย เพื่อที่จะได้อั่งฝึกหัดครูสำหรับทำการสั่งสอนตาม โรงเรียนหัวเมืองใน
 มณฑลนั้น ๆ

โรงเรียน ก. ข. นโม และโรงเรียนเบ็งบแรก

๕. โรงเรียนบูรพท ก. ข. นโม ควรจะตั้งตามวัดแท้งั้น เว้นแต่ว่า
 หมู่บ้านพลเมืองมาก ไม่มีวัดเพียงพอแก่จะเป็นโรงเรียนในหมู่บ้านนั้น เจ้าพนักงาน

เทศบาลในมณฑลนั้นจะไต่เตงโรงเรียนของเอกชน นอกจากตัว ให้พ่อแก่เด็ก
เรียนในจังหวัดนั้น

(หมายเหตุ ส่วนวัดนั้นก็ไต่เตงจะให้เจ้าคณะมณฑล เพื่อที่จะไต่เตงการ
เล่าเรียนตามวัดในหัวเมืองมณฑลนั้น ให้มีพระสงฆ์ที่เป็นครูอาจารย์ นอกอักษรสมัย
ก. ข. นโม เป็นมลศึกษาแก่ศิษย์วัดให้แพร่หลายอยู่แล้ว)

ตำบลทมิฬ แก้วชเรียนให้น้อยเวลา

๖. ในแขวงจังหวัดที่ท่านา หรือในจังหวัดอื่น ๆ ที่เด็กจะไม่สามารถมาเรียน
ไต่เตงก็ควรที่จะตั้งโรงเรียนให้ใช้ ควรแก่แขวงจังหวัดนั้น คือเป็นต้นว่าชาวนา
หนานาแล้ว เด็กกลหลานไชเลียงกระบือและเลียงน้องเผ่าขาน ก็ควรให้มีกำหนด
มาเรียนแต่เวลารว่างนาบหนึ่งเพียง ๔ เดือน

การรับผิดชอบในเทศบาล

๗. ข้าราชการพนักงานตำรวจราชการพลเรือนอยู่ในมณฑลนั้น ตั้งแต่ผู้ใหญ่
บ้านตลอดผู้รักษาเมือง หรือข้าหลวงเทศาภิบาล กับทั้งตำรวจใหญ่ที่ออกไปจากกรม
ศึกษาธิการ ต้องเป็นผู้รับผิดชอบสำหรับการศึกษาในแขวงกำนัน อำเภอเมือง มณฑล
นั้น คือจะต้องจัดให้มีโรงเรียนเช่นที่เล่าเรียนเพียงพ่อแก่เด็กอายุกำหนดเล่าเรียนที่มีอยู่
และครูอาจารย์ที่จะสั่งสอนทั้งเครื่องเล่าเรียนด้วย

นักเรียนที่เฉียบแหลมจะเรียนวิชาสูง ส่งมาเรียนกรุงเทพ ฯ

๘. นักเรียนตามมณฑลต่าง ๆ ที่ฉลาดเฉียบแหลม ควรจะเรียนความรู้วิชา
ของสงฆ์นอกคัมภีรานั้น เจ้าพนักงานในเทศาภิบาลรับผิดชอบในการศึกษา ควรจะ
เลือกคนนักเรียน ที่มีความรู้ดี ฉลาด เฉียบแหลม อยากจะเล่าเรียนในคัมภีรศึกษา
ก็ให้ส่งเข้ามาศึกษาในโรงเรียนชั้นสูง หรือวิทยาลัยในกรุงเทพ ฯ

ใช้จ่ายในการศึกษา

๔. การใช้จ่ายสำหรับการศึกษา ควรจะตั้งอากรการเล่าเรียน เก็บเป็นเวตในมณฑลนั้น วิธีที่จะเก็บนั้น แล้วแต่กระทรวงคลังกับข้าหลวงเทศาภิบาลในมณฑลนั้น จะตั้งวิธีเก็บสมควรกับเทศ ใช้จ่ายในการศึกษาสำหรับเมืองและมณฑลนั้นเอง และถ้าเป็นการสมควรที่จะต้องบำรุงแล้ว เงินแผ่นดินในกรุงเทพฯ จะอนุญาตให้เป็นส่วนในการใช้จ่ายบำรุงการเล่าเรียนในหัวเมืองนั้นพอควรแก่ที่จะเป็นไปได้

วันที่ ๑๗ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๗ (พ.ศ. ๒๔๔๑)

โครงการศึกษานี้ โดยมากอาศัยแบบการศึกษาของอังกฤษ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ออกไปรับเสด็จสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) ณ ประเทศญี่ปุ่น ในโอกาสนั้น ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หลวงไพศาลศิลปศาสตร์ (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ขุนอนุกิจวิจิตร (สันตทิพย์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา ภายหลังเป็นพระยาในนามเดิม) กับนายอ่อน สาริกบุตร (ภายหลังเป็นพระยาชำนาญวิกรมภาค) ไปดูการศึกษาของญี่ปุ่นด้วย หลวงไพศาลศิลปศาสตร์และคณะได้ทำรายงานการศึกษาของประเทศไทยตอนนั้นมาถวาย เป็นที่ของพระราชหฤทัย จึงอาจกล่าวได้ว่าการศึกษาของไทยหลังจากนั้นมาได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงไปตามโครงการศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๑ และแผนการศึกษาญี่ปุ่น ขอทศวรรษสังเกต คือ หลักสูตรชั้นต้นด้วยจรรยาแล้วเดินตามแผนการศึกษาญี่ปุ่นโดยมาก

โรงเรียนและหลักสูตร เพื่อที่จะให้การศึกษาแพร่หลายทันความต้องการของบ้านเมือง กระทรวงธรรมการออกประกาศลงวันที่ ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๕ มีใจความว่าให้ตั้งโรงเรียนมูลศึกษาขึ้นในวัด ทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมือง ประกาศฉบับนี้กำหนด

ชั้นเรียนเป็นสองชั้น คือโรงเรียนมูลศึกษาสามัญชั้นต่ำชั้นหนึ่ง กับโรงเรียนมูลศึกษาสามัญชั้นสูงชั้นหนึ่ง การสอนทั้งสองชั้นนี้ ใช้แบบเรียนตามพิกัดศึกษา และหลักสูตรสำหรับโรงเรียนมูลสามัญ กำหนดเวลาเรียนและธรรมเนียมต่าง ๆ ในชั้นแรกให้อาจารย์ผู้สอนกำหนดเอาเองตามที่เห็นสมควร ให้เจ้าอาวาสและเจ้าอธิการวัดจัดการให้พระสงฆ์สอนศิษย์ในวัด โดยมีกำหนดว่าถ้าอาจารย์ผู้หนึ่งสอนก็ตั้งแต่สิบคนขึ้นไปถึงสามสิบ ให้นับเป็นโรงเรียนมูลศึกษาชั้นต่ำ โรงเรียนที่อยู่ในแขวงกรุงเทพฯ เจ้าพนักงานต้องไปตรวจการเรียนเดือนหนึ่งไม่น้อยกว่าสองครั้ง ถ้าอยู่หัวเมือง ผู้ว่าราชการเมืองต้องตั้งกรรมการไปตรวจเดือนหนึ่งไม่น้อยกว่าสองครั้งเหมือนกัน ในชั้นหนึ่งจะต้องมีการสอบไล่ความรู้ ข้าราชการหรือพระสงฆ์จะส่งนักเรียนมาสอบยังโรงเรียนมูลศึกษาชั้นสูงในแขวงนั้นก็ไต่ ถ้าในหัวเมืองที่ไม่มีโรงเรียนมูลศึกษาชั้นสูงกระทรวงกรรมการแต่งข้าหลวงออกไปสอบ การสอบไล่ชั้นมูลศึกษาสามัญชั้นต่ำเรียกว่าสอบประโยคชั้น ผู้สอบไล่ได้ จะได้รับประกาศนียบัตร และจะสมัครเรียนในโรงเรียนมูลศึกษาชั้นสูงต่อไปอีกก็ได้ วัดหลวงและวัดราษฎร์ทั้งจัดการสอนตามแบบหลวงนั้นนับเป็นโรงเรียนหลวง พระสงฆ์ที่ขึ้นอาจารย์ในโรงเรียนหลวง ถ้าได้ค้นคัมภีร์สามัญอยู่แล้ว ก็จะได้เพิ่มอีก

ถ้าผู้ใดประสงค์จะตั้งโรงเรียนมูลศึกษาสามัญทั้งสองชั้นก็ยอมทำได้ โดยขออนุญาตกระทรวงกรรมการก่อน โรงเรียนที่บุคคลจัดตั้งขึ้นตั้งว่ามานั้น เรียกว่าโรงเรียนเสถยศักดิ์ ส่วนโรงเรียนเสถยศักดิ์ที่เข็ดสอนภาษาไทย โบราณ ภาษาอังกฤษ ภาษาจีน ภาษาแขก เรียกว่าโรงเรียนวิเศษเสถยศักดิ์ ค่าเล่าเรียนจะเก็บได้ในอัตราใด จะต้องไว้รับอนุญาตจากกระทรวงกรรมการ

ระเบียบการสอบไล่หนังสือไทย ตามพระราชบัญญัติการสอบวิชา พ.ศ. ๒๔๓๓ ไว้รับการแก้ไขเพิ่มเติมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ ครั้งนี้ ประโยค ๑ แบ่งออก

เป็นสามชั้น ประโยค ๒ สามชั้น ต่อมาได้เพิ่มประโยค ๓ ชั้น เป็นสามชั้น ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๔๑ ได้เพิ่มเติมประโยค ๓ เป็นสี่ชั้น นักเรียนต้องสอบได้ประโยค ๒ ชั้นสาม จึงจะนับว่าสอบได้ประโยค ๒ บริบูรณ์

หลักสูตรที่ใช้ใน พ.ศ. ๒๔๓๘ นั้น มวชาติของเรียนตงน

ประโยค ๑ ชั้น ๑

อ่านแบบเรียนเร็วเล่ม ๑ หรือแบบสอนอ่าน (เรื่องนกกระชอก)

เขียนตามคำบอก จากแบบเรียนเร็วเล่ม ๑

ลายมือ จากแบบเรียนเร็วเล่ม ๑ เขียนตัวบรรจงอย่างดี

ไวยากรณ์ แบบเรียนเร็วเล่ม ๓ ตั้งแต่บท ๑ ถึงบท ๑๔

เลข บวก ลบ คูณ หารสั้น ตัวคูณไม่เกินกว่า ๖ รู้จักเครื่องหมาย

+ - × ÷ ท่องสูตรขบแม่ ๖ ทำโจทย์ฝึกหัดง่าย ๆ

ประโยค ๑ ชั้น ๒

อ่านหนังสือวิชาnar เรืองร่างกายของเราเอง

เขียนตามคำบอก มีคำยากง่ายระหว่างบท ๑ ถึงบท ๒๘ ของแบบเรียนเร็ว

เล่ม ๒

ลายมือ เขียนตัวบรรจงอย่างดีจากแบบเรียนเร็วเล่ม ๑ หรือเล่ม ๒

ไวยากรณ์ แบบเรียนเร็วเล่ม ๓ ตั้งแต่บท ๑ ถึงบท ๒๘

เลข บวก ลบ คูณ หารสั้น ตัวหารไม่เกินกว่า ๑๒ หารประสมอย่างง่าย ๆ

ท่องสูตรขบแม่ ๑๒ บวก ลบ มาตราเงินใช้เพียงบาท สลึง เฟื้อง อัฐ ทำโจทย์

ฝึกหัดง่าย ๆ ในเลขที่เรียนมาแล้ว ใช้ตัวเลขไม่เกิน ๑๐๐๐

ประโยค ๑ ชั้น ๓

อ่าน พระราชพงศาวดารย่อ (ตอนกรุงเก่า)

เขียนตามคำบอก บทที่ยังไม่เคยเรียนและยากกว่าชั้น ๒ แต่คำยากเหล่านั้นต้องมีอยู่ในแบบเรียนเร็วเล่ม ๒

ลายมือ เขียนตัวบรรจงจากแบบเรียนเร็วเล่ม ๒ หรือจากหนังสือเล่มใดก็ได้
ไวยากรณ์ แบบเรียนเร็วเล่ม ๓ ตั้งแต่บท ๑ ถึงบท ๗๓

เลข ทารยาว ขวก ลข คุณ ทาร มาตราเงินไทย ต้องเข้าใจความหมาย
และผลของเลขเศษส่วน และทำโจทย์ฝึกหัดเลขเศษส่วนง่าย ๆ ได้

ประโยค ๒ ชั้น ๑

อ่าน พระราชพงศาวดารพระราชวงศ์ปัจจุบัน (อ่านจบแล้วเล่าเรื่องปากเปล่า)

เขียนตามคำบอก จากหนังสืออ่านเล่มอื่น ๆ ก็ได้ แต่ต้องยาวกว่า

ประโยค ๑ ชั้น ๓

ลายมือ ต้องเขียนให้เร็วและเรียบร้อย

ไวยากรณ์ จบแบบเรียนเร็วเล่ม ๓

เรียงความ แต่งเรื่องทูลขอหลวงสอบไล่อ่านให้ฟัง

ย่อความ และทานหนังสือฝึกอย่างง่าย ๆ

เลข ขวก ลข คุณ ทาร มาตราเงินสยาม น้ำหนักและวัด ทำบัญชีเงิน ทา
ห.ร.ม. และ ค.ร.น. ขวก ลข คุณ ทาร เศษส่วนอย่างง่าย ๆ บัญญัติไตรยางค์
ชั้นเดียว ทำโจทย์ฝึกหัดในเลขที่เรียนมาแล้ว

ประโยค ๒ ชั้น ๒

อ่าน พระราชพงศาวดารพิสดารเล่ม ๑ (อ่านจบแล้วเล่าเรื่องปากเปล่า)
เขียนตามคำบอก จากหนังสืออ่านหรือเล่มใดๆ ก็ได้ แต่ต้องยากกว่า ชั้น ๑

ลายมือ ต้องเขียนให้เร็วและเรียบร้อย

ไวยากรณ์ วิจารณ์ภาคตอนที่ ๑, ๒, ๓.

เรียงความ เรียงความเรื่องง่าย ๆ

ย่อความ และทานหนังสือผิด

เลข ทศนิยม (เว้นเศษสิบอย่างไม่มีรูป) แปลงเศษสิบเป็นเศษส่วน แปลง
เศษส่วนเป็นเศษสิบ บวก ลบ คูณ หาร เศษสิบ แลกเงินเหรียญกับทำบัญชี
เงินเหรียญ และเงินสยามด้วย บัญญัติไตรยางค์เช่นเดียว วิธีชั่งชั่งอย่างคอก
คงตัน ร้อยลต (เปอร์เซ็นต์) หักทำโทษเลขเศษสิบและเศษส่วน กบโทษผูกหัก
ในเลขที่เรียนมาแล้ว

ประโยค ๒ ชั้น ๓

อ่าน พระราชพงศาวดารพิสดารเล่ม ๒ (อ่านจบแล้วเล่าเรื่องปากเปล่า)
เขียนตามคำบอก จากหนังสืออ่านเล่มใดก็ได้ แต่ยากกว่าชั้น ๒

ลายมือ

เขียนเร็ว	๓๐	คำต่อมินิตเป็น	เอก
	๒๕		โท
	๒๐		ตรี
	๑๕		จตุร

ไวยากรณ์ วิจารณ์ภาคตอนที่ ๔

ย่อความ เรียงความ ทานหนังสือผิด

เลข เศษสิบและเศษส่วนจนครบวิธี บัญญัติไตรยางค์ตั้งแต่ ๒ ชั้นขึ้นไป
วิธีออกใบอย่างตอกคกงตน วิธีคคตันทนและกำไรการค้าขาย วิธีเฉลี่ย วิธีแลกเปลี่ยน
วิธีเส้นารป ๔ เหลี่ยมมผืนผ้า ๔ เหลี่ยมจตุรัส ๓ เหลี่ยมม และกลม วิธีหน้าไม้ ให้ทำ
โจทย์ผลหัดในเลขที่เรียนมาแล้ว

ประโยค ๓ ชั้น ๑

อ่าน หนังสือชั้นสูง เล่มหนึ่งเล่มโตในภาษาไทย อ่านด้วยออกใจความได้
ควยปากเปล่า

ไวยากรณ์ อักษรวิภาคต้นภาค ๒

ย่อความ เรียงความ ตามหัวข้อที่หาหลวงจะให้

ภาษา ภาษาบาลี (ต้องเรียนทุกคนในทุก ๆ ชั้น) กับทั้งเลือกเรียนอีกภาษา
หนึ่ง ในภาษาต่อไปนี้ด้วย ๑. ภาษาอังกฤษ (เรียนชั้นโตเล่ม ๑ เล่ม ๒)

๒. ภาษามลายู (ตำรามลายูเล่ม ๑ กับคำพูดที่ง่าย ๆ)

เลข วิธีลิต ๒ ชั้น บัญชีและบิลต่าง ๆ วิธีแบ่งส่วนต่าง ๆ และป่าตเนอร์ชิป
ขาดทน ได้กำไร เฉลี่ย ร้อยลต ราคาในเงินปัจจุบัน คิสเคาน์ สแควรรูท รังวัด
พันทต่าง ๆ

พีชคณิต บวก ลบ คูณ ทหาร วิธีใช้เครื่องหมายและวงเล็บ

โคมาตร (ยุคลิต) เล่ม ๑ ตั้งแต่ต้นจนจบบทที่ ๒๖ กับทำโจทย์ง่าย ๆ ที่
เรียนมาแล้ว

ภูมิศาสตร์ ๑. ภูมิศาสตร์ฟิสิกัล แพลนและแผนที่ ๒. ภูมิศาสตร์สยาม
และเมืองใกล้เคียง

ศาสตร์ ให้มีบทเรียนด้วยสิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติของโลก เช่น ฝนตก พายุ

ลิก ๓๐ บท

วาทเขียน มือเปล่ากับเขียนมีสเกล

หมายเหตุ ภาษาต่างชาติที่เรียนทุก ๆ ภาษา จะต้องเรียนต่อไปจนตลอดชั้น
ข้างหน้า

ประโยค ๓ ชั้น ๒

อ่าน อย่างชั้น ๑

ไวยากรณ์ วากยสัมพันธ์

แต่งความ ร้อยความ เรียงความ

ภาษา ๑. ภาษาบาลี ๒. ภาษาอังกฤษ (ชั้นโตเล่ม ๓ เล่ม ๔)

๓. ภาษามลายู (หนังสือเรียนเล่ม ๒ ตามคำบอก กับศัพท์ทุกภาษา)

เลข เลขชั้น ๑ ต้องผสมของต่างกัน วิธกลไก นายหน้าผู้รับการและรับ
อินชัวร์น หุ่นส่วน เฮอร์ลูชั่น คุณทิวเท่าตัว คิวบรูต และที่ใช้ของคิวบรูต วน้ำ
หนักรูปพรรณต่าง ๆ

พีชคณิต แฟกเตอร์ ท.ร.ม., ค.ร.น. อีควชันง่าย ๆ กับโจทย์ด้วย

โคมาตร เล่ม ๑ กับโจทย์ต่าง ๆ

ภูมิศาสตร์ ทวีปเอเชียและยุโรป เขียนแผนที่

ศาสตร์ บทเรียนด้วยของ พีชศาสตร์ และสัตว์

วาทเขียน มือเปล่าจากรูปของจริง กับเขียนมีสเกล

ประโยค ๓ ชั้น ๓

อ่าน อย่างชั้น ๒

ไวยากรณ์ และแต่งความ ๑. ฉันทลักษณ์ ๒. เรียงความจากหัวข้อที่ยาก
ขึ้นไป เช่น ปอลิติกอลอิคอนอมี่ สมบัติวิเคราะห์ มอแรลลิตี อรรถปริยา หน้า

ของราษฎรที่จะต้องกระทำ ฯลฯ

ภาษา ๑. ขาลี ๒. อังกฤษ (บันทึกเล่ม ๕ อ่านและแปลหนังสือที่ให้เรียน
แปล และเรียงความ หักพูด) ๓. มลายู (เล่ม ๓ หักพูดภาษา เขียนตามคำบอก
แปลมลายูเป็นไทย)

เลข ที่เรียนมาแล้วทั้งหมด

พืชคณิต เมตริก ซิสเต็ม ถึง ควอดแควคติก—อีควชัน และทำโจทย์ด้วย

โคมาทร เล่ม ๒ และโจทย์ในเล่ม ๑ เล่ม ๒

ภูมิศาสตร์ ๑. ของโลก ๒. เขียนแผนที่จากสมอง

ศาสตร์ ฟิสิกส์อยู่ชั้นสูง (ด้วยสัตว์)

วาทเขียน มือเปล่าเขียนด้วยธรรมคาโลก

ประโยค ๓ ชั้น ๔

อ่าน อย่างชั้นก่อน ๆ

แต่งความ ๑. แต่งตามความเห็นด้วยเรื่องพิสดารต่าง ๆ ๒. จะให้มีเวลา
เตรียมแต่งด้วยเรื่องอื่นหนึ่งตามความเห็นของตัวเองแล้วมาอ่านเล็กเชอร์ในที่ประชุม

ภาษา ๑. ขาลี ๒. อังกฤษ (อ่านและแปลหนังสือที่เรียน อ่านและแปล
หนังสือที่ยังไม่ได้เรียน เรียงความ หัวข้อไวยากรณ์ หักพูด และแต่งจดหมาย)

๓. มลายู (แปลมลายูเป็นไทย แปลไทยเป็นมลายู แต่งความ หักพูดภาษามลายู
กับเขียนตามคำบอก)

พืชคณิต ๑. ขกทวิและคุณทวิ ๒. ลอการวิเศษ และที่ใช้ของวิเศษ

โคมาทร เล่ม ๓ และโจทย์สำหรับเล่ม ๑-๒ และ ๓

ภูมิศาสตร์ ๑. ภูมิศาสตร์ทางค้าขาย ๒. อากาศโลกอย่างสูง เช่น ลม

มหาสมุทร สายน้ำ เหตุของฤดู น้ำขึ้น น้ำลง ฯลฯ ๓. เขียนแผนที่จากสมอง

ศาสตร์ ๑. ฟิสิกส์ หรือ ๒. แมคานิกส์ หรือ ๓. ฟิสิกส์

วาดเขียน ๑. ระบายเงา และเขียนจากธรรมชาติโลก (คือของจริง) ๒. ภูมิศาสตร์
ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๔๕ แผนการศึกษาซึ่งจัดทำมาแต่ พ.ศ. ๒๔๓๘ ได้มี

การเพิ่มเติมและกตทอนอีก คือในชั้นต้นแบ่งการศึกษาเป็นสองลำดับ คือสามัญ
ศึกษาและวิสามัญศึกษา ลำดับสามัญศึกษาแบ่งเป็น ๓ ชั้น คือประถมศึกษา
มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ประถมศึกษาเป็นประโยคหนึ่งชั้นต้น มัธยมศึกษา
เป็นประโยคสองชั้นกลาง อุดมศึกษาเป็นประโยคสามชั้นสูง ภายในประโยคหนึ่งชั้น
แบ่งวิชาที่กตทอนเป็นมูลศึกษาชั้นหนึ่งก่อน เพื่อเป็นการเตรียมเข้าเรียนชั้นประถมศึกษา

การเล่าเรียนชั้นมูล จัดกันเองตามวัดและที่นการเล่าเรียนชั้นประถมศึกษา
จะสอนในโรงเรียนต่าง ๆ มีตามวัดเป็นต้น มัธยมศึกษาจะมีแต่ในกรุงเทพฯ ที่ใดจัด
ขึ้นแล้วมีสี่แห่ง คือโรงเรียนสวนกุหลาบ โรงเรียนสายสวัสดิฯ โรงเรียนราชบูรณะ
โรงเรียนขอมุขมพิตร ชั้นอุดมศึกษาที่จัดขึ้นมีสองแห่ง คือ โรงเรียนสวนกุหลาบอังกฤษ
และโรงเรียนราชวิทยาลัย ต่อมาได้ยกเลิกเปลี่ยนไปเข้าชั้นวิสามัญศึกษา

ลำดับวิสามัญศึกษาเรียกว่าการศึกษาพิเศษ แบ่งเป็นสามชั้น คือประถมศึกษา
พิเศษ มัธยมศึกษาพิเศษ และอุดมศึกษาพิเศษ การศึกษาจำพวกนี้ เป็นการศึกษา
นอกจากวิชาสามัญ ไม่จำกัดว่าการศึกษาอย่างไรจะเป็นชั้นไหน แล้วแต่โรงเรียน
จะกำหนดเขตชั้นนักเรียน เพียงมีความรู้ชั้นสามัญศึกษาชั้นใดก็เป็นการศึกษาพิเศษ
ชั้นนั้น การศึกษาพิเศษที่มีอยู่คือโรงเรียนประถมศึกษาพิเศษอังกฤษ จะใดตงชนที่
วัดสัมพันธวงศ์ โรงเรียนมัธยมศึกษาพิเศษ มีโรงเรียนมหาดเล็ก

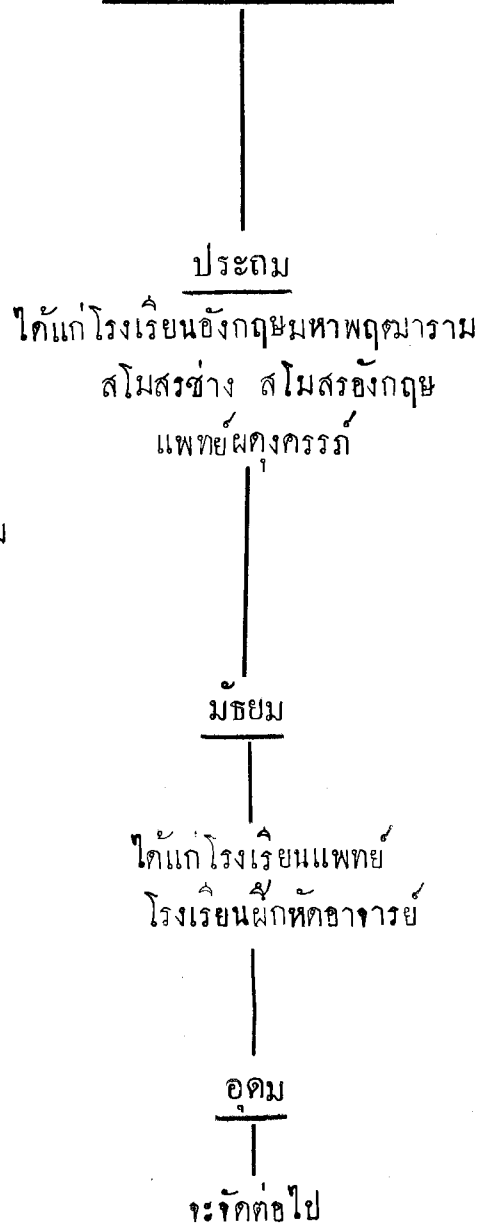
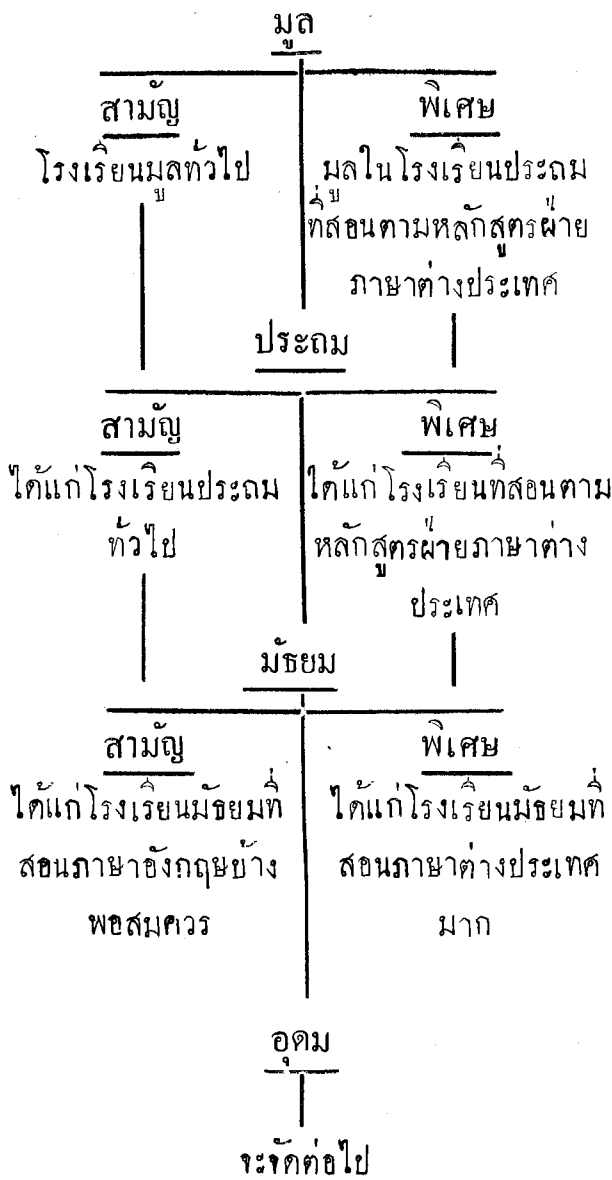
วิชาที่สอนอยู่ตามโรงเรียน ก็ได้แก้ไขเพิ่มเติมหลักสูตรให้สูงขึ้นเสมอ เพื่อให้การศึกษาดำเนินทันสมัย ใน พ.ศ. ๒๔๕๐ กรมศึกษาธิการได้แก้ไขหลักสูตรสามัญและหลักสูตรพิเศษทั้งสองกิ่ง และเติมวิชาให้สมควรแก่ความต้องการ ทั้งหลักสูตรมลงและประถมสามัญให้มีการเรียนอย่างละสามปี ประโยชน์มูลซึ่งแต่เดิมจัดเป็นชั้นแรกของประถมศึกษา ยังหาได้มีการสอยไล่เป็นระเบียบไม่ ก็ได้จัดให้มีการสอยไล่ขึ้น ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ เป็นครั้งแรก หลักสูตรมัธยมสามัญก็ได้เพิ่มภาษาอังกฤษ คำานวณวิธี และวิชาให้มากขึ้น ทั้งให้วิชาวากเขียนเป็นวิชาบังคับเรียนลทวิชาไวยากรณ์และศัพท์ให้น้อยลง เพื่อเอาเวลามาใช้ในวิชาอื่น ๆ ให้เหมาะแก่ความต้องการของโรงเรียนวิสามัญต่าง ๆ ซึ่งรียนที่สอยไล่ได้ชั้นมัธยมแล้ว มีโรงเรียนนายร้อยทหารบก โรงเรียนนายเรือ โรงเรียนของกระทรวงเกษตราธิการ เป็นต้น แต่การเพิ่มวิชาใหม่ๆ มากขึ้นเช่นนี้ ย่อมขัดข้องทวยหากระสอนไม่ได้ ต้องผูกครชนทวยออกชนหนึ่ง โรงเรียนมัธยมสามัญก็มีอยู่หลายโรงเรียน จึงต้องเบ็ดการสอนวิชาใหม่ดังกล่าวแล้วทีละน้อย คือจัดสอนเต็มทีที่โรงเรียนมัธยมราชบุตรระแห่งเคียวก่อน โรงเรียนมัธยมนอกนั้น เป็นแต่เพิ่มวิชาใหม่ๆ ขึ้นข้างเล็กน้อย เพื่อให้สอนกันไปพลางก่อน แต่เพื่อให้เป็นที่สังเกตงายจึงให้สอนมัธยมทจกใดเต็มทว่ามัธยมวิทยา นอกนั้นเรียกว่ามัธยมหนังสือ เพราะยังสอนหนังสือเป็นพนอยู่เหมือนอย่างเก่า เป็นแต่แก้ไขขยายข้างเล็กน้อยเท่าที่จะทำได้ ส่วนมัธยมพิเศษหรือมัธยมภาษาเป็นชั้นที่ใดสอนวิชาใหม่ๆ มาแล้วแต่เดิม เพราะนักเรียนมีความรู้ภาษาอังกฤษพอที่จะเรียนทวยภาษาใด ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๕๒ มีครูที่ใดเล่าเรียนวิชาใหม่ๆ ณ สามัคยาจารย์สมาคมมีความรู้ทชน จึงให้พยายามสอนตามหลักสูตรมัธยมวิทยา เลิกหลักสูตรมัธยมภาษา และเปลี่ยนชื่อมัธยมวิทยาเป็นมัธยมสามัญ และมัธยมภาษาเป็นมัธยมพิเศษ

โรงเรียนในกรมศึกษาธิการแบ่งออกเป็นสองประเภท คือประเภทสามัญศึกษา และประเภทวิสามัญศึกษา ตามแผนการศึกษา พ.ศ. ๒๔๕๒

โรงเรียนสามัญศึกษา

โรงเรียนวิสามัญศึกษา

ตามแผนการศึกษานี้ จะเห็นได้ว่ากระทรวงธรรมการเริ่มจัดวิชาสามัญศึกษา ซึ่ง
 ต่อมาได้คลี่คลายออกไปเป็นการอาชีวศึกษา การศึกษาฝ่ายสตรีก็จัดขึ้นเหมือนกัน
 โรงเรียนสตรี ซึ่งเป็นโรงเรียนของรัฐบาลได้เปิดสอนขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๓
 พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ ชื่อว่าโรงเรียนบำรุงสตรีวิชา โรงเรียนสตรีซึ่งเป็นของ
 บุคคลจัดตั้งขึ้นก่อนมีหลายโรงเรียน อาทิ โรงเรียนสุนันทาลัย เป็นโรงเรียนประจำ
 โรงเรียนเสาวภาของสมเด็จพระบรมราชินีนาถ (สมเด็จพระพันปีหลวง) เป็นโรงเรียน
 สอนแต่เวลากลางวัน ตั้งขึ้นข้างโรงเรียนราชินีเดิมนั้น ภายหลังทรงตั้งโรงเรียนราชินี
 แล้ว จึงโปรดให้ย้ายโรงเรียนเสาวภามาสมทบกับโรงเรียนบำรุงสตรีวิชาใช้ชื่อว่า
 โรงเรียนเสาวภา

การฝึกหัดครู การศึกษาที่โตงโตมาโดยลำต้นนั้น ยังมีข้อบกพร่องในเรื่องครู
 ที่จะสอน ด้วยครุในเวลาอันยังไม่มีความรู้ความชำนาญพอที่จะเป็นครูได้ก็ตามแผนการ
 ศึกษาที่จะจัดต่อไป จำเป็นที่จะต้องจัดการฝึกหัดครูขึ้นเพื่อจะได้เพาะครูออกไปทำการ
 สอนตามโรงเรียนต่าง ๆ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เมื่อยังทรง
 บัญชาการกรมศึกษาธิการ ได้ทรงพระดำริไว้แล้วที่จะจัดการฝึกหัดครู แต่พระองค์ต้อง
 ย้ายไปเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเสียก่อน เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ได้ดำเนินการ
 นี้ต่อมา จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูขึ้นเป็นครั้งแรก อาศัยโรงเรียนเต็ก (ต่อมาเป็น
 โรงเรียนเบญจมราชูทิศ) เป็นสถานที่เรียน มีนายเฮช. กรันรอก ชาวอังกฤษเป็น
 อาจารย์ใหญ่ เปิดสอนเมื่อวันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๕ มีนักเรียนสามคน
 คือนายนกยง (พระยาสุรินทราชา) นายบุญรอก (พระยาภิรมย์ภักดี) และนายสุ่ม
 ในตนเอง นักเรียนลาออกไปเสียสองคน คงเหลือนายนกยงคนเดียวที่เรียนต่อไป
 ทั้งนี้เพราะยังไม่มีผู้นิยม และผลการเล่าเรียนวิชาเขายังไม่ปรากฏ ใน พ.ศ. ๒๔๓๖
 มีนักเรียนเพิ่มขึ้นใหม่อีกสามคน คือนายสนั่น (เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี) นายสัค

(หลวงสังขวิทย์วิสุทธ์) นายเหม (พระยาโอรสาทรรกิจ) ในปลาย พ.ศ. ๒๔๓๗
 นักเรียนสามคนนั้นสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรเป็นครูสอนภาษาไทยและภาษาอังกฤษสองคน
 คือนายสนั่นและนายสค สอนเฉพาะวิชาภาษาไทยคนหนึ่งคือนายเหม นับว่าเป็น
 นักเรียนรุ่นแรกที่สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรครูของกรมศึกษาธิการ นายนกยูงได้ลาออก
 ไปรับราชการเป็นครูเสียก่อน ใน พ.ศ. ๒๔๓๘ นาย อี. ยิง เข้ารับตำแหน่ง
 อาจารย์ใหญ่แทนนายกรีนรอกซึ่งได้ลาออก นายสนั่นได้รับตำแหน่งเป็นผู้ช่วยอาจารย์
 ใหญ่ และในปลายชั้นเอง นาย อี. ยิง ลาออก นายสนั่น นายนกยูง นายเหลียม
 และนายไต้ ได้เป็นนักเรียนของกระทรวงศึกษาธิการออกไปศึกษาวิชาครู ณ ประเทศ
 อังกฤษ นายคัชลยู. ยี. ยอนสัน ได้เป็นอาจารย์ใหญ่แทน ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๔๐
 นายคัชลยู. ยี. ยอนสัน ได้เลื่อนขึ้นเป็นผู้ตรวจและจัดการโรงเรียน นายเอฟ. ยี.
 เทรต มาเป็นอาจารย์ใหญ่ อยู่ในตำแหน่งนี้ ทำการอยู่ ๒๐ ปี แล้วลาออกเพื่อ
 รับพระราชทานเบี้ยบำนาญ ใน พ.ศ. ๒๔๔๕ โรงเรียนผกหัตถกรรมย้ายไปทำการสอนที่
 ตึกแมนณุมิตวาทะพิทักษ์วิมลราษฎร์ กิจการของโรงเรียนผกหัตถกรรมเจริญขึ้นเป็นลำดับ ใน
 พ.ศ. ๒๔๓๘ มีนักเรียนเพิ่มขึ้นถึง ๒๖ คน ใน พ.ศ. ๒๔๔๖ การสอนของ
 โรงเรียนได้ขยายให้สูงขึ้น เปิดแผนกผกหัตถกรรมมัธยม แผนกนักเรียนที่สอบไล่
 ได้ประกาศนียบัตรอาจารย์ประถมแล้ว และนักเรียนที่สอบไล่ได้มัธยมสามแล้วเข้า
 เรียน นักเรียนผกหัตถกรรมมัธยมเป็นหกประเภทคือ

๑. นักเรียนสอนประถม ได้แก่ผู้ซึ่งสอบไล่ได้ชั้นประถมศึกษาแล้ว และที่
 ครูในโรงเรียนที่สอนนั้นได้ตรวจเห็นว่ามีความจำเป็นจะเป็นครูได้ในภายหน้า กรมศึกษาธิการ
 ส่งแยกย้ายไปฝึกหัดให้เป็นครู รัฐบาลสอนนักเรียนด้วย เรียนด้วยตนเองด้วย เพื่อ
 ให้ได้ทั้งความรู้ในตน และความชำนาญที่จะเป็นครู มีเงินบำรุงการเล่าเรียนคนหนึ่ง

เดือนละ ๑๐ บาท ถ้านักเรียนเหล่านั้นแสดงความสามารภให้เจริญต่อไป ก็จะได้เข้าเรียนนครชั้นประถม กลับไปเรียนตามเดิม.

๒. นักเรียนสอนภาษาต่างประเทศ ได้แก่ นักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษาพิเศษอังกฤษซึ่งสอบไล่ได้ตลอดตามหลักสูตรของโรงเรียนแล้ว และครูในโรงเรียนนั้น ได้ตรวจเห็นว่า เป็นผู้มีนิสัยจะเป็นครูได้ในภายหน้า กรมศึกษาธิการจึงยกขึ้นให้เป็นนักเรียนสอน คือมีเวลาฝึกหัดสอนด้วย ก็มีเวลาเรียนสำหรับตนเองด้วย ได้เงินเดือนเล่าเรียนเดือนละ ๓๐ บาท ถ้าทำการดีและเล่าเรียนดีอยู่ไม่ต่ำกว่าหนึ่ง เมื่อมีโอกาศ จะได้ออกไปศึกษาวิชาครูและวิทยาพิเศษต่างประเทศด้วยทุนเล่าเรียนหลวง หรือถ้าจะออกไปเรียนต่างประเทศไม่ได้ แต่มีความสามารถที่จะสอนได้ ก็จะได้รับราชการเป็นครูทีเดียว.

๓. นักเรียนนครชั้นมูล ได้แก่ นักเรียนซึ่งเข้าฝึกหัดเล่าเรียน ณ โรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันออก นักเรียนพวกนี้ฝึกหัดสำหรับเป็นครูมูลศึกษา และมี ๒ พวก คือ—

ก. นักเรียนที่เจ้าคณะมณฑลส่งสำหรับฝึกหัดออกไปเป็นครูมณฑลต่าง ๆ ถ้าเป็นพระสงฆ์มีเงินบำรุงรูปหนึ่งเดือนละ ๘ บาท ถ้าเป็นคฤหัสถ์อยู่ในโรงเรียนมีเงินเบี้ยเลี้ยงคนหนึ่งเดือนละ ๑๐ บาท

ข. ผู้ที่เป็นครูมีความรู้เป็นพนองอยู่แล้ว แต่สมัครเขาเป็นนักเรียนครูเพื่อไ้รับประกาศนียบัตรเป็นครูสอนชั้นมูลศึกษาในกรุงเทพฯ ต่อไป เป็นพระสงฆ์ก็ คฤหัสถ์ก็ มีค่าบำรุงการเล่าเรียนตามอัตราเหมือนนักเรียนที่เจ้าคณะมณฑลส่ง นักเรียน ๒ พวกนี้ กำหนดให้เรียนอย่างนานที่สุดเพียงขหนึ่ง ต้องสอบไล่ให้ได้ ถ้าสอบไล่ไม่ได้ต้องออกจากโรงเรียน

๔. นักเรียนนครชั้นประถม ได้แก่ นักเรียนซึ่งฝึกหัดสำหรับเป็นครูสอนประถมศึกษา และมีอยู่ ๒ พวก คือ—

ก. นักเรียนที่เจ้าคณะมณฑลส่งสำหรับฝึกหัดออกไปเป็นครูในมณฑลต่าง ๆ ที่สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรเป็นครูชั้นมูลแล้ว และคงเรียนต่อไป เพื่อรับประกาศนียบัตรเป็นครูชั้นประถมและไต่รับเงินบำรุงอย่างเดียวกับนักเรียนฝึกหัดครูมูล พวกนักเรียนในโรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก.

ข. นักเรียนสอนประถมที่มีความรู้และความสามารถพอ ใ้เข้าเรียนในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เทพศิรินทร์ มีค่าบำรุงการเล่าเรียนคนหนึ่งเดือนละ ๑๕ บาท ถ้าไปเข้าเรียนและอยู่ในโรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก มีค่าเบี้ยเลี้ยงเดือนละ ๑๐ บาทเหมือนนักเรียนมณฑล.

นักเรียน ๒ พวกนี้ กำหนดให้เรียนเพียงขหนึ่งต้องสอบไล่ให้ได้ ถ้าไม่ได้ ต้องออกจากโรงเรียน.

๕. นักเรียนครูชั้นมัธยม ใ้แก่นักเรียนที่สอบไล่ได้สามัญศึกษามัธยมและใ้ประกาศนียบัตรครูชั้นประถมแล้ว เข้าฝึกหัดอยู่ในโรงเรียนอาจารย์เทพศิรินทร์สำหรับเป็นครูสอนมัธยมศึกษาบำรุงการเล่าเรียนเดือนละ ๒๕ บาท กำหนดให้เรียนอย่างนานเพียง ๒ ขต้องสอบไล่ให้ได้ ถ้าสอบไล่ไม่ได้ต้องออกจากโรงเรียน.

๖. นักเรียนครูต่างประเทศ ใ้แก่นักเรียนสอนภาษาต่างประเทศที่กรมศึกษาธิการใ้ส่งออกไปศึกษาวิชาครูและวิชาพิเศษต่าง ๆ ณ ต่างประเทศ ้วยทุนเล่าเรียนหลวง สำหรับที่จะใ้กลับเข้ามาเป็นอาจารย์สอนภาษาต่างประเทศ หรือสอนวิชาพิเศษต่าง ๆ ตามที่ใ้เล่าเรียนมา เวลาเรียนใ้ตามกำหนดในการเรียนของวิชาต่าง ๆ นั้น ๆ

นักเรียนพวกนี้ระหว่างที่เล่าเรียนอยู่ ณ ต่างประเทศ ถ้าประพฤติกั้วไม่ดีหรือไม่พยายามใ้การเล่าเรียนของตนเจริญขึ้นโดยสมควร กรมศึกษาธิการจะเรียกกลับทันที และจะนับเข้าเป็นพวกนักเรียนครูที่สอบไล่ได้ตก

นักเรียนที่โตเล่าเรียนด้วยพระราชทรัพย์ที่ต้องออกบ่ารุงในเวลาเรียน อยู่เช่นนี้ เมื่อโตเล่าเรียนจนมีความรู้สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรครุชนโคชั้นหนึ่ง หรือมีความรู้ในวิชาพิเศษอย่างหนึ่งอย่างใดแล้ว ก็นับว่าเป็นอันสำเร็จการเล่าเรียนที่ต้องการแล้ว หรือนักเรียนที่ไล่ตก แต่กรมศึกษาธิการเห็นว่ามีความรู้และความสามารถพอจะ เป็นครูได้ กรมศึกษาธิการจึงจัดส่งให้ไปรับราชการเป็นครู หรือไปทำการใด ๆ ที่ เกี่ยวแก่การศึกษา นักเรียนเหล่านี้จะต้องรับราชการไม่ต่ำกว่า ๓ ปี

ในพ.ศ. ๒๔๔๖ กระทรวงธรรมการได้ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูเพิ่มชนนอกแห่งหนึ่ง ที่โรงเรียนราชวิทยาลัยเก่า (บ้านสมเด็จพระเจ้าพระยา) ให้ชื่อว่าโรงเรียนฝึกหัดครูฝั่ง ตะวันตก เป็นโรงเรียนกลางวัน รับนักเรียนทั้งกรุงเทพฯ และหัวเมือง ถ้านักเรียน มาจากหัวเมืองไม่มีที่อาศัย ก็ให้กินอยู่หลับนอนในโรงเรียน และได้รับเบี้ยเลี้ยง โรงเรียนแห่งนี้สอนให้เป็นครูชั้นมูลศึกษา เพื่อส่งไปทำการสอนตามหัวเมือง ใน พ.ศ. ๒๔๕๒ โรงเรียนฝึกหัดครูทั่วเทศศิรินครราชสีมาย้ายไปรวมกับโรงเรียนฝึกหัดครูฝั่ง ตะวันตก กลายเป็นโรงเรียนประจำ ทั้งได้แก้ไขขยายระเบียบการให้กว้างขวางยิ่งขึ้น และเพิ่มเติมหลักสูตร การรับนักเรียนก็ได้เข้ทวีมากขึ้นเป็นลำดับมา และทรงพระ กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำเข้าเป็นโรงเรียนชั้นอุดมมีชื่อว่าโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ นักเรียนโรงเรียนนี้และโรงเรียนราชแพทยาลัยได้ยกเว้นการรับราชการ ทหารชั่วคราว ตลอดเวลาที่เล่าเรียนอยู่ในโรงเรียน เป็นเอกสิทธิ์อย่างหนึ่ง ที่ให้แก่ นักเรียนชั้นอุดมศึกษา

อนึ่ง สำนักราชการยสสมาคมยังได้ช่วยเหลือการฝึกหัดครูด้วย เพื่อให้ครูและ อาจารย์ได้พบปะวิสาสะแลกเปลี่ยนและหาความรู้เพิ่มเติม กรมศึกษาธิการจัดตั้งสำนักราชการยสสมาคมขึ้นที่โรงเรียนอรุณราชวราราม (โรงเรียนทวีธาภิเศก) ได้ประชุมกัน ครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๕ ต่อมาก็ย้ายมาตั้งอยู่ ณ ที่ทำการ

ปัจจุบันในบริเวณโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย สามัคยาจารย์สมาคมมีรูปการเป็น
 สมาคมอันแท้จริงภายใต้คณะกรรมการ อำนวยการเมื่อวันที่ ๖ มกราคม ๒๔๕๗
 เหตุการณ์นั้นจบเขาวนหลงเป็นวันเริ่มแรกของสมาคม มีจุดหมายเหตุของสมาคมออก
 ประจักษ์แก่สังขาร เรียกว่าวิทยากรยซึ่งได้รับช่วงมาจากหนังสือพิมพ์อนันต์
 อุบัติขึ้นเป็นหนังสือจุดหมายเหตุของโรงเรียนฝึกหัดครูที่โรงเรียนเล็ก สมาคมจัดการ
 อบรมวิชาใหม่ ๆ ที่บรรจบในหลักสูตรให้แก่ครู และจัดปาฐกถาพิเศษเพื่อเพิ่มพูน
 ความรู้ในวิชาสาขาต่าง ๆ นอกจากนี้ตั้งสโมสรช่างสอนและรับทำงานช่างเขียน
 ช่างแกะสลัก สโมสรอังกฤษสอนวิชาภาษาอังกฤษ สโมสรบันเทิงสอนวิชาขับร้อง
 และดนตรี และสโมสรกริธา เพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกออกกำลังกาย มีการเล่น
 กีฬาต่าง ๆ

การสอบไล่ซึ่งทุนเล่าเรียนหลวง เมื่อวันที่ ๑ กันยายน พ. ศ. ๒๔๓๘
 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนทำนองบับลิสต์กุลของอังกฤษ
 ขึ้นที่บ้านสมเด็จเจ้าพระยา มีชื่อว่าโรงเรียนราชวิทยาลัย มีคณะกรรมการเจ็ดท่าน
 เป็นผู้จัดการ อาทิสมเด็จเจ้าพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช
 (สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช) เป็นต้น นายเซซิล คาร์เธอร์ชาว
 อังกฤษเป็น อาจารย์ใหญ่ โรงเรียนนี้จัดเป็นโรงเรียนประจำสอนภาษาไทยภาษาอังกฤษ
 และอบรมนิสัยใจคอบุญนักเรียนตามวิธีในประเทศตะวันตก เพราะมีพระราชประสงค์จะให้
 นักเรียนซึ่งเข้าเล่าเรียนในโรงเรียนได้รับการศึกษาอย่างสมบูรณ์ เพื่อจะได้ไปศึกษา
 ต่อในยุโรปหรือเข้ารับราชการในกระทรวงต่าง ๆ ก็ได้ ในการส่งเสริมให้นักเรียนมี
 ความขยันหมั่นเพียรในการเล่าเรียน ได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดการสอบไล่เพื่อรับพระ
 ราชทานทุนเล่าเรียนหลวง ซึ่งเรียกว่า คิงส์คอลลาชิป ส่งไปเรียนในยุโรปปีละ
 สองคน นักเรียนที่เรียนภาษาอังกฤษมีความรู้พอ มีโอกาสเข้าสอบไล่ได้ทุกคน แต่

ต้องเป็นคนสัญชาติไทย การสอบไล่ประเภทนี้ครั้งแรกมีแต่นักเรียนราชวิทยาลัยเข้า
สอบเท่านั้น ภายหลังจึงมีนักเรียนโรงเรียนสวนกุหลาบอังกฤษเข้าสอบด้วย การสอบไล่
ซึ่งทุนเล่าเรียนหลวงได้สอบต่อมาทุกปี เป็นขี้อย่างส่งเสริมความเจริญให้แก่การศึกษา
ชั้นมัธยม การสอบไล่ซึ่งทุนเล่าเรียนหลวงนี้ เป็นที่พอใจแก่คนทั่วไป ถึงแม้พยาน
ปรากฏอยู่ว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ กระทรวงมหาดไทยต้องการนักเรียนที่มีความรู้
ภาษาอังกฤษชั้นสูง ๔ คน เพื่อให้ทุนส่งไปศึกษาวิชาการเข้าไม่ในประเทศอินเดีย
และได้เลือกเอาผู้ที่สอบซึ่งทุนเล่าเรียนหลวงได้เป็นที่ ๓, ๔, ๕ และ ๖ เป็นผู้ได้รับทุน
ถ้าผู้ใดในจำนวนนี้ไม่สมัครก็ให้เลือกนักเรียนที่สอบไล่ที่ตกลงไปจนครบสี่คน

การขยายการศึกษาตามหัวเมืองโดยอาศัยคณะสงฆ์ แม้ว่ากรมศึกษาธิการ
ได้จัดการศึกษาตามหัวเมืองมาก่อน แต่ก็ยังไม่แพร่หลายก็ ใน พ.ศ. ๒๔๔๑
มีประกาศกระแสพระบรมราชโองการ เรื่องการศึกษาว่า “มีพระบรมราชโองการให้
ประกาศแก่ภิกษุสงฆ์ทั่วกันว่า บัดนี้ การฝึกสอนในกรุงเทพฯ เจริญ
แพร่หลายมากขึ้นแล้ว สมควรที่จะจัดการฝึกสอนในหัวเมืองให้เจริญขึ้นตามกัน เพราะ
ฉะนั้นจึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้จัดการตีพิมพ์หนังสือเรียนแบบหลวง
ทั้งในส่วนที่จะสอน ธรรมปฏิบัติ และวิชาความรู้ อย่างอันช้นเป็นอันมาก เพื่อจะพระ
ราชทานแก่ภิกษุสงฆ์ทั้งหลายไว้สำหรับฝึกสอนกุลบุตรให้ทั่วไป และทรงอาราธนา
พระเจ้าอนงยาเออ กรมหมื่นนวิริยญาณวโรรส ที่สมเด็จพระราชาคณะเจ้าคณะใหญ่ให้
ทรงรับภาระอำนวยการให้พระภิกษุสงฆ์ส่งสอนกุลบุตร ให้ตั้งอยู่ในธรรมปฏิบัติและมี
ความรู้ โปรดให้บังคับการพระอารามในหัวเมืองซึ่งเป็นส่วนการพระศาสนา และการ
ศึกษาได้ ทั้งในหัวเมืองมณฑลกรุงเทพฯ และทั้งในหัวเมืองตลอดพระราชอาณาจักร
โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าอนงยาเออ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เป็นเจ้าหน้าที่จัดการ

อนึ่ง ในกิจที่ฝ่ายมรณวาสจะพึงทำ จักการพิมพ์แบบเรียนต่าง ๆ ที่พระพรราชทาน แก่พระภิกษุสงฆ์ไปฝึกสอนเป็นต้น ตลอดจนการที่จะเบิกพระราชทรัพย์จากพระคลังไป ใช้จ่ายในการที่จะจัดทำพระบรมราชประสงค์นี้ และไปรดเกล้า ๆ ให้ยกโรงเรียน พุทธศาสนิกชนในหัวเมืองทั้งปวงมารวมกันอยู่ในพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณ วโรรส' จึงเห็นได้ว่าคณะสงฆ์เป็นผู้จัดการขยายการศึกษาตามหัวเมือง และสอดคล้องกับประเพณีเดิมที่เด็กเรียนหนังสือกับพระตามวัด เมื่อวันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ อันเป็นหลักสำหรับจัดการพระศาสนาและการศึกษา ในการพระศาสนา พระราชดำรัสใน คำปรารภ แสดงว่า การ ปกครอง คณะสงฆ์จำเป็น จะต้อง แกะไข ทำนอง เดียวกับการ ปกครองฝ่ายราชอาณาจักร นับเป็นครั้งแรกที่พระมหากษัตริย์พระราชทานอำนาจ บริหารการคณะสงฆ์ให้แก่คณะสงฆ์ได้ปกครองกันเองตาม ลำพัง โดยมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประมุข และเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดทางฝ่ายคณะสงฆ์ มีมหาเถรสมาคม ถวายคำปรึกษาและช่วยเหลือดูแลการบริหารให้เป็นระเบียบเรียบร้อย มีเจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะมณฑล เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะแขวง เจ้าคณะหมวด บังคับบัญชาารอง ลงมาตามลำดับจนถึงเจ้าอาวาส ในการศึกษา กรมศึกษาธิการได้รับรายงานละเอียด ของพระ ผู้อำนวยการศึกษามณฑลทุกมณฑล

ส่วนโรงเรียนที่ใดตั้งขึ้นแล้ว ก็ให้จัดให้มีการตรวจตรา แต่ยังมีที่ว่างระเบียบ เป็นเขตแขวง ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๓ จึงได้แบ่งเป็นเขตแขวง และแต่งตั้งครู ประกาศนียบัตรเป็นนายแขวง อนึ่ง ในบั้นปลายเป็นครั้งแรกที่ได้มีการสอบไล่ให้สอบตาม แขวง คือชั้นของประโยคให้นายตรวจแขวงเป็นเจ้าหน้าที่สอบตามโรงเรียนในแขวง ของตน ไม่ต้องเข้าร่วมสอบในสนามสอบไล่ แต่ต่อมาการสอบไล่ชั้นของประโยคตก เป็นหน้าที่ของครูใหญ่ การตรวจตราตามแขวงก็ได้เปลี่ยนแปลงให้เหมาะแก่กาลสมัย

เป็นลำดับมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๔๖ จำนวนโรงเรียนที่จัดตามแผนการศึกษาได้ทววจึงได้มีการแบ่งแขนงใหม่อีก คือรวมสามัญศึกษาชั้นมัธยมทั่วไปเป็นแขนงมัธยม การศึกษาพิเศษต่าง ๆ เป็นแขนงวิสามัญศึกษา ส่วนสามัญศึกษาต่ำกว่ามัธยมลงไปคงจัดเป็นเขตแขนงตามเดิม

การตรวจการศึกษาก็เป็นกรมตรวจ มีนายคัชย. ยี. ยอนสัน เป็นหัวหน้า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ นายคัชย. ยี. ยอนสัน ได้เลื่อนขึ้นเป็นทปรัการศึกษากระทรวงธรรมการ พระไพศาลศิลปศาสตร์ไถ่ย้ายมาเป็นเจ้ากรมกรมตรวจแทน นายคัชย. ยี. ยอนสัน อยู่ในตำแหน่ง ทปรัศึกษา กระทรวง อยู่จนออก รัชพระวราชทาน เขย ข่านาญ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘

ครั้นงานการศึกษาตามมณฑลมีมากขึ้น กระทรวงธรรมการแต่งตั้งเจ้าหน้าทไปควบคุม เริ่มแต่งตั้งขุนอนุกิจวิธ (พระยาอนุกิจวิธ) เป็นข้าหลวงธรรมการประจำมณฑลกรุงเก่า และชนประพันธ์เนติวุฒิ (ช้อย) เป็นข้าหลวงธรรมการมณฑลพิษณุโลก ในปีที่ต่อ ๆ มาก็ตงเพิ่มเติมขึ้น แต่การบังคับบัญชาข้าหลวงธรรมการประจำมณฑล ยังไม่ได้กำหนดอย่างแน่นอน ในการประชุมข้าหลวงเทศาภิบาล ในกระทรวงธรรมการ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ กระทรวงไถ่มอบให้ข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษาในมณฑลของตน และให้ข้าหลวงธรรมการเป็นเจ้าหน้าที่จัดการศึกษาขึ้นอยู่ในบังคับบัญชาของข้าหลวงเทศาภิบาลโดยตรง ใน พ.ศ. ๒๔๕๒ กระทรวงธรรมการแต่งตั้งข้าหลวงประจำทก ๆ มณฑลเป็นครั้งแรก ในบางมณฑลการศึกษาเจริญเร็ว กระทรวงธรรมการจึงตั้งตำแหน่งผู้ช่วยธรรมการประจำหัวเมือง ทำการในตำแหน่งธรรมการเมือง เปลี่ยนชื่อเป็นธรรมการจังหวัดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘

ความคลคลายของการศึกษามีเริ่มงาน แสดงว่ากระทรวงธรรมการเริ่มเอาใจใส่ในวิสามัญศึกษาอันเป็นรากฐานของอาชีวศึกษา แทนที่จัดแต่สามัญศึกษา

อย่างเกี่ยว เช่น แบ่งการศึกษาออกเป็นลำดับสามัญศึกษาและวิสามัญศึกษา สโมสร
ช่าง ณ สามัคยาจารย์เข็ตสคนวิชาช่างในอุปการะของกรมศึกษาธิการ

สถิติจำนวนครู นักเรียนและ โรงเรียนต่อไปนี้แสดง ความก้าวหน้าของกิจการ
กระทรวงธรรมการ

กรุงเทพฯ ครู ๗๔๘ คน นักเรียนชายหญิง ๑๔,๑๗๔ คน โรงเรียน
หลวง ๑๓๑ แห่ง

หัวเมือง ครู ๑๕๕ คน นักเรียนชายหญิง ๓,๘๓๘ คน โรงเรียน
๘๒ แห่ง

ตอนลำ การขยายงาน พ.ศ. ๒๔๕๓-๒๔๗๕

กิจการของกระทรวงสมัยการขยายงานอาจจำแนกเป็น ๓ ระยะ คือ ๑. ระยะ พ.ศ. ๒๔๕๓-๒๔๕๗ ๒. ระยะ พ.ศ. ๒๔๕๗-๒๔๖๗ และ ๓. ระยะ พ.ศ. ๒๔๖๗-๒๔๗๕

ระยะหนึ่ง พ.ศ. ๒๔๕๓-๒๔๕๕ ในตอนต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้มีการจัดระเบียบราชการใหม่ ในกระทรวงธรรมการ แบ่งการงานออกเป็น ๕ กรม ให้หัวหน้าของแต่ละกรม มีตำแหน่งเป็นเจ้ากรม ้วยหน้าที่ราชการในกระทรวงแต่ก่อนมา มีกรมขึ้นใหญ่ข้าง เล็กบ้าง และมีกิจการไม่คล้ายคลึงกัน กรมใหญ่เช่นกรมศึกษาธิการก็มีราชการ มากเกินไป กรมเล็กเช่นกรมราชบัณฑิตมีราชการน้อยเกินไป ภายหลังการจัด ระเบียบราชการแล้ว กระทรวงธรรมการประกอบด้วยกรมกลาง กรมสังฆการี กรมธรรมการ กรมราชบัณฑิต กรมศึกษาธิการ ส่วนกรมพิพิธภัณฑสถาน ได้โอนไปขึ้นกรมศิลปากร

เจ้าพระยาวิฑูรย์คุณากร (ม.ร.ว. คดี สุกศน์) ได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดี กระทรวงธรรมการมาแต่ พ.ศ. ๒๔๔๕ จนถึง พ.ศ. ๒๔๕๔ ปรากฏผลภาพ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิฑูรย์คุณากร (ม.ร.ว. เขย มาลากุล) เป็นรองเสนาบดี ให้พระยาไพศาลศิลปศาสตร์ (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เจ้ากรมตรวจเป็นรองตำแหน่งปลัดทูลฉลอง เมื่อวันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๔ พระศรีธรรมลังการ (ทอง พนมจินดา) เป็นเจ้ากรมกรมสังฆการี พระธรรมการบดี (ช่วง รัศมีทัต) เป็นเจ้ากรมกรมธรรมการ พระจรูญชวณะพันธ์ (สาทร สุกษเสถียร) เป็นเจ้ากรมราชบัณฑิต และพระวรวงศ์วิศาล (วัน คยามานนท์) เป็นเจ้ากรม

กรมศึกษาธิการ ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๓ พฤศจิกายนในคืนนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาวิเทศวิวัฒน์ไกรออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการเป็นเสนาบดีที่ปรึกษาและโปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว. เขษมาลาภกุล) เป็นผู้รับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ และได้เขียนเสนาบดีเมื่อวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๕ ครั้นถึงวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ศกต่อมา ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เฉพาะกรมศึกษาธิการเมื่อการงานเจริญมากขึ้นสมควรจะเป็นกรมมีอธิบดีเป็นหัวหน้าบังคับบัญชาตามที่เคยมีมาแต่เดิม ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาไพศาลศิลปศาสตร์ (วันศยามานนท์) เป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการ เมื่อวันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๘

ส่วนราชแพทยาลัยได้จัดการศึกษาวิชาแพทยเจริญขึ้น สมควรมีบัญชาการเป็นหัวหน้า จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นชยนาทนเรนทรเป็นผู้บัญชาการโรงเรียนราชแพทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘

กรมกลาง มีหน้าที่ราชการที่เข่นกลาง เช่น รักษาทำเนียบพระที่นั่งบัญชาตราบยและจัดการรับส่งหนังสือราชการ ส่วนการเงินและการพัสดุเป็นหน้าที่ของปลัดบัญชาการกระทรวง

กรมสังฆการี มีหน้าที่จัดการเกี่ยวกับพระภิกษุสงฆ์ เช่นช่วยเหลือพระในการปกครองคณะและจัดการพระราชกุศล ระเบียบการของกรมระบุหน้าที่ราชการไว้อย่างละเอียด ดังนี้

๑. กรมสังฆการี จะต้อง มีบัญชาพระสงฆ์ สามเณร ให้ ใกล้ความจริง อยู่เสมอ เป็นรายมณฑล ๆ ตามคณะ
๒. พระที่เป็นอุปัชฌายาจารย์ ให้มีบัญชาจำนวนหนึ่ง พระภิกษุสามเณรที่

เป็นเปรียญใหม่ขณูที่จำนวนหนึ่ง พระภิกษุทรงสมณศักดิ์ใหม่ขณูขณูที่จำนวนหนึ่ง และ
แก้ไขขณูขณูนั้น ๆ ให้ถูกต้องอยู่เสมอ

๓. การบรรพชาอุปสมบท การตั้งเจ้าอธิการวัดและเจ้าคณะ การสอบไล่
พระปริยัติธรรม และตั้งเปรียญ การตั้งอุปชฌาย์ การตั้งสมณศักดิ์ พระราชทาน
เครื่องสมณบริภินาและนิตยภัต การตั้งไวยวจักร การพระราชกุศล เป็น
หน้าที่ของกรมสังฆการีจะจัดทุกอย่างใหม่ทำเนียบทะเบียนขณูขณูไว้ ให้เรียบร้อยเป็นแบบ
แผนอย่าให้ขาดตกบกพร่อง

๔. กรมสังฆการีจะต้องทราบดีความประพฤติของพระภิกษุสามเณร ที่จะเป็นไป
โดยชอบด้วยสิกขาวิสัยหรือมิชอบและช่วยเจ้าคณะในกิจต่างๆ ซึ่งจะมีเกิดขึ้น ช่วย
ขำขักการอนาจารและปรายปรามอลัชชฌิกลีขณูทำความมัวหมองให้แก่พระศาสนา ให้ตั้ง
ใจมุ่งหมายและเจ็บร้อนที่จะเอาใจใส่ยกย่องเชิดชูพระศาสนาให้รุ่งเรืองทุกเมื่อ

๕. การที่จะตรวจ ให้ตรวจให้รู้ความประพฤติ ตรวจบัญชีพระภิกษุสงฆ์ให้ถูก
ต้องตรวจเหตุการณ์ซึ่งทำความมัวหมองให้แก่พระสงฆ์ ตรวจการปกครองคณะเพื่อ
ให้รู้ความเจริญและเสื่อมแห่งคณะสงฆ์ทั่วไป

กรมธรรมการ มีหน้าที่ก่อสร้างทำนบารุงและปฏิสังขรณ์วัดและสถานศึกษา
ต่างๆ ตลอดจนการรักษาทรรณสงฆ์ ระเบียบการของกรมมีข้อความ ดังนี้

๑. กรมธรรมการจะต้องมีขณูขณูวัดทั้งสิ้นทวพระราชอาณาเขตและแก้ไขให้ถูก
ต้องอยู่เสมอ ในขณูขณูใหม่รายชื่อวัดเป็นมณฑลๆ และให้รู้ว่าวัดไหนเป็นสำนักสงฆ์
วัดไหนเป็นทวสูงคาราม ให้รู้กายต่างๆ ให้รู้ว่ามีโรงเรียนชนิดใดอยู่ในวัดนั้น

๒. วัดร้างใหม่ขณูขณูต่างหากอีกแผนกหนึ่ง เป็นรายมณฑล ให้แสดงจำนวน
ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นในวัดนั้นๆ เป็นรายขณูขณู

๓. วัดทมธรรณสังฆหรือเงินกลปนาใหม่ขัญชวไวก่างหากอกแผนกหนึ่ง วัดไค
มมรรคทายกใหม่ชอมรรคทายกด้วย

๔. วัดหลวง ให้มัญชวไวก่างแผนกหนึ่ง ให้ล้าคัยตามเอก โท ตรี สามัญ
ตามพระราชกำหนด ซึ่งเกยวคัยการบำรุงรักษา ให้ขอกขอมัสร้างและปฏิสังขรณ์
และขอกนามเจ้าอาวาส ขอกขัยมีภพพันทและขอกกำลังของการที่จะบำรุงเลี้ยงคัย

๕. วัดไคทเกยวคัยขอห้ามในการเผาคพออย่างไรให้มัญชวไวก่างแผนกหนึ่ง

๖. การที่จะขอวิสคามลัมา ให้พิเคราะห์ถ่งประโยชน์ในการที่จะสร้างวัด
นั้นว่าควรแก่ความเจริญแห่งพระศาสนาหรือไม่

๗. การที่จะตรวจ ให้ตรวจถ่งการบำรุงรักษา การชำระคทรคโทรม และการ
ปฏิสังขรณ์และเหตุการณอื่น ๆ ซึ่งเกยวของแก่ความเจริญและเสถอมของวัด

๘. กรมธรรมการจะต้งคคอ่านให้วัดเจริญ คัยการบำรุงรักษาหาผลประ
โยชน์ให้เกิดแก่วัดเป็นเครื่องบำรุง ให้มคักษาสถานที่เลาเรียนเพียงพอ

ราชการกรมสังฆการีและกรมธรรมการเกยวของกับวัดมีจำนวนนับหมื่นทั่วราช
อาณาจักร คิงมีตัวเลขคไปนแสดง

พ.ศ.	วัด	พระ	สามเณร
๒๔๕๔	๑๓,๐๕๐	๑๐๘,๑๒๘	๗๘,๘๓๘
๒๔๕๘	๑๓,๑๑๒	๘๕,๖๓๖	๖๐,๘๓๘

กรมราชบัณฑิต คามระเขยขการของกรมราชบัณฑิตคมีหน้าที่สร้าง รวบรวม
และรักษาสรรพแบขอย่างสำหรับคักษาเลาเรียนทั่วไป การสร้างได้แก่แต่งคำหรัคำรา
วิชาใหม่ ๆ ที่ต้งการ ตรวจคำราที่มแต่งขว่าจะควรให้เป็นแบขแผนการคักษาได้
หรือไม่ จคการให้คำราที่ควรใช้ใคใคกันแพร่หลายและอำนวยความสะดวกแก่การ
ชอหากัน การรวบรวมใคแก่รวบรวมสรรพนั้งลือเก่าใหม่ให้มคัยอย่างอยู่ทุกชนคคและ

ทุกเรื่องนี้จะเรียกว่าบรรณาการ ซึ่งทุกคนเรียกว่าหอสมุดหรือห้องสมุด นอกจากนั้น
เช่นเจ้าหน้าที่รวบรวมหนังสือในบรรณาการสำหรับกระทรวง ออกแบบแผนจัดระเบียบ
ให้แก่บรรณาการอื่นๆ รวบรวมสรรพสิ่งซึ่งเป็นตัวอย่างให้ความรู้ในการศึกษา
ทั่วไปที่เรียกว่าพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับประเทศ กระทรวงและโรงเรียนทั่วไป ตลอดจน
เช่นเจ้าหน้าที่ออกแบบแผนการศึกษาให้ถูกต้องตามวิธีอันดี

กรมศึกษาธิการ มีหน้าที่จัดการสอนวิชา วิชาสถานศึกษาและอุดหนุนบำรุง
การศึกษา การศึกษาที่จัดทำในชั้นต้นมุ่งฝึกคนเขารับราชการ ครั้นต่อมาเปลี่ยนแปลง
ไปในทางส่งเสริมด้วยวิธีต่างๆ ให้ประชาชนพลเมืองมีความรู้ประกอบอาชีพอื่น ๆ
โดยควรแก่โอกาสของตนตามที่รับราชการแต่อย่างใด ในงานนี้ได้จัดให้มีการ
ศึกษาฝ่ายหัตถกรรม พาณิชยกรรม การแพทย์ และการเป็นครูเป็นต้น ใน พ.ศ.
๒๔๕๕ ได้จัดให้มีการแสดงศิลปหัตถกรรมของนักเรียนชั้นโรงเรียนสวนกุหลาบ
เป็นครั้งแรก ความมุ่งหมายของการแสดงศิลปหัตถกรรมครั้งแรกนั้นจะเห็นได้จาก
คำกราบบังคมทูลของพระยาวิสุทธิวิสัยศักดิ์ (ม.ร.ว. เขียว มาลากุล) เสนาบดี
กระทรวงธรรมการ เมื่อวันที่๑๖พระราชนิพนธ์มาทรงเข้ตการแสดงครั้งนั้นว่า "ความ
ประสงค์แห่งการแสดงผลศิลปหัตถกรรมนี้ เพื่อจะแนะนำชักจูงให้เด็กชายหญิงในปัจจุบัน
นี้เอาใจใส่ฝึกหัดศิลปหัตถกรรม ซึ่งเป็นทางเลี้ยงชีพต่างๆ เพื่อจะกันการที่เด็ก
ทั้งหลายพากันนิยมในการเป็นเสมียนในน้อยลง แต่จงศิลปหัตถกรรมทั้งนี้ใช้ว่าจะพึง
ฝึกหัดกันในบุคคลที่ไม่ ความฝึกหัดเหล่านี้ได้เป็นมานานแล้ว ตามโรงเรียนบาง
แห่งและตามถนนซึ่งท้องที่ทำการอย่างใด เด็กก็ได้ออกหัดวิชาการศึกษาจากบิดามารดาตาม
ท้องถนนๆ มีอยู่เหมือนกัน มีพยานปรากฏ คือ การที่จะมีการแสดงผลศิลปการหัตถกรรม
ครั้งนี้ ก็ได้ประกาศเพียงสองเดือนครึ่งเท่านั้น น่าจะไม่ได้อาศัยของมาตั้งมาก ครั้นถึง
เวลาเช่นจริงก็มีของมาตั้งมากเกินคาดหมายหลายเท่า เหตุฉะนั้น การที่ทำการประกวด

ผลและความคิดในวิชาการเช่นนี้จะเห็นเครื่องแนะนำความคิด ซึ่งได้เห็นตัวอย่าง
 แห่งกันและกันมากขึ้นประการหนึ่ง ก็จะเป็นเครื่องชักจูงให้เกิดความนิยมเอาใจใส่
 ในวิชาการเหล่านั้นมากขึ้นประการหนึ่ง แต่วิชาการที่ตลกรรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ถึงแม้
 จะปลุกความนิยมให้บังเกิดขึ้นได้ โดยวิธีนี้ก็ดี ถ้าหากเมื่อทำอะไรขึ้นได้แล้ว ไม่มีทาง
 ที่จะจำหน่ายขายสิ่งเหล่านั้นให้ได้เงินทองเป็นผลประโยชน์ความนิยมในทางที่ตลกรรรม
 ก็จะเป็นไปไม่ได้ลงโทษ จะเป็นไปแต่ชั่วคราว คือเมื่อใดผลที่คิดทำสิ่งใดเป็นแล้วก็จะ
 หมดเสีย เท่ากับทำขบถเล่นพอควักกันเท่านั้น เหตุฉะนั้นกระทรวงธรรมการจึงได้ตั้ง
 โรงเรียนพาณิชย์การขึ้นรบกแผนกหนึ่ง ให้เขินทผลที่ความมรในวิธีการค้าขาย กับ
 วิชาที่ทางทะเลเช่นแห่งเครื่องที่ตลกรรรมทั้งหลาย สิ่งใดซึ่งอาจเป็นสินค้าที่จับทะเลเช่น
 ไม้ แล้วรับเป็นผลสืบทอดกิจการ และประกาศบอกสินค้าให้ผู้ต้องการทราบ เมื่อ
 สินค้านั้นจะดำเนินไปไหนที่ใดเพียงใด โรงเรียนพาณิชย์การก็รับหน้าที่เป็นคนกลางที่
 จะชักจูงผู้ซื้อและผู้ขายให้ถึงกัน หรือจะว่าอีกอย่างหนึ่งก็โรงเรียนที่ตลกรรรมเป็นผู้สร้าง
 ทำขึ้น โรงเรียนพาณิชย์การเป็นผู้หาทางจำหน่ายให้ถึงกัน จะเป็นเครื่องทำให้วิชา
 การที่ตลกรรรมทั้งหลายดำเนินไปในทางที่เป็นประโยชน์ ไม่ขาดควนเสีย”

ใน พ.ศ. ๒๔๕๖ ระเบียบการศึกษาได้แก้ไขใหม่ คือ ขยายหลักสูตร
 ประถมศึกษาให้มีเวลาเรียน ๕ ปี แบ่งเป็นเรียนวิชาสามัญสามปี วิชาอาชีพสองปี
 มัธยมศึกษาจึงใหม่เวลาเรียนแปดปี ผู้ที่เห็นว่าสอบไล่ได้ประถมศึกษาก็ต้องสอบไล่
 ไล่วิชาสามัญและวิชาการหาเลี้ยงชีพ ผู้ที่เห็นว่าสอบไล่ได้ประโยคมัธยมศึกษา จะ
 ต้องสอบไล่ได้เต็มตามหลักสูตรใหม่บท ๘

ชั้นประถมศึกษา ๑ บท ๒ และบท ๓ ตามหลักสูตรใหม่เทียบกับชั้นมูลบท ๑
 บท ๒ และประโยคมูลตามหลักสูตรเก่า ส่วนประถมบท ๔ บท ๕ ตามหลักสูตรใหม่
 นั้นจะจัดขึ้นภายหลัง ชั้นมัธยมบท ๑ บท ๒ และบท ๓ จัดเป็นมัธยมตอนต้น เทียบ

เท่ากับชั้นประถมปีที่ ๑ บที่ ๒ และประโยคประถมตามหลักสูตรเก่า ชั้นมัธยม
 ๒ ๓ ๔ ๕ และ ๖ จัดเป็นมัธยมตอนกลาง เทียบเท่ากับชั้นมัธยมปีที่ ๑
 ๒ และประโยคมัธยมตามหลักสูตรเก่า ชั้นมัธยมปีที่ ๗ และ ๘ จัดเป็น
 มัธยมตอนปลาย เทียบเท่ามัธยมสูงปีที่ ๑ และประโยคมัธยมสูง ที่เทียบสำหรับ
 ตั้งแต่ชั้นมัธยมปีที่ ๑ ถึงปีที่ ๖ เทียบเท่าวิชาอื่น ไม่ใ้เทียบวิชาภาษาอังกฤษ
 ถ้าจะเทียบภาษาอังกฤษด้วยต้องเทียบกับประถมพิเศษและมัธยมพิเศษ

ส่วนหลักสูตรสำหรับหญิงนั้น ชั้นประถมปีที่ ๓ นับเป็นประโยคประถม ชั้น
 มัธยมปีที่ ๖ นับเป็นประโยคมัธยม หลักสูตรภาคปลายของประถมศึกษากำหนดเวลา
 สองปี สำหรับเรียนวิชาอาชีพนั้น ไม่บังคับให้เรียน เมื่อจบชั้นประถมปีที่ ๓ แล้ว
 ผู้ประสงค์จะเรียนวิชาสามัญต่อ ก็ขึ้นเรียนชั้นมัธยมได้ทีเดียว

เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ออกประกาศ ชำแจง เรืองรูปโครงการศึกษา พ.ศ.
 ๒๔๕๖ ไว้เป็นดังนี้

“เสนาบดีกระทรวงธรรมการรับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ สั่งว่า การศึกษาเล่าเรียนของประชาชนชาวสยามในทุกวันนี้กว้าง
 ขวางขวางกว่าแต่ก่อน และยิ่งจะจัดเพิ่มเติมขึ้นไปข้างหน้าอีกหลายกึ่งหลายแผนก
 ชั้นของการศึกษาเล่าเรียน ตามที่กระทรวงธรรมการได้จัดมาแต่ก่อนซึ่งมีชื่อเรียกว่า
 ชั้นมูล ประถม มัธยม และอุดม และแยกเป็นสามัญเป็นพิเศษนั้น มาถึงสมัยนี้สมควร
 ที่จะแก้ไขใหม่ให้เหมาะสมแก่การงานที่เจริญขึ้นโดยลำดับ ก็ขอประการหนึ่งตามที่
 ได้สังเกตเห็นมาแล้ว ปรากฏว่านักเรียนผู้ชายที่ได้เข้าเล่าเรียนวิชาพอดถึงชั้นมัธยม
 ได้ครึ่ง ๆ กลาง ๆ ยังมีที่นจะขบักปากันออกหางานทำในทางเสมียนเสียมาก โดย
 ไม่รู้สึกว่ารวิชาที่ได้เล่าเรียนเท่านั้นยังเป็นแต่วิชากลาง ๆ และหาเป็นวิชาเฉพาะสิ่ง
 เฉพาะอย่างที่จะให้มีความสามารถทำการงานต่าง ๆ ให้ได้โดยไม่ แม้การเสมียนนั่นเอง

ก็ยังไม่ได้เล่าเรียน สักแต่แว่วหนังสือแล้วก็อาสาไปทำการเสมีน ซึ่งจะทำดีและ
 ถูกต้องสมควรแก่หน้าที่เสมีนก็ยังไม่ได้ ความนิยมอันท่วมเตไปเในทางเคี้ยวเช่นนี้
 เป็นความเข้าใจผิดของประชาชนนผู้คนไปล้นเหลืออยู่ในหน้าที่เสมีน ผู้ที่ไม่มีความ
 สามารถพอก็ไม่มีใครรับไว้ใช้ คนเหล่านั้นก็ยอมขาดประโยชน์โดยหาที่ทำการไม่ได้
 ทางการหาเลี้ยงชีพที่เหลือตระกูลของตนเคยทำมาแต่เก่าก่อนก็ละทิ้งเสีย จะกลับไปทำ
 ก็ต่อไม่ติด จึงเกิดความลำบากจน ความเข้าใจผิดอันยอมเป็นเครื่องพาไปเในทาง
 อันเสื่อมเสียประโยชน์แก่ตนเองอันหารู้สึกไม่ แท้จริงการงานในย่านเมืองที่จะพึงทำ
 หาเลี้ยงชีพอนยังไม่มีผู้ทำเพียงพอนั้น ยังมีอย่างอื่นอยู่เป็นอันมาก ไซ้จะมีแต่งาน
 เสมีนอย่างเคี้ยว ยกตัวอย่างมาช้ไ้ได้ง่าย ๆ ว่า เช่นการเพาะปลถนนที่ทนก็ยังมีอยู่
 ล้นเหลือกว่าที่คนจะทำ ถ้าจะว่าข้างวิชาต่าง ๆ ซึ่งเป็นการพิเศษเช่นวิชาการก่อสร้าง
 เหย้าเรือนนั้น ก็ยังต้องการผู้ที่จะทำอีกมาก การหัตถกรรมและพาณิชย์การต่าง ๆ
 ก็ยังมีเป็นอเนกประการ วิชาต่าง ๆ อย่างที่วานถ้าใครจริงจังทำจริงแล้วก็อาจจะม้ลาภ
 ผล และให้เกิดสุขประโยชน์แก่คนใดหนึ่งนั้น หากควรที่จะพากันนิยมไปแต่เในทางการ
 เสมีนอย่างเคี้ยวไม่ และแม้แต่การเป็นเสมีนถ้าสมัครทำจริงแล้ว ก็ควรที่จะเล่า
 เรียนให้รอบรู้ในทางนั้นจริง ๆ ไซ้ว่าหนังสือเพียงครั้ง ๆ กลาง ๆ ก็พอแล้ว และ
 อย่าให้ลุ่มหลงไปเในทางเคี้ยว จักได้เฉลี่ยการงานใหม่ผู้ทำทุก ๆ อย่างทั่ว ๆ กัน
 และจักสำเร็จประโยชน์และไ้ความสุขทั่ว ๆ กันไป อย่าให้ค้ำคั่งอึดแอกันอยู่เในทาง
 เคี้ยวและเว้นว่างทางอื่น ๆ เสีย และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้วางรูปโครงการ
 ศึกษาลงไว้ให้เหมาะแก่เวลา และการงานให้เป็นที่เข้าใจกันทั่ว คึงต่อไปน

- ๑. การศึกษาทางปวงไท่กำหนดช้อเป็น ๒ ประเภท คือ
- สามัญศึกษา ไ้แก่การศึกษาเล่าเรียนความรู้ใด ๆ อันเป็นความรู้สามัญซึ่ง

คนควรระวังทุกคนตัวอย่างเช่นวิชาหนังสือ วิชาเลข จรรยา คือสอนกิริยาว่าทำใจให้
ประพฤติทศละเวณฑชวเขตน ประเภทหนึ่ง

วิสามัญศึกษา ไต่แก้การศึกษาเล่าเรียนความรู้ใด ๆ อันเป็นความรู้พิเศษซึ่ง
บุคคลพึงเลือกเรียนเฉพาะสิ่งเฉพาะอย่าง ไม่จำเป็นต้องเรียนให้รู้ทุกอย่างทุกคน ทัว
อย่างเช่นวิชาครู วิชาแพทย์ วิชากฎหมาย วิชาช่างต่าง ๆ เป็นต้นประเภทหนึ่ง

การศึกษาทั้ง ๒ ประเภทนี้ มีตั้งแต่ชั้นตาขึ้นไปจนถึงสูงโดยลำดับ แต่วิชา
บางอย่างอาจเข้าอยู่ได้ทั้งในประเภทวิสามัญศึกษา และวิสามัญศึกษา เป็นต้นว่าการ
วาดเขียน อาจกำหนดเอาการวาดเขียนแต่พอรู้หลักการส่วนเป็นรูปเป็นร่างให้เป็นวิสามัญ
ศึกษา โดยประสงค์ว่าคนควรระหัดวาดเขียนชั้นเบื้องต้นให้รู้ไว้ทุกคน ชักกำหนดใน
วิชาเช่นนั้นจะวางไว้ในหลักสูตรวิสามัญศึกษาเพียงใด เพียงนั้นก็อยู่ในวิสามัญศึกษา
ความรู้อย่างเดียวกันที่เห็นอนันชนขึ้นไปเป็นวิสามัญศึกษา เพราะที่ไม่ถือว่าจำเป็น
ทุก ๆ คนจะต้องร่ำถึงเพียงนั้น ซอนแล้วแต่หลักสูตรที่จะใดกำหนดลงไว้เป็นครั้งคราว

๒. การศึกษาทั้งปวงให้กำหนดโดยประโยชน์แห่งผู้ที่จะเล่าเรียนเป็น ๒ ภาค

คือ

ภาคศึกษายังคับ ไต่แก้ความรู้ทั้งฝ่ายวิสามัญศึกษาและวิสามัญศึกษาเพียงใด
ซึ่งสมควรจะให้ราษฎรมีความรู้เป็นพื้นไว้ทุกคน พอให้รู้ผลชอบชั่วตัววิชากลาง ๆ ไว้
สำหรับให้พอแก่ที่ระต้องใช้อยู่ทุกวัน รุกทางที่ระรักษาตัวทั้งส่วนชวร่างกาย ทรัพย์สิน
สมบัติและชื่อเสียงให้พอครองตนเป็นพลเมืองดีใดคนหนึ่ง ๆ กัยให้รู้จักทำการหาเลี้ยง
ชีพตามภูมิลำเนาเหล่าตระกูลของตนรวมเรียกว่าประถมศึกษา ภาคหนึ่ง

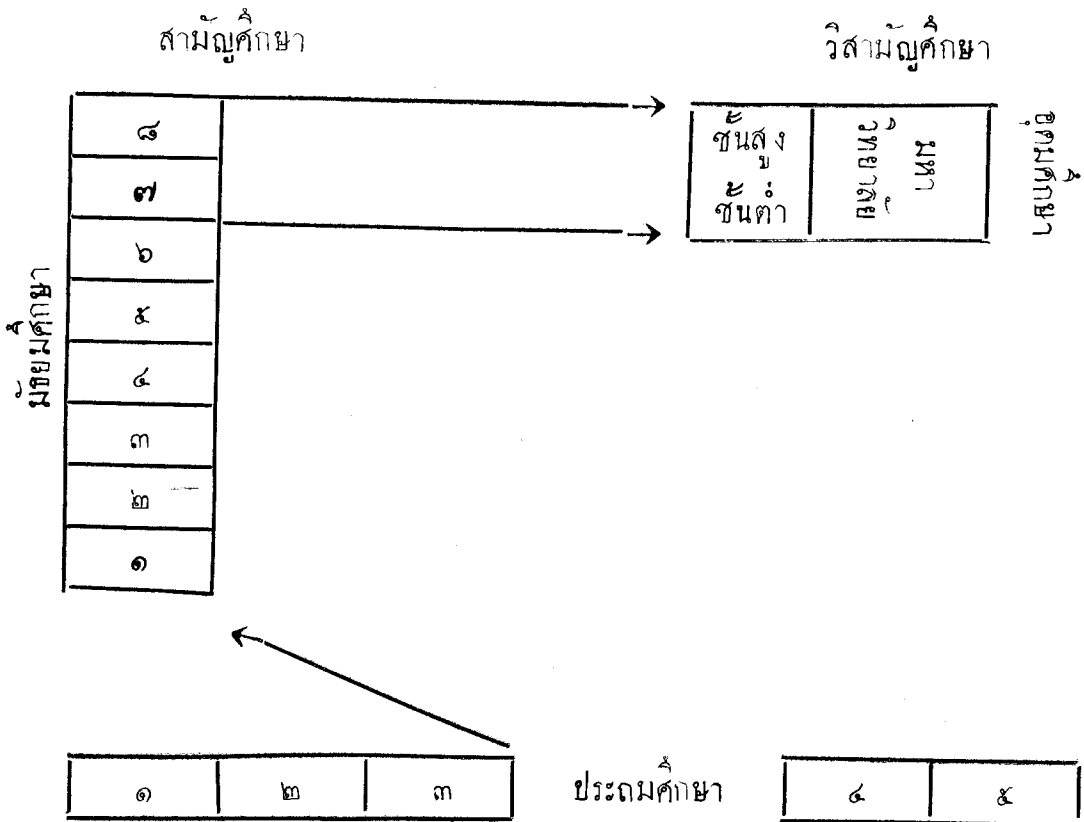
ภาคศึกษาพิเศษ ไต่แก้ความรู้ฝ่ายวิสามัญศึกษาที่เห็นอนันชนขึ้นไป อันไม่
จำเป็นทุกคนจะต้องร่ำเหมือนกัน ซึ่งเรียกว่ามัธยมศึกษาและวิสามัญศึกษา ทกว่า
นันชนขึ้นไป อันไม่จำเป็นทุกคนจะต้องร่ำเหมือนกัน ซึ่งเรียกว่าอุดมศึกษาเป็นวิชา

ความรทไม่บังคับ สดแล้วแต่ใตมิตุนทรพยและสดีขัญญาที่จะเลำเรียนใตเพียงใค
และรกีเรียนในทางใคก็เลือกเรียนใตตามความพอใจ ภาคหนึ่ง

การศึกษาทง ๒ ภาคนี้ จะมชดสงตำเพียงใค แล้วแต่ความสมควรที่จะใตว่าง
หลักสตรไว เชนครงควรว

๓. การศึกษาทต่าง ๆ ประเภทและต่างภาคกันตงกล่าวแล้วข้างบน รวม
เขียนเชนแผนททมรปใครงคังน

แผนทบอกระเภทและภาคของการศึกษา

ข้อความที่จัดทำแผนการศึกษาไว้เป็น ๒ ประเภท และเป็น ๒ ภาคตั้งรูปโครง
 ในแผนต้น ให้เป็นหลักไว้สำหรับบิดามารดาและผู้ปกครองเด็กชายหญิงทั้งหลาย
 ซึ่งจะเป็นผู้ให้การศึกษาแก่เด็กของตนนั้น ๆ จะได้พิจารณาเห็นว่าตนมีทุนรอนที่จะทะนุบำรุง
 ให้การศึกษาแก่เด็กของตน ๆ ได้เพียงใด และเด็กที่อยู่ในปกครองของตน ๆ
 นั้น ๆ จะมีสติปัญญาสามารถที่จะเล่าเรียนได้เพียงไรและทางใด ก็จะได้จัดให้
 เป็นไปตามความสามารถเช่นนั้น ๆ

๔. ข้อสำคัญที่บิดามารดาผู้ปกครองเด็กจะพึงพิจารณาเห็นว่า มีทางที่จะแนะนำ
 อยู่ว่าควรเลือกทางศึกษาเล่าเรียนให้ถูกแก่นิสัยและความสามารถของเด็กที่จะทำ
 การงานใดได้ในทางใดก็ให้เรียนทางนั้น และอย่าเข้าใจว่าการเล่าเรียนเพียงสามัญ
 ศึกษานั้นจะพอเพียงที่จะทำการงานอะไร ๆ ได้ทั่วไป แท้จริงความรู้สามัญศึกษานั้น
 จำเป็นต้องรู้เพราะเป็นขั้นบันไดให้คนฉลาดและทำการงานได้คล่องแคล่ว และทำถูกทำ
 ชวย วิสามัญศึกษาเป็นเสมือนหนึ่งเครื่องมือชิ้นหนึ่ง ตัวอย่างเช่นชาวนา ความรู้
 วิธีทำนาเป็นวิสามัญศึกษา แต่ถ้าไม่มีความรู้สามัญศึกษาก็ขายข้าวได้เหมือนกัน แต่อาจจะคิด
 ราคาข้าวผิดเพราะไม่รู้เลข อาจถูกฉ้อเพราะไม่รู้หนังสือ อาจขายข้าวไม่ถูกที่ถูกทาง
 ที่จะได้ราคา เพราะไม่รู้ทางไปมาและแหล่งการค้าขายของบ้านเมือง ได้เงินไม่รู้จัก
 รักรและถนอมทรัพย์อาจจะเอาไปแทงตัวโย้และหวยเสียหมด เพราะไม่ได้รับความ
 สั่งสอนจรรยาที่จะให้ประพฤติดีเช่นนั้น เป็นต้น เหตุฉะนั้นคนทุกคนจึงควรเรียนสามัญ
 ศึกษาไว้เป็นขั้นบันไดสำหรับให้เป็นพลเมืองดี และเรียนวิสามัญศึกษาเป็นเครื่องมือตง
 จึงจะเป็นประโยชน์แก่ตนโดยบริบูรณ์

๕. ส่วนความรู้วิชาเฉพาะอย่างไรทางใด ซึ่งจะเล่าเรียนที่ไหนในประเภท
 วิสามัญศึกษานั้น ก็ได้แก่โรงเรียนและวิทยาลัยต่าง ๆ อันใดมีอยู่แล้ว และซึ่งจะตั้ง

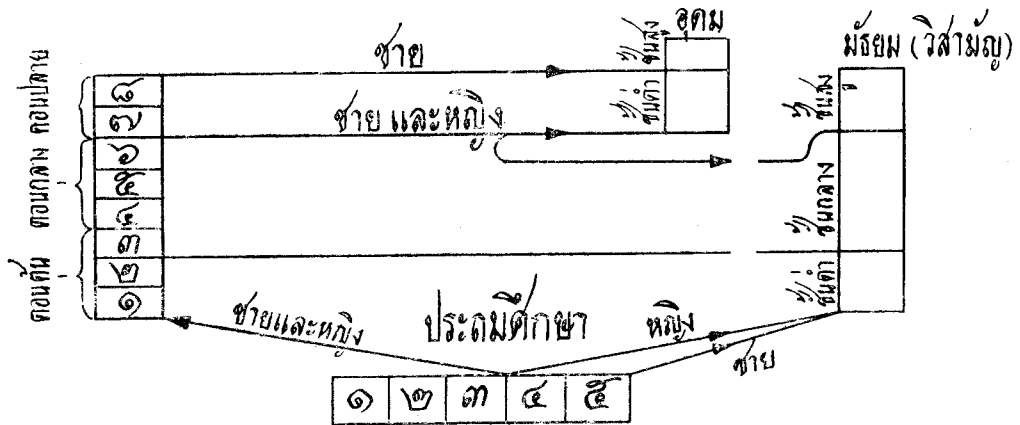
เพิ่มขึ้นต่อไปในภายหน้า อันจะไต่ทราบจากเจ้าหน้าที่และประกาศของเจ้ากระทรวง
ทบวง การนั้น ๆ ให้ประชาชนทั้งหลายพึงเข้าใจทางที่จะให้การศึกษาเล่าเรียน
แก่บุตรธิดาของตนตามระเบียบขงเด็ก ”

ประกาศตั้งแต่วันที่ ๓๐ ตุลาคม พระพุทธศักราช ๒๔๕๖

ในโครงการศึกษา พ.ศ. ๒๔๕๖ วิสามัญศึกษามีแต่ชั้นประถมและอุดม
ศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาหาไม่ ใน พ.ศ. ๒๔๕๘ จึงได้เพิ่มวิสามัญศึกษาชั้นมัธยม
ชั้นอกและแยกออกเฉพาะชายหญิงทั้งสองเปลี่ยนชั้นตามอายุด้วย แผนที่ยกประเภท
และภาคของการศึกษาที่ใดแก้ไขเพิ่มเติมขึ้นใหม่ดังนี้

สามัญศึกษา

วิสามัญศึกษา

ตามทแก้ไขใหม่พึงเข้าใจดังนี้

ก. ฝ่ายวิสามัญศึกษาชั้นต่ำ เดิมมีแต่ประถมศึกษาชั้นเดียวอยู่ ๒ ปี คือ
ปีที่ ๔ และที่ ๕ เมื่อพจนปีที่ ๕ สดขไล่ ได้แล้วเป็น ขบสิ้นการ เวียนวิชาชั้นประถม
เพียงเท่านั้น

ข. มัธยมวิสามัญศึกษา ซึ่งจะออกนอกแผนกหนึ่งนั้น จัดเป็น ๓ ชั้น คือ ชั้นต่ำ ชั้นกลาง ชั้นสูง ในชั้นหนึ่ง ๆ มีวิชาประเภทต่างๆ เวลาเรียนมีกำหนดเท่าไรแล้วแต่ประเภทวิชานั้น ๆ แต่ที่เรียกว่าชั้นต่ำ ชั้นกลาง ชั้นสูงนั้น ใช้ว่าจะตามกันขึ้นไปโดยลำดับทั้ง ๓ ชั้นนั้น ห้ามมิได้ ให้แบ่งชั้นตามวิชาอื่น —

ค. มัธยมวิสามัญชั้นต่ำ สำหรับนักเรียนชายที่เรียนประถมศึกษาจบ ๕ ปีแล้ว ยอมให้เรียนมัธยมวิสามัญชั้นต่ำ แต่ถ้านักเรียนหญิง ยอมให้เรียนเปลี่ยนชั้นใดแต่เมื่อจบประถมศึกษา ๓ ไปชั้นฝ่ายมัธยมวิสามัญชั้นต่ำ

ด. ฝ่ายนักเรียนซึ่งไม่ปรารถนาเรียนมัธยมวิสามัญชั้นต่ำ จะใคร่เรียนชั้นกลาง เมื่อจบประถมศึกษาปีที่ ๓ แล้ว ก็โอนไปชั้นมัธยมตอนต้น และถ้าสอบได้ก็แล้วจึงยอมให้โอนไปเรียนมัธยมวิสามัญชั้นกลาง

ง. ถ้านักเรียนซึ่งใดเรียนมัธยมวิสามัญตอนต้นแล้ว ยังไม่พอใจที่จะไปเรียนมัธยมวิสามัญชั้นกลาง ต้องการเรียนชั้นสูง ก็ให้เรียนมัธยมวิสามัญตอนกลางอีก ๓ ปี คือถึงปีที่ ๖ ของแผนกนั้น สอบไล่แล้ว จึงยอมให้โอนไปเข้าเรียนแผนกมัธยมวิสามัญชั้นสูงเป็นจบมัธยมวิสามัญเพียงนี้ หรือจะเอาอย่างเดิมคือไปเข้าโรงเรียนวิสามัญศึกษา แผนกอนุกรมชั้นต่ำจนจบก็ได้

จ. เมื่อจะให้สูงกว่านั้น คือ ให้สูงกว่ามัธยมวิสามัญชั้นสูง และวิสามัญศึกษา แผนกอนุกรมชั้นต่ำจะสมัครไปเรียนวิสามัญศึกษาแผนกอนุกรมชั้นสูงที่เดียวก็ได้ แต่ตอนนั้นไม่ใช่เพิ่มเติมชั้นใหม่ คือตามระเบียบเดิม ซึ่งต้องเรียนถึงมัธยมวิสามัญตอนปลาย คือสอบไล่ปีที่ ๘ นั้นแล้ว จึงให้เขาเรียนอนุกรมศึกษาแผนกใดแผนกหนึ่งก็ได้

ในส่วนวิชาวิสามัญแผนกต่างๆ คือ แผนกพลศึกษา แผนกแพทย์และแพทย์แผนกกรรมวิ ศาสตร์ แผนกวิชาครู ฯลฯ ก็ได้แก้ไขปรับปรุงวางระเบียบขึ้นทุก ๆ ประเภท

ในงานด้านวิสามัญศึกษา กรมศึกษาธิการได้ตั้งผู้อำนวยการพิเศษการ และผู้อำนวยการทัตถกรรม นอกจากนี้ขอกระเบียบการศึกษาฝ่ายพิเศษการ และ ฝ่ายทัตถกรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ แสดงว่ากรมศึกษาธิการถือว่างานด้านวิสามัญศึกษา ในยุคเดียวกันนี้ กระทรวงธรรมการเปิดโรงเรียนเพาะช่าง เพื่อส่งเสริมวิชาช่างต่าง ๆ ดังปรากฏในความตอนหนึ่งของคำกราบบังคมทูลรายงาน ในการเปิดโรงเรียนเพาะช่างของเสนาบดีกระทรวงธรรมการว่า "หวังด้วยเกล้า ๆ ว่าวิชาช่างที่โตเพาะปลูกขึ้นในโรงเรียน คงจะแตกดอกออกผลส่งออกมาให้เช่น ประโยชน์แก่ประชาชนในบ้านเมือง โดยมีรสสุก ประทานาม โรงเรียนช่าง โต โปรตเกล้า ๆ พระราชทานนั้น" การขยายประโยชน์มัธยมศึกษาชั้นปีที่ ๘ มีผล เปลี่ยนแปลงระเบียบการสอบไล่ซึ่งทุนเล่าเรียนหลวง ผู้ที่จะสมัครสอบต้องเป็นคนไทย ในบังคับไทย อายุไม่เกิน ๑๘ ปี ไม่มีความประพฤติเสียหายและเป็นผู้ไม่มีโรค ซึ่งเห็นเหตุขัดขวางแก่การไปอยู่ ณ ต่างประเทศ เมื่อเรียนเสร็จแล้วต้องกลับมา รับราชการ วิชาที่สอบนั้นสอบตามหลักสูตรมัธยมบริบูรณ์ (มัธยมปีที่ ๘)

กระทรวง ธรรม การ ตั้ง โรงเรียน ผัก หนึ่ คุรุ หนึ่ ึ่ง ึ้น เป็น ครั้ง แรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ การศึกษาสำหรับเด็กหญิงที่โตจกชนแล้วเป็นระเบียบ มีอยู่ในกรุงเทพ ฯ เท่านั้น ตามหัวเมืองยังบกพร่องอยู่มากด้วยมีการศึกษาในโรงเรียนครูที่จะทำการสอน ครั้นจะส่งครูผู้หญิงซึ่งไม่มีพินเพื่อย่างหัวเมืองออกไปเป็นครูก็เป็นการยากยิ่ง อาศัย เหตุผลจึงกล่าวถึงตั้งการฝึกหัดครูชนบทกรุงเทพ ฯ โดยอาศัยวังเก่าของพระเจ้าบรมวงศ์ เอลกรมขุนมรุพงศ์ศิริพัฒน์ ซึ่งโตที่ทรงยกถวายให้เป็นของรัฐบาลเพื่อจัดเป็นสถาน ศึกษาฝ่ายสตรี และทรงอุทิศส่วนพระกุศลถวายแก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ภายหลังพระราชทานนามว่าโรงเรียนเบญจมราชาลัย โรงเรียนนรีบัณฑิตเรียน

ครูผู้หญิงที่ส่งมาจากหัวเมืองมณฑลต่างๆ โดยกำหนดให้สมุหเทศาภิบาลเรียกเด็ก
 ผู้หญิงในมณฑลที่ปกครองอยู่ อายุระหว่าง ๑๓—๑๖ ปี มีความรู้พออ่านออกเขียนได้
 รู้เลขชวกรลยคณหารแล้วเป็นอย่างดี แต่ยังไม่มีความรู้ถึงสอบไล่ได้ประโยคประถม
 แล้วจึงคัดเลือกมาเรียนอย่างมากที่สุด ๕ คน เพื่อกลับออกไปเป็นครูในมณฑลของตน
 การเล่าเรียนของนักเรียนเหล่านี้จะกินเวลาระหว่างสามปีถึงห้าปี เมื่อเรียนอยู่ไม่ต้อง
 เสียค่าเล่าเรียนและค่าอาหาร แต่เมื่อออกจากโรงเรียนแล้ว จะต้องรับราชการเป็นครู
 เท่ากับเวลาที่ไ้เรียนอยู่ในโรงเรียน เมื่อพ้นกำหนดแล้วตามใจสมัคร หากเมื่อ
 ออกจากโรงเรียนแล้ว จะไม่รับราชการเป็นครู หรือรับราชการไม่ครบกำหนด
 จะต้องคืนเงินค่ากินอยู่ ให้แก่กระทรวงธรรมการเดือนละ ๑๕ บาท นักเรียนที่
 สมุหเทศาภิบาลเลือกส่งมานี้ ให้ชื่อว่านักเรียนหลวง นักเรียนที่สมัครเรียนโดยเสีย
 ค่ากินอยู่เดือนละ ๑๕ บาท ไม่ต้องรับราชการ นักเรียนหลวงก็ดี นักเรียน
 สมัครเรียนก็ดีที่รับราชการ จะได้เงินเดือนตามประกาศนียบัตรที่สอบไล่ได้ คือ
 ได้ประกาศนียบัตรครูมูล ได้เงินเดือนเดือนละ ๓๐ บาท ครูประถมเดือนละ ๔๕ บาท
 ถ้าสอบไล่ได้ก็ กระทรวงธรรมการจะวินิจฉัยเทียบเคียงให้ตามสมควรแก่ความรู้

ในการจัดการศึกษาเบื้องต้นสำหรับทวยราษฎรตามหัวเมือง กระทรวงธรรมการ
 ได้ทำความตกลงมอบให้เป็นที่ปรึกษาของกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้จัด เมื่อ พ.ศ.
 ๒๔๕๑ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ กระทรวงธรรมการได้ทำการตกลงกับ
 กระทรวงนครบาลในเรื่องการจัดการศึกษาเบื้องต้นในกรุงเทพฯ หัวข้อที่ปรึกษาดัง
 นั้นมีดังนี้

การจัดการศึกษาของบ้านเมือง ที่จะให้แพร่หลายให้ราษฎรในพระราชอาณาเขต
 ทุกระแวงบ้านไ้เล่าเรียนมีความรู้ ความประพฤติดี ให้เป็นพลเมืองที่ดีตามความ

ประสงค์นั้น เป็นหน้าที่ของกระทรวงธรรมการ และกระทรวงซึ่งปกครองท้องที่ คือ กระทรวง นคร ขาล และ กระทรวง มหาค ไทย จะ ต้อง ช่วย เหลือ กัน ให้ พรอม มล ใจ วาร ระเบียบ ขาศัย ตาม ความ ตกลง กัน ให้ เป็น ที่ เข้า ใจ กัน

๑. โรงเรียนจำแนกโดยลำดับวิชา การศึกษาของบ้านเมือง เมื่อแยกโดยลำดับชั้นวิชาสูงต่ำ ก็แยกได้เป็นสองอย่าง คือ การศึกษาชั้นต้น ซึ่งเป็นหน้าที่ของราษฎรทุกคนจะต้องเรียนให้รู้ ไม่ว่าชายหญิง (ในเวลานี้กำหนดว่าไม่สูงกว่ามูลศึกษาตามหลักสูตรหลวง) น้อย่างหนึ่ง ก็เป็นการศึกษาชั้นสูง ๆ ขึ้นไป นับตั้งแต่ประถม มีรรมตลอดจนอุดมทั้งฝ่ายสามัญและวิสามัญศึกษา สำหรับให้ราษฎรบางหมู่บางจำพวกเลือกเรียนได้ตามกำลังทรัพย์ กำลังปัญญา เป็นพิเศษอย่างหนึ่ง

สำหรับการศึกษาชั้นต้น จำจะต้องมีที่เรียนอยู่ทุกตำบลทุกละแวกบ้าน ให้พอแก่จำนวนเด็กชายและเด็กหญิงที่มัชฌายอยู่ในระหว่างเสาวเรียน ที่พระราชอาณาเขตและสำหรับการศึกษาชั้นสูง ๆ ขึ้นไป ก็ให้มีโรงเรียนตั้งขึ้นในทีประชุมชนเป็นแห่ง ๆ มากและน้อยตามความต้องการของท้องที่ ถ้าจะเทียบไว้เพื่อเป็นเค้าคิดคือ อำเภอใหญ่ควรจะมีโรงเรียนประถมได้ เมืองใหญ่ ๆ หรือมณฑลควรจะมีโรงเรียนมัธยมได้ นครใหญ่หรือพระมหานครควรจะมีโรงเรียนอุดมได้ ที่ว่านรวมทั้งโรงเรียนวิสามัญ ซึ่งสอนประเภทวิชาการศึกษาเลี้ยงชีพด้วย

๒. โรงเรียนจำแนกโดยประเภทเงินที่สำหรับใช้สอย โรงเรียนถ้าจำแนกโดยประเภทเงินที่สำหรับใช้สอยบำรุงโรงเรียนก็แบ่งได้เป็นสองชนิด คือ

- ก. โรงเรียนที่ใช้เงินเบิกตรงต่อกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ในงบประมาณของกรมศึกษาธิการ เรียกว่าโรงเรียนรัฐบาล
- ข. โรงเรียนที่อาณานิเทศาบาลจัดตั้งขึ้น และบำรุงด้วยเงินพิศุภลาธิการเงินช่วยหรือเงินอื่นใดตามแต่จะหาได้ เรียกว่าโรงเรียนประชาบาล

ค. โรงเรียนที่บุคคลหรือหมู่คณะตั้งขึ้นด้วยทุนของเขา และมีจำกัดประโยชน์
ใดๆ เฉพาะหมู่คณะใดๆ ไม่ทั่วไปเรียกว่า โรงเรียนบุคคล

โรงเรียนรัฐบาลโดยมากย่อมเป็นโรงเรียนชั้นสูงและตั้งไว้แต่ในทำเป็นสำหรับ
ให้เป็นตัวอย่างหรือตั้งขึ้นในที่และชนิกซึ่งยังไม่มีผู้นั้นจะสามารถจัดตั้งขึ้นได้เท่านั้น
โรงเรียนนอกนั้นรัฐบาลเป็นแต่แบ่งเงินไว้จำนวนหนึ่ง ในงบประมาณกรมศึกษาธิการ
เรียกว่าเงินบำรุงการศึกษาสำหรับจะได้ออกหนุนเจือจานบ้างตามสมควร

บรรดาโรงเรียนรัฐบาลกระทรวงธรรมการเป็นเจ้าของที่รับผิดชอบทั้งสิ้น แต่
ผู้ปกครองท้องถิ่นที่รับผิดชอบจากกระทรวงธรรมการ เท่าที่กระทรวงธรรมการ
มอบให้

ส่วนโรงเรียนประชาบาลและโรงเรียนบุคคลนั้น กระทรวงธรรมการและกระทรวง
ปกครองท้องถิ่นแบ่งหน้าที่ช่วยกันรับผิดชอบ คือ กระทรวงปกครองท้องถิ่น
จัดตั้งโรงเรียนประชาบาลขึ้นนำเด็กให้เข้าเล่าเรียน หาครูสอน หาเงินเลี้ยงโรงเรียน
บำรุงโรงเรียนที่ใดตั้งขึ้นแล้ว รับโรงเรียนบุคคลขึ้นทะเบียนและเป็นเจ้าของปกครอง
โรงเรียนสองจำพวกนี้ตลอดไป จัดการให้มันเล่าเรียนเพียงพอแก่จำนวนเด็กที่มีอายุ
สมควรเข้าเล่าเรียนทั้งชายและหญิงทั่วทุกตำบล กระทรวงธรรมการมีหน้าที่วาง
หลักสูตรและระเบียบการต่างๆ ตรวจตราให้การฝึกสอนของโรงเรียนนั้นๆ เป็นไป
โดยถูกต้องตามระเบียบและความประสงค์ของบ้านเมือง ที่จะให้เด็กเติบโตขึ้นเป็น
พลเมืองดี เติบโตแบ่งเงินบำรุงการศึกษาให้มากและน้อยตามสมควรแก่คุณประโยชน์
ที่เกิดแก่โรงเรียนนั้นๆ เพื่อเป็นเครื่องอุดหนุนและบำรุงการศึกษาและการสอยได้
วิชาด้วย

กิจการของกรมศึกษาธิการได้ก้าวหน้าออกไปทั้งในกรุงเทพ ฯ และหัวเมือง
สำหรับการศึกษาทางบ้านเมืองถึงเวลาที่จะมีการตรวจตราถวญจน จึงได้แบ่งอาณาเขต

การตรวจตราการศึกษาบ้านเมืองนอกจากมณฑลกรุงเทพฯ ออกเป็น ๔ ภาค และ
ตั้งตำแหน่งข้าหลวงตรวจการชนภาคละคน ใหม่นี้ที่ตรวจการแผนกกรรมการ
เพื่อคณการงานให้ขึ้นไปตามระเบียบ ใน พ.ศ. ๒๔๕๘ เป็นครั้งแรก จำนวน
โรงเรียนและนักเรียนต่อไปนี้แสดงถึงความก้าวหน้าของการศึกษา

พ.ศ.	โรงเรียนรัฐบาล		โรงเรียนประชาบาล		โรงเรียนบุคคล		รวมทั้งหมด	
	จำนวน โรงเรียน	จำนวน นักเรียน	จำนวน โรงเรียน	จำนวน นักเรียน	จำนวน โรงเรียน	จำนวน นักเรียน	จำนวน โรงเรียน	จำนวน นักเรียน
๒๔๕๔	๒๔๖	๒๐๖๘๗	รวมอยู่ใน โรงเรียน บุคคล		๓๑๓๕	๘๘๑๑๗	๓๓๘๑	๑๐๘๘๑๕
๒๔๕๕	๔๔๕	๓๔๑๑๔	๒๖๗๕	๑๐๒๘๑๕	๑๖๕	๗๓๕๓	๓๒๕๓	๑๔๔๒๘๒

ระยะสอง พ.ศ. ๒๔๕๕—๒๔๖๕ เพื่อให้การบริหารราชการสะดวกยิ่งขึ้น
จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แยกหน้าที่ราชการกระทรวงธรรมการออกเป็นสองภาค
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ ตามลักษณะแห่งกิจการอันตกเป็นหน้าที่ของกระทรวงธรรมการ
คือ ๑. การพระศาสนา ๒. การศึกษา จัดเป็นกรมใหญ่มีตำแหน่งหัวหน้าเป็น
ชั้นอธิบดีเรียกว่ากรมธรรมการ กับกรมศึกษาธิการ

กิจการฝ่ายพระศาสนาซึ่งอยู่ในหน้าที่กรมธรรมการนั้นให้จำแนกออกเป็นกรม
น้อยๆ มีหัวหน้าเป็นชั้นเจ้ากรม คือ ๑. กรมสังฆการี มีหน้าที่ฝ่ายการคณะสงฆ์
อันเกี่ยวด้วยพระภิกษุสงฆ์ ๒. กรมพระอาราม มีหน้าที่ฝ่ายการทะนุบำรุงพระอาราม
ตรวจตราปฏิสังขรณ์ จัดการผลประโยชน์ศาสนสมบัติอันพึงเกิดจากที่ธรณีสงฆ์ให้
ปลอดภัย ๓. กองอธิการณ์ มีหน้าที่ช่วยเหลือเจ้าคณะในส่วนอธิการณ์ต่างๆ และเป็น
เจ้าหน้าที่ทางการศึกษาพระราชาณาจักร ทั้งนี้เพื่อบริการผลประโยชน์พระอารามไว้
๔. กองขยายเรียนและสอกลไ้พระปริยัติธรรม มีหน้าที่บำรุงการเรียนปริยัติ คึก

รวบรวมแบบเรียนและสอขความรู้จักสามเณรในวิชาพระปริยัติธรรม เมื่อกิจการ
ของกองนี้ยังมีโทษย้ายออกไปเต็มที ให้ฝากกิจการกองแบบเรียนและสอขได้
พระปริยัติธรรมไว้ในกรมราชบัณฑิตแห่งกรมศึกษาธิการก่อน

กิจการฝ่ายการศึกษา ซึ่งอยู่ในหน้าที่ของกรมศึกษาธิการนั้น ให้จำแนกออก
เป็นกรมย่อย ๆ มีหัวหน้าเป็นชั้นเจ้ากรม คือ

๑. กรมสามัญศึกษา มีหน้าที่จัดการศึกษาสามัญ

๒. กรมวิสามัญ มีหน้าที่จัดการศึกษาพิเศษ ซึ่งจะเป็นอาชวะหรือเป็นความรู้

พิเศษแห่งกุลบุตรกุลธิดาโดยเฉพาะ

๓. กรมราชบัณฑิต มีหน้าที่รวบรวมและตรวจแบบเรียนต่าง ๆ ต่อมาเปลี่ยน
ชื่อเป็นกรมตำรา

เมื่อวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง
กรมมหาวิทยาลัยขึ้นเป็นกรมใหญ่ขึ้นตรงต่อกระทรวง มีตำแหน่งหัวหน้าเป็นชั้นอธิบดี
ฯพาลงกรมมหาวิทยาลัยสังกัดกรมนี้ ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๒
มีประกาศกระแสพระบรมราชโองการให้แยกกรมธรรมการไปเป็น กรมอิสระสมทบ
กระทรวงวัง โดยทรงพระราชดำริเห็นว่าตามพระราชประเพณีโบราณมากรมธรรมการ
เคยขึ้นต่อ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้อธิบดี กรมกรายบังคับมณฑลและรับพระ
บรมราชโองการโดยตรงได้ มีงบประมาณการจ่ายโดยเฉพาะและเบิกตรงต่อกระทรวง
พระคลังมหาสมบัติ กระทรวงธรรมการก็เปลี่ยนชื่อเป็นกระทรวงศึกษาธิการ ฉะนั้น
บรรดาเจ้าหน้าที่ของกระทรวงธรรมการก็ได้เปลี่ยนตำแหน่งเป็นศึกษาธิการตามไปด้วย
คือศึกษาธิการมณฑล ศึกษาธิการจังหวัด ศึกษาธิการอำเภอ ตำแหน่งศึกษาธิการ
อำเภอตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๒ มีหน้าที่ช่วยนายอำเภอในงานแผนกกระทรวง
ศึกษาธิการประจำอำเภอ ใน พ.ศ. ๒๔๖๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้โอน

กรมธรรมการมาขึ้นกระทรวงศึกษาธิการตามเดิมโดยอาศัยเหตุผลว่าการศึกษาไม่ควร
จะแยกจากวัด กระทรวงศึกษาธิการก็ได้เปลี่ยนชื่อเป็นกระทรวงธรรมการ ส่วนกรม
กัลปนาอันเป็นกรมย่อยอยู่ในกรมธรรมการ ซึ่งมีหน้าที่ดูแลรักษาคำสอนสมมติ ใน
ความดูแลแนะนำของกรมพระคลังข้างที่ ยกไปเป็นหน้าที่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
จัดทำต่อไป แผนกต่างๆ ของกรมธรรมการ ได้แยกสมทบเข้าในกรมกองต่าง ๆ
ของกระทรวงธรรมการ คือ แผนกบัญชาการสมทบเข้าในกรมบัญชาการกระทรวง
แผนกบัญชาสัมพันธ์สมทบเข้าในกองบัญชาการกระทรวง แผนกปริยัติธรรมสมทบเข้าในกรมตำรา
แผนกช่างสมทบเข้าในกองสถาปัตยกรรม ส่วนแผนกกรมสังฆการีคงเป็นกรมหนึ่ง
ต่างหาก อนึ่ง กระทรวงธรรมการกับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้ปรึกษาวางระเบียบ
หน้าที่กรมธรรมการ กับกรมกัลปนา อันเกี่ยวข้องกับแก้ววัดและผลประโยชน์ของ พระพุทธ
ศาสนาโดยอนุมัติสมเด็จพระสังฆราชไว้ด้วย

เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีมาแต่ พ.ศ. ๒๔๕๕
ถึง พ.ศ. ๒๔๕๘ บัวยเป็นโรคเรื้อรังจึงได้กราบถวายบังคมลาออกจากหน้า
ราชการ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น
เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ปลัดทูลฉลองเป็นผู้รั้งตำแหน่งเสนาบดี ให้พระยาเมธาธิบดี
(สาทร สุทธิเสถียร) เจ้ากรมราชบัณฑิตเป็นผู้รั้งตำแหน่งปลัดทูลฉลองของกระทรวง
ธรรมการ รุ่งขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๕๘ โปรดเกล้าฯ ให้พระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็น
เสนาบดี พระยาเมธาธิบดีเป็นปลัดทูลฉลอง ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๖๐ ก็ได้
พระราชทานหิรัญบัตรให้พระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นเจ้าพระยาในนามเดิม ภายหลังที่
กระทรวงธรรมการเปลี่ยนชื่อ เป็น กระทรวงศึกษาธิการ เล็กน้อย ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้พระยาเมธาธิบดีเป็นผู้ปกครองนักเรียนไทย ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา
และให้พระยาไพศาลศิลปศาสตร์ อธิบดีกรมศึกษาธิการเป็นปลัดทูลฉลอง ตั้งแต่

ยัตนั้นมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๘ ก็ไม่ได้แต่งตั้งผู้ใดเป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการ
 ส่วนกรมธรรมการนั้นเสนาบดีบัญชาการเอง กรมมหาวิทยาลัยมีพระเจ้าอนงยาเรอ
 กรมหมื่นชัชวาทนเรนทรเป็นอธิบดี และพระยาอนุกิจวิธร์เป็นผู้บัญชาการจุฬาลงกรณ
 มหาวิทยาลัย ครั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าอนงยาเรอกรมหมื่น
 ชัชวาทนเรนทรไปรับราชการในตำแหน่งอธิบดีกรมสาธารณสุข ซึ่งตั้งขึ้นใหม่ใน
 กระทรวงมหาดไทย ทางกระทรวงธรรมการจึงสั่งให้พระยาไพศาลศิลปศาสตร์ อธิบดี
 กรมศึกษาธิการกำกับการในหน้าที่อธิบดีกรมมหาวิทยาลัยไปพลางก่อน เมื่อ พ.ศ.
 ๒๔๖๑ ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๖๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้า
 อนงยาเรอเจ้าฟ้ากรมขุนสงขลานครินทร์ (สมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้ากรมหลวง
 สงขลานครินทร์) เป็นอธิบดีมหาวิทยาลัยและทรงดำรงตำแหน่งนี้อยู่ประมาณ ๑ ปี
 เมื่อตำแหน่งอธิบดีกรมมหาวิทยาลัยว่างลง ทางราชการก็ไม่ได้แต่งตั้งผู้ใดเป็นอธิบดี
 กรมมหาวิทยาลัยอีก จนกระทั่งภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕

กรมศึกษาธิการ กิจการของกรมต่าง ๆ สังกัดกรมศึกษาธิการก็ได้ประสาน
 กันด้วยที่ ระเบียบการต่าง ๆ ซึ่งได้วางไว้แล้วก็ได้มีการแก้ไขบ้าง คือ

๑. ระเบียบการผูกหัตถ์क्रमมัธยม อัตราเงินเดือนสำหรับครูประกาศนียบัตร
 ผูกหัตถ์क्रमมัธยมตั้งแต่ ๘๐ บาท ผู้ที่เป็นครูอยู่แล้วถ้าสอบไล่ได้ครบเป็นक्रमมัธยมและ
 ได้ประกาศนียบัตรक्रमมัธยม ถ้ายังได้เงินเดือนต่ำกว่า ๘๐ บาท จะได้เพิ่มเป็น
 ๘๐ บาท แต่นักเรียนครูซึ่งสอบไล่ได้ประโยคक्रमมัธยมแล้ว ต้องออกผูกหัตถ์เป็นครู
 ให้ได้ความชำนาญก่อน ในระยะเวลาไม่เกินหนึ่งปี จึงจะนับว่าครบของครุक्रमมัธยม
 และได้ประกาศนียบัตรและเงินเดือน ๘๐ บาท ระหว่างผูกหัตถ์จะได้เบี้ยเลี้ยงเดือน
 ละ ๓๐ บาท ส่วนโรงเรียนผูกหัตถ์ครู ได้รวมเข้าสังกัดเป็นแผนกหนึ่งของโรงเรียน
 ข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และย้ายนักเรียน

ไปเรียนที่วังใหม่ ตำบลปทุมวัน (เคยวันใครเคยแล้ว สร้างที่ทำการกรมพลศึกษา และกรีฑาสถานแห่งชาติขึ้นแทน) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ ต่อมาอีก ๒ ปี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนากรมมหาวิทยาลัยขึ้น และรวมโรงเรียนข้าราชการพลเรือนทุกแผนกซึ่งอยู่ในกรมนี้ไว้ ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๖๑ โรงเรียนฝึกหัดครูก็ได้แยกจากสังกัดกรมมหาวิทยาลัย ไปขึ้นกรมศึกษาธิการ และย้ายไปทำการสอนรวมอยู่กับโรงเรียนมัธยมวัดบวรนิเวศฯ เรียกว่าโรงเรียนฝึกหัดครูวัดบวรนิเวศฯ และได้อยู่ในที่นั้นจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงได้ย้ายไปตั้งที่พระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม พอถึง พ.ศ. ๒๔๗๗ ก็ย้ายกลับมาตั้งที่กองพันรบ ๖ ถนนศรีอยุธยา เป็นโรงทหารซึ่งกระทรวงธรรมการได้รับโอนจากกระทรวงกลาโหมและแก้ไขจัดแปลงให้พอใช้เป็นโรงเรียนได้ ระหว่างนั้น กรมศึกษาธิการเปิดการสอนวิชาครูมัธยมตามระเบียบใหม่ที่มีสามัคยาจารย์สมาคม เพื่อช่วยเหลือให้ครูได้เลื่อนวิทยฐานะของตน การฝึกหัดครูในกรมมีประเภทต่างกันดังนี้ ครูมัธยม (ชาย) ครูประถม (ชาย) ครูมูล (ชาย) ครูประกาศนียบัตรมณฑล (ชาย) ครูประถม (หญิง) ครูมูล (หญิง) ครูสิทธิกรรม (ชาย) ครูหัตถกรรม (ชาย) ครูวาดเขียน (ชาย) ครูฝึกหัดต่างประเทศ (ชาย)

๒. ระเบียบการฝึกหัดครูสิทธิกรรมชั้นประถมนั้น ด้วยเหตุที่ประเทศไทยเป็นประเทศเพาะปลูก การหาเลี้ยงชีพของราษฎรเข้าไปในทางสิทธิกรรมเป็นพื้น วิชาสิทธิกรรมที่ใดจึงสอนแล้วในโรงเรียนในเวลานั้นมีบ้าง แต่เป็นส่วนน้อย สมควรที่จะเริ่มจัดการสอนวิชาสิทธิกรรมให้กว้างขวางยิ่งขึ้นและกิจการเบื้องต้นทางกระทำคือ การฝึกหัดครู กระทรวงธรรมการจึงจัดตั้งการฝึกหัดครูสิทธิกรรมชั้นประถมตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๐ และรับนักเรียนจากหัวเมืองมณฑลต่าง ๆ ซึ่งกำหนดให้สมุหเทศาภิบาล

เด็กส่งเข้ามาเล่าเรียนได้อย่างมากยี่ ๒ คน เว้นแต่จะไ้รับอนุญาตพิเศษให้ส่งมากกว่านั้น

๓. รวมโรงเรียน พณิชยการวัดราช บรณะกับ โรงเรียน พณิชยการ วัดมหาพฤฒารามไปรวมสอนที่ตึกสร้างใหม่ในวัดแก้วแจ่มฟ้า ถนนลี้พระยาเป็นโรงเรียนเดียวกัน เพื่อสะดวกแก่การสอนและอาจจะเจริญไ้มากกว่าจัดเป็นโรงเรียนย่อยๆ

๔. แยกโรงเรียนสามัญกับวิสามัญไปขึ้นอยู่กับบัญชาตามสังกัด คือโรงเรียนสามัญซึ่งสอนวิชาสามัญอันเป็นวิชากลางไปขึ้นกรมสามัญศึกษา โรงเรียนวิสามัญศึกษา ซึ่งสอนวิชาเฉพาะสิ่งเฉพาะอย่าง สำหรับเป็นทางประกอบอาชีพกับโรงเรียนสตรีไปขึ้นกรมวิสามัญศึกษา ส่วนโรงเรียนของบุคคลและโรงเรียนของท้องถิ่นเทียบอย่างโรงเรียนรัฐบาล

๕. แบ่งแขวงศึกษากรงเทพฯ พระมหานครออกเป็น ๙ แขวง แต่ละแขวงมีนายตรวจแขวงเป็นหัวหน้าตรวจตรา ส่วนโรงเรียนของบุคคลและโรงเรียนของท้องถิ่น โรงเรียนใดอยู่ในท้องที่จังหวัดไหนก็ให้อยู่ในหน้าที่พนักงานจัดการโรงเรียนและกรรมการจังหวัดนั้นเป็นผู้ตรวจตรา

ในระยะนี้ กระทรวงมีราชการเพิ่มเติมที่ระต้อง ปฏิบัติตาม พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. ๒๔๖๑ และพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. ๒๔๖๔

พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ แต่ก่อนมาโรงเรียนบุคคลหรือโรงเรียนเสลยศึกษาก็ดำเนินการสอนโดยอำเภอใจ ไม่อยู่ในความควบคุมของเจ้าพนักงานโดยตรง แม้ทางการจะได้ให้ผู้จัดการมาจดทะเบียนเพื่อเจ้าพนักงานจะได้ควบคุมดูแลให้กิจการดำเนินไปในทางที่ชอบ กฎเสนาบดีกระทรวงกลาโหม พ.ศ. ๒๔๕๔ ยกเว้นครูเสลยศึกษาคือเป็นครูสอนหนังสือจากการเกณฑ์เข้ารับราชการทหารชั่วคราว ซึ่งเป็น

การช่วยเหลือโรงเรียนเสลดคักคอกทางหนิง แต่การจดทะเบียนโรงเรียนชาตคัก
 บกพร่อง เพราะบางแห่งก็มาจดทะเบียน บางแห่งก็ไม่มาจดทะเบียน ความมุ่งหมาย
 ของพระราชบัญญัตินี้ระบุไว้ในพระราชดำรัสปรากฏว่า "บันทึกเป็นกาลสมควรจะจัด
 วางการปกครองโรงเรียนราษฎรทั่วพระราชอาณาจักรและชำระร้อยละของบทกฎหมาย
 ข้อบังคับสำหรับโรงเรียนราษฎรนั้นวางลงไว้เป็นระเบียบ" พระราชบัญญัติมีข้อความ
 แบ่งออกเป็น ๕ ลักษณะ คือ ๑. การตั้งและปิดโรงเรียนราษฎร ๒. การ
 ครอบงำโรงเรียนราษฎร ๓. การปิดเลิกโรงเรียน ๔. โรงเรียนอนุบาล ๕. วิธี
 พิจารณาแลลงโทษ ฉะนั้น โรงเรียนราษฎรทุกแห่งจะต้องจดทะเบียนและอยู่ใน
 ความควบคุมของเจ้าหน้าที่กบทั้งจะต้องปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนของเจ้าหน้าที่การ
 ศึกษา ซึ่งบังคับไว้ในพระราชบัญญัติ เช่น ผู้จัดการโรงเรียนราษฎรจะต้องจัดสอน
 นักเรียน "๑. ให้อ่านเขียนและเข้าใจภาษาไทยได้โดยคล่องแคล่วพอสมควร
 ๒. ให้ได้ศึกษาหน้าที่พลเมืองที่ปลูกฝังความจงรักภักดีในกรุงสยามและความรัก
 แห่งภูมิภาค พร้อมทั้งพงศาวดาร ตำนานเมืองและภูมิศาสตร์ด้วยเป็นอย่างดี"
 ผลแห่งการออกพระราชบัญญัติได้ปรากฏขึ้นทันที คือ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐
 โรงเรียนราษฎรที่จดทะเบียนและอยู่ในความตรวจตราของเจ้าหน้าที่มี ๒๗ แห่ง ครั้น
 ออกพระราชบัญญัติแล้ว เมื่อสิ้น พ.ศ. ๒๔๖๑ มีโรงเรียนจดทะเบียนแล้วถึง
 ๑๒๗ แห่ง

พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. ๒๔๖๔ พระราชบัญญัติประถมศึกษา
 ได้ประกาศแต่วันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๔ และให้ใช้เป็นกฎหมายตั้งแต่วันที่
 ๑ ตุลาคม ปีเดียวกันเป็นต้นไป สำระสำคัญของพระราชบัญญัตินี้มี ๓
 ข้อคือ ให้เด็กทุกคนที่มีอายุตั้งแต่ ๗ ขวบบริบูรณ์เรียนหนังสืออยู่ในโรงเรียนจนอายุ

๑๔ ปี บริบูรณ์โดยไม่ต้องเสียเงินค่าเล่าเรียน เขตอายุ ๗ ปี ที่วานอาจเขียนขึ้น
 เป็นไป ๘ ปี ๘ ปี หรือ ๑๐ ปีก็ได้ ด้วยความเห็นชอบของกระทรวงมหาดมมีความ
 จำเป็นเฉพาะท้องถิ่นที่เกิดขึ้น เป็นันว่าหาครูได้ไม่เพียงพอ หาที่ที่เหมาะสมสำหรับจัดเป็น
 สถานศึกษาได้ยาก หรือทางไปโรงเรียนกันดาร เช่น ต้องข้ามน้ำขุ่นบ้างไม่น่าจะ
 ไว้ใจให้เด็กเล็ก ๆ เดินทางโดยลำพังได้ แต่จะด้วยเหตุจำเป็นใด ๆ ก็ตาม จะเขียนเขต
 อายุของเด็กให้เกิน ๑๐ ปีไปไม่ได้ เพราะเด็กจะไม่มีโอกาสเรียนจบหลักสูตรประถม
 ศึกษาได้ตามกำหนด

เวลาเรียนของเด็กในชั้นนี้ต้องไม่น้อยกว่า ๓๒๐ เวลา (หรือ ๘๐๐
 ชั่วโมง) การที่กำหนดไว้น้อยเช่นนี้ก็เพื่อจะให้ผู้ปกครองทำเป็นต้องอาศัยแรงเด็กมี
 เวลาใช้เด็กได้บ้าง

การเรียนอยู่ในโรงเรียนกินความดังนี้

๑. การที่เด็กเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาที่สอนตามหลักสูตร ประถม
 ศึกษา หรือหลักสูตรอื่นที่เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการเห็นว่าเทียบกัหลักสูตรประถม
 ศึกษาได้

๒. การที่เด็กเรียนอยู่ในโรงเรียนที่วานั้นจริง ๆ ไม่ขาดเกิน ๓๐ วันทีเดียว
 กัน โดยไม่ได้รับอนุญาตหรือปราศจากเหตุผลที่พึงได้

การเรียนอยู่โรงเรียนนั้น กระทรวงศึกษาธิการไม่กำหนดว่าต้องเป็นโรงเรียน
 รัฐบาลหรือโรงเรียนประชาบาล แม้เด็กคนใดอยู่ในโรงเรียนราษฎร์ก็ตามความ
 ประสงค์ของพระราชบัญญัติ ในข้อที่เกี่ยวกับหลักสูตร วิธีดำเนินการและได้รับความ
 ตรวจสอบของเจ้าพนักงานรัฐบาล ก็นับว่าพอแก่ความมุ่งหมายของพระราชบัญญัติ

เพื่อให้เป็นที่เชื่อได้ว่าเด็กอยู่ในโรงเรียนเสมอ กระทรวงจึงตั้งสำรวจวัดศึกษา
 ไว้สำหรับตรวจตรา ถ้าปฏิบัติตามไม่ได้ไม่ปฏิบัติตามความมุ่งหมายแห่งพระราชบัญญัติ

สारวทรศึกษาก็มีหน้าที่แจ้งความด้วยลายลักษณ์อักษรให้ปฏิบัติตามภายในเวลาอัน
 สมควร หากบิดามารดาเด็กยังไม่ปฏิบัติตามแจ้งความตักเตือนของสาร์วทรศึกษา
 สาร์วทรศึกษามีหน้าที่รายงานต่อนายอำเภอเพื่อขังขังบิดามารดาเด็กดังกล่าว เพื่อให้
 การดำเนินไปตามความประสงค์ จึงกำหนดวิธีพิจารณาลงโทษไว้ด้วย กล่าวโดย
 ทั่วไปคือ มีการปรับใหม่ตามส่วนของความผิด แต่ก็มีมาตราหนึ่งแห่งพระราชบัญญัติ
 ทมอนผันตามสมควรให้แก่บิดามารดาเด็ก คือ มาตรา ๑๐ ความว่า "เสนาบดี
 กระทรวงศึกษาธิการจะให้ยกเว้นเด็กคนใดคนหนึ่ง จากการเรียนอยู่ในโรงเรียน ประถม
 ศึกษาก็ได้ ถ้าบิดามารดาหรือผู้ปกครองร้องว่า เด็กคนนั้นรับการศึกษาอยู่ในครอบครัว
 ของเขาแล้ว แต่ถ้าโดยยกเว้นครั้งนี้บิดามารดาหรือผู้ปกครองต้องส่งเด็กคนนั้นให้ศึกษา-
 ธิการอำเภอโดยตรงหนึ่ง เพื่อสอบไล่ดูว่า ศึกษาที่ใดเรียนนั้นเป็นอย่างไรในเวลานั้น
 ถ้าปรากฏว่าไม่เพียงพอหรือไม่ใดเรียนจบหลักสูตรประถมศึกษา หรือหลักสูตรที่เทียบ
 ใดปานนั้น เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการเมื่อได้ทราบจากรายงานของนายอำเภอว่า
 เป็นดังนี้แล้ว จะถอนยกเว้นเสียก็ได้"

การยกเว้นจากการเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษา จะให้ให้แก่เด็กที่มีลักษณะ
 ใดบ้าง คือ ๑. เด็กอายุต่ำกว่า ๑๔ ปี ซึ่งใดเรียนจบและสอบไล่ได้ประโยค
 ประถมศึกษาหรือเทียบเท่า ๒. เด็กที่บกพร่องในส่วนกำลังกายหรือกำลังความคิด
 หรือเป็นโรคติดคอ ๓. เด็กที่อยู่ห่างจากโรงเรียนประถมศึกษาเกินกว่า ๓.๒๐๐
 เมตร หรือที่ไม่สามารถจะไปให้ถึงโรงเรียนได้ ด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งอันไม่มีทางจะ
 หลีกเลี้ยงได้

คำว่าโรงเรียนประถมศึกษานั้น อาจเป็น ๑. โรงเรียนรัฐบาล ๒. โรงเรียน
 ประชาบาล หรือ ๓. โรงเรียนราษฎร์ก็ได้ สำหรับโรงเรียนรัฐบาลหรือโรงเรียน
 ราษฎร์นั้นก็ย่อมทราบลักษณะกันดีอยู่แล้ว จึงขอเว้นการอธิบายไว้ในที่นี้ ส่วนโรงเรียน

ประชาชนนั้น คือโรงเรียนที่ประชาชนอำเภอหนึ่งหรือตำบลหนึ่งตั้งและดำรงอยู่ด้วย
 ทุนทรัพย์ของตนเอง หรือที่นายอำเภอตั้งขึ้น และดำรงอยู่ด้วยทุนทรัพย์ของประชาชน
 ที่ว่านั้น อยู่ในความดูแลของกระทรวงศึกษาธิการ โรงเรียนประชาบาลอาจตั้งขึ้นโดย
 ประชาชนในตำบลหนึ่งมีใจสมัครตั้งขึ้นเอง หรือนายอำเภอเป็นผู้ตั้งขึ้น ทั้งนี้จะต้องได้
 รั้งอนุญาตจากผู้ว่าราชการจังหวัดเสียก่อน โรงเรียนประชาบาลที่นายอำเภอตั้งขึ้น
 มีศึกษาธิการอำเภอเป็นผู้ช่วย และอาจตั้งข้าราชการอื่น ๆ ในอำเภอนั้นเป็นผู้ช่วยอีก
 ก็ได้ เงินค่าใช้จ่ายสำหรับโรงเรียนประชาบาลที่นายอำเภอตั้งขึ้นได้จากประชาชนเป็น
 รายชื่อบริการศึกษาพล หรือได้จากวิธีอื่นซึ่งอุปราชหรือสมุหเทศาภิบาลเป็นผู้วางระเบียบ
 การเก็บ นอกจากนี้ กระทรวงศึกษาธิการอาจจ่ายเงินอุดหนุนโรงเรียนประชาบาลอีก
 ทางหนึ่งด้วย การเก็บเงินจากประชาชนตามวิธีนี้จะกระทำต่อเมื่อผู้ใหญ่อยานหรือ
 กำหนดเห็นชอบด้วย ชายทุกคนอายุระหว่าง ๑๘ ปี ถึง ๖๐ ปี ต้องเสียศึกษาพล
 ในอัตราไม่ต่ำกว่า ๑ บาท หรือไม่เกิน ๓ บาท แล้วแต่ทางราชการที่จะกำหนด
 บุคคลต่อไปนี้ไม่ต้องเสียศึกษาพล คือ ๑. ผู้ที่เข้ามาหาเลี้ยงชีพไม่ได้
 ๒. ภิกษุสามเณรบาทหลวง ครุสอนศาสนาคริสต์เตียน และผู้สอนศาสนาอิสลาม
 ส่วนผู้สอนศาสนาอิสลามนั้นให้กำหนดเสียแห่งหนึ่งไม่เกินสามคน ๓. พลทหารบก
 พลทหารเรือ พลตำรวจภูธร และพลตำรวจพระนครบาลที่ท้องประจำการตามพระราช—
 บัญญัติ ๔. ผู้ที่ในขณะเดียวกันนี้ได้สมัครออกเงินบำรุงโรงเรียนประชาบาลของตนไม่
 น้อยกว่าศึกษาพล

การศึกษาประชาบาลซึ่งจัดตามพระราชบัญญัตินี้ อยู่ในความดำริของ กระทรวง
 ตั้งแต่สมัยเริ่มงาน ดังปรากฏอยู่ในประกาศกระแสพระบรมราชโองการ พ.ศ. ๒๔๔๑
 อาณาษาพระภิกษุให้ช่วยสอนหนังสือ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ กระทรวงได้มอบการ
 จัดการศึกษาเบื้องต้นสำหรับทวยราษฎร์ ตามหัวเมืองให้กระทรวงมหาดไทยจัด ครั้นถึง

พ.ศ. ๒๔๕๔ ก็ได้ทำความตกลงอย่างเดียวกันกับกระทรวงนครบาลเกี่ยวกับการจัด
 การศึกษาเบื้องต้นสำหรับทวยราษฎรในมณฑลกรุงเทพฯ ระเบียบการศึกษานี้
 ได้ระบุโรงเรียนประชาบาลไว้แล้ว ในประกาศแห่งเรื่องรูปโครงการศึกษา พ.ศ.
 ๒๔๕๖ มีข้อความว่า ด้วยการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษา พระบาท
 สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะทำนุบำรุงประชาราษฎรให้ขึ้นสู่ฐานะ
 แห่งความเป็นอารยะ การที่จะให้ถึงได้จริงเช่นนั้นจำต้องขยายการศึกษาให้แพร่หลาย
 ทั้งพระราชอาณาจักร จึงเริ่มทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เริ่มมีการเกณฑ์ศึกษา
 และมอบให้กระทรวงศึกษาธิการดำเนินการเรื่องนี้ กระทรวงก็ได้จัดการตามพระบรม-
 ราชโองการสืบตามพระราชประสงค์ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๔ เป็นต้นมา การศึกษา
 ประชาบาลก็เป็นที่ยอมรับของประชาชนกว้างขวางจนทุกที ดังมีสถิติ คำยลที่ได้ประกาศ
 ใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาแล้วเป็นหลักฐาน พ.ศ. ๒๔๖๔ มี ๒๓๑๑ คำยล
 จากยอดจำนวนคำยลทั้งสิ้น ๕๐๕๐ คำยล คิดเป็นร้อยละ ๔๕.๗๖ พ.ศ.
 ๒๔๖๘ มี ๓๘๑๗ คำยล จากยอดจำนวนคำยลรวมทั้งสิ้น ๔๘๘๒ คำยล
 คิดเป็นร้อยละ ๗๖.๗๖

อนึ่ง ใน พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้มีโครงการศึกษาของชาติประกาศในประมวล
 ศึกษาภาคหนึ่งของกระทรวงศึกษาธิการ โครงการฉบับนี้ดัดแปลงมาจากฉบับ พ.ศ.
 ๒๔๕๖ ถ้อยคำที่ใช้ก็คล้ายคลึงกัน วัตถุประสงค์เป็นเสมือนจะระดมคนชนมากนทาง
 ราชการออกจะวิตกในเรื่องที่เรียนแล้วออกไปเป็นเสมือน ในโครงการจึงมีคำแนะนำ
 ชัดแจ้งให้หาทางเลี้ยงดูอย่างอื่นบ้าง ตามแผนการฉบับ พ.ศ. ๒๔๖๔ นี้ ประถม
 ศึกษาแยกเป็นสามัญ ๓ ปี และวิสามัญ ๒ ปี ทางสายสามัญอาเรียนคือชั้นมัธยม
 มข ๑ จนถึงมัธยมข ๘ ทางสายวิสามัญแบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ ชั้นต้นกลาง
 และชั้นสูง สำหรับชั้นต่ำ เด็กชายเจชั้นประถมข ๕ และเด็กหญิงเจชั้นประถม

๗๓ ๓ ข้าราชการต่อไปได้ ส่วนชั้นกลางรับเด็กจนชั้นมัธยมปีที่ ๓ ชั้นสูงรับเด็ก
จนชั้นมัธยมปีที่ ๖ เมื่อจบชั้นมัธยมปีที่ ๘ หรือมัธยมวิสามัญชั้นสูงแล้ว ข้าราชการ
ที่อยู่ในมหาวิทยาลัยได้

กรมมหาวิทยาลัย มีผู้พาลงกรมมหาวิทยาลัยสังกัดอยู่ เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม
พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้มีพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทร
มหาจักรพรรดิพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐานโรงเรียนข้าราชการ
พลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
โรงเรียนข้าราชการพลเรือนแห่งนี้ มีกำเนิดสืบเนื่องมาจาก โรงเรียนมหาดเล็ก ทั้ง
ปรากฏอยู่ในประกาศตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๓

ประกาศตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือน
ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

มีพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทร มหาจักรพรรดิพระมงกุฎ—
เกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศให้ทราบทั่วกันว่า สำนักฝึกหัดวิชา
ข้าราชการฝ่ายพลเรือน ซึ่งสมเด็จพระชนกนาถพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว ได้ทรงพระราชดำริเริ่มตั้งขึ้นโดยพระราชปรารภที่จะทรงจัดการปกครองพระ—
ราชอาณาจักรให้ทันกาลสมัย จึงได้ทรงจัดการกระทรวงมหาดไทย รวมทั้งเมืองซึ่ง
แยกย้ายสังกัดอยู่ในกระทรวงต่าง ๆ ตามความสมควรในสมัยเดิม ให้สังกัดอยู่แห่ง
เดียวกัน เพื่อจัดการปกครองให้ลงระเบียบเรียบร้อยและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการฝึกหัดกุลบุตร สำหรับข้าราชการปกครองขึ้นในกระทรวง
มหาดไทย ตั้งแต่รัตนโกสินทร ศก ๑๑๘ ครั้นการปกครองหัวเมืองซึ่งได้จัด

ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่รัตนโกสินทร ศก ๑๑๖ ดำเนินมาเป็นรูป
 เรียกร้อยชั้น ความต้องการฝึกกลบทรสำหรับบริหารราชการยิ่งทวีขึ้น จึงทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ ให้แยกการฝึกหัดวิชาข้าราชการฝ่ายพลเรือนจากกระทรวงมหาดไทยตั้ง
 เป็นโรงเรียนชั้นต่างหาก เรียกว่าโรงเรียนมหาดเล็ก ตั้งแต่รัตนโกสินทร ศก ๑๒๑
 มีกรรมการจัดการลงเป็นรูปแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลิกกรรมการมีผู้
 จัดการโดยลำพังต่อมา ตั้งแต่รัตนโกสินทร ศก ๑๒๖ โรงเรียนนั้นได้ฝึกหัด
 กลบทรเข้ารับราชการเป็น ต้นราก ของ กระทรวง มหาด ไทย เพียง พอแก่ ความคอง การ
 แล้วมีแต่จะขยายวิชาให้สูงขึ้นต่อไป

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระมกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระ
 ราชดำริว่า บัดนี้การปกครองท้องที่กลางระเขียบบแบบแผนอยู่แล้ว เป็นอันมีใช้ว่าการ
 ปกครองนั้น เป็นเฉพาะหน้าที่ของกระทรวงมหาดไทยและนครบาล กระทรวงอื่น ๆ
 ย่อมมีหน้าที่ซึ่งจะจัดการเป็นการอาศัยซึ่งกัน และกัน และรับผิดชอบด้วยกันทั่วทั้ง
 พระราชอาณาจักร รวมนับว่าเป็นการปกครองของรัฐบาลอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่การ
 ฝึกหัดข้าราชการฝ่ายพลเรือน สำหรับส่งคนออกไปบริหารราชการ กระทรวงมหาดไทย
 กระทรวงเดียวกัน หาพอเพียงแก่ราชการปกครองพระราชอาณาจักรทุกวันนี้ไม่ สมควร
 จะขยายการโรงเรียนให้กว้างขวางออกไป สำหรับส่งคนไปบริหารราชการทุกกระทรวง
 ทบวง การจัดการโรงเรียน ให้เป็นแผนกวิชาต่าง ๆ เช่น กฎหมาย ปกครอง การ
 ต่างประเทศ การเกษตร การช่าง และการแพทย์ เป็นต้น ด้วยทรงทราบพระราชประ
 สดค์ของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงซึ่งทรงเริ่มจัดการเล่าเรียนสำหรับจัดการปกครองทั่วไป
 โดยตระหนักดังนี้ แต่การที่จะจัดการโรงเรียนเช่นนี้ เป็นการใหญ่ต้องการทุนรอนเพิ่มเติม
 ขึ้นไปอีกเป็นอันมาก จึงมีพระราชปรารภว่า เงินซึ่งราษฎรเรียกกันสร้างพระบรมรูป

ทรงมาเป็นอนุสาวรีย์ ถวายแก่สมเด็จพระบรมชนกนาถปิยมหาราชของพระราชามหาราช
 คงมีเหลืออยู่จากการสร้างพระบรมรูปมีจำนวนนี้ด้วยแสนบาท สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง
 ได้ทรงพระราชดำริไว้แล้ว ที่จะจัดการสร้างสิ่งถาวรวัตถุ อันจะแผ่สาธารณประโยชน์
 คอบแทนพระราชทานแก่ราษฎร แต่ยังไม่ได้ออกประกาศใดนั้น ควรจะจัดให้เป็น
 ประโยชน์ตามพระราชประสงค์ต่อไป จึงทรงพระราชดำริว่า ประโยชน์สิ่งใดไม่ยิ่งกว่า
 การปกครองราษฎรให้มีความสุขความเจริญ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้ทรงเริ่มจัด
 การโรงเรียนไว้สำหรับกุลบุตรที่บรรพชาการฝ่ายพลเรือนคั้งแล้ว ควรจะขยายการ
 ให้กว้างขวางต่อไปตามพระราชประสงค์ ทนทีเหลือจากการที่ราษฎรเรียรายการสร้าง
 อนุสาวรีย์ปิยมหาราชควรจะใช้ในการจัดโรงเรียนนี้ แต่การโรงเรียนนี้ยอมเกี่ยวของ
 แก่กระทรวงทบวงการทั่วไป จึงควรจะมีกรรมการดำริและจัดการให้เป็นรูปก่อน จึง
 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกโรงเรียนมหาดเล็กเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือน
 พระราชทานนามปรากฏว่า "โรงเรียนข้าราชการพลเรือน ของพระบาทสมเด็จพระจุล
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" เหตุด้วยพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้ทรงพระราชดำริเริ่ม
 ตั้งขึ้นไว้ และจะใช้ทุนราษฎรทุกเกล้าฯ ถวาย เพื่อเป็นพระเกียรติยศในพระบรม
 นามาก็โดยด้วย และให้มีกรรมการเป็นสภาอันหนึ่ง มีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็น
 พระบรมราชูปถัมภกแห่งโรงเรียนนี้ ในสมาชิกของกรรมการโรงเรียนนี้ ให้มีสภา
 นายคนหนึ่ง สำหรับวินิจฉัยกิจการก่อนที่นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา และ
 มีเลขานุการสำหรับเป็นผู้จัดการตามคำสั่งสถานายก และให้เสนาบดีกระทรวงซึ่งมี
 หน้าที่เกี่ยวกับราชการที่จะต้องปรึกษาในสภานี้เป็นสมาชิกพิเศษของสภานี้ ตามเวลา
 ที่สมควรจะเกี่ยวเนื่องกัน

และนักเรียนก่อนที่จะออกบรรพชาการนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราช
 ทานพระบรมราชานุญาตให้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กตามพระราชประเพณีเดิม

ประกาศมา ณ วันที่ ๑ มกราคม รัตนโกสินทร คก ๑๒๘

กรรมการสภาจัดการโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งขึ้นเป็นชุดแรกนั้นคือ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพ (สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ) สภานายก

พระเจ้าอนงยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพิษณุโลกประชานารถ (สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ) กรรมการ

พระยาวชิรวัชรวิชัยศักดิ์ (เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี) กรรมการ

พระยาไพศาลศิลปศาสตร์ (เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี) กรรมการ

พระยาศรีวรวงศ์ (ม.ร.ว. จิตร สุทัศน์) กรรมการและเลขานุการ

ภายหลังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งเจ้าพระยาภยราชามหายุดิธรรมธ (ม.ร.ว. ลพ สุทัศน์) เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมและหลวงพินิตินันท์ (บุญช่วย วณิกกุล) ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ข้าหลวงพิเศษและผู้จัดการ โรงเรียนกฎหมาย เป็นกรรมการ อีก ๒ ท่าน

ในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๕๕ สภากรมกรรมการจัดการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนตกลงจัดการของโรงเรียนดังนี้

๑. เงินที่เหลือจากการสร้างพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๘๐๐,๐๐๐ บาทเศษ ซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเป็นทุนก่อสร้างโรงเรียนนั้น ได้ฝากไว้ที่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ รวมยอดเงิน ๘๖๒,๔๕๕ บาท และได้คอกเขี่ยตามสมควร

๒. สถานที่ซึ่งจะสร้างโรงเรียนนั้น เห็นว่าที่ตำบลปทุมวันของพระคลังข้างที่เนื้อที่ ๑๑๘๘ ไร่ ๑ งาน ๒๒ ตารางวา เป็นที่อยู่ในท่ามกลางพระนคร ชัยภูมิเหมาะที่สมควรจะเป็นที่ตั้งมหาวิทยาลัยสืบไป สภาจึงจะได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา

ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ทรงพระมหากรุณา พระ ราชทาน ทราบ นี้ให้เข้า เทา ผลประโยชน์ของพระคลังข้างที่ที่ได้อยู่ขณะนั้น โดยไม่กำหนดเวลาเข้า

๓. แยกที่จะก่อสร้างนั้น สถาปไต้กระอยู่แล้ว จะลงทุนสร้างเป็นของถาวร แต่จะทำไปที่ละน้อยตามกำลังเงิน ในชั้นแรกจะสร้างค้กเรียนในที่ระหว่างถนนสนามม้ากับถนนพญาไท ฝั่งหน้าออกถนนสนามม้า มีห้องเรียนสำหรับนักเรียน ๓๐๐ คน ก้จะสร้างเรียนสำหรับนักเรียนอยู่ประจำในชั้นแรก ๒ หลัง สำหรับนักเรียน ๕๐ คน เพราะจะมีทั้งนักเรียนประจำและนักเรียนไปมา ระหว่างนั้น โรงเรียนเข้กสอนที่วังใหม่ ตำบลปทุมวันไปพลางก่อน

๔. นักเรียนในโรงเรียนแบ่งเป็นประเภท คือ (๑) นักเรียนหลวงไ้รับทุนเล่าเรียนของสภา (๒) นักเรียนกระทรวง และ (๓) นักเรียนเสลยศักดิ์

๕. การงานของโรงเรียนกำหนดไว้ดังนี้ (๑) โรงเรียนจะเป็นที่ทดสอบวิชาและที่สอนวิชา (๒) การสอบวิชานั้นจะสอบวิชาชั้นเสมียนเอก ผู้ที่จะเข้าสอบวิชาชั้นนี้ไม่ต้องเรียนในโรงเรียนนี้ จะมาแต่กระทรวงใด ๆ ก็ตาม สภาจะรับสอบวิชาให้ถ้าสอบได้ตามหลักสูตรจะให้ประกาศนียบัตรเป็นสำคัญ

๖. โรงเรียนนี้จะจัดเป็นโรงเรียนอุดมศึกษาสอนวิชาแบ่ง ๘ แผนก คือ ๑. การปกครอง ๒. กฎหมาย ๓. การทูต ๔. การช่าง ๕. การแพทย์ ๖. การเพาะปลูก ๗. การค้าขาย ๘. การเป็นครู ในชั้นต้นจะจัดโรงเรียนข้าราชการพลเรือนไปก่อน ส่วนโรงเรียนอื่นๆ ที่อยู่ในความมุ่งหมายของสภามารวมเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือน เช่น โรงเรียนราชแพทยาลัย สภากตกลงให้เจ้ากระทรวงจัดไปตามเดิมก่อนจนกว่าการปลูกสร้างโรงเรียนใหญ่สำเร็จ จึงค่อยรวมเป็นโรงเรียนเดียวกันซึ่งเจ้ากระทรวงต่างๆ เห็นชอบ และทำความตกลงด้วย ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๕๖ โรงเรียนเข้กแผนกยันตรศึกษา สอนวิชาช่างต่าง ๆ แผนกต่าง ๆ ของโรงเรียนนี้

มียแล้วใน พ.ศ. ๒๔๕๗ คือ เวชศึกษา (โรงเรียนราชแพทยาลัยทวงษ์หลัง)
ครูศึกษา (โรงเรียนฝึกหัดครูที่บ้านสมเด็จพระเจ้าพระยา) รัฐประศาสนศึกษา (แผนก
ปกครองที่พระบรมมหาราชวัง) เนติศึกษา (โรงเรียนกฎหมายที่เชิงสะพานผ่าน
พิภพลีลา) กับชั้นตรีศึกษา เฉพาะโรงเรียนฝึกหัดครูย้ายนักเรียนไปเรียนที่วังใหม่
ทำโดยพลทมนวันใน พ.ศ. ๒๔๕๘

อันโครงการตั้งมหาวิทยาลัยนั้น เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เมื่อครั้ง
เป็นพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ได้ทูลเกล้าถวายแก่ พ.ศ. ๒๔๕๑ แต่ที่ก่อรวมมาเป็น
เวลา ๑๘ ปี ก่อนที่ประเทศจะมีพาลงกรณมหาวิทยาลัยเป็นมหาวิทยาลัยแรก

พาลงกรณมหาวิทยาลัย เมื่อแรกตั้งแบ่งเป็น ๔ คณะ คือ

- ๑. คณะแพทยศาสตร์ ที่โรงเรียนราชแพทยาลัยเดิม ศิริราชพยาบาล
- ๒. คณะรัฐประศาสนศาสตร์ ที่ตึกสร้างใหม่ถนนสนามม้า (ที่อักษรศาสตร์
ปัจจุบัน)

๓. คณะวิศวกรรมศาสตร์ ที่ตึกเดียวกับคณะรัฐประศาสนศาสตร์

๔. คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ที่วังใหม่

การสอนจัดเป็นชั้นประถม ฉัษตรี และ มีนักเรียน ในมหาวิทยาลัยรวม ทั้งสิ้น
๓๘๐ คน ในพ.ศ. ๒๔๖๘ นักเรียนมีจำนวน ๒๒๖ คน การทำจำนวนนักเรียน
ลดลง เนื่องจากโรงเรียนฝึกหัดครูย้ายไปสังกัดกรมศึกษาธิการ และการรับสมัครเข้า
เรียนเขยิบวคิมเป็นประโยชน์นิยมบริบูรณ์ (มีนิยมขที่ ๘) คณะแพทยศาสตร์ได้รับ
ความร่วมมือช่วยเหลือจากรอกกิเฟลเลอร์มูลนิธิปรับปรุงการสอนเป็นชั้นปริญญา ตั้ง
แต่ พ.ศ. ๒๔๖๖ จึงจำเป็นต้องให้นักเรียนแพทยมพนความรู้สูงมาก่อน เพื่อจะ
ได้เรียนวิชาชั้นปริญญาได้

ในการเจรจันรอกกิเฟลเลอร์มูลนิธิ สมเด็จพระเจ้าอนังยาเธอ เจ้าฟ้ากรม
ขุนสงขลานครินทร์ (สมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์) ทรง

เป็นกำลังสำคัญที่ทดแทนกระทรวงธรรมการจนบรรลุผลสำเร็จ มูลนิธิจะได้ทำความ
ตกลงกับกระทรวงกำหนดเวลา ๕ ปี ในอันที่จะประสานงานกับคณะแพทยศาสตร์
กึ่งนี้ คือ

๑. ส่งศาสตราจารย์ชาวต่างประเทศชั่วคราวมาช่วยจัดและสอนในแผนกวิชาที่สำคัญ
๒. กำหนดการสร้างตึก โดยมูลนิธิออกเงินช่วยเป็นจำนวน ๑๒๕,๐๐๐ ดอลลาร์
๓. มูลนิธิให้ทุน ส่งอาจารย์ไทยไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศ เพื่อกลับมารับตำแหน่งแทนศาสตราจารย์ชาวต่างประเทศ

ในการประสานงานกับคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ซึ่งทำการสอนชั้นเตรียมแพทย์ เพื่อส่งนักเรียนไปเรียนต่อในคณะแพทยศาสตร์ มูลนิธิส่งศาสตราจารย์ชาวต่างประเทศชั่วคราว ๔ คน มาช่วยจัดและสอนวิชาใน คณะ กบัให้ทุน ส่งอาจารย์ไปศึกษาวิชาต่อ ณ ต่างประเทศ ต่อมามูลนิธิได้ช่วยเหลือโรงเรียนนางพยาบาล และให้เงินเพิ่มเติมในการก่อสร้าง ความร่วมมือช่วยเหลือที่ได้รับจากมูลนิธินี้ว่าเป็นก้าวสำคัญในความเจริญของมหาวิทยาลัย ใน พ.ศ. ๒๔๗๓ มหาวิทยาลัยได้ให้ปริญญาเป็นครั้งแรกแก่ผู้สำเร็จการศึกษา คือ ปริญญาแพทยศาสตรบัณฑิต ความเจริญนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากพระมหากรุณาของสมเด็จพระราชบิดา ที่ทรง เล็งเห็นคุณประโยชน์ของการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชาแพทย์ พระองค์ยังได้พระราชทานเงินตั้งเป็นทุน เพื่อเก็บดอกผลส่งนักเรียนที่สอบได้คะแนนชั้นเยี่ยมไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศ เพื่อจะได้กลับมาเป็นอาจารย์ในคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ และคณะแพทยศาสตร์ ความร่วมมือช่วยเหลือที่ได้รับจากรอกกีเฟลเดอร์มูลนิธิสิ้นสุดลง

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗

ระยะสาม พ.ศ. ๒๔๖๕—๒๔๗๕ ในตอนต้นระยะนี้ หน้าที่ราชการ
กระทรวงธรรมการแบ่งออกเป็น ๓ กรมใหญ่ คือกรมธรรมการ กรมศึกษาธิการและ
กรมมหาวิทยาลัย ครั้นต่อมา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมวิชาธิการเป็น
กรมใหญ่อีกกรมหนึ่ง

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกราบบังคมลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีเมื่อเดือน
สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระวรวงศ์ พระองค์เจ้า
ธานีนิวัต (กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร) เป็นผู้รั้งตำแหน่งเสนาบดีและได้เป็น
เสนาบดีเมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๐ ใน พ.ศ. ๒๔๗๒ ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิद्याปริชามาตย์ (ศิริ เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เป็น
ปลัดทูลฉลอง แทนพระยาไพศาลศิลปศาสตร์ (วัน ศยามานนท์) ซึ่งย้ายไปเป็น
ปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทยได้รับพระราชทานราชทินนามว่า พระยาราชนกุล
วิบูลย์ภักดี สำหรับหน้าทึ่ราชการกรมวิชาธิการ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยา
เมฆาบดี (สาทร สุทธิเสถียร) เป็นอธิบดีกรมมหาวิทยาลัย

การพระศาสนา เป็นหน้าที่ของกรมธรรมการจัก คณะสงฆ์ก็ได้เข้าใจได้
ทำนุบำรุงการศึกษาพระธรรมวินัยและภาษาบาลี และแบ่งกิจการเป็นสองแผนก คือ ๑.
แผนกศึกษาพระธรรมวินัย มุ่งในทางรู้เนื้อความแห่งพระพุทธศาสนา พระหรือสามเณร
ที่สอบไล่ได้ในแผนกนี้ได้เป็นนักเรียน ๒. แผนกศึกษาภาษาบาลี มุ่งในทางแปล
พระปริยัติธรรม พระและสามเณรที่สอบไล่ได้เป็นเปรียญ ปรากฏว่ามีผู้สอบไล่ได้
คณะสงฆ์จัดตั้งโรงเรียนนักเรียนฆราวาสในกรุงและหัวเมือง ใน พ.ศ. ๒๔๗๑ มี
จำนวนรวมทั้งสิ้น ๑๗๗๘ แห่ง นักเรียน ๒๘,๖๗๑ ส่วนโรงเรียนบาลีก็มี
แพร่หลายเกือบทุกมณฑล รวม ๑๗๑ แห่ง นักเรียน ๒,๑๐๔

การศึกษา ในการศึกษาได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้เหมาะสมแก่กาลสมัย
กึ่ง

การฝึกหัดและอบรมครู นับตั้งแต่ทางราชการได้เริ่มจัดให้มีการฝึกหัดครูเป็น
ระยะเวลา ๓๖ ปีมาแล้ว และก่อนนั้นก็ได้มีการฝึกหัดครูสาขาชั้นทั้งในกรุงเทพฯ
และหัวเมืองรวมถึง ๒๕ แห่งแล้วก็จริง จำนวนครูประกาศนียบัตรที่ได้อ่านเรียนสำเร็จ
จากสำนักเหล่านี้ไปยังหาเพียงพอที่จะเป็นอุปกรณแก่การศึกษาประชาชนที่ได้อายาก
แล้วไม่ ใน พ.ศ. ๒๔๗๐ ครูประกาศนียบัตรในโรงเรียนรัฐบาล โรงเรียน
ประชาบาลและโรงเรียนราษฎร์ มีอยู่รวมกันเพียงร้อยละ ๑๑ ของจำนวนครูทั้งหมด
จึงจำเป็นต้องเริ่มการฝึกหัดและอบรมครูประกาศนียบัตร และไม่มีประกาศนียบัตร
ให้เป็นผู้สามารถในเชิงสอน และเข้าใจแนวทางที่จะทำการสอนได้ดั่งนี้ สำหรับการ
ฝึกหัดครูมณฑลโดยมากได้ตั้งโรงเรียนขึ้น และดำเนินการตามระเบียบการและ
หลักสูตรว่าด้วยประโยชน์คุณครูของกระทรวง มณฑลที่มีความอึดคักขาดแคลนในการ
เงิน ไม่สามารถจะจัดการฝึกหัดครูมณฑลได้ ก็ได้ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูมณฑลขึ้น ใช้
ระเบียบและหลักสูตรตามความต้องการอันเหมาะสำหรับมณฑลนั้น ๆ ไปพลางก่อน
จนกว่าจะสามารถเขยิบฐานะของแผนกนี้ให้สูงเท่าหลักสูตรประโยชน์คุณครูในเวลาต่อไป
ส่วนการฝึกหัดครูประถมก็ได้วางระเบียบการฝึกหัดครูประถมชายชั้นใหม่ เขยิบวุฒิ
ที่จะรับเข้าเป็นนักเรียนถึงประโยชน์คุณครูหรือชั้นมัธยมปีที่ ๖ กำหนดเวลาเล่าเรียน ๒ ปี
มัธยมศึกษาและวิชาครู ประโยชน์คุณครูประถมเทียบเท่าประโยชน์มัธยมบริบูรณ์ (มัธยม
ปีที่ ๘) การฝึกหัดครูมัธยมนั้น นอกจากมีการสอนตอนท้ายที่สามัคยาจารย์ ยังได้
วางระเบียบการฝึกหัดครูมัธยมชั้นใหม่ โดยรับเอาชั้นประกาศนียบัตรในแผนกอักษร
ศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (๒ ปี) ประกอบด้วยประกาศ
นียบัตรวิชาครู (๑ ปี) ของมหาวิทยาลัยเป็นเกณฑ์สำหรับวุฒิครูมัธยม สำหรับ

ผู้กระสมครเรียน ต้องมีความรู้สอบไล่ได้ชั้นมัธยมวิบุรณ์ ระเบียบการฝึกหัดครูคงกล่าวไว้ เริ่มใช้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๑ เป็นต้นไป

หลักสูตร การที่จะให้การศึกษานักเรียนดำเนินไปในทางใด ย่อมแล้วแต่การอบรมและสั่งสอนของครู และจะให้ครูสั่งสอนได้สมความมุ่งหมาย ต้องกำหนดหลักสูตรไว้เป็นบรรทัดฐาน เฉพาะหลักสูตรมัธยมตอนปลาย กระทรวงธรรมการเห็นว่าถึงเวลาจำเป็นที่จะต้องแก้ไข ใน พ.ศ. ๒๔๗๑ จึงแบ่งหลักสูตรมัธยมตอนปลายออกเป็น ๓ แผนก คือ ๑. แผนกกลาง เริ่มวิชาสามัญทั่วไปเหมือนหลักสูตรเดิม ๒. แผนกภาษา เริ่มหนักทางภาษาต่างประเทศ อย่างอื่นให้เบาลง บางอย่างถึงกลั่นเสียเลย ๓. แผนกวิทยาศาสตร์ เรียนหนักทางวิทยาศาสตร์และคำนวณ ผ่อนวิชาอย่างอื่นให้เบาลง และบางวิชาทิ้ง

การแบ่งหลักสูตรมัธยมตอนปลายเป็นแผนกดังกล่าวนี้ ก็เพื่อเปิดโอกาสให้นักเรียนที่มีอุปนิสัยและความสามารถต่างกัน ไปได้เลือกเรียนตามใจสมัคร และตามแต่จะเห็นว่าอะไรจะเป็นประโยชน์แก่ตนต่อไปข้างหน้า ก็ทั้งเป็นการเตรียมเพื่อเรียนต่อในชั้นอุดมศึกษา อันจะให้หลักสูตรนี้อำนวยความสะดวกตามความมุ่งหมายในอันที่จะให้กุลบุตรกุลธิดาใฝ่ใจศึกษาภาษาและวัฒนธรรมของชาติจึงได้กำหนดวิชาภาษาไทย ไว้เป็นวิชาบังคับทุกแผนก ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ การแบ่งหลักสูตรเป็นแผนกดังกล่าวนั้น ๒ แผนก แผนกกลางให้ยกเลิกส่วนหลักสูตรชั้นประถมและมัธยมอื่นๆ คงเป็นไปตามเดิมแบบเรียน แต่เดิมมาผู้ใดแต่งแบบเรียนชั้นประถมาจะให้ใช้ในโรงเรียน ต้องส่งมาให้กรมตำราซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ตรวจเสียก่อน เมื่อเห็นว่าใช้ได้เสนาบดีจึงจะอนุญาตแต่เรียกค่าตรวจและบังคับราคาให้ขายด้วย และทั้งบังคับให้โรงเรียนใช้หนังสือสำหรับชั้นต่าง ๆ ตามที่ขอยุ่หลายปี ครั้นมาถึงระยะนี้ เพื่อส่งเสริมการแต่งแบบเรียนให้คึกและมีมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ทั้งให้โอกาสแก่ครูได้เลือกแบบเรียนสอนตามหลักสูตรใน

วงกว้างขวาง กระทรวงยกเลิกแบบเรียนบังคับทั้งที่เป็นของกรมคำวาระและของบุคคล
 ที่อนุญาตให้ใช้ในโรงเรียน โรงเรียนจะเลือกใช้แบบเรียนเล่มใด ก็เพียงแต่ขอ
 ความเห็นชอบของเจ้าหน้าที่เป็นขี้นๆ ไป นอกจากนั้นกระทรวงยกเลิกค่าธรรมเนียมตรวจ
 แบบเรียน แบบเรียนที่จะใช้ในโรงเรียนเพียงแต่ส่งมาให้กระทรวงตรวจอนุมัติก็เป็นการ
 เพียงพอ

การศึกษาประชาบาล ได้จัดให้แผ่ไปตามหัวเมืองมณฑลทั่วไปเป็นลำดับ ใน
 ระยะแรกทีเดียวที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา กระทรวงได้รับรายงานเป็นที่
 พอใจ ต่อมาใน ๓ ปีหลัง เนื่องจากการเงินของประเทศตกต่ำ กิจการด้านนี้คงทรง
 ติงอยู่เท่านั้น จำนวนตำบลที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาไม่เพิ่มขึ้น อยู่ใน
 ระดับร้อยละ ๘๓ ของจำนวนตำบลทั่วประเทศ ถึงกระนั้นโรงเรียนเพิ่มขึ้น ๓๓๔
 แห่ง และนักเรียนได้เพิ่มขึ้น ๑๖๓,๑๐๕ คน ทั้งนี้แสดงว่าประชาชนพลเมือง
 นิยมการศึกษามากกว่าแต่ก่อน อนึ่งการศึกษาประชาบาลได้อาศัยศึกษาพลีและเงิน
 การกุศลที่มีผู้ศรัทธาให้ ใน พ.ศ. ๒๔๗๓ ทรงพระราชดำริว่า ประชาชนพลเมือง
 จำนวนมากไม่สามารถจะเสียศึกษาพลี จึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกการเก็บศึกษาพลี
 เสีย ให้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติจ่ายเงินยืม ๓,๐๐๐,๐๐๐ บาท แทนเงิน
 จำนวนนั้น

การสุขาภิบาลโรงเรียน กิจการแผนกนี้ ได้เริ่มทำเป็นการทดลองขึ้นเมื่อ
 พ.ศ. ๒๔๖๘ ตามหัวข้อโครงการของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมขุนสงขลانا
 นครินทร์ (สมเด็จพระราชบิดาเจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์) ซึ่งพระราชทานไว้
 โดยอาศัยความช่วยเหลือของ สภากาชาดไทย คือทางสภากาชาดจักเจ้าหน้าที่ของ
 อนามัย ฝ่ายกระทรวงธรรมการจักเจ้าหน้าที่ของแพทย์สุขาภิบาล ซึ่งตั้งขึ้นเพื่อกำ
 หนดตรวจรักษาอนามัยของนักเรียน

ความประสงค์ที่ก้าให้มีการศึกษาโรงเรียนขึ้นก็เพราะว่าการปรกตีสขุเป็นลิ่ง
 สำคัญยิ่งสำหรับบุคคล ผู้ไม่มีปรกตีสขุคือไม่รู้จักรักษาตัวให้ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ
 จะทำการสิ่งใดให้สำเร็จผลอย่างใดไม่ได้ เด็กที่จะเล่าเรียนได้ก็ก้าต้องมีร่างกายสมบูรณ์
 เป็นปรกตีสขุอยู่เสมอ อนาคตของบ้านเมืองจะต่ำลง หรือเจริญขึ้นย่อม แล้วแต่เด็กซึ่งจะ
 เป็นผู้ใหญ่ขึ้นในภายหน้า จึงเป็นการจำเป็นและสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องเริ่มฝึกหัดให้เด็ก
 เข้าใจการศึกษาและการสาธารณสุขเสียแต่ยังอยู่ในโรงเรียน ถึงแม้เด็กจะไ้รับ
 การสอนในโรงเรียนตามหลักสูตรมีวิชาสุขวิทยาและอนามัยอยู่โดยปรกตีสขุแล้วก็ ก้าคง
 ไม่ซึมซาบค้เท่าใดเห็นตัวอย่างไปพร้อมกับการเรียน

การอนามัยสำหรับนักเรียนที่ก้านี้ ควรจะให้รู้ว้าคนใดเป็นโรคอะไร ควร
 รักษาอย่างไร ก้าแนะนำให้จักการรักษา คุณแลนักเรียนที่ร่างกายอ่อนแอหรือเพ็งหาย
 จากกรจับไข้ไม่ให้เล่นเกินกว่าสมควร การแบ่งเวลาเรียน เวลาสอน เวลาพัก
 เป็นต้น การศึกษาโรงเรียนใดจักก้ามาจนในเวลาปัจจุบันเป็นหน้าที่ของกองอนามัย
 โรงเรียน

ในสมัยขยายงานของกระทรวงมหาดการอน ๆ ที่ไ้เริ่มขึ้นใหม่คือ พศศึกษา
 การลูกเสือ และการอนสุภากาศ การพลศึกษา ก้ากำเนิดมาแต่การแสดงกรีฑาของ
 นักเรียนและครู พ.ศ. ๒๔๔๐ ในบั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 เสด็จกลับจากประพาศยุโรปครั้งแรก กระทรวงธรรมการได้จัดให้ครูและนักเรียนแสดง
 การกรีฑาถวายทอดพระเนตรที่ของสนามหลวงเมื่อวันที่ ๑๑ มกราคม ตั้งแต่นั้นเป็น
 ต้นมาการแข่งขันกรีฑาได้จัดเป็นงานประจำ การกรีฑาและกีฬาประเภทอนตลอด
 จนการบริหารร่างกายให้ผลดี ส่งเสริมให้นักเรียนมีใจเป็นนักกีฬา มีร่างกายสมบูรณ์
 ธรรมดากีฬาที่นักเรียนเล่น มีฟุตบอล ญูญิตสู และมวย เป็นต้น กระทรวงก็ได้เล็ง

เห็นความสำคัญของการพลศึกษาและได้กำหนดไว้ในหลักสูตร แต่การปฏิบัติการพลศึกษา
ศึกษายังขาดเจ้าหน้าที่โดยเฉพาะ กระทรวงได้อาศัยอาจารย์ใหญ่และครูใหญ่เป็น
เจ้าหน้าที่ทักเป็นขี ๆ ไป กิจการด้านนี้เพิ่งมาจัดเป็นงานของกรมหนึ่งต่างหาก เรียก
ว่ากรมพลศึกษาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖

การลูกเสือ ลอร์ดเบเคน—เพาเวลล์ นายทหารอังกฤษนอกประจำการ เป็นผู้
ก่อกำเนิดแก่การลูกเสือ เป็นการอบรมผู้มีนิสัยกุดบุตรอย่างหนึ่งให้เป็นผู้ที่มีร่างกาย
สมบูรณ์ หัดหาใจ และเห็นอกเห็นใจผู้อื่นสมที่จะเป็นพลเมืองที่ดีต่อไป ใน พ.ศ. ๒๔๕๔
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งกองลูกเสือขึ้น
และตราข้อบังคับลักษณะปกครองลูกเสือเพื่อฝึกฝนน้ำใจคนไทยให้เป็นเสือข่าแต่ยังเยาว์
ตามข้อบังคับนั้นให้มิกกรมการกิจการลูกเสือ กระทรวงธรรมการกำหนดวิชาลูกเสือ
ลงในหลักสูตรโรงเรียนและกำหนดคะแนนสอบไล่สำหรับวิชานี้ด้วย การลูกเสือเจริญ
ขึ้นเป็นลำดับ เป็นองค์การในพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อกิจการลูกเสือให้เป็นระเบียบ
ยิ่งขึ้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราข้อบังคับลักษณะปกครองลูกเสือ พ.ศ.
๒๔๖๑ การปกครองตามข้อบังคับดังกล่าวมานั้นมีสภากรรมการกลางเป็นศูนย์กลาง
บังคับบัญชากิจการลูกเสือทั่วไป การบริหารงานส่วนใหญ่อยู่ในกรมบัญชาการกระทรวง
ซึ่งต่อมาเรียกว่าสำนักงานปลัดกระทรวง และแบ่งส่วนบริหารงานออกเป็นภาคและเป็น
มณฑลตามราชการบริหารส่วนภูมิภาคในขณะนั้น โดยจัดตั้งเป็นสภากรรมการลูกเสือ
ภาค และสภากรรมการกิจการลูกเสือมณฑล

สภากรรมการกลางซึ่งมีนามว่า “สภากรรมการกิจการลูกเสือแห่งประเทศไทย” ตั้ง
อยู่ในกรุงเทพฯ ตามข้อบังคับกำหนดไว้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงดำรง

ตำแหน่งสภานายกหรือกระทรวงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งผู้ไว้วางพระราชหฤทัยเป็น
 สภานายกแทน แต่ตามที่ขึ้นมา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไ้ทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ ทรงดำรงตำแหน่งนี้โดยพระองค์เอง ส่วนสภากรรวมการจัการลูกเสือภาค
 และสภากรรวมการจัการลูกเสือ มณฑล เป็นศูนย์กลาง บังคับบัญชาลูกเสือ ในภาคและ
 มณฑลนั้น ๆ สำหรับสภากรรวมการจัการลูกเสือ มณฑลโดยปรกติกตั้งที่ศาลารัฐบาล
 มณฑล ส่วนสภากรรวมการจัการลูกเสือภาคนี้ จะตั้งในที่แห่งใดก็แล้วแต่ความ
 สะดวกในการบังคับบัญชา และโดยมากตั้งที่ศาลารัฐบาลมณฑลอันเป็นที่ตั้งภาคนั้น
 เอง สำหรับสภานายกและอุปนายกของสภากรรวมการจัการลูกเสือภาคและมณฑล ตาม
 ข้อบังคับกำหนดไว้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงตั้งผู้ไว้วางพระราชหฤทัยเป็น
 ผู้ดำรงตำแหน่ง แต่เท่าที่ขึ้นมากระทรวงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งอุปราชเป็นสภา
 นายกภาค และสมุหเทศาภิบาลมณฑลเป็นสภานายกมณฑลของภาคและมณฑลที่
 ดำรงตำแหน่งราชการอยู่ การดำเนินงานของภาคและมณฑลก็ตั้งเป็นหน้าที่ของภาค
 และมณฑลเป็นผู้ดำเนินงาน ส่วนการเงินที่จะจ่ายเป็นค่าใช้จ่ายในกิจการลูกเสือ นั้น ทรง
 พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อาศัยจ่ายในเงินงบประมาณแผ่นดินบ้าง และในกิจการ
 บางอย่าง ซึ่ง จะอิงราชการ ไม่ไ้ก็ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินส่วน
 พระองค์จ่ายให้ เช่นในการซ้อมรบ เป็นต้น

ในงานพิพิธภัณฑสถานรัฐซึ่งกำหนดขึ้น ณ สวนลุมพินี ตำบลศาลาแดง เนื่อง
 ในการฉลองสมโภชระยะเวลาที่เสวยราชสมบัติครบ ๑๕ ปี ในตอนปลาย พ.ศ.
 ๒๔๖๘ ได้ตกลงจัดงานชุมนุมลูกเสือทั่วราชอาณาจักร แต่งานนี้ของกเนืองจาก
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต แต่ความดำริในเรื่องนี้มีใครรับ

งานชุมนุมลูกเสือทั่วโลกใหม่ขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ และครั้งที่สอง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ ขณะนั้นลูกเสือมีจำนวน ๘๗,๘๐๔ คน

การอนสุภากาชาด สภากาชาดไทยได้จัดตั้งอนสุภากาชาดขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ เพื่อเกลี้ยกล่อมเด็กให้เป็นสมาชิกด้วยประสงค์ที่จะปลูกฝังนิสัยให้เป็นผลดี ใจเมตตาการุณาต่อเพื่อนมนุษย์ มุ่งทำประโยชน์ให้แก่มหาชนและเพื่อจะไต่เข็นที่ เชิดชูเกียรติยศของบ้านเมืองในการที่ดำเนินการทันสมัยของโลก ในการจัดงานนั้นชน ใต้อาศัยเด็กทั้งชายและหญิงตั้งแต่อายุ ๗ ขวบบริบูรณ์ถึง ๑๗ ปีบริบูรณ์ ตาม โรงเรียนต่าง ๆ เช่นเดียวกับนานาชาติทำอยู่

มูลเหตุที่จะเกิดการอนสุภากาชาดขึ้นก็คือ ระหว่างสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง นอกจากลูกเสือแล้วเด็กอื่น ๆ ในโรงเรียนชายและหญิงยังไต่มีส่วนบำเพ็ญประโยชน์แก่ บ้านเมืองของตน กล่าวคือ ไต่ทำผ้าพันแผลให้แก่เจ้าหน้าที่พยาบาลและกระทำการ ทางบ้านแทนผู้ชายซึ่งต้องไปในงานสงคราม เด็กเป็นจำนวนถึง ๑๑,๐๐๐,๐๐๐ คน ในสหรัฐอเมริกาเป็นผู้ทำการตามทักล่าวนี้ ออกหน้าออกตามากกว่าประเทศอื่น ๆ ใน ความอำนวยความสะดวกของสภากาชาด เมื่อสันนิบาตสภากาชาดตั้งขึ้นแล้ว มมีมติประชุมว่า กิจการกาชาดในยามสงบก็พึงกระทำนอกจากการอนามัยศึกษาหรือการประชานามัย พิตถ์แล้ว ก็ควรจัดให้มีการอนสุภากาชาดขึ้นด้วย ประเทศที่มีสภากาชาดอยู่แล้ว ต่างก็ไต่จัดตั้งกองอนสุภากาชาดขึ้นเป็นลำดับ ประเทศไทยก็ไต่เป็นประเทศหนึ่งท เห็นประโยชน์ของการอนสุภากาชาดว่าจะไต่เป็นอุปกรณแก่การศึกษา และการเป็นพลเมือง ใต้ไต่อย่างดี กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงธรรมการจึง ไต่ร่วมมือสนับสนุนให้สภากาชาดไต่จัดตั้งการอนสุภากาชาดขึ้น กิจการของการอนสุภากาชาดมอบให้กระทรวง

กรรมการรับไปจัด โรงเรียนทั้งชายและหญิงต่างก็ได้เปิดหน่วยอนุสภากาชาด และ
รับนักเรียนเข้าเป็นสมาชิก ใน พ.ศ. ๒๔๗๔ นักเรียนชายที่เป็นสมาชิกอนุสภากาชาด
มีจำนวน ๖๒,๘๘๘ คน และนักเรียนหญิง ๓๘,๐๘๗ คน รวมทั้งสิ้น
๑๐๑,๙๗๕ คน

กรณียกิจของสมาชิกอนุสภากาชาดที่สมควรกล่าวคือ การช่วยข่าเพื่อประโยชน์
ให้แก่ผู้อื่น มีการทำเครื่องใช้ให้แก่สาธารณสถาน และออกทุนออกแรงแสดงการเล่น
ต่างๆ ในคราวงานกาชาดประจำปีเพื่อหาเงินบำรุงสภากาชาดทั้งยังตั้งสถานอนุสภากาชาด
สงเคราะห์ภายในหมู่และหน่วยอีกด้วย

ตอนสี่ ภายใต้อำนาจปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ การศึกษาเป็นเรื่องสำคัญยิ่งเรื่องหนึ่งที่รัฐบาลในระบอบรัฐธรรมนูญเร่งทำนุบำรุงเป็นการใหญ่ เพราะการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญจะดำเนินไปโดยราบรื่นก็ต้องอาศัยการศึกษา ประชาชนพลเมืองที่ได้รับการศึกษาอบรมจะมีความเจริญให้แก่ประเทศชาติ คณะราษฎรผู้เปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศกำหนดให้หลักการศึกษาเป็นหลักที่หนึ่งในหลักหกประการที่จะบริหารกิจการบ้านเมืองต่อไป หลักการศึกษามีข้อความว่า คณะราษฎรจะให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา รัฐบาลทุกชุดแถลงนโยบายสนธิสัญญาและส่งเสริมการศึกษากันทั้งอยู่ในภาคผนวกของหนังสือแล้ว

รัฐบาลชุดแรกได้จัดตั้งสภาศึกษาประกอบด้วยสมาชิก ๑๕ คน ทรงคุณวุฒิในการศึกษา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการเป็นนายกสภา สภาได้เสนอแผนการศึกษาชาติฉบับใหม่ต่อรัฐบาลซึ่งได้ประกาศใช้ เมื่อวันที่ ๒๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๗๕

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศแผนการศึกษาชาติไว้เป็นบรรทัดทางปฏิบัติ โดยคำปรึกษาของสภาผู้แทนราษฎร ดังต่อไปนี้

ความมุ่งหมาย

๑. ความมุ่งหมายแห่งการศึกษาของชาติ คือ ให้พลเมืองทุกคนไม่เลือกเพศ ชาติ ศาสนา ได้รับการศึกษาพอเหมาะแก่อัธยาของตน ๆ คือ พอสสมควร

แก่ผู้มีปัญญาและทุนทรัพย์ เพื่อทุกคนได้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองในทางอาชีพซึ่งตน
เกิดมาสำหรับกระทำ

๒. เพื่อการอาชีพของตน กุลบุตรกุลธิดาควรไต่รับการศึกษาทั้งสามัญและ
วิสามัญศึกษาทั้งสองฝ่าย ซึ่งกำหนดไว้เป็นชั้น ๆ ตามภูมิปัญญาและทุนทรัพย์

๓. เพื่อความสมบูรณ์แห่งพลนิกกรสยาม ท่านให้จัดการศึกษาทั้งสามส่วน
ล้วนพอเหมาะกัน คือ (๑) ตรีศึกษาอบรมให้มีศีลธรรมดีงาม (๒) พหุศึกษา
ให้ปัญญาความรู้ (๓) พลศึกษาฝึกหัดให้เป็นผู้มีร่างกายสมบูรณ์

สิทธิในการให้ศึกษา

๔. รัฐย่อมทรงไว้ซึ่งสิทธิในการให้การศึกษาแก่พลเมือง รัฐจึงทรงไว้ซึ่ง
อำนาจควบคุมการอบรมสั่งสอนกุลบุตรกุลธิดาในโรงเรียนรัฐบาล โรงเรียนประชาบาล
และโรงเรียนราษฎร์

๕. ภายในบังคับแห่งข้อความในข้อ ๔ และพระราชบัญญัติอื่น ๆ บุคคลใด ๆ
หรือประชาบาล อาจไต่รับอนุญาตจากรัฐบาลเพื่อจัดตั้งโรงเรียนให้การศึกษาแก่
กุลบุตรกุลธิดา

สามัญกับวิสามัญศึกษา

๖. สามัญศึกษา ไต่แก่การศึกษาวิชาสามัญ ซึ่งเป็นพันความรู้ทั่วไป
จัดสอนตั้งแต่ชั้นประถม ๑-๔ และตั้งแต่มัธยมต้นชั้น ๑-๔ และมีชั้นปลายชั้น
๕-๘

วิสามัญศึกษา ไต่แก่การศึกษาวิชาชีพ ซึ่งจัดให้เหมาะแก่ภูมิประเทศ เช่น
วิชาเกษตรกรรม หัตถกรรม และพาณิชยกรรม ซึ่งเป็นพันความรู้สำหรับประกอบกร
เกษตรกรรมและอุตสาหกรรมต่าง ๆ

๗. ท่านว่ากลุ่บทรกุลธิดาควรได้รับสามัญศึกษาให้พอเพียงกับวิชาแผนกวิชา—
มัญศึกษา ซึ่งตนสมัครเรียนต่อไป

๘. ท่านให้จัดตั้ง โรงเรียน วิสามัญศึกษา ให้พอรับสามัญศึกษาทุกระยะที่สุด
ประโยชน์ครบครัน จัดสอนวิชาวิสามัญอันจะบูรณะโลกกิจและกสิกรรมของประเทศ
ให้รุ่งเรือง

คุณภาพศึกษาพดุษณ์คนไม่แสดงแผนการศึกษาชาติ (อยู่ในภาคผนวก)

๙. ถ้าผู้ใดสามารถเรียนมัธยมต้นต่อไป ท่านอนุญาตให้ข้ามไปชั้นชั้นมัธยม
จากชั้นประถม ๔ ผ่านประถมวิสามัญชั้น ๕ และ ๖ ถ้าหากว่ากลุ่บทรกุลธิดาผู้
นั้นจะเรียนวิชาสามัญแห่งมัธยมต้นไม่สำเร็จ จนมิสามารถเข้าศึกษามัธยมต้นวิสามัญ
ไต่ไซร์ ท่านว่าควรกลับเข้าเรียนประถมวิสามัญศึกษาชั้น ๕ และ ๖ อีก เพื่อให้
สำเร็จวิสามัญศึกษาจงได้

การศึกษาบังคับ

๑๐. การศึกษาบังคับได้แก่การศึกษาทวิรัฐบังคับให้เด็กทุกคนไม่เลือกเพศชาติ
หรือ ศาสนา เรียนจนสำเร็จ ดังที่ท่านบังคับไว้ด้วยพระราชบัญญัติประถมศึกษา

พ.ศ. ๒๔๖๔

การศึกษาบังคับได้แก่การเรียนเพียงจบประโยคประถม ซึ่งมีส่วนสามัญศึกษา
๔ ปี กับส่วนวิสามัญศึกษาคือประถมวิสามัญอีก ๒ ปี

๑๑. การศึกษาบังคับยอมให้เปล่า คือ ไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน

อติภาพทางการศึกษา

๑๒. ผู้ใดจบชั้นศึกษาบังคับแล้ว ท่านว่ามีความริ่ควรแก่อติภาพของพลเมือง
แห่งสยาม คือ เป็นพลเมืองผู้สามารถประกอบกิจการอาชีพได้ เป็นผู้รู้จักสิทธิและ

หน้าที่แห่งพลเมือง และทั้งจะได้ทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองในทางอาชีพ ซึ่งตนเกิดมาสำหรับกระทำ

กлубตรกฤษิคาญ ไคศึกษาชบชนวิสามัญแห่งมัธยมต้นแล้ว ท่านว่ามีคุณวุฒิเหมาะแก่ชัทธิภาพของพลเมืองชนกลาง ซึ่งจะได้เป็นคมนาคุมแห่งความกติก และทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ท้องที่หรือประเทศทั่วไปตามส่วน

กлубตรกฤษิคาญ ไคศึกษาชบคุมศึกษาหรือชนมหาวิทยาลัยแล้ว ท่านว่ามีชัทธิภาพสมควรเป็นผเชียวชานูในวิชาการเหมาะแก่หน้าที่รับผิดชอบชั้นสูงต่อไป

๑๓. การเรียนครึ่ง ๆ กลาง ๆ ค้างอยู่เพียงมัธยมต้น หรือมัธยมปลาย หรือแม่เรียนชบชนัน ๆ แล้วเลิกเสีย ท่านว่ามีผิด เพราะเป็นเพียงการเรียนส่วนสามัญศึกษาเท่านั้น ยังไม่ครบองค์แห่งการศึกษาทั้งกล่าวไว้ในข้อ ๒ และ ๗ ท่านว่าควรลดอยกลับมาเรียนวิสามัญศึกษาชั้นที่ผ่านข้ามไปนั้น หรือเข้าเรียนวิสามัญศึกษาต่อชบชสามัญศึกษาที่ตนเรียนจบแล้วให้สำเร็จจงได้

การศึกษาราชษาต่างประเทศ

๑๔. ท่านว่ามีสำเร็จการศึกษาชั้นอุดม ต้องรู้ราชษาต่างประเทศจะเป็นภาษาขั้จขันหรือภาษาโบราณก็ได้ อย่างน้อย ๒ ภาษา ท่านให้กำหนดภาษาต่างประเทศไว้ให้เล็ชกเรียนคังน

ภาษาขั้จขัน อังกฤษ จีน ฝรั่งเศส เยอรมัน ฯลฯ

ภาษาโบราณ ขาลี สันสกฤต ฯลฯ

๑๕. ท่านให้เริ่มเรียนภาษาต่างประเทศที่ ๑ ตั้งแต่มัธยมต้นและให้เริ่มเรียนภาษาต่างประเทศที่ ๒ ตั้งแต่มัธยมปลาย

ผู้มีชัทธิภาพเพียงเรียนชบชนวิสามัญศึกษาแห่งมัธยมต้นท่านว่าควรเล็ชกเรียนภาษาจีน

การศึกษาของหญิง

๑๖. ท่านว่าหญิงต้องได้รับความเสมอภาคกับชายในการศึกษา แต่หญิงมีภาระพิเศษโดยธรรมชาติ ท่านให้วางหลักสูตรการศึกษาของหญิงให้มีวิชาฝึกเพียกับของชายบ้างเป็นบางส่วน แต่จะไม่ฝึกกันโดยปริมาณหรือโดยส่วนสูงต่ำนั้นเลย

ประเภทโรงเรียนจำแนกตามเจ้าของผู้ออกทุน

๑๗. โรงเรียนแบ่งโดยประเภทเจ้าของผู้ออกทุนทรัพย์ ซึ่งทรงชนหรือดำรงไว้ มี ๓ ประเภท คือ

โรงเรียนรัฐบาล ได้แก่โรงเรียนที่รัฐบาลออกทุนตั้งหรือดำรงอยู่ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. ๒๔๖๔

โรงเรียนราษฎร์ ได้แก่โรงเรียนของบุคคลหรือคณะ ซึ่งทรงชนหรือดำรงอยู่ด้วยทุนของเขา ตามพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. ๒๔๖๑

๑๘. ในการจัดให้มีโรงเรียนทุกชั้นทุกประเภท ทั้งสามัญและวิสามัญศึกษารูปอกัยจำนวนและความต้องการของพลเมืองนั้น รัฐใช้วิธีแย่งแรง คือ จัดตั้งขึ้นเองบ้าง ยอมให้ประชาชาติตั้งขึ้นบ้างและยอมให้บุคคลหรือคณะจัดตั้งตามความปรารถนาของเขาบ้าง

เงินอุดหนุนการศึกษา

๑๙. ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. ๒๔๖๔ รัฐรับอุปถัมภ์โรงเรียนประชาชาติด้วยเงินบำรุง ท่านว่ารัฐอุปถัมภ์โรงเรียนราษฎร์เช่นเดียวกันก็ได้ตามระเบียบ ซึ่งกระทรวงธรรมการจะได้กำหนดไว้

๒๐. รัฐให้ทุนเล่าเรียนแก่นักเรียนหลักแหลม เพื่อส่งเสริมให้ได้เรียนต่อตามสมควรแก่อัธยาศัย และวางระเบียบไว้สำหรับทุนนั้นๆ เช่นทุนเล่าเรียนหลวงและ

ทุนเล่าเรียนของกระทรวงธรรมการ

๒๑. รัฐย่อมรับภาระควบคุมเงินทุนเล่าเรียนซึ่งมีผู้บริจาคเพื่ออุดหนุนการศึกษา
ทั่วไป หรือสำนักศึกษาสำนักใดสำนักหนึ่ง และรับภาระจัดการให้เป็นไปตามความ
ประสงค์ของผู้บริจาค

การฝึกหัดครู

๒๒. สำหรับสามัญศึกษา ท่านให้ใช้ครูประกาศนียบัตรมูล ประถม และ
มัธยมตามที่เหมาะสมวิชา

๒๓. สำหรับวิชาสามัญศึกษา ท่านให้ใช้ครูประกาศนียบัตรวิชาสามัญตาม
ประเภทและชั้นที่เหมาะสม

วิชาสามัญศึกษาไม่ว่าประเภทใดที่จัดขึ้นใหม่ ให้เลือกใช้ครูผู้ชำนาญ

๒๔. ถ้าจะยังบังคับให้โรงเรียนรัฐบาล โรงเรียนประชาบาล และโรงเรียน
ราษฎรมิครูประกาศนียบัตรทั้งหมดไม่ได้ ท่านว่าควรจัดให้ใกล้ร้อยในส่วนร้อยเท่าที่จะ
พึงทำได้

๒๕. สำหรับอุดมศึกษา ท่านให้ใช้ศาสตราจารย์ รองศาสตราจารย์และ
ปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญในวิชาของตนๆ

การตรวจโรงเรียน

๒๖. ให้มีการตรวจโรงเรียนทุกชั้นทุกประเภท ปันเป็นแขวง จังหวัดและ
มณฑลทั่วพระราชอาณาเขต เพื่อควบคุมแนะนำ ตรวจ สอบ และรักษาการให้เป็น
ไปตามประกาศนี้ และกฎข้อบังคับของกระทรวงธรรมการ

๒๗. ให้ผู้ตรวจการมีอำนาจอบรมครูในตำบลที่ไปตรวจจะอบรมด้วยตนเองก็ได้
หรือจะนัดให้ไปอบรมนอกเวลาโรงเรียนก็ได้

การสำรวจอนามัย

๒๘. ท่านให้ทำการตรวจทางสุขภาพของโรงเรียน เพื่อตรวจวัดความเคียด
แห่งร่างกายเด็ก และคอยระมัดระวังความวิปริตแห่งอวัยวะทั้งหลาย อันอาจนำมาซึ่ง
โรคภัยอันทอนกำลังและปัญญาเด็ก

การสอบไล่

๒๙. รัฐกำหนดการสอบไล่ให้ทันเวลาเรียน การสอบไล่ให้ประกาศนียบัตรครู
ต่าง ๆ ก็สอบวิชาสามัญชั้นต้นเป็นหัวข้อสำหรับข้ามไปศึกษาแผนกอื่น ๆ เช่นชั้นประถม
๔ เฉพาะผู้ข้ามไปศึกษาชั้นมัธยมต้น ก็สอบมัธยมต้นมัธยมปลาย สำหรับผู้จะ
ออกไปสู่วิสามัญศึกษาแห่งชั้นอื่น ๆ หรือชั้นเรียนชั้นสามัญศึกษาสูงขึ้นไป หรือเข้า
มหาวิทยาลัย

๓๐. โรงเรียนใด ๆ อาจสอบคัดเลือกนักเรียนผู้สมัครออกชั้นหนึ่งก็ได้ แม้ผู้
นั้นเป็นผู้ถือประกาศนียบัตรแสดงความรู้พอที่จะเรียนต่อไปในโรงเรียนนั้นก็ได้

๓๑. เมื่อการสอบไล่ของโรงเรียนใด หรือคณะใดเป็นที่เชื่อถือเทียบเคียงได้
รัฐจะยกเว้นการสอบเสีย และถือเอาการสอบของโรงเรียนหรือคณะนั้นว่าเสมือนกับการ
สอบไล่ของรัฐก็ได้

รายงาน

๓๒. ท่านให้กระทรวงธรรมการทำรายงานการศึกษาประจำปีเสนอต่อรัฐบาล
ประกาศมา ณ วันที่ ๒๘ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕ เป็นปีที่ ๘ ใน
รัชกาลปัจจุบัน

ตามแผนการศึกษาฉบับกำหนดสามัญศึกษา ๑๒ ปี คือ ประถมปีที่ ๑
ถึงปีที่ ๔ มัธยมต้นได้แก่มัธยมปีที่ ๑ ถึงปีที่ ๔ และมัธยมปลายได้แก่มัธยมปีที่ ๕

๙ ๙/๙ ๘ เมื่อยบมัธยมปีที่ ๔ หรือปีที่ ๘ แล้ว อาจเรียนต่อสายวิสามัญศึกษา หรืออุดมศึกษาได้ตามลำดับ ส่วนการศึกษาบังคับเมื่อยบประถมปีที่ ๔ แล้ว ต้องเรียนประถมวิสามัญอีกสองปี ชั้นประถมปีที่ ๖ จัดเป็นประโยคประถมศึกษา

ต่อมาอีก ๔ ปี ได้มีการปรับปรุงแผนการศึกษาชาติอีก ๓ ครั้ง เปลี่ยนจากแผนเก่าเล็กน้อย ชั้นประถมกำหนดไว้ ๔ ปี จบประถมปีที่ ๔ แล้ว ถือว่าได้ประโยคประถมศึกษาเป็นอันพ้นเกณฑ์บังคับ ชั้นมัธยมแบ่งออกเป็นสองตอน มัธยมต้น ตั้งแต่มัธยมปีที่ ๑ ถึงปีที่ ๓ มัธยมปลายตั้งแต่มัธยมปีที่ ๔ ถึงปีที่ ๖ เมื่อยบประถมปีที่ ๔ หรือมัธยมปีที่ ๓ หรือมัธยมปีที่ ๖ แล้ว อาจเรียนต่อทางโรงเรียนอาชีวศึกษา ซึ่งแบ่งเป็นชั้นต้น ชั้นกลาง ชั้นสูง ตามลำดับ ถ้าจะเรียนต่อในสถานอุดมศึกษาหรือมหาวิทยาลัย ต้องเรียนชั้นเตรียมอุดมศึกษาอีกสองปี

แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๗๘

รัฐบาลเห็นเป็นการสมควรที่จะปรับปรุงแผนการศึกษาชาติให้เหมาะแก่กาลสมัยยิ่งขึ้น ดังต่อไปนี้

ความมุ่งหมายทั่วไป

๑. รัฐมีความมุ่งหมายที่จะให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษาเพื่อจะได้ทำหน้าที่พลเมืองตามระบอบรัฐธรรมนูญได้โดยเต็มที่ และเพื่อทุกคนจะได้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติและตนเองตามหน้าที่

๒. เพื่อให้ได้ประโยชน์ตามหน้าที่ กุลบุตรกุลธิดาพึงได้รับการศึกษาทั้งสองสถาน คือ สามัญศึกษา กับ อาชีวศึกษา

๓. เพื่อความบริบูรณ์แห่งการศึกษาทั้งสองสถานนั้น ให้จัดการศึกษา

ทั้งสามส่วน คือ

- (ก) พหุศึกษา ให้มีขุณยความรู้
- (ข) วิชาชีพศึกษา ให้มีศีลธรรมอันดี
- (ค) พลศึกษา ให้มีร่างกายสมบูรณ์

ระเบียบการศึกษา

๔. การศึกษาแยกออกเป็นสองสถาน คือ

(ก) สามัญศึกษา ให้แก่การศึกษาวิชาซึ่งเป็นพื้นความรู้ทั่วไป
 แบ่งการสอนออกเป็น ชั้นประถมปีที่ ๑-๔ ชั้นมัธยมต้นปีที่ ๑-๓ และชั้นมัธยมปลาย
 ปีที่ ๔-๖

(ข) อาชีวศึกษา ให้แก่การศึกษาวิชาซึ่งเป็นความรู้สำหรับประกอบ
 การอาชีพ ซึ่งจะได้รับช่วงจากสามัญศึกษาทุกระยะที่ลุดประโยชน์

๕. ผู้มีความประสงค์จะเข้าเรียนในอุดมศึกษา ต้องเรียนสำเร็จชั้นเตรียม
 อุดมศึกษา ก่อน

๖. แผนผังการศึกษา ชาติ และ อายุมาตรฐาน กุลบุตรกุลธิดาที่พึงศึกษา ใน
 ชั้นต่าง ๆ นั้น ได้กำหนดไว้ข้างท้ายนี้แล้ว

การศึกษายังคับ

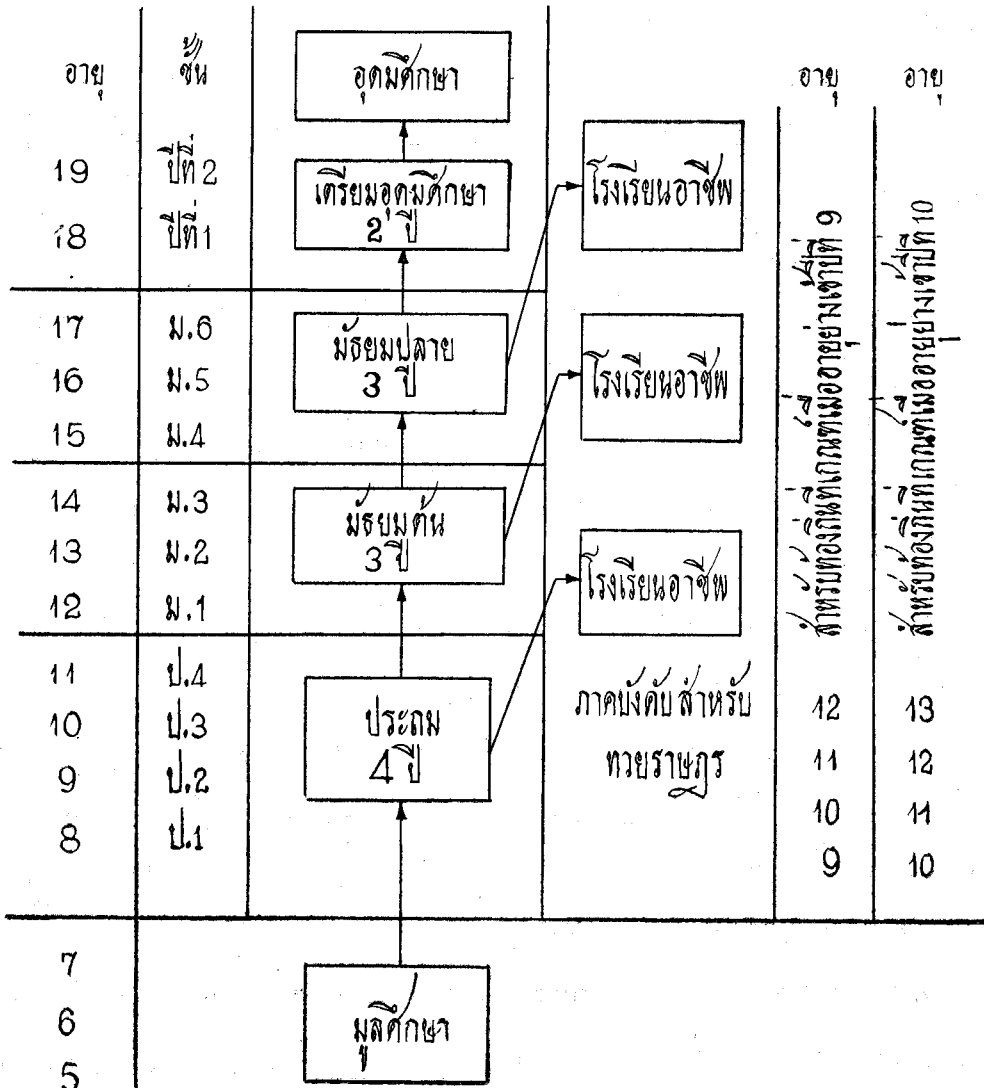
๗. ชั้นประถมศึกษา เป็นการศึกษที่รัฐบังคับเด็กทุกคนให้เขาเรียนตาม
 กฎหมายว่าด้วยการศึกษา

๘. ในการจัดให้มีสถานศึกษานั้น รัฐใช้วิธีแบ่งแรง คือ รัฐจัดตั้งขึ้นเองบ้าง

แผนผังการศึกษานาชาติ

แผนการศึกษา พ.ศ. ๒๔๗๘ ใ้ใช้มาถึง พ.ศ. ๒๔๙๔ จึงได้ประกาศ
แผนการศึกษาใหม่แทน

ส่วนหน้าราชการของกระทรวงก็ได้เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ตามพระราช
บัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวงกรม พ.ศ. ๒๔๗๖ กระทรวงธรรมการมีอำนาจและ
หน้าที่เกี่ยวกับการศึกษา การธรรมการ และการศิลปากร มีรัฐมนตรีรับผิดชอบ
ในการงานซึ่งเขาออกพร้อมกับการเปลี่ยนคณะรัฐบาล ทั้งมีรายนามรัฐมนตรีอยู่
ในภาคผนวกแล้ว

หน้าราชการในกระทรวงธรรมการแบ่งเป็นดังนี้

- ๑. สำนักงานเลขาธิการรัฐมนตรี ๒. สำนักงานปลัดกระทรวง ๓. กรมธรรมการ
  - ๔. กรมพลศึกษา ๕. กรมมหาวิทยาลัย ๖. กรมศิลปากร ๗. กรมศึกษาธิการ
- กรมที่ทงขึ้นใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้แก่กรมพลศึกษา มีหน้าที่จัดการพลศึกษา
การกีฬา การลูกเสือ และการอนุสฎาภาษาศาค ส่วนกรมวิชาธิการก็ไ้ยุบลงเป็นกองใน
กรมศึกษาธิการ

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๘๒ กรมศึกษาธิการไ้ยุบลงและตั้งกรมใหญ่สองกรม
ขึ้นแทนคือกรมสามัญศึกษา และกรมวิชาการ

ตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวงกรม พ.ศ. ๒๔๘๔ กระทรวง
ธรรมการไ้เปลี่ยนชื่อเป็นกระทรวงศึกษาธิการ กรมธรรมการไ้ชื่อใหม่ว่า กรมการ
ศาสนา ต่อมาเพียงเล็กน้อย กรมศิลปากรก็ไ้โอนไปขึ้นสำนักนายกรัฐมนตรี กรม
วิชาการเปลี่ยนชื่อเป็นกรมอาชีวศึกษา

- ตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวงกรม พ.ศ. ๒๔๙๔ หน้า
ราชการในกระทรวงแยกเป็น
- ๑. สำนักงานเลขาธิการรัฐมนตรี ๒. สำนักงาน
  - ปลัดกระทรวง ๓. กรมการศาสนา ๔. กรมประชาศึกษา ๕. กรมพลศึกษา
  - ๖. กรมมหาวิทยาลัย ๗. กรมสามัญศึกษา ๘. กรมอาชีวศึกษา

อนึ่ง กระทรวงศึกษาธิการ มีดวงตราเสมาธรรมจักรเป็นตราประจำกระทรวง
 ดวงตรานี้เริ่มใช้แต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เป็นดวงตราประจำตำแหน่งพระเสด็จ
 ซึ่งบังคับบัญชาในส่วนพระพุทธรูปจักรเคิมเป็นตราปกคลุม ในดวงตรามีรูปธรรมจักรอยู่
 ในเรือนขลุ่ย มีรูปเสมาข้างละ ๑ แผ่น ครั้น พ.ศ. ๒๔๓๗ ทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ พระราชทานดวงตราขลุ่ยตามประเพณีให้เป็นตราสำหรับตำแหน่งเสนาบดี
 กระทรวงธรรมการ ใน พ.ศ. ๒๔๓๘ มีงานพระราชพิธีสมโภชศิริราชสมบัติครบ
 ๑๐,๐๐๐ วัน มีการสมโภชพระราชลัญจกร และโปรดเกล้าฯ ให้สมโภช
 ดวงตราสำหรับตำแหน่งเสนาบดี พระราชทานตราพระเพลิงทวงระมาตให้เป็นตรา
 ประจำตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ส่วนตราเสมาธรรมจักรนั้นได้นำไป
 ใช้เป็นตราของ อธิบดีกรมสังฆการี เมื่อพระยาวิฑูการบดีผู้ซึ่งต่อมาเป็น
 เจ้าพระยาวิฑูการบดี (ม.ร.ว. คดี สัทคั่น) เป็นเสนาบดี และไม่มีตัว
 อธิบดีกรมสังฆการี เสนาบดีรักษาการอธิบดีกรมนี้ด้วย จึงได้ใช้ตราพระเพลิง
 ทวงระมาต และตราเสมาธรรมจักรในตำแหน่งเสนาบดีทั้ง ๒ ดวง แยกแต่เพียง
 ว่าไปถึงเจ้าหน้าที่ฝ่ายคฤหัสถ์หรือคณะสงฆ์ หากถึงเจ้าหน้าที่ฝ่ายคฤหัสถ์ ใช้ตรา
 พระเพลิงทวงระมาตและถึงคณะสงฆ์ ใช้ตราเสมาธรรมจักร ใน พ.ศ. ๒๔๕๖
 โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เบี้ย มาลากุล)
 ใช้ดวงตราเสมาพระธรรมจักรซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นใหม่ สำหรับตำแหน่ง
 เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ดวงตราเสมาธรรมจักรนี้มีรูปกลม เป็นรูปเสมา
 ข้างบนขลุ่ยถึง ห้า มีรูปพระธรรมจักรอยู่ในกลางใบเสมา มีอักษรขอมว่า "ทุ ส นิ ม"
 หัวใจอริยสัจจ์ อยู่ทวนขอบของบน มีลายกนกอยู่ตามขอบเบื้องล่าง และสองข้างเสมา
 ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๘๒ ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้แก้อักษรขอม ในดวงตรา
 เสมาธรรมจักรเป็นอักษรไทยว่า "ทุ ส นิ ม" ส่วนลวดลายของดวงตราคงรูปเดิม
 ใช้เป็นตรากระทรวงศึกษาธิการตลอดมาจนทุกวันนี้

สถานที่ทำการกระทรวงยังคงตั้งอยู่ ณ ที่ที่ทำการเดิมซึ่งเป็น กรมเกษตรและ
กรมการประมงปัจจุบัน ครั้นเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๓ ได้ย้ายไปที่
ที่วังจันทร์เกษม ถนนราชดำเนิน ภายหลังที่โครงการคิดเปลี่ยนแปลงและซ่อมแซมเรียบร้อย
แล้วและเป็นที่ตั้งกระทรวงมาจนถึงเวลาปัจจุบัน

กิจการของกระทรวงอันได้แก่ประถมศึกษา มัธยมศึกษา อาชีวศึกษา พลศึกษา
การพระศาสนา การศึกษาผู้ใหญ่และอุดมศึกษา มีกรมต่าง ๆ ในกระทรวง
เป็นเจ้าหน้าที่บริหารเฉพาะการศึกษาสาขาต่าง ๆ จัดตามแผนการศึกษาชาติที่ประกาศ
ใช้เป็นลำดับมา สำนักงานปลัดกระทรวงซึ่งมีปลัดกระทรวงเป็นหัวหน้าทำหน้าที่ปกครอง
และประสานงานระหว่างกรมเหล่านั้น ตลอดจนยังค้ำบัญชาน้ำหลวงตรวจการศึกษาราค
ศึกษาธิการจังหวัดและอำเภอ ข้าราชการหลวงตรวจการศึกษาราคจัดและควบคุมการศึกษาใน
ภาคที่ประจำอยู่เป็นตำแหน่งที่สืบเนื่องมาจากตำแหน่งกรรมการมณฑล ในปลาย พ.ศ.
๒๔๗๖ ทางราชการได้ยุบเลิกมณฑล กองกรรมการมณฑลจึงได้ยุบตามไปด้วย
กิจการงานแผนกกรรมการทุก ๆ จังหวัดต่างขึ้นตรงต่อกระทรวง ตำแหน่งข้าราชการ
ตรวจการเมื่อแรกตั้งขึ้นมีอยู่ ๙ ตำแหน่ง ครั้นต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงจำนวนของ
ตำแหน่งนี้ ขณะมีข้าราชการหลวงตรวจการภาคอยู่ ๕ ภาค

ประถมศึกษา การศึกษาในชั้นนี้ได้จัดอยู่ในโรงเรียนทั้ง ๔ ประเภท คือ
โรงเรียนรัฐบาล โรงเรียนประชาบาล โรงเรียนเทศบาล และโรงเรียนราษฎร์
แต่ก่อนส่วนมากอยู่ที่โรงเรียนรัฐบาล เมื่อโรงเรียนอีก ๓ ประเภทมีฐานะมั่นคง
และแพร่หลายพอที่จะรับไปจัดได้แล้ว ทางโรงเรียนรัฐบาลค่อย ๆ ปลดเปลื้องจำนวน
ให้ลดลงกว่าจะหมดไป ทั้งนี้เพื่อจะได้มีกำลังมาจัดทางมัธยมศึกษา ซึ่งกำลังรีบเร่ง
จะเปิดให้ถึงขั้นมัธยมบริบูรณ์ทั่วทุกจังหวัด ครั้นประโยชน์มัธยมบริบูรณ์ได้จัดตั้งตาม
โรงเรียนทั่วทุกจังหวัดแล้ว ก็ได้เริ่มขยายไปตั้งตามอำเภอใหญ่ ๆ บางแห่ง

ในชั้นประถมศึกษา ทางสายสามัญศึกษาแบ่งการเรียนเป็น ๔ ชั้น คือชั้น
 ประถมปีที่ ๑, ๒, ๓ และ ๔ เวลาเรียนชั้นละหนึ่งปี ในชั้นนี้เป็นภาคบังคับสำหรับ
 ทวยราษฎร์ ซึ่งมีต่ำกว่าลงไปอีกซึ่งไม่บังคับ เรียกว่าการศึกษาชั้นอนุบาล เป็นการ
 สอนเบื้องต้นเพื่อเตรียมตัวเข้าเรียนชั้นประถมศึกษา ๑ ใน พ.ศ. ๒๔๘๒ โรงเรียน
 อนุบาลมีอยู่ ๔ แห่ง ในจังหวัดพระนคร ๓ แห่ง และที่จังหวัดสงขลาอีก ๑ แห่ง
 การศึกษาชั้นอนุบาลเป็นแบบที่จัดให้เล่นเป็นการเรียนเรียนไปในตัว ครั้นคุณประโยชน์
 ของการศึกษาชั้นนี้เห็นที่ประจักษ์ทั่วไป ทางกระทรวงและเอกชนก็ได้ตั้งโรงเรียน
 อนุบาลเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ

การศึกษาบังคับ สำหรับทวยราษฎร์นั้น อาศัยพระราชบัญญัติประถมศึกษาพุทธ
 ศักราช ๒๔๗๘ เป็นมูลฐาน

พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช ๒๔๗๘ เพื่อให้เป็นการสอดคล้อง
 กิจการเปลี่ยนแปลงในการศึกษา กระทรวงจึงได้แก้ไขพระราชบัญญัติประถมศึกษา
 พ.ศ. ๒๔๖๔ เสียใหม่และประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. ๒๔๗๘
 เมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๘ พระราชบัญญัตินี้ให้ใช้บังคับทุกตำบล
 ในทันทีจะขอกล่าวถึงข้อความบางข้อของพระราชบัญญัติ

๑. เด็กทุกคนที่มีอายุย่างเข้าปีที่ ๘ ต้องเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษา
 จนมีอายุย่างเข้าปีที่ ๑๕ เว้นแต่มีความมิชอบไล่ได้ประโยชน์ประถมศึกษาตามหลัก
 สูตรประถมศึกษาของกระทรวง หรือหลักสูตรอื่นซึ่งรัฐมนตรีเห็นว่าเทียบเท่ากัน เมื่อ
 มีเหตุจำเป็นเฉพาะท้องที่สำหรับบางตำบล อาจขยับขึ้นเป็น ๙ ปี หรือ ๑๐ ปีได้
 ตามที่รัฐมนตรีจะได้อธิบายในราชกิจจานุเบกษา การนับอายุให้นับตามปฏิทินหลวง

๒. พนักงานเจ้าหน้าที่ที่มานำเข้าตรวจสอบความเป็นไป ในโรงเรียนประถม
 ศึกษาได้ทุกเมื่อ และเจ้าหน้าที่ของโรงเรียนต้องให้ความสะดวกแก่เจ้าพนักงานใน
 การนั้นทุกอย่าง รัฐมนตรี ปลัดกระทรวง อธิบดี หัวหน้ากอง และหัวหน้า
 แผนกในกรมที่จัดการศึกษา ตลอดจนข้าหลวงประจำจังหวัด ข้าหลวงตรวจการ

ภาคของกระทรวง ศึกษาธิการจังหวัด นายอำเภอ และศึกษาธิการอำเภอ เป็น
 พนักงานเจ้าหน้าที่โดยตำแหน่ง ในท้องถิ่นที่มีฐานะเป็นเทศบาลแล้ว นายกเทศ-
 มมนตรี และเจ้าหน้าที่จัดการศึกษาเทศบาล เป็นพนักงานเจ้าหน้าที่โดยตำแหน่งด้วย
 ตามพระราชบัญญัตินี้ เด็กที่ต้องเรียนหนังสือมีอายุระหว่าง ๘-๑๕ ปี
 แทนที่จะเป็น ๗-๑๔ ปี ในการเล่าเรียนเด็กไม่ต้องเสียเงินค่าเล่าเรียน กระทรวง
 พยายามขยายการศึกษาประชาชนล้าหลังประมาณจะอำนวยให้ ใน พ.ศ. ๒๔๗๗
 ในจำนวนเด็กที่สำรวจตามพระราชบัญญัติมีทั้งสิ้น ๑,๗๕๖,๒๓๓ คน ที่เข้าเล่าเรียน
 แล้ว ๑,๐๒๔,๕๔๗ คน และที่ยังไม่ได้เข้าเล่าเรียน ๗๓๑,๖๘๖ คน ใน
 พ.ศ. ๒๔๘๒ เด็กสำรวจทั้งหมด ๒,๑๗๕,๒๑๔ คน ที่เข้าเล่าเรียนแล้ว
 ๑,๖๕๓,๕๘๑ คน และที่ยังไม่ได้เข้าเล่าเรียน ๕๒๑,๖๓๓ คน ในจำนวน
 นี้มีเด็ก ๒๐๑,๔๘๒ คน ที่ได้รับการยกเว้นการเล่าเรียนเนื่องด้วยเหตุต่อไปนี้
 คือ ก. ได้รับการศึกษาอยู่ในครอบครัว ข. อนุญาตให้หยุดพิเศษเป็นการชั่วคราว
 ไม่เกิน ๒ เดือนในหนึ่งปี ค. ไม่สามารถไปเล่าเรียนได้โดยมีร่างกายที่พลภาพ
 ง. บ้านอยู่ห่างจากโรงเรียนเกินกว่า ๒,๐๐๐ เมตร จ. ต้องหาเลี้ยงบิดามารดา

ในระหว่างที่ประเทศชาติต้องตกอยู่ในภาวะสงคราม การประถมศึกษาก็ได้รับ
 การกระทบกระเทือนเช่นเดียวกับการศึกษาชั้นอื่น ๆ เช่น โรงเรียนประชาบาล ไม่
 สามารถดำเนินกิจการไปได้ดี ในระยะนี้จึงเป็นแต่เพียงรักษาระดับไว้ให้เต็มที่เท่านั้น
 แต่ถึงอย่างไรก็ดี เจ้าหน้าที่ได้พยายามเอาใจใส่และปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มที่ กระทรวง
 ก็ได้พยายามช่วยเหลือเด็กที่อพยพพลภัยไปกับบิดามารดาหรือผู้ปกครอง ให้ได้รับการ
 ศึกษาโดยจัดตั้ง โรงเรียนประชาบาลชนิดชั่วคราวขึ้นในท้องถิ่นที่อพยพ ครั้นประเทศ
 ชาติกลับเข้าสู่สภาพปรกติ กระทรวงก็เร่งฟื้นฟูการจัดประถมศึกษาซึ่งส่วนใหญ่จัดอยู่

ในโรงเรียนประชาบาลและเทศบาล นอกจากนั้นยังมีโรงเรียนราษฎร์ที่ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งเป็นโรงเรียนประถมศึกษาคืออีกด้วย ส่วนในโรงเรียนรัฐบาลมีการจัดประถมศึกษาศึกษาต่อจากชั้นอนุบาล และบางแห่งก็จัดขึ้นเพื่อเป็นที่สำหรับฝึกสอนในโรงเรียนฝึกหัดครู

มัธยมศึกษา การศึกษาในชั้นมัธยมศึกษาจัดอยู่ในโรงเรียนสองประเภท คือ โรงเรียนรัฐบาล และโรงเรียนราษฎร์ โรงเรียนรัฐบาลทั้งชายหญิงก็ได้ตั้งเพิ่มขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของแต่ละชั้นมีจำนวนเพิ่มขึ้นตามแผนการศึกษา พ.ศ. ๒๔๗๘ มัธยมศึกษาได้แก่ชั้นมัธยมปีที่ ๑ ถึงปีที่ ๓ และชั้นมัธยมปีที่ ๔ ถึงปีที่ ๖ ผู้ที่สำเร็จชั้นมัธยมปีที่ ๖ ก็มีโอกาสไปเรียนในชั้นเตรียมอุดมศึกษาซึ่งทำการสอนเตรียมให้เขาเรียนต่อในมหาวิทยาลัย สถานศึกษาชั้นอุดมศึกษาเช่น วิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า โรงเรียนนายเรือ ต่างก็ได้เปิดสอนชั้นเตรียมอุดมศึกษา สำหรับเตรียมนักเรียนเข้าเรียนในสถานศึกษาของตน ปรากฏว่าบิดามารดาและผู้ปกครองนิยมส่งบุตรหลานของตนเข้าเรียนในโรงเรียนมัธยมกันมาก ทั้งรัฐบาลก็ส่งเสริม ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๑ เป็นต้นมาเริ่มเลิกเก็บค่าเล่าเรียนในโรงเรียนรัฐบาล ปัจจุบันนี้การเล่าเรียนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษามัธยม ตลอดถึงชั้นเตรียมอุดมไม่เก็บค่าเล่าเรียน จำนวนนักเรียนที่เรียนสำเร็จโรงเรียนมัธยมเพิ่มขึ้นและโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาที่มีอยู่แล้วมีจำนวนไม่เพียงพอจึงจำเป็นต้องพิจารณาแก้ไขเรื่องนี้ ใน พ.ศ. ๒๔๘๔ คณะรัฐมนตรีได้ลงมติให้เปลี่ยนแปลงหลักสูตรและโครงการศึกษาโดยมีหลักเกณฑ์เป็นใจความว่า ให้ตั้งโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาของรัฐบาลและเอกชน ในชั้นต้นให้มีโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาของรัฐบาลอยู่ก่อน เมื่อโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาที่เอกชนตั้งขึ้นสอดคล้องกับ

ต้องการแล้ว ให้อุปโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาประเภทนชงเป็นของรัฐบาล นอก
 จากยังมีหลักเกณฑ์ให้กระทรวงตั้งคณะกรรมการพิจารณาออกข้อสอบทำนองแมต-
 ริกคูล์เช็น และผู้สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรประโยคเตรียมอุดมศึกษามีโอกาสเข้า
 ศึกษาต่อในมหาวิทยาลัย ส่วนการปรับปรุงตามหลักเกณฑ์ดังกล่าวนี้ ได้มีการแต่งตั้ง
 คณะกรรมการชนิดหนึ่ง มีกรรมการ ๖ นาย ซึ่งมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเป็นประธาน
 คณะกรรมการได้ประชุมหารือกันเพียงครั้งเดียว และมีได้มีประชุมกันอีกเนื่องจากการ
 สงคราม ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๘๘ จึงได้มีการหารือเพื่อการปรับปรุงกันอีก และ
 ได้ตกลงให้แยกสอนตามหลักสูตรเตรียมอุดมศึกษา ในโรงเรียนรัฐบาลส่วนกลาง
 และส่วนภูมิภาคตลอดจนโรงเรียนราษฎร์ หลักสูตรเตรียมอุดมศึกษานี้แยกได้เท่ากับ
 ชั้นมัธยมปีที่ ๗ และ ๘ แยกออกเป็นแผนกอักษรศาสตร์และแผนกวิทยาศาสตร์ เหตุที่
 รัฐบาลให้แยกชั้นเตรียมอุดมศึกษาให้มากขึ้นเช่นนี้ เนื่องจากความต้องการให้เด็กมี
 ความรู้ทางสามัญศึกษาสูงขึ้น ต้องการให้เด็กออกจากโรงเรียนสามัญเมื่ออายุราว
 ๑๗, ๑๘ ปี ซึ่งถ้าไม่เรียนต่อในวิทยาลัยชั้นสูงหรือมหาวิทยาลัย ก็ควรมีสติ
 ปัญญา และรู้จักรับผิดชอบดีกว่าเด็กที่ออกจากโรงเรียนเมื่อจบชั้นมัธยมปีที่ ๖ ในเวลา
 ที่อายุน้อยไป เหตุอีกอย่างหนึ่ง คือ เด็กที่จบชั้นมัธยมปีที่ ๖ แล้วมีจำนวนเพิ่มขึ้น
 แม้โรงเรียนอาชีวศึกษาชั้นสูง และโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาซึ่งมีอยู่ก่อนก็สามารถ
 รับได้เพียงส่วนน้อยเท่านั้น

กิจการด้านประถมศึกษาและมัธยมศึกษา เป็นหน้าที่ของกรมศึกษาธิการจัดก่อน
 และต่อมาก็เป็นหน้าที่ของกรมสามัญศึกษา ครั้นตั้งกรมประชาศึกษาขึ้นแล้ว การ
 ศึกษาประชาบาลโอนมาอยู่ในกรมนี้

พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พุทธศักราช ๒๔๗๕ กรมสามัญศึกษา
 มีหน้าที่ควบคุมโรงเรียนราษฎร์ตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ โรงเรียนราษฎร์ที่วางอยู่ด้วย

ทุนทรัพย์ของเอกชน คณะบุคคล สมาคม หรือมูลนิธิ หากแบ่งตามความมุ่งหมาย
 ของโรงเรียนและตามนัยแห่งพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์แล้ว ก็อาจแบ่งได้เป็น
 ๖ ประเภท คือ ๑. ประเภทสามัญ ๒. ประเภทอนุบาล ๓. ประเภท
 อาชีว ๔. ประเภทส่งคำสอนไปจากโรงเรียน ๕. ประเภทศาสนาหรือพยาบาล
 ๖. ประเภทการศึกษาผู้ใหญ่ แต่ถ้าวางแบ่งตามชั้นการศึกษา ก็อาจแบ่งได้เป็น ๕
 ประเภท คือ สามัญศึกษา อาชีวศึกษา ผักตบชู วิชาพิเศษ และศาสนา
 โดยเฉพาะ

กระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายที่จะส่งเสริม โรงเรียนราษฎร์ ทั้ง ในทาง ปริมาณ
 และคุณภาพดังนี้

ก. ช่วยส่งเสริมให้มีปริมาณเพิ่มขึ้น กระทรวงได้ส่งยุบโรงเรียนประถม และ
 ชั้นประถมของโรงเรียนมัธยมศึกษา เพื่อเปิดโอกาสให้เด็กเข้าเรียนในโรงเรียน
 ราษฎร์มากขึ้น กับแนะนำส่งเสริมให้ผู้สนใจจัดตั้งโรงเรียนราษฎร์ในท้องที่ที่ไม่มี
 โรงเรียนรัฐบาลหรือโรงเรียนราษฎร์อยู่แล้ว เพื่อรับเด็กที่ประสงค์จะเข้าเรียนชั้น
 มัธยมศึกษา

ข. ช่วยเหลือปรับปรุงโรงเรียนราษฎร์ที่ด้อยอยู่แล้ว ทาง การพยายามตรวจ
 วัดและควบคุม ให้ดำเนินงานไปได้ถูกต้อง หากโรงเรียนราษฎร์ใดที่ทางการเห็นว่า
 เป็นบกพร่องได้เร็วและมีหลักฐานมั่นคงมีสถานที่ซึ่งอาจแก้ไขให้ถูกต้องลักษณะได้ มี
 จำนวนนักเรียนมาก พอเปิดสอนถึงชั้นมัธยมศึกษา ๖ แล้ว และโรงเรียนได้ตั้งมานาน
 พอสมควร ทั้งเจ้าของและผู้จัดการก็มีเจตนาที่จะร่วมมือกับเจ้าหน้าที่เพื่อจัดการศึกษา
 ให้ถูกต้องหลักเหมาะสมกับความมุ่งหมายของกระทรวงแล้ว ทางกระทรวงก็ยินดีช่วย
 เหลือปรับปรุงให้และรับรองวิทยฐานะของโรงเรียน เมื่อได้เปิดการสอนประโยค
 เตรียมอุดมศึกษาทั่วไป ก็อนุญาตให้โรงเรียนราษฎร์เปิดการสอนชั้นเตรียมอุดมศึกษา

ตามระเบียบของกระทรวง นอกจากนั้นกระทรวงยังวางระเบียบจ่ายเงินอุดหนุนโรงเรียน
ราษฎร์ เริ่มแต่ พ.ศ. ๒๔๘๐ เป็นต้นมา เงินอุดหนุนที่ขอขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจาก
ได้ขยายการอุดหนุนให้กว้างขวางขึ้น ก็จะเห็นได้จากยอดเงินอุดหนุนต่อไปนี้

พ.ศ.	จำนวนเงิน
๒๔๘๐	๓,๑๐๐ บาท
๒๔๘๓	๖,๔๖๕.๗๕ บาท
๒๔๘๔	๑๕,๒๘๕.๕๐ บาท
๒๔๘๘	๓๑๘,๑๖๖.๐๐ บาท
๒๔๙๐	๔,๐๐๐,๐๐๐.๐๐ บาท
๒๔๙๔	๒๔,๐๕๖,๐๐๐.๐๐ บาท

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๐ เงินอุดหนุนเพิ่มขึ้นอย่างน่าสังเกตเนื่องด้วยค่าครอง
ชีพสูงขึ้น โรงเรียนจึงต้องขึ้นค่าเล่าเรียนซึ่งเป็นการกระทบกระเทือนค่าครองชีพของ
ผู้ปกครองอีกต่อหนึ่ง ดังนั้นเพื่อบอกันมิให้โรงเรียนขึ้นค่าเล่าเรียนโดยไม่ทันสุก
จึงได้ขยายการอุดหนุนไปถึงการอุดหนุนเงินเดือนครูให้มีระดับอัตราเงินเดือนใกล้เคียง
กับครูในโรงเรียนรัฐบาล

ในต้นสมควรถวายถึงกิจการอีกสองอย่างของกรมสามัญศึกษา คือ การฝึกหัด
ครู กับ หลักสูตรและแบบเรียน

การฝึกหัดครู จำแนกออกเป็นการฝึกหัดครูชั้นสูงและการฝึกหัดครูชั้นต้น
สำหรับการฝึกหัดครูชั้นสูงนั้น นอกจากทางแผนกครุศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์
และครุศาสตร์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ดำเนินการฝึกหัดครูชั้นอนุปริญา

(ป.ม.) ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๑ เป็นต้นมาแล้ว กรมสามัญศึกษายังได้จัด
 สอนวิชาประโยคครูประถม (ป.ป.) ณ โรงเรียนฝึกหัดครูประถม เช่น โรงเรียน
 ฝึกหัดครูบ้านสมเด็จ โรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรี โรงเรียนสวนสุนันทา เป็นต้น เปิด
 การอบรมและการสอนวิชาชุดประโยคครูประถม (ป.ป.) และประโยคครูมัธยม (ป.ม.)
 ตอนบ่าย ณ โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย หรือโรงเรียนอื่นๆ ตามที่ระกําหนดเป็น
 ี่ๆ ไป เพื่อให้โอกาสแก่ครูได้เรียนและสอปลั้เลื่อนวิทยฐานะของตน แต่ก็ได้ครู
 ประโยคประถมและมัธยมไม่เพียงพอแจกจ่ายไปสอนตามโรงเรียนต่าง ๆ ซึ่งเข้คชั้น
 เรียนและตั้งเพิ่มขนทั้งในจังหวัดพระนครและต่างจังหวัด กรมสามัญศึกษาจึงจัดตั้ง
 โรงเรียนหรือแผนกฝึกหัดครูขนอกหลายแห่ง คือ ๑. โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมของ
 กระทรวง เปิดสอนตามหลักสูตร ๒ ปี รัยนักที่สำเร็จประโยคครูประถมแล้ว เริ่มแต่
 พ.ศ. ๒๔๘๕ ๒. โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ถนนพญาไท จังหวัดพระนคร จัดการ
 ฝึกหัดครูมัธยมโดยใช้หลักสูตร ๓ ปี รัยนักเรียนที่สำเร็จประโยคเตรียมอุดมศึกษา
 เริ่มดำเนินงานแต่ พ.ศ. ๒๔๘๐ ๓. โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ถนนประสานมิตร
 จังหวัดพระนคร เปิดสอนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ รัยนักเรียนที่สำเร็จชั้นมัธยมปีที่ ๖
 แบ่งหลักสูตรออกเป็นสองตอน ตอนแรก ๓ ปี ใช้หลักสูตรประโยคครูประถม ตอน
 สอง ๒ ปี ใช้หลักสูตรประโยคครูมัธยม ๔. แผนกฝึกหัดครูประถม ชายที่
 โรงเรียนไทรมิตรวิทยาลัย และแผนกฝึกหัดครูประถมหญิงที่โรงเรียนศรีสุรโยทัย
 เปิดสอนแต่ พ.ศ. ๒๔๘๓ รัยนักเรียนที่สำเร็จประโยคเตรียมอุดมศึกษาใช้หลัก
 ๑ ปี

ในการฝึกหัดครูชั้นต้น มีโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นต้นผลิตครูให้แก่โรงเรียนประ-
 ๑๕๗
 ชาบาลใช้หลักสูตรครูประชาบาล (ป.ช.) หลักสูตรครูประกาศนียบัตรจังหวัด (ว.)

และหลักสูตรครุมูล (ป.) หลักสูตรครูประชาบาลสืบเนื่องมาจากการจัดชั้นมัธยมศึกษา
พิเศษซึ่งได้เลิกไปแล้ว หลักสูตรกำหนดเวลา ๓ ปี วิทยากรเรียนสำเร็จชั้นประถม
ปีที่ ๔ และถือเป็นหลักสูตรเพื่อเพาะครูให้แก่ท้องถิ่นกนตารและในท้องถิ่นที่การศึกษา
ชั้นมัธยมไม่แพร่หลาย หลักสูตรครูประกาศนียบัตรจังหวัดกำหนดเวลา ๒ ปี วิทย
ากรเรียนสำเร็จชั้นมัธยมปีที่ ๓ ส่วนหลักสูตรครุมูลกำหนดเวลา ๑ ปี วิทยากรเรียน
สำเร็จชั้นมัธยมปีที่ ๔ นอกจากนี้ยังจัดการอบรมและการสอบไล่วิชาชุดประโยคครุมูล
เช่นเดียวกับวิชาชุดครูประถมและมัธยมอีกด้วย

หลักสูตรและแบบเรียน หลักสูตรชั้นสามัญศึกษาได้เปลี่ยนแปลงไปตาม
แผนการศึกษาชาติ เมื่อได้ประกาศแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๗๘ แล้ว
หลักสูตรชั้นสามัญศึกษากำหนดไว้อย่างสูงสุดเพียงชั้นมัธยมปีที่ ๖ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐
ครจนถึง พ.ศ. ๒๔๘๘ ได้เพิ่มชั้นเรียนจากชั้นประโยคมัธยมศึกษา (มัธยมปีที่ ๖)
ถึงชั้นประโยคเตรียมอุดมศึกษา อาศัยเหตุดังกล่าวนี้ กรมสามัญศึกษาจึงพิจารณา
ปรับปรุงหลักสูตรชั้นสามัญเสียใหม่ เพื่อให้เหมาะสมแก่กาลสมัยยิ่งขึ้น ในชั้นแรก
ปรับปรุงหลักสูตรชั้นประถมศึกษาเป็นขั้นต่ำสุด และหลักสูตรชั้นเตรียมอุดมศึกษาเป็น
ชั้นปลายสุดเพื่อกำหนดว่าการสามัญศึกษาควรเริ่มต้นเพียงไร และจะสิ้นสุดเพียงไหน
เสียก่อน การจัดทำหลักสูตรสองฉบับนี้แล้วเสร็จและเริ่มใช้แต่ พ.ศ. ๒๔๘๒
ต่อมาจัดทำหลักสูตรชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและชั้นมัธยมตอนปลาย ซึ่งเป็นขั้นการศึกษา
สามัญตอนกลางระหว่างประถมศึกษาและชั้นเตรียมอุดมศึกษา และให้เริ่มใช้
แต่ พ.ศ. ๒๔๘๓ เป็นอันว่าได้ปรับปรุงและพิจารณาจัดทำหลักสูตรชั้นสามัญ
ศึกษาเสร็จตั้งแต่ต้นจนปลายแล้ว

ส่วนแบบเรียนที่ขออนุญาตใช้ในโรงเรียนนั้น ทางการอนุญาตให้แต่เฉพาะในการพิมพ์คราวหนึ่ง ๆ เท่านั้น เมื่อต้องการจะพิมพ์ใหม่อีกคราวใด เจ้าของแบบเรียนจะต้องขออนุญาตใหม่ทุก ๆ คราวไป เพื่อเจ้าหน้าที่แบบเรียนจะได้มีโอกาสตรวจตราแบบเรียนดังกล่าวให้ถูกต้องตามหลักสูตรและประมวลการสอน ครั้นต่อมาระเบียบว่าด้วยแบบเรียนได้เปลี่ยนแปลงไป ใน พ.ศ. ๒๔๘๐ กระทรวงศึกษาธิการจัดตั้งคณะกรรมการพิจารณาแบบเรียนที่ใช้ในชั้นสามัญศึกษาชั้นคณะหนึ่ง ประกอบด้วยข้าราชการในกรมสามัญศึกษาและครูใหญ่อาจารย์บางท่านเป็นกรรมการ โดยเรียกย่อว่า "ก. บ. ส." มีหน้าที่พิจารณาเรื่องเกี่ยวกับแบบเรียน โดยเฉพาะการตรวจแบบเรียนที่เอกชนขออนุญาตใช้ในโรงเรียน ได้รับความร่วมมือจากคณะกรรมการและครูอาจารย์ตามโรงเรียนต่าง ๆ ที่ ก. บ. ส. มอบหมายให้เป็นผู้ตรวจ ยังผลให้การพิจารณาแบบเรียนลุล่วงไปได้ ๓๘ ชุด จำนวน ๑๓๑ เล่ม ใน พ.ศ. ๒๔๘๒ กระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายที่จะจัดพิมพ์แบบเรียนที่มีคุณภาพครบถ้วนทุกวิชาที่จำเป็นโดยวิธีจัดทำการประกวด ตามระเบียบว่าด้วยการจัดทำตำราและแบบเรียน พ.ศ. ๒๔๘๓ บรรดาหนังสือที่จะให้ใช้ในโรงเรียนใดจะต้องเป็นแบบเรียนที่ชนะการประกวดหรือที่มอบหมายให้เจ้าหน้าที่หรือบุคคลอื่นที่เห็นสมควรเรียบเรียงขึ้นเองเท่านั้นในการนกระทรวงศึกษาธิการได้แต่งตั้งคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิชั้นชุดหนึ่ง ให้มีหน้าที่พิจารณา แบบเรียน และกำหนดวิธีการจัดทำแบบเรียนตามนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการ

ก่อนตั้งกรมประชาศึกษา กรมสามัญศึกษาเป็นกรมใหญ่ที่สุดของกระทรวง ก็
จะเห็นได้จากสถิติต่อไปนี้

สถิติจำนวนโรงเรียน ครูและนักเรียน

พ.ศ.	ประเภทโรงเรียน	จำนวนโรงเรียน	จำนวนครู	จำนวนนักเรียน	หมายเหตุ
๒๔๗๕	รัฐบาล	๒๕๐	๒,๐๓๑	๔๓,๐๓๗	ยังเป็นกรม ศึกษาธิการ
	ประชาบาล	๖,๐๘๑	๑๒,๕๕๘	๖๘๕,๘๕๔	
	เทศบาล	—	—	—	
	ราษฎร์	๑,๓๐๗	๒,๖๕๓	๕๘,๑๓๕	
	รวม	๗,๖๓๘	๑๗,๒๔๓	๗๘๘,๑๒๖	
๒๔๘๓	รัฐบาล	๒๓๖	๓,๐๐๔	๕๗,๑๓๘	
	ประชาบาล	๑๖,๓๐๒	๔๗,๐๘๒	๑,๘๓๒,๑๑๗	
	เทศบาล	๓๖๘	๒,๒๕๕	๘๖,๘๒๗	
	ราษฎร์	๑,๒๒๗	๕,๔๑๘	๑๓๘,๒๖๔	
	รวม	๑๘,๑๓๓	๕๗,๗๖๐	๒,๑๑๔,๓๔๖	
๒๔๘๔	รัฐบาล	๓๘๐	๔,๑๗๘	๘๑,๓๔๐	
	ประชาบาล	๑๘,๑๖๘	๖๘,๘๑๗	๒,๕๔๗,๘๕๖	
	เทศบาล	๔๑๓	๓,๔๖๔	๑๑๒,๕๓๖	
	ราษฎร์	๑,๒๗๘	๑๐,๓๗๘	๒๖๗,๔๔๒	
	รวม	๒๐,๒๔๐	๘๖,๘๓๗	๓,๐๐๘,๒๗๔	

อาชีวศึกษา แต่เดิมอาชีวศึกษาเรียกว่าวิสามานญศึกษา กระทรวงไทรวิเริ่ม
 จัดตั้งแต่ปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โครงการศึกษา
 พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้ย้่าถึงความสำคัญของวิสามานญศึกษา และกระทรวงพยายาม
 อยู่เสมอที่จะขยายกิจการศึกษาด้านนี้ แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๗๕ วาง
 แนวการจัดอาชีวศึกษาไว้ สำหรับชั้นนักเรียน สำเร็จ วิสามานญ ใ้ทุกระยะที่ สุดของ
 ประโยค คือ นักเรียนที่สอบไล่ได้ประโยชน์ประถม (ประถมปีที่ ๔) ประโยคมัธยมต้น
 (มัธยมปีที่ ๓) และประโยชน์มัธยมศึกษา (มัธยมปีที่ ๖) ตามสมควรแก่สภาพของ
 ตน เพื่อให้มีความรู้ความชำนาญในวิชาที่เล่าเรียน สามารถที่จะประกอบอาชีพ
 ต่อไปได้ การจัดตั้งโรงเรียนอาชีวศึกษาทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคนั้น ทาง
 กระทรวงได้พิจารณาตั้งขึ้นให้เหมาะสมแก่สภาพและความนิยมของจังหวัดนั้น โดย
 แบ่งโรงเรียนอาชีพออกเป็น ๓ ประเภท คือ โรงเรียนอาชีวศึกษาชั้นต้น รัย
 นักเรียนที่จบชั้นประถมปีที่ ๔ โรงเรียนอาชีวศึกษาชั้นกลาง รัยนักเรียนที่จบชั้น
 มัธยมปีที่ ๓ และโรงเรียนอาชีวศึกษาชั้นสูง รัยนักเรียนที่จบชั้นมัธยมปีที่ ๖

โรงเรียนอาชีวศึกษาชั้นต้นมีหลักสูตร ๒-๓ ปี แล้วแต่ความยากง่ายของ
 วิชาอาชีพนั้นๆ ส่วนมากเป็นหลักสูตร ๒ ปี เช่น ช่างไม้ ช่างโลหะ ช่างเย็บหนัง
 ช่างเหล็ก ช่างปูน เกษตรกรรม โรงเรียนอาชีวศึกษาชั้นกลางมีหลักสูตร ๓ ปี
 เช่น ช่างตัดเสื้อ การเรือน โรงเรียนอาชีวศึกษาชั้นสูงมีหลักสูตร ๓ ปี เช่น
 ช่างวาดเขียน ช่างกล ช่างก่อสร้าง การช่างสตรี พาณิชยการ และภาษาต่างประเทศ เป็นต้น การเล่าเรียนในโรงเรียนอาชีวศึกษาไม่เก็บค่าเล่าเรียน

ในการจัดอาชีวศึกษา กรมอาชีวศึกษาต้องเผชิญอุปสรรคหลายอย่าง อาทิ
 กิจการทางอาชีวศึกษาซับซ้อนยิ่งกว่าทางวิสามานญศึกษา เพราะมีโรงเรียนอาชีวศึกษา
 มากประเภทด้วยกัน ครูอาชีวศึกษาไม่เพียงพอ บิคามารคาและผู้ปกครองไม่ใคร่

นิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนอาชีวศึกษา เพราะเป็นห่วงว่าจะไม่มีความก้าวหน้าเท่ากับทางสามัญศึกษา กรมอาชีวศึกษาสามารถจัดอุปสรรคเหล่านี้ได้ผลเป็นที่พึงพอใจ วางระเบียบข้อบังคับให้เหมาะแก่โรงเรียนอาชีวศึกษาแต่ละประเภท เปิดการสอนแผนกฝึกหัดครูประถมและมัธยมอาชีวศึกษา และเชิญมาตรวจการสอนในโรงเรียนให้สูงขึ้น เพื่อให้ความรู้เพียงพอแก่นักเรียนที่จะประกอบอาชีพด้วยตนเอง สำหรับการฝึกหัดครูอาชีวศึกษานั้น เมื่อแรกขยายกิจการให้แพร่หลายไปทั่วประเทศ มีแต่การฝึกหัดครูประถมการช่างอย่างเดียว สอนรวมอยู่ในโรงเรียนเพาะช่าง รัยนักเรียนทั้งชายและหญิง มีพินความรู้สามัญสำเร็จประโยคมัธยมศึกษา (มัธยมปีที่ ๖) มาแล้วเป็นอย่างดี มีหลักสูตร ๓ ปี ทางกรทำเป็นต้องจ้างผู้ชำนาญงานในวิชาอาชีพเป็นครูไปพลางก่อน ส่วนการเตรียมครูในขั้นต่อไป ทางกรเรียกครูที่มออยู่แล้วหรือขมความชำนาญในวิชาอาชีพเข้ามาทำการอบรมในส่วนกลาง ทกยเพื่อให้มีความรู้ความชำนาญในการทำหน้าที่ครู เช่น วิชาช่างไม้ ใช้โรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวายเป็นสถานที่อบรม ใช้เวลาอบรม ๒ ปี ครั้นการฝึกหัดครูอาชีวศึกษาเป็นปกติแล้ว กรมอาชีวศึกษาก็ปรับปรุงให้สูงขึ้น เป็นการฝึกหัดครูมัธยมอาชีวศึกษาคงที่กตกนอยู่ขณะนี้ จำนวนครูและนักเรียนอาชีวศึกษาทวชนคงแจ่งอยู่ในสถิติต่อไปนี้

พ.ศ.	จำนวนครู	จำนวนนักเรียน	จำนวนโรงเรียน				หมายเหตุ
			ชั้นต้น	ชั้นกลาง	ชั้นสูง	รวม	
๒๔๘๒	๘๑๓	๘,๕๓๒	๑๕๐	—	๕๑	๑๖๕	โรงเรียนชั้นสูงมี
๒๔๘๔	๑,๗๑๗	๒๕,๑๗๑	๑๐๘	๖๘	๘๑	๑๘๕	โรงเรียนฝึกหัด- ครูรวมอยู่ด้วย ๒ โรงเรียน

พลศึกษา กรมพลศึกษามหาวิทยาลัยการพลศึกษา ซึ่งได้แก่การฝึกสอนการ
พลศึกษาในโรงเรียนและจัดให้มีการแข่งขันกีฬาระหว่างนักเรียนและประชาชน นอก
จากนี้ยังเป็นเจ้าหน้าที่จัดการลูกเสือและการอนุสภากาชาด

ในด้านการฝึกสอนการพลศึกษาในโรงเรียนนั้น โดยอาศัยความร่วมมือกับกรม
ที่เกี่ยวข้อง กรมพลศึกษาได้จัดให้มีการฝึกสอนวิชาพลศึกษา เป็นวิชาบังคับในชั้น
ประถมและมัธยมในโรงเรียนทั่วไป โดยมีหลักสูตรการเรียนตามวัยและเพศ การ
ฝึกสอนพลศึกษาในโรงเรียนมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เด็กรักการกีฬาที่ระเบียบ ให้มี
น้ำใจเป็นนักกีฬา ให้มีร่างกายแข็งแรง แคล้วคล่องว่องไว สามารถในการช่วย
ตนเองได้ ครูผู้สอนนั้น อาจใช้ครูสามัญทั่วไปเป็นผู้ฝึกสอน แต่โดยวิชาพลศึกษา
เป็นวิชาเทคนิคเช่นเดียวกับวิชาสาขาอื่น ฉะนั้นการสอนวิชาพลศึกษามควรมีครูพลศึกษา
เป็นผู้ฝึกสอนโดยตรง กรมพลศึกษาได้ริบช่วงโรงเรียนพลศึกษากลางซึ่งเป็นโรงเรียน
แห่งเดียวที่เพาะ ครูพลศึกษาทั่วราชอาณาจักร จาก กรมสามัญศึกษามา ดำเนินการ
โรงเรียนนี้ตั้งอยู่ในบริเวณโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ในชั้นเดิมรับนักเรียนสำเร็จ
วิชาสามัญเพียงมัธยมปีที่ ๓ และในระยะต่อมารับผู้สำเร็จชั้นมัธยมปีที่ ๕ ผู้ที่เรียน
สำเร็จหลักสูตรจะได้รับประกาศนียบัตรครูพลศึกษาตรี โท เอก ตามลำดับ จำนวน
นักเรียนโรงเรียนพลศึกษากลางที่สำเร็จประโยคพลศึกษาชั้นต่างๆ มีจำนวนคงแต่ปีละ
๕๐—๑๐๐ คนทุกปี ใน พ.ศ. ๒๔๘๑ โรงเรียนพลศึกษากลางได้ย้ายไปตั้งอยู่
ในบริเวณกรีฑาสถานแห่งชาติร่วมกับที่ตั้งกรมพลศึกษา การฝึกสอนก็ยังคงดำเนินไป
เช่นเดียวกับเมื่อครั้งอยู่ในบริเวณโรงเรียนสวนกุหลาบ ใน พ.ศ. ๒๔๘๓ ได้เปลี่ยน
ชื่อโรงเรียนพลศึกษากลางเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูพลศึกษา และได้ปรับปรุงหลักสูตร
การเรียนวิชาพลศึกษาให้มีมาตรฐานสูงขึ้นตามแบบอย่างต่างประเทศ

ในการแข่งขันกีฬา กรมพลศึกษาเป็นผู้จัด และยังได้ขยายงานนี้ไปถึงการ
 แข่งขันกีฬาระหว่างประชาชนและระหว่างมหาวิทยาลัยอีกด้วย สำหรับการแข่งขันกีฬา
 ระหว่างประชาชนในชั้นต้นนั้น กรมพลศึกษาได้พยายามจัดการแข่งขันกีฬาที่อยู่ในความ
 นิยมของประชาชนขึ้น เมื่อการกีฬาอย่างใด มีสมาคมควบคุมกีฬาอย่างนั้นขึ้นแล้ว
 กรมพลศึกษาก็มอบให้สมาคมนั้นๆ ทำเนิการต่อไป และได้พยายามส่งเสริมสมาคม
 ด้วยประการต่างๆ เช่นอำนวยความสะดวกในการแข่งขัน ตลอดจนการขอตั้งข
 งบประมาณแผ่นดินอุดหนุนสมาคม ในขณะที่มีสมาคมที่ได้รับความปลอดภัยของกรม
 พลศึกษาอยู่หลายแห่ง เช่นสมาคมฟุตบอลแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ส่วนการ
 แข่งขันกีฬาระหว่างมหาวิทยาลัย สมาคมกีฬาที่กรมพลศึกษาอุปการะอยู่ ก็ได้เข้า
 ช่วยเหลือดำเนินการ และนับว่าได้ผลพอสมควร สำหรับการแข่งขันกีฬาโรงเรียน
 กรมพลศึกษาได้วางระเบียบและกติกากีฬาต่าง ๆ เพื่อให้การแข่งขันเป็นไปโดย
 เรียบร้อยและทันสมัย การแข่งขันกีฬาโรงเรียนในส่วนภูมิภาค ศึกษาธิการจังหวัด
 ได้ทำหน้าที่แทนกรมพลศึกษาดำเนินการในส่วนของจังหวัด ส่วนกีฬาประชาชนใน
 ต่างจังหวัด โดยเหตุที่สมาคมควบคุมกีฬายังไม่อาจควบคุมไปถึง ศึกษาธิการจังหวัด
 ก็ได้พยายามส่งเสริมตามกำลังความสามารถโดยมิได้หยุดยั้ง อนึ่งกรมพลศึกษาได้
 ตั้งงบประมาณอุดหนุนการพลศึกษาให้แก่จังหวัดต่างๆ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๑ เป็นต้น
 มา เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้การพลศึกษาส่วนภูมิภาคได้คืบคั้น

การแข่งขันกีฬานี้ อุปกรณ์สำคัญอย่างหนึ่ง ก็คือสนามกรีฑาสถานแห่งชาติ
 ณ ตำบลหอวัง ถนนพระราม ๑ อำเภอปทุมวัน จังหวัดพระนคร ได้สร้างสำเร็จแต่
 เพียงบางส่วน กรมพลศึกษาที่จะได้ดำเนินการเสนอขอของงบประมาณสร้างให้สำเร็จ
 บริบูรณ์ในโอกาสต่อไป เช่นสร้างยิมเนเซียม สระว่ายน้ำ สนามเทนนิส เป็นต้น

การกักป่าระจกให้ไปผลลก็ควรระสร้างสนามกีฬาเพิ่มเติมทั้ง ในจังหวัดพระนคร และตาม
ต่างจังหวัด

การลกลเสือ การจัดการลกลเสือไ้รับการแก้ไขให้ลลคคล้องกับการ บริหาร
ราชการแผ่นดิน จึงได้ตราพระราชบัญญัติลกลเสือ พุทธศักราช ๒๔๘๒ ขึ้นไว้ ให้
คณะลกลเสือแห่งชาติมีสภาพเป็นนิติบุคคล ส่วนการดำเนินงานทั่วไปก็คงมีสภา
กรรมการจัดการลกลเสือแห่งชาติซึ่งประกอบด้วยสภานายก อุปนายก เลขานุการ และ
กรรมการเป็นเจ้าหน้าที่ ในส่วนภูมิภาคมีคณะกรรมการจัดการลกลเสือจังหวัดและ
อำเภอดำเนินงาน ใน พ.ศ. ๒๔๘๖ องค์การลกลเสือไ้รวมเข้ากับองค์การยุวชน
ทหาร เรียกว่าองค์การยุวชนแห่งชาติ ตามพระราชบัญญัติยุวชนแห่งชาติ
พ.ศ. ๒๔๘๖ มีนายกรัฐมนตรีเป็นผู้บัญชาการ และรัฐมนตรีว่าการกระทรวง
ศึกษาธิการเป็นรองผู้บัญชาการทางฝ่ายลกลเสือ ใน พ.ศ. ๒๔๘๑ องค์การยุวชน
แห่งชาติได้ยุบเลิก และได้มีพระราชบัญญัติลกลเสือ พ.ศ. ๒๔๘๐ ขึ้นแทน ใ้กลับ
ตั้งองค์การลกลเสือและดำเนินการลกลเสือตามรูปการเดิม สรุปลแล้วกล่าวไ้ว่านับแต่
วันที่ได้พระราชทานกำเนิดการลกลเสือ เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ จน
ถึงบัดนี้ การลกลเสือมิได้ยุบเลิกไปเลย นอกจากแปรสภาพไปตามกาลเวลาเท่านั้น
การชุมนุมลกลเสือจังหวัดพระนคร และธนบุรีระหว่างวันที่ ๑๘-๒๕ พฤศจิกายน
พ.ศ. ๒๔๘๔ แสดงว่าการลกลเสือก็ยังอยู่ในความสนใจของประชาชนพลเมือง

การอนสภากาชาด กรมพลศึกษาไ้อาศัยโรงเรียนชายและหญิง เป็นกำลัง
เผยแผ่กิจการทำนุ ใน พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้จัดให้มีการชุมนุมผู้แทนหมอนสภากาชาด
โรงเรียนต่าง ๆ ในจังหวัดพระนครและธนบุรี โดยมอบให้โรงเรียนใดโรงเรียนหนึ่ง
เป็นเจ้าภาพจัดการแสดงวิชาการเกี่ยวแก่การ อนสภากาชาด เพื่อเป็นการ แลก เปลี่ยน
ความรู้ความสามารถซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ก็ได้จัดให้มีการชุมนุมเป็นพิเศษโดย

ร่วมกับงานชุมนุมลูกเสือจังหวัดพระนครและธนบุรีเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๔ นั้นด้วย การอนุสสาภาชาตินั้น หาใช่แต่เพียงกิจการภายในประเทศไม่ อนุสสาภาชาชาติได้ติดต่อกับอนุสสาภาชาชาติของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนข่าวสารและความรู้กับอนุสสาภาชาตินานาประเทศเพื่อให้บรรลุตามอุดมคติที่ว่า มีความเข้าใจที่ต่อกัน มีความเมตตาต่อกัน สนิทสนมที่ถึงหนึ่งว่าเป็นพี่น้อง เพื่อส่งเสริมสันติภาพของโลก

การศึกษาผู้ใหญ่ ในการสำรวจสำมะโนครัว พ.ศ. ๒๔๙๐ ปรากฏว่าประชาชนชาวไทยไม่วัยหนึ่งถึงร้อยละ ๖๘.๘ หรือ ๖,๘๗๘,๕๘๔ คน จากจำนวนราษฎรซึ่งมีอายุตั้งแต่ ๑๐ ปีขึ้นไป การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญต้องอาศัยราษฎรที่ใฝ่ใฝ่การศึกษาเพื่อจะใฝ่ใฝ่สิทธิ และปฏิบัติหน้าที่ของตน ได้ผลดีทั้งแก่ตนเองและประเทศชาติ กระทรวงจึงได้เร่งที่จะสอนหนังสือให้แก่เด็กทั่วไป แต่ยังไม่เพียงพอเพราะว่าเด็กจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ก็เป็นเวลานาน ผู้ใหญ่ควรจะได้เรียนรู้อะไรหนึ่งสิ่งเหมือนกัน กระทรวงจึงเริ่ม ตัดการศึกษาผู้ใหญ่และมอบหน้าที่ให้แก่กองการศึกษาผู้ใหญ่ซึ่งตั้งขึ้นในสำนักงานปลัดกระทรวงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๓ การจัดตั้งโรงเรียนผู้ใหญ่เริ่มกันอย่างจริงจังในปีต่อมาและมุ่งไปในทางที่จะสอนให้อ่านออกเขียนได้ และเข้าใจหน้าที่พลเมืองตามสมควร

กิจการเจริญก้าวหน้ามาเป็นลำดับ จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๙๖ ได้ตราพระราชกำหนดส่งเสริมการรู้หนังสือ และพระราชบัญญัติ อนุมัติ พระราชกำหนด ส่งเสริมการรู้หนังสือ ต่อมากิจการก็เริ่มลดลง เพราะพระราชกำหนดและพระราชบัญญัติดังกล่าวได้ยกเลิกไปตามสถานการณ์บ้านเมือง ก็จะเห็นได้จากสถิติต่อไปนี้

พ.ศ.	จำนวน โรงเรียน	จำนวนผู้เรียน	จำนวนผู้สอบไล่ ได้ภาคปลาย	งบประมาณ	จังหวัดที่จก
๒๔๙๔	๖,๑๙๑	๓๖๖,๔๔๑	๒๔,๗๙๐	๓๕๗,๐๐๐	๗๔
๒๔๙๖	๑๓,๑๖๗	๑,๑๐๗,๓๐๒	๓๖๔,๖๒๔	๓๔๑,๙๙๐	๗๐
๒๔๙๙	๖๐๖	๓๓,๔๙๗	๒๑,๐๓๓	๖๔๑,๙๙๐	๔๗
๒๔๙๑	๗๕๕	๓๐,๑๓๖	๑๕,๐๙๕	๑,๖๐๐,๐๐๐	๓๙

ใน พ.ศ. ๒๔๙๑ งบประมาณสำหรับการศึกษานักใหญ่ได้เพิ่มขึ้น การจัด
โรงเรียนใหญ่มุ่งพยายามปรับปรุงคุณภาพมากกว่าปริมาณ เพื่อให้ผู้เรียนอ่านและ
เขียนได้ และมีความรู้ทางอาชีพบ้าง ใน พ.ศ. ๒๔๙๔ โรงเรียนศึกษานักใหญ่มิ
ด้วยกันทั้งสิ้น ๕๙๒ แห่ง

อุดมศึกษา มหาวิทยาลัยที่ไ้รับเงินงบประมาณประจำปีในยอดของ กระทรวง
มีอยู่ ๒ แห่ง คือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และ
การเมือง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อยู่ในความควบคุมดูแลของกรมมหาวิทยาลัยมา
ก่อน ครั้นได้ตราพระราชบัญญัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๔๗๗
ขึ้นแล้ว จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยก็เป็นนิติบุคคล อยู่ในความควบคุมดูแลของสภา
มหาวิทยาลัย ซึ่งประกอบด้วยกรรมการโดยตำแหน่ง คือ ๑. รัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงศึกษาธิการ อธิการบดี คณะบดี และหัวหน้าแผนกอิสระ ๒. กรรมการที่เลือก
ตั้งขึ้นจากบรรดาศาสตราจารย์หรืออาจารย์ ซึ่งเป็นหัวหน้าแผนกวิชาของคณะต่างๆ
คณะละหนึ่งหรือสองคนแล้วแต่สภามหาวิทยาลัยจะวินิจฉัย ๓. กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ
ซึ่งจะได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งขึ้น โดยความเห็นชอบของสภาผู้แทน
ราษฎร มีจำนวนไม่เกินสองในสามของจำนวนกรรมการประเภทหนึ่งและประเภทสอง

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นนายกสภามหาวิทยาลัยโดยตำแหน่ง และ
อธิการบดีเป็นอธิการบดีโดยตำแหน่ง อธิการบดีมีหน้าที่ควบคุมการศึกษาในมหา-
วิทยาลัยให้ขึ้นไปตามพระราชบัญญัติและข้อบังคับของมหาวิทยาลัย รั้งปริญญาและ
ให้ความเห็นชอบคดี ควบคุมการเงินและการพัสดุ สถานที่และทรัพย์สินของ
มหาวิทยาลัย กษัตริย์ราชวินัยของมหาวิทยาลัย นอกจากนี้มีเลขาธิการสภามหาวิทยาลัย
เป็นเลขาธิการมหาวิทยาลัยโดยตำแหน่ง และมีหน้าที่ควบคุมการทะเบียนและสถิติ
ควบคุมการบัญชีและตรวจตราดูแลการเงิน พักตร์ และทรัพย์สินอื่นของมหาวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยแบ่งออกเป็นคณะและแผนกอิสระ คือ คณะแพทย-
ศาสตร์ คณะวิศวกรรมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ แผนกสถาปัตย์
กรรมศาสตร์ และแผนกปรัญญา (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นแผนกเภสัชกรรมศาสตร์) มี
สิทธิให้ปริญญาบัณฑิต มหาบัณฑิต และดุษฎีบัณฑิต และอนุปริญญาในวิชาที่สอน
ในคณะและแผนก ส่วนการเงินนั้น อาจมีรายได้ต่างๆ คือ เงินงบประมาณแผ่นดิน
เงินผลประโยชน์และค่าธรรมเนียมต่างๆ ของมหาวิทยาลัย เงินประเภทนี้ให้มหา-
วิทยาลัยรักษาและจัดการได้ เงินและทรัพย์สินอย่างอื่นซึ่งบุคคลอุทิศให้มหาวิทยาลัย
ภายใต้บังคับและเงื่อนไข ข้อบังคับหรือวัตถุประสงค์ซึ่งผู้ทักกำหนดไว้ให้มหาวิทยาลัย
รักษาและจัดการตามที่เห็นสมควรแก่ประโยชน์ของมหาวิทยาลัย กิจการของมหา-
วิทยาลัยมิได้อยู่คงที่ ถ้าเห็นวิชาใดจะเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ ก็เปิดแผนกวิชา
นั้นๆ ได้มีการตั้งแผนกสัตวแพทยศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐ และต่อมาอีกสองปี
ได้ตั้งแผนกทันตแพทยศาสตร์และแผนกพาณิชยศาสตร์และการบัญชี

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๘๕ คณะแพทยศาสตร์ แผนกเภสัชกรรมศาสตร์ แผนก
สัตวแพทยศาสตร์ และแผนกทันตแพทยศาสตร์ ได้แยกไปตั้งเป็นมหาวิทยาลัย
แพทยศาสตร์ สังกัดกระทรวงสาธารณสุข

พระราชบัญญัติฯ พาลงกรณมหาวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๔๗๗ ก็ได้รับการ
 ปรับปรุงใน พ.ศ. ๒๔๘๖ โดยตราพระราชบัญญัติฯ พาลงกรณมหาวิทยาลัย
 พุทธศักราช ๒๔๘๖ ขึ้นแทน และมีข้อความแตกต่างกับพระราชบัญญัติฉบับแรก
 ดังนี้ คือ ๑. คณะต่างๆ แห่งมหาวิทยาลัยนี้ คือ คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี
 คณะวิทยาศาสตร์ คณะวิศวกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ และคณะ
 อักษรศาสตร์ ๒. เพิ่มตำแหน่งรองอธิการบดี ๓. มหาวิทยาลัยอาจมีรายได้ คือ
 เงินอุดหนุนจากรัฐบาล เงินผลประโยชน์และค่าธรรมเนียมต่างๆ ของมหาวิทยาลัย
 นอกจากนั้นรายได้อื่นๆ เป็นไปตามเดิม

พระราชบัญญัติฯ พาลงกรณมหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๔๘๖ ได้รับความแก้ไข
 ๒ ครั้ง ครั้งแรกในบทประกาศใช้ตนเอง คือ กรรมการสภามหาวิทยาลัยผู้ทรง
 คุณวุฒิเป็นผู้ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งขึ้น โดยมีต้องขอความเห็นชอบ
 ของสภาผู้แทนราษฎร ครึ่งที่สองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑ คือตั้งคณะรัฐศาสตร์ และ
 เปลี่ยนชื่อคณะอักษรศาสตร์เป็นคณะอักษรศาสตร์ และครุศาสตร์เพื่อมีสิทธิที่จะให้
 ปริญญาครุศาสตร์ในเวลาต่อไปได้ คณะรัฐศาสตร์เคยเป็นคณะหนึ่งของมหาวิทยาลัยนี้
 เมื่อโรงเรียนกฎหมายได้มารวมอยู่ที่วัด ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ ก็ได้เปลี่ยนชื่อเป็นคณะ
 นิติศาสตร์และรัฐศาสตร์ ในชั้นนี้เอง คณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์ได้โอนไปขึ้น
 มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

กิจการของมหาวิทยาลัยได้ขยายตัวออกเป็นลำดับ จำนวนนิสิตเพิ่มชน ทั้งสถิติ
 ต่อไปนี้

พ.ศ.	จำนวนนิสิต
๒๔๗๔	๔๑๘
๒๔๗๕	๔๘๗

พ.ศ.	จำนวนนิสิต
๒๔๗๘	๘๐๗
๒๔๘๕	๑๕๐๔
๒๔๙๔	๒๔๕๗

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ตั้งขึ้นโดยพระราชบัญญัติมหา
 วิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พุทธศักราช ๒๔๗๖ และได้เริ่มรับนัก
 ศึกษาและทำการสอนตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๗ เป็นต้นมา การสอนชั้นปริญญาตรี
 (บัณฑิต) วิชาธรรมศาสตร์ ชั้นปริญญาโท (มหาบัณฑิต) แบ่งออกเป็น ๔ สาขา
 คือ นิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และการทูต และชั้นปริญญาเอก (กฤษฎี
 บัณฑิต) แบ่งเป็น ๔ สาขาอย่างปริญญาโท ใน พ.ศ. ๒๔๙๒ มหาวิทยาลัยได้
 ปรับปรุงการสอนครั้งใหญ่ และแบ่งเป็น ๔ คณะ คือ คณะธรรมศาสตร์ คณะ
 พาณิชยศาสตร์และการบัญชี คณะรัฐศาสตร์ และคณะเศรษฐศาสตร์

การพระศาสนา กรมการศาสนา หน้าที่กิจการเกี่ยวกับพระศาสนา รับผิดชอบ
 งานตามนโยบายของคณะสงฆ์ รักษาผลประโยชน์ของพระศาสนา รักษาความ
 เรียบร้อยในค่านิยมพระสงฆ์และประชาชนที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ และสมบัติของพระ
 ศาสนา เป็นสื่อสัมพันธ์ระหว่างพุทธจักรและอาณาจักร เพื่อดำเนินกิจการตามนโยบาย
 ให้สอดคล้องกัน เป็นตัวแทนของคณะสงฆ์ในการติดต่อกับองค์การรัฐบาลและเป็น
 ตัวแทนรัฐบาลในการติดต่อกับคณะสงฆ์ การปกครองคณะสงฆ์สอดคล้องกับการ
 ปกครองบ้านเมือง ด้วยอาศัยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ เป็นหลัก
 ปฏิบัติ ในส่วนภูมิภาคคณะกรรมการจังหวัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งศึกษาธิการจังหวัด
 เป็นผู้แทนกรมติดต่อกับคณะสงฆ์

ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช ๒๔๘๔ สมเด็จพระสังฆราชเป็น
 ประมุขฝ่ายสงฆ์ เทียบได้กับองค์พระมหากษัตริย์เป็นประมุขของประเทศ สำหรับ
 ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชนั้น พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาขึ้น สมเด็จพระสังฆราช
 ทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติโดยคำแนะนำของสังฆสภา ทรงใช้อำนาจบริหารทางคณะสงฆ์
 มนตรี และทรงใช้อำนาจตุลาการ คืออำนาจวินิจฉัยอธิกรณ์ทางคณะวินัยธร แต่การ
 ควบคุมอำนาจบริหารและอำนาจ บัญญัติมีข้อแตกต่าง กับฝ่ายบ้านเมือง บ้างเล็กน้อย
 เพราะทางฝ่ายคณะสงฆ์มีพระธรรมวินัยเป็นหลักการปฏิบัติอยู่แล้ว การใช้อำนาจจึง
 เป็นเอกเทศไม่ต้องควบคุมซึ่งกันและกันเหมือนฝ่ายบ้านเมือง เช่น ๑. ในการตั้ง
 สังฆสภา ตั้งจากสมาชิกผู้ทรงคุณวุฒิตามหลักเกณฑ์ ดังนี้ ก. พระเถระชั้นธรรม
 ๕ ขึ้นไป ข. พระคณาจารย์เอก ค. พระเปรียญเอก มีไตรโลกทั้งอย่างสมาชิกสภาผู้แทน
 ราษฎรของฝ่ายบ้านเมือง และสังฆสภามีอำนาจเพียงบัญญัติสังฆาณัติเท่านั้น ไม่มี
 อำนาจที่จะควบคุมคณะสงฆ์มนตรี ๒. ในการแต่งตั้งคณะสงฆ์มนตรี สมเด็จพระสังฆราช
 ทรงตั้งสงฆ์มนตรีชั้นคณะหนึ่ง ประกอบด้วยสังฆนายกคนหนึ่ง สังฆมนตรีอีกไม่เกิน
 ๘ รูป การบริหารงานของคณะสงฆ์มนตรีเป็นไปโดยเอกเทศ ไม่อยู่ในอาณาเขตของ
 สังฆสภาและเมื่อได้รับหน้าที่บริหารการคณะสงฆ์มาครบ ๔ ปีแล้ว ย่อมพ้นจากหน้าที่
 ตามความในพระราชบัญญัติ นอกจากนั้นจะต้องออกจากหน้าที่เฉพาะรูปในกรณีดังนี้
 ก. ถึงมรณภาพ ข. พ้นจากความประพฤติดี ก. ลาออก ง. รัฐมนตรีว่าการ
 กระทรวงศึกษาธิการถวายความเห็นให้ลาออก

ในการบริหารกิจการของคณะสงฆ์ส่วนกลางได้จัดตั้งองค์การปกครอง องค์การ
 ศึกษา องค์การเผยแผ่ องค์การสาธารณูปการ ทุกองค์การมีสงฆ์มนตรีบังคับบัญชา

ในการบริหารการคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคเจ้าคณะตรวจการภาค คณะกรรมการสงฆ์
จังหวัด คณะกรรมการสงฆ์อำเภอ เจ้าคณะตำบล เป็นเจ้าหน้าที่

กิจการของกรมการศาสนาคลุมไปทั่วทั้งประเทศ วัตถุประสงค์ทั้งหมด
๑๙๓๐๕ วันที่ ใน พ.ศ. ๒๔๙๕

การเจริญระดับการศึกษาของประเทศ กระทรวงศึกษาธิการพยายามอยู่เสมอ
ที่จะปรับปรุงกิจการให้เจริญทันสมัย อยู่ในระดับเดียวกับอารยประเทศ และได้ดำเนินการ
หลายอย่างที่จะให้บรรลุผลตามความมุ่งหมายนี้ ข้าราชการฝ่ายธุรการและฝ่ายวิชา
การเป็นตัวจักรที่จะประสิทธิประสาทความสำเร็จของงานและกระทรวงก็ได้ส่งเสริมฐานะ
ข้าราชการเหล่านี้ในทุกโอกาสอาทิเช่น ตราพระราชบัญญัติครู พุทธศักราช ๒๔๘๘
ตั้งครูสภา ส่งข้าราชการที่กระทรวงเห็นสมควรไปทำงานและศึกษา ณ ต่างประเทศ ชักจูง
ให้เกิดความนิยมในอาชีพครูโดยตั้งทุนอุดหนุนการศึกษาแก่ผู้ที่จะเป็นครู ให้ได้รับการ
ศึกษาในโรงเรียนฝึกหัดครูประเภทต่างๆ ตลอดจนถึงมหาวิทยาลัย นอกจากนี้ได้วาง
ระเบียบให้ทุนแก่ผู้ที่จะเป็นครูไปศึกษาวิชา ณ ต่างประเทศ เช่น ระเบียบกระทรวงศึกษา
ธิการว่าด้วยทุนประโยชน์ครูชั้นสูง พ.ศ. ๒๔๙๑ อาคารโรงเรียนฝึกหัดสร้างชั้นและ
อุปกรณ์การสอนที่หาให้มากเท่าที่กำลังเงินที่กระทรวงมีจ่ายทุกปี

อนึ่ง ในการปรับปรุงการศึกษา กระทรวงได้รับความร่วมมือช่วยเหลือจาก
องค์การศึกษาวិทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) วัตถุประสงค์
ขององค์การนี้ก็เพื่อส่งเสริมความรู้ให้แพร่หลายและให้พลเมืองมีความเข้าใจกันดี
เพื่อจะได้ช่วยกันดำรงรักษาสันติภาพของโลก ในการนี้องค์การช่วยเหลือปรับปรุงการ
ศึกษาของรัฐสมาชิกให้ทันเทียมประเทศที่มีการศึกษาเจริญแล้ว ประเทศไทยได้เข้า

เป็นสมาชิกองค์การเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๑ เป็นรัฐสมาชิกที่ ๔๕
 องค์การได้ส่งคณะผู้แทนมาสำรวจภาวะการศึกษาของไทย ส่งผู้เชี่ยวชาญช่วยเหลือ
 ปรับปรุงแก้ไขการศึกษา ให้หนังสือและอุปกรณ์การศึกษาอย่างทันสมัย ตลอดจนให้
 ทุนแก่ครูอาจารย์ไปศึกษาเพิ่มเติมวิชาครูและการจัดการศึกษาสาขาต่างๆ นอกจากนี้
 กระทรวงได้ทำความตกลงรับความช่วยเหลือตามโครงการข้อ ๔ ของประธานาธิบดี
 ทรูแมน และมูลนิธิฟูลไบรท์แห่งสหรัฐอเมริกา ซึ่งให้ผู้เชี่ยวชาญและอาจารย์มาทำงาน
 ให้แก่กระทรวง และให้อุปกรณ์การศึกษาอีกด้วย เฉพาะมูลนิธิฟูลไบรท์ให้ทุนเล่าเรียน
 แก่นักเรียนในโรงเรียนในประเทศไทยที่ชาวอเมริกันมีส่วน เกี่ยวข้อง และให้เงินช่วยเหลือ
 เพิ่มเติมแก่ผู้ที่ไปศึกษาต่างประเทศ ปัจจุบันผู้เชี่ยวชาญทางการ
 ศึกษาขององค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติและตามโครง-
 การข้อ ๔ ของประธานาธิบดีทรูแมนกำลังดำเนินงานทดลองปรับปรุงการศึกษาอยู่
 ณ หน่วยจังหวัดฉะเชิงเทราเป็นหน่วยแรก

ทางกระทรวงได้ตั้ง กองการสัมพันธ์ต่างประเทศขึ้น ในสำนักงานปลัดกระทรวง
 เป็นเจ้าหน้าที่ประสานงานกับองค์การศึกษาดังประเทศเหล่านั้น ทุกคราวที่การประชุม
 ใหญ่ขององค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติก็ได้มีคณะผู้แทน
 ไทยไปเข้าร่วมประชุมด้วย ในระหว่างวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ถึงวันที่ ๑๐ ธันวาคม
 กระทรวงศึกษาธิการได้เป็นเจ้าภาพจัดการประชุมระหว่างคณะกรรมการแห่งชาติประจำ
 ภาคครั้งที่ ๒ สำหรับประเทศเอเชียและแปซิฟิกใต้ขององค์การศึกษาสหประชาชาติ
 ณ หอประชุมพาลงกรณมหาวิทยาลัย

ในที่สุดใคร่ จะขอแสดงความ สำคัญ ของการ ศึกษา โดยอาศัยค่า ประพันธ์ของเจ้า
 พระยาธรรมศักดิ์มนตรี ซึ่งใช้นามปากกาว่า ครูเทพ กิ่ง

“อนึ่งสรรพศึกษา
 จะสั่งสอนและฝึกปรีช
 ฉะนั้นจึงจะเกดที่อ่าน
 จะรื้อหัดครุกรรมเกรง
 ฝึกร่อนก็สอนด้วย
 รือบรมลตสมบรม
 กระทำ “ควอนตติ” พอ
 กระหน้าฝึกครุมากมี

ประสงค์สิทธิ์ประเทศ คือ
 ประชากรราษฎร์ลำพังเอง
 มีข้อยพล่าน ฤ ความเพลง
 ะงาใหม่และไทยคนย
 ทำราช่วยข้าเพ็ญพ
 มีข้าหน้อยจะคอยค
 กักวท “ควอนตติ” ซึ
 ลุเก่าไปและใหม่มา”

ตอนห้า

การบริหารราชการของกระทรวงศึกษาธิการปัจจุบัน

กระทรวงศึกษาธิการปัจจุบันบริหารราชการตามนโยบาย ซึ่งรัฐบาลได้แถลงต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๔ และแผนการศึกษาชาติ ซึ่งประกาศเมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๔

นโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับการศึกษามีใจความว่า "รัฐบาลจะให้การศึกษาอันดีแก่ประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ อาชีวศึกษา และอบรมศีลธรรม จะได้ขยายโรงเรียนและเพิ่มครูผู้สอนให้มากยิ่งขึ้น"

แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๙๔ มีข้อความดังนี้

โดยที่ทรงพระราชดำริเห็นว่าเป็นการสมควรที่จะปรับปรุงแผนการศึกษาของชาติให้เป็นประโยชน์แก่ประชาชนชาวไทยและประเทศชาติยิ่งขึ้น จึงมีพระบรมราชโองการให้กำหนดแผนการศึกษาชาติไว้เป็นบรรทัดทางปฏิบัติดังต่อไปนี้

ความมุ่งหมาย

๑. รัฐบาลมีความมุ่งหมาย ให้พลเมือง ใฝ่รักการ ศึกษาพอเหมาะ แก่ อุตภาพ เพื่อทุกคนได้เป็นพลเมืองดี มีร่างกายแข็งแรงและอนามัยสมบูรณ์ มีความรู้ความสามารถที่จะประกอบอาชีพและมีจิตใจเป็นนักประชาธิปไตย

๒. เพื่อการเป็นพลเมืองดี คุลบุตรกุลธิดาพึงใฝ่รักการ ศึกษาอยู่ในโรงเรียน จนอายุย่างเข้าปีที่ ๑๕ เป็นอย่างน้อย

๓. กุศลบุตรกุศลธิดาพึงชวนชวาทหาความรู้และความจักเจนนั่นจะเป็นประโยชน์
ต่อการประกอบอาชีพของตนสืบไปในภายหน้า

๔. ในการจัดการศึกษานั้น ท่านให้จัดการศึกษาทั้งส่วนตัวส่วนพหุเหมือนกัน คือ

ก. วิชาศึกษา ให้มีวัฒนธรรมดีงาม เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่า
ประโยชน์ส่วนตัว

ข. พลศึกษา ให้มีร่างกายแข็งแรงและอนามัยสมบูรณ์ทุกทงมนำใจเป็นนัก
กีฬา

ค. พุทธิศึกษา ให้มีปัญญาความรู้สามารถใช้ศิลปะพินิจเกี่ยวกับการงาน
โดยทั่วไป

ง. ทศศึกษา ให้มีความเคยชินและความขยันหมั่นเพียรในการใช้มือ
ปฏิบัติงาน เพื่อเป็นรากฐานของการประกอบสัมมาอาชีพ

ระเบียบการศึกษา

๕. การศึกษาแบ่งออกเป็นชั้น ๆ ดังนี้

ก. การศึกษาชั้นอนุบาล

ข. ประถมศึกษา

ค. มัธยมศึกษา

ง. เตรียมอุดมศึกษาและอาชีวศึกษาชั้นสูง

จ. อุดมศึกษาและมหาวิทยาลัย

๖. การศึกษาชั้นอนุบาล ให้แก่การอบรมกุลบุตรกุลธิดาก่อนการศึกษายังคืบ
โดยมีหลักการให้อบรมนิสัย และฝึกประสาทไว้ให้พร้อมที่จะรับการศึกษาชั้น ประถม
ศึกษาค่อยไป

๗. ประถมศึกษา ใ้แก่การศึกษาวิชาซึ่งเป็นพหุความรู้ของคุณ แข้งการสอน
ออกเป็นชั้นประถมขบที่ ๑ ถึงขบที่ ๔

๘. มัธยมศึกษา แยกออกเป็น ๓ สายคือ

ก. มัธยมสามัญศึกษา ใ้แก่การศึกษาวิชาสามัญต่อจากประถมศึกษา
และการฝึกหัดทำกรงงานซึ่งเป็นพหุความรู้ความสามารถของคุณของพลเมือง ใ้สอน
ทั้งแต่มัธยมสามัญขบที่ ๑ ถึง ขบที่ ๓

ข. มัธยมวิสามัญศึกษา ใ้แก่การศึกษาวิชาซึ่งเป็นพหุความรู้สำหรับไป
ศึกษาต่อในชั้นเตรียมอุดมศึกษา หรืออาชีวศึกษา ใ้สอนตั้งแต่ชั้นมัธยม
สามัญตอนต้นขบที่ ๑ ถึงขบที่ ๓ และชั้นมัธยมวิสามัญตอนปลายขบที่ ๔ ถึงขบที่ ๖

ค. มัธยมอาชีวศึกษา ใ้แก่การศึกษาวิชาเฉพาะซึ่งเป็นพหุความรู้สำหรับ
ประกอบการอาชีพ โดยรับช่วงจากประถมศึกษา มัธยมสามัญศึกษา หรือมัธยม
วิสามัญศึกษาทุกระยะที่สุดประโยค ใ้สอนเป็นมัธยมอาชีวศึกษาตอนต้นและมัธยม
อาชีวศึกษาตอนปลายแต่ละตอนกำหนดเวลาไม่เกิน ๓ ปี

๘. เตรียมอุดมศึกษา ใ้แก่การศึกษาวิชาซึ่งเป็นพหุความรู้สำหรับไปศึกษา
ต่อในอุดมศึกษา มหาวิทยาลัย หรืออาชีวชั้นสูง ใ้สอนตั้งแต่ชั้นเตรียมอุดมศึกษา
ขบที่ ๑ ถึงขบที่ ๒

อาชีวศึกษาชั้นสูง ใ้แก่การศึกษาวิชาอาชีพชั้นสูงสำหรับประกอบอาชีพหรือ
ไปศึกษาต่อในอุดมศึกษา หรือ มหาวิทยาลัย

๑๐. อุดมศึกษาและการศึกษาชั้นมหาวิทยาลัย ใ้แก่การศึกษาวชิการ
ชั้นสูงและการค้นคว้า

๑๑. แผนผังการศึกษาชาติและอายุมาตรฐานของ กุญชร กุญชิตาที่พึงศึกษา
ในชั้นต่าง ๆ นั้นได้กำหนดไว้ข้างท้ายนี้แล้ว

การศึกษาบังคับ

๑๒. การศึกษาบังคับ ได้แก่การศึกษาตามกฎหมายบังคับให้กุญชรกุญชิตา
ทุกคนเรียนอยู่ในโรงเรียนจนกว่าจะพ้นเกณฑ์บังคับ

๑๓. การศึกษาบังคับ ในสถานศึกษาของรัฐจะต้องจัดให้โดยไม่เก็บค่า
เล่าเรียน รัฐพึงช่วยเหลือให้พ่อแม่ปกครองการศึกษาอบรมตามควร

การศึกษาพิเศษและการศึกษาผู้ใหญ่

๑๔. การศึกษาพิเศษ ได้แก่การศึกษาซึ่งกำหนดเวลาศึกษาเป็นครั้งคราว
สำหรับกุญชรกุญชิตาที่ออกจากโรงเรียนไปแล้ว

๑๕. การศึกษาผู้ใหญ่ ได้แก่การศึกษาซึ่งกำหนดเวลาศึกษาเป็นครั้งคราว
สำหรับผู้ใหญ่ทั่ว ๆ ไปที่ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาขณะที่อยู่ในวัยเล่าเรียน หรือที่
ประสงค์จะศึกษาเพิ่มเติมเพื่อประกอบอาชีพให้ได้ผลดียิ่งขึ้น หรือที่อยู่ในสภาพ
ซึ่งไม่อาจรับการศึกษาค้นตามปกติ

แนวจิตการศึกษา

๑๖. รัฐพึงถือว่าการศึกษามีความสำคัญเป็นอันดับแรกในกิจการของรัฐ

๑๗. รัฐพึงส่งเสริมและบำรุงการศึกษา

การจ้กระทบการศึกษาเป็นหน้าที่ของรัฐโดยเฉพาะ สถานศึกษาทั้งปวงย่อมอยู่
ภายใต้การควบคุมดูแลของรัฐ

การศึกษาชั้นอุดมศึกษาและมหาวิทยาลัย รัฐพึงจัดการให้สถานศึกษาคำเนิน
กิจการของตนเองได้ภายในขอบเขตกฎหมายบัญญัติ

๑๘. รัฐพึงสนับสนุนอาชีวศึกษาเป็นพิเศษ

๑๙. รัฐพึงสนับสนุนการค้นคว้าในทางศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์

๒๐. การจัดทำมีสถานศึกษานั้น รัฐใช้วิธีแบ่งแรงคือรัฐจัดเองบ้าง และยอม
ให้คณะหรือเอกชนจัดในส่วนที่ให้การศึกษาต่ำกว่าชั้นอุดมศึกษาบ้าง

๒๑. รัฐรักษูปถัมภ์โรงเรียนราษฎร์ตามระเบียบซึ่งกระทรวงศึกษาธิการ
กำหนดไว้

๒๒. รัฐให้ทุนเล่าเรียนแก่นักเรียนตามระเบียบที่กำหนดไว้เพื่อส่งเสริมให้
ได้เรียนตามสมควรแก่อัธภาพ

๒๓. รัฐเป็นผู้จัดการฝึกหัดครูและพึงสนับสนุนการฝึกหัดครูเป็นพิเศษ เพื่อให้
สถานศึกษาต่าง ๆ มีครูผู้ทรงคุณวุฒิสามารถให้การศึกษาได้ผลสมบูรณ์ด้วยความมุ่ง
หมายตามแผนการศึกษาชาติ

๒๔. สถานศึกษาทั้งปวงพึงใช้ผู้สอนที่มีประกาศนียบัตรหรือปริญญา หรือใช้ผู้
เชี่ยวชาญให้เหมาะแก่ประเภทและชั้นของการศึกษา

๒๕. รัฐมีอำนาจหน้าที่ควบคุมแนะนำและตรวจสอบการศึกษาในสถานศึกษา
และจัดการสอบไล่ชั้นต่าง ๆ ตามระเบียบซึ่งกระทรวงศึกษาธิการกำหนดไว้

แผนผังการศึกษาชาติ

อายุ ปี

๒๕
๒๔
๒๓
๒๒
๒๑
๒๐

มหาวิทยาลัย
และ
อุดมศึกษา

๑๕

เตรียม
อุดมศึกษา

อาชีวศึกษา
ชั้นสูง

๑๘

การศึกษาผู้ใหญ่
การศึกษาพิเศษ

๑๗

มัธยมวิสามัญ
ศึกษา
ตอนปลาย

มัธยมอาชีว
ศึกษาตอนปลาย
ไม่เกิน ๓ ปี

๑๖

๑๕

มัธยมสามัญศึกษา

มัธยมอาชีว
ศึกษาตอนต้น
ไม่เกิน ๓ ปี

๑๔

มัธยมวิสามัญ
ศึกษา
ตอนต้น

๑๓

๑๒

๑๑

๑๐

๙

๘

ประถมศึกษา

๗

๖

๕

๔

การศึกษาชั้นอนุบาล

กระทรวงศึกษาธิการ แบ่งส่วนราชการเป็นดังนี้

๑. สำนักงานเลขาธิการรัฐมนตรี แบ่งเป็น ๒ แผนกคือ
  - (๑) แผนกการเมือง
  - (๒) แผนกตรวจสอบเรื่องราวและความเห็น
๒. สำนักงานปลัดกระทรวง แบ่งเป็น ๒ ส่วนคือ
  - ก. ราชการบริหารส่วนกลาง แบ่งเป็น ๓ กอง คือ
    - (๑) กองกลาง
    - (๒) กองคลัง
    - (๓) กองการสัมพันธ์ต่างประเทศ
  - ข. ราชการบริหารส่วนภูมิภาค มี
    - ศึกษาธิการจังหวัด
    - ศึกษาธิการอำเภอ
๓. กรมการศาสนา แบ่งเป็น ๕ กอง คือ
  - (๑) สำนักงานเลขาธิการกรม
  - (๒) กองเลขาธิการคณะสงฆ์
  - (๓) กองศาสนสมบัติ
  - (๔) กองศาสนศึกษา
  - (๕) กองสังฆการี
๔. กรมประชาศึกษา แบ่งเป็น ๕ กอง คือ
  - (๑) สำนักงานเลขาธิการกรม
  - (๒) กองการประถมศึกษา
  - (๓) กองการศึกษาพิเศษ

(๔) กองการศึกษาผู้ใหญ่

(๕) กองวิชาการ

๕. กรมพลศึกษา แบ่งเป็น ๖ กอง คือ

(๑) สำนักงานเลขานุการกรม

(๒) กองกายบริหาร

(๓) กองกีฬา

(๔) กองกรีฑาสถานแห่งชาติ

(๕) กองการลูกเสือ

(๖) กองอนุสภากาชาด

๖. กรมสามัญศึกษา แบ่งเป็น ๖ กอง คือ

(๑) สำนักงานเลขานุการกรม

(๒) กองคลัง

(๓) กองผูกพันครู

(๔) กองโรงเรียนรัฐบาล

(๕) กองโรงเรียนราษฎร์

(๖) กองวิชาการ

๗. กรมอาชีวศึกษา แบ่งเป็น ๓ กอง คือ

(๑) สำนักงานเลขานุการกรม

(๒) กองโรงเรียน

(๓) กองวิชาการ

๘. กรมมหาวิทยาลัย มีผู้ว่าราชการกรมมหาวิทยาลัยท่าหนาท แบ่งเป็น ๖

คณะ คือ

- (๑) คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี
- (๒) คณะรัฐศาสตร์
- (๓) คณะวิทยาศาสตร์
- (๔) คณะวิศวกรรมศาสตร์
- (๕) คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
- (๖) คณะอักษรศาสตร์และครุศาสตร์

พลเอกมังกร พรหมโยธี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวง และ พลอากาศโท หลวงเชิดวุฒากาศ เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวง หม่อมหลวง บัญ มาลากุล เป็นปลัดกระทรวง นายบุญช่วย สัมพงษ์ เป็นอธิบดีกรมการศาสนา นายอภัย จันทวิมล เป็นอธิบดีกรมประชาศึกษา พันเอกเฟชเชียน นิมิบุตร เป็นผู้รักษากฎในตำแหน่ง อธิบดีกรมพลศึกษา หลวงสวัสดิสารศาสตร์พทธิ เป็นอธิบดีกรมสามัญศึกษา หลวง ประโมทย์จรรยาวิภาส เป็นอธิบดีกรมอาชีวศึกษา และพลอากาศตรี มณี มหาสันตะเวชยันต์ ริงสุฤษฏ์ เป็นอธิการบดีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ครุสภา เป็นสภาการศึกษาช่วยเหลือกิจการของกระทรวงศึกษาธิการ ครูและ อาจารย์ ตามพระราชบัญญัติครู พ.ศ. ๒๔๘๘ ครูสภาอยู่ในความอำนวยการ ของคณะกรรมการซึ่งประกอบด้วย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เป็นประธาน ปลัดกระทรวงศึกษาธิการเป็นรองประธาน อธิบดีกรมสามัญศึกษา อธิบดีกรมอาชีวศึกษา อธิบดีกรมพลศึกษา อธิการบดีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นกรรมการโดย ตำแหน่ง และกรรมการอื่นไม่เกิน ๘ คน ซึ่งที่ประชุมสามัญแห่งครุสภา ๒๕ เลือกตั้ง จากผู้ซึ่งเคยเป็นครูมีเวลารวมกันไม่น้อยกว่า ๑๐ ปี กรรมการซึ่งที่ประชุมแห่งครุสภา เลือกตั้ง ให้อยู่ในตำแหน่งคราวละ ๔ ปี และอาจไต่รับเลือกตั้งใหม่อีกได้ ถ้าตำแหน่ง

ว่างลงก็คนใดควรออกตามวาระ จะเลือกกรรมการใหม่ขึ้นแทนตำแหน่งที่ว่างลงก็ได้ แต่กรรมการซึ่งเข้ามาแทนนั้น ให้อยู่ในตำแหน่งได้เพียงเท่ากับกำหนดเวลาของผู้ซึ่งคนแทน

ครูสุภามิอำนาจและหน้าที่ดังต่อไปนี้

๑. รับผิดชอบให้ความเห็นแก่กระทรวงศึกษาธิการ ในเรื่องนโยบายการศึกษาทั่วไป

๒. ให้ความเห็นแก่กระทรวงศึกษาธิการในเรื่องหลักสูตร แขนงเรียน การสอน การอบรม การสอบไล่ และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

๓. ควบคุมและสอดส่องจรรยาบรรณ และวินัยของครู พิจารณาลงโทษครูผู้ประพฤติผิด ตลอดจนพิจารณาคำร้องทุกข์ของครู

๔. รักษาผลประโยชน์ของครูและส่งเสริมให้ฐานะของครูเป็นที่มั่นคง

๕. หาทางให้ครูหรือครอบครัวของครูได้รับการช่วยเหลืออุปการะตามสมควร

๖. ส่งเสริมฐานะของครูในทางความรู้ ความประพฤติ ความสามัคคี และความเป็นอยู่ โดยให้จัดให้มีการอบรม ปาฐกถา การเผยแพร่ความรู้ การสโมสร และอื่น ๆ

๗. ปฏิบัติการตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการพลเรือน แทนคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน และแต่งตั้งอนุกรรมการต่าง ๆ ให้มีอำนาจหน้าที่ และปฏิบัติแทนอนุกรรมการข้าราชการพลเรือนดังกล่าวแล้วแต่กรณี

ครูต้องเป็นสมาชิกของครูสภา สมาชิกของครูสภามีสามประเภท คือ

๑. สมาชิกสามัญ ต้องมีพินความรู้อยู่ในเงื่อนไข

(ก) ได้ประกาศนียบัตรวิชาครู หรือสำเร็จวิชาชั้นอุดมศึกษา

(๑) มีอาชีพเป็นครูในสถานศึกษาที่อยู่ในความควบคุมของกระทรวงศึกษาธิการ หรือได้เคยมีอาชีพเป็นครูสอนในสถานศึกษาดังกล่าวแล้วเป็นเวลารวมกันไม่น้อยกว่า ๒๐ ปี และออกจากตำแหน่งโดยไม่มี ความผิด เงื่อนไขในการมีอาชีพเป็นครูตามข้อ (ข) จะต้องได้รับเงินเดือนเป็นประจำ การเป็นครูโดยได้รับค่าสอนคิดเป็นรายชั่วโมงหรือรายสัปดาห์ หรือได้รับเป็นรายเดือน แต่ได้รับเฉพาะเดือนที่มีการสอน ไม่ตลอดปี ไม่อยู่ในเงื่อนไข

๒. สมาชิกวิสามัญ ต้องมีพินความรู้ในการเป็นครูตามกฎหมายว่าด้วยประณมศึกษาหรือกฎหมายว่าด้วยโรงเรียนราษฎร์ และจะต้องอยู่ในเงื่อนไขตามข้อ ๑ (ข) ข้างบนนี้

๓. สมาชิกสมทบ มีพินความรู้ได้ประกาศนียบัตรวิชาครู หรือสำเร็จวิชาชั้นอุดมศึกษา แต่ไม่ได้มีอาชีพเป็นครู

การศึกษาที่ได้จัดทำมีผลเป็นประโยชน์อยู่ทุกวันนี้ เพราะรัฐบาลทุกสมัยเอาใจใส่อุดหนุนอยู่เสมอ หากไม่เป็นการเหลือต่ำกว่าแรงก็ให้งบประมาณเพิ่มขึ้นเกือบทุกปี เป็นลำดับมาคงมีตัวเลขต่อไปนี้แสดงอยู่แล้ว.

พ.ศ.	งบประมาณทั้งกระทรวง
๒๔๔๐	๖๒๗,๗๒๐ บาท
๒๔๔๑	๕๘๗,๖๔๘ บาท
๒๔๔๒	๕๗๓,๕๐๑.๓๘ บาท
๒๔๔๓	๑,๐๐๕,๘๓๒.๕๐ บาท
๒๔๔๔	๑,๐๐๐,๑๖๖.๕๓ บาท
๒๔๔๕	๑,๐๗๘,๘๐๑.๖๑ บาท

พ.ศ.

งบประมาณทั้งกระทรวง

๒๔๔๖	๑, ๒๑๔, ๑๑๗.๓๙	บาท
๒๔๔๗	๑, ๓๗๒, ๕๘๓.๔๔	บาท
๒๔๔๘	๑, ๓๔๘, ๗๓๒.๓๓	บาท
๒๔๔๙	๑, ๔๒๖, ๖๔๐.๒๗	บาท
๒๔๕๐	๑, ๔๒๒, ๒๑๔.๐๓	บาท
๒๔๕๑	๑, ๕๓๙, ๖๖๘	บาท
๒๔๕๒	๑, ๕๓๘, ๖๔๑	บาท
๒๔๕๓	๑, ๓๑๖.๗๘๒	บาท
๒๔๕๔	๑, ๓๖๒, ๙๕๐	บาท
๒๔๕๕	๑, ๓๔๖, ๒๑๘	บาท
๒๔๕๖	๑, ๔๒๒, ๑๙๖	บาท
๒๔๕๗	๑, ๔๙๒, ๔๕๒	บาท
๒๔๕๘	๑, ๕๗๕, ๘๗๘	บาท
๒๔๕๙	๑, ๘๙๔, ๖๑๒	บาท
๒๔๖๐	๒, ๑๐๑, ๗๑๗	บาท
๒๔๖๑	๒, ๑๙๑, ๓๖๙.๗๓	บาท
๒๔๖๒	๒, ๔๙๗, ๓๘๘.๙๑	บาท
๒๔๖๓	๒, ๓๓๕, ๒๕๑.๓๙	บาท
๒๔๖๔	๒, ๔๓๐, ๓๗๖	บาท
๒๔๖๕	๒, ๕๒๗, ๖๓๔.๘๙	บาท
๒๔๖๖	๒, ๖๐๘, ๘๙๒	บาท

พ.ศ.

งบประมาณทั้งกระทรวง

๒๔๖๗	๒,๖๔๒,๑๖๐	บาท
๒๔๖๘	๒,๘๐๐,๖๓๘	บาท
๒๔๖๙	๒,๙๗๖,๔๙๙	บาท
๒๔๗๐	๒,๙๗๖,๓๑๐	บาท
๒๔๗๑	๓,๒๒๖,๗๑๓	บาท
๒๔๗๒	๓,๖๔๙,๐๒๕	บาท
๒๔๗๓	๖,๘๔๕,๓๗๓	บาท
๒๔๗๔	๖,๘๑๒,๓๑๗	บาท
๒๔๗๕	๔,๙๘๖,๔๐๖	บาท
๒๔๗๖	๖,๐๓๑,๔๙๔	บาท
๒๔๗๗	๘,๓๗๙,๔๒๙	บาท
๒๔๗๘	๑๐,๐๙๕,๓๙๐	บาท
๒๔๗๙	๑๑,๑๘๑,๔๐๒	บาท
๒๔๘๐	๑๒,๐๕๔,๖๗๗	บาท
๒๔๘๑	๑๕,๓๗๐,๐๕๓	บาท
๒๔๘๒	๑๗,๔๑๙,๒๓๓	บาท
๒๔๘๒-๒๔๘๓	๑๕,๓๒๐,๙๒๒	บาท
๒๔๘๓	๓,๖๒๓,๓๐๘	บาท
๒๔๘๔	๑๙,๓๙๒,๙๐๖	บาท
๒๔๘๕	๑๖,๙๑๕,๓๒๔	บาท

พ.ศ.

งบประมาณทั้งกระทรวง

๒๔๘๖	๑๘,๙๓๒,๗๙๗	บาท
๒๔๘๗	๒๓,๗๒๙,๔๔๗	บาท
๒๔๘๘	๒๓,๙๖๕,๓๓๖	บาท
๒๔๘๙	๒๘,๔๐๔,๙๖๕	บาท
๒๔๙๐	๓๘,๔๓๙,๑๔๗	บาท
๒๔๙๑	๙๑,๒๖๖,๗๐๔	บาท
๒๔๙๒	๙๕,๙๙๙,๗๖๑	บาท
๒๔๙๓	๑๒๘,๒๐๑,๒๗๖	บาท
๒๔๙๔	๑๕๘,๓๙๒,๒๘๐	บาท
๒๔๙๕	๑๘๖,๓๘๖,๒๔๒	บาท

ภาคผนวก

รายพระนามและนามเสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ

๑. เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) พ.ศ. ๒๔๓๕—๒๔๔๕
๒. เจ้าพระยาวชิรดวงคัมภีร์ (ม.ร.ว. คดี สัทคัมภีร์) พ.ศ. ๒๔๔๕—
๒๔๕๔
๓. เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปี้ย มาลากุล) พ.ศ.
๒๔๕๔—๒๔๕๘
๔. เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) พ.ศ. ๒๔๕๘—
๒๔๖๘
๕. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัต (กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร)
พ.ศ. ๒๔๖๘—๒๔๗๕

รายนามรัฐมนตรีว่าการ รัฐมนตรีช่วยว่าการ และรัฐมนตรี

สั่งราชการกระทรวงศึกษาธิการ

รัฐบาลชุดพระยามโนปกรณนิติธาดา

๑. พระยาประมวญวิชาพูล (วงศ์ บุญหลง) ปลัดทูลฉลอง ทำการแทน
เสนาบดี พ.ศ. ๒๔๗๕
๒. เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) พ.ศ.
๒๔๗๕—๒๔๗๖

(ดำรงตำแหน่งเสนาบดีก่อน แล้วเปลี่ยนเป็นรัฐมนตรีว่าการ)

รัฐบาลชุด พันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา

๑. เจ้าพระยาธรรมาธิบดีกัณเฑาะฏ (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) รัฐมนตรีว่าการ
พ. ศ. ๒๔๗๖
๒. พันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) รัฐมนตรีว่าการ
พ. ศ. ๒๔๗๖—๒๔๗๗
๓. พระสารสาสน์ประพันธ์ (ชื่น จารุวัตต์) รัฐมนตรีช่วยว่าการ พ. ศ.
๒๔๗๖—๒๔๗๗

รัฐบาลชุด พันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา

๑. พระสารสาสน์ประพันธ์ (ชื่น จารุวัตต์) รัฐมนตรีว่าการ พ. ศ.
๒๔๗๗—๒๔๗๘
๒. นาวาเอก หลวงสินธุสงครามชัย (สินธุ์ กรมฉนวนวิน) รัฐมนตรีว่าการ
พ. ศ. ๒๔๗๘—๒๔๘๐
๓. ขุนสุคนธ์วิฑูรย์ (สำอาง สุคนธ์วิฑูรย์) รัฐมนตรีสั่งราชการ พ. ศ.
๒๔๗๘—๒๔๘๐

รัฐบาลชุด พันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา

๑. นาวาเอก หลวงสินธุสงครามชัย (สินธุ์ กรมฉนวนวิน) รัฐมนตรีว่าการ
พ. ศ. ๒๔๘๐—๒๔๘๑
๒. หลวงโกวิทอภัยวงศ์ (คอง อภัยวงศ์) รัฐมนตรีสั่งราชการ พ. ศ.
๒๔๘๐—๒๔๘๑

รัฐบาลชุดจอมพล แปลก พิบูลสงคราม

๑. พลเรือโท สินธุ์ กรมฉนวนวิน รัฐมนตรีว่าการ พ. ศ. ๒๔๘๑—๒๔๘๕
๒. นายคอง อภัยวงศ์ รัฐมนตรีช่วยว่าการ พ. ศ. ๒๔๘๑—๒๔๘๕

๓. หลวงวิจิตรวาทการ (วิจิตร วิจิตรวาทการ) วิทยาการแทนรัฐมนตรีว่าการ
พ.ศ. ๒๔๘๒; รัฐมนตรีสั่งราชการ พ.ศ. ๒๔๘๔

๔. พันเอก ประยูร ภมรมนตรี รัฐมนตรีสั่งราชการ พ.ศ. ๒๔๘๑-
๒๔๘๕; รัฐมนตรีช่วยว่าการ พ.ศ. ๒๔๘๕

๕. รอมพล แปลก พิบูลสงคราม รัฐมนตรีว่าการ พ.ศ. ๒๔๘๕

รัฐบาลชุดจอมพล แปลก พิบูลสงคราม

๑. พลตรี ประยูร ภมรมนตรี รัฐมนตรีว่าการ พ.ศ. ๒๔๘๕-๒๔๘๗

๒. นาวาเอก หลวงศุภชลาศัย (บุ่ง ศุภชลาศัย) รัฐมนตรีช่วยว่าการ
พ.ศ. ๒๔๘๕

๓. นายเกื้อน บุนนาค รัฐมนตรีสั่งราชการ พ.ศ. ๒๔๘๕-๒๔๘๗

รัฐบาลชุด นายควง อภัยวงศ์

๑. นายทวี บุณยเกตุ รัฐมนตรีว่าการ พ.ศ. ๒๔๘๗-๒๔๘๘

๒. นายเกื้อน บุนนาค รัฐมนตรีช่วยว่าการ พ.ศ. ๒๔๘๗-๒๔๘๘

๓. พลตรี พระยาอมรวิสัยสรเดช (พิน โรหิตะพินท) รัฐมนตรีสั่งราชการ

พ.ศ. ๒๔๘๘

รัฐบาลชุด นายทวี บุณยเกตุ

๑. นายทวี บุณยเกตุ รัฐมนตรีว่าการ พ.ศ. ๒๔๘๘

๒. พระศรีธนะสารวิศวรรรม (ทวี ธีรธนะสาร) รัฐมนตรีสั่งราชการ พ.ศ.

๒๔๘๘

รัฐบาลชุด ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช

๑. พระতিরณสารวิศวกกรม (ตรี ตีรณสาร) รัฐมนตรีว่าการ พ.ศ.

๒๔๘๘-๒๔๘๙

๒. นายสงวน ตุลารักษ์ รัฐมนตรีสังฆการ พ.ศ. ๒๔๘๘-๒๔๘๙

๓. นายเตียง ศิริขันธ์ รัฐมนตรีสังฆการ พ.ศ. ๒๔๘๘

รัฐบาลชุด นายควง อภัยวงศ์

๑. พระতিরณสารวิศวกกรม (ตรี ตีรณสาร) รัฐมนตรีว่าการ พ.ศ. ๒๔๘๙

๒. นายฟอง สิทธิธรรม รัฐมนตรีสังฆการ พ.ศ. ๒๔๘๙

รัฐบาลชุด นายปรีดี พนมยงค์

๑. นายเกื้อน บุณนาค รัฐมนตรีว่าการ พ.ศ. ๒๔๘๙

๒. นายวิโรจน์ กมลพันธ์ รัฐมนตรีสังฆการ พ.ศ. ๒๔๘๙

รัฐบาลชุด นายปรีดี พนมยงค์

๑. นายเกื้อน บุณนาค รัฐมนตรีว่าการ พ.ศ. ๒๔๘๙

๒. นายวิโรจน์ กมลพันธ์ รัฐมนตรีสังฆการ พ.ศ. ๒๔๘๙

รัฐบาลชุด พลเรือตรี ถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์

๑. นายเกื้อน บุณนาค รัฐมนตรีว่าการ พ.ศ. ๒๔๘๙-๒๔๙๐

๒. นายวิโรจน์ กมลพันธ์ รัฐมนตรีช่วยว่าการ พ.ศ. ๒๔๘๙-๒๔๙๐

รัฐบาลชุด พลเรือตรี ถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์

๑. นายเกื้อน บุณนาค รัฐมนตรีว่าการ พ.ศ. ๒๔๙๐

๒. นายวิโรจน์ กมลพันธ์ รัฐมนตรีช่วยว่าการ พ.ศ. ๒๔๙๐

รัฐบาลชุด นายควง อภัยวงศ์

๑. นาวาเอก พระยาศรภักย์วานิช (เลื่อน ศรภักย์วานิช) รัฐมนตรีว่าการ
พาณิชย์

พ.ศ. ๒๔๙๐-๒๔๙๑

รัฐบาลชุด นายควง อภัยวงศ์

๑. ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช รัฐมนตรีว่าการ พ.ศ. ๒๔๙๑

๒. นายถึก พรหมานพ รัฐมนตรีสั่งราชการ พ.ศ. ๒๔๙๑

รัฐบาลชุด จอมพล แปลก พิบูลสงคราม

๑. พลโท มังกร พรหมโยธี รัฐมนตรีว่าการ พ.ศ. ๒๔๙๑-๒๔๙๒

๒. นายสุกิจ นิมมานเหมินท์ รัฐมนตรีสั่งราชการ พ.ศ. ๒๔๙๑-๒๔๙๒

๓. นายเื้อ อับดุลลา หวังปะเต๊ะ รัฐมนตรีสั่งราชการ พ.ศ. ๒๔๙๑

๔. พลตรีสวัสดิ์ ส. สวัสดิ์เกษมวิจิตร รัฐมนตรีว่าการ พ.ศ. ๒๔๙๒-
๒๔๙๔

๒๔๙๔

๕. ขุนคองฤทธิศึกษากร (ปาน คองฤทธิ) รัฐมนตรีสั่งราชการ พ.ศ.
๒๔๙๒; รัฐมนตรีช่วยว่าการ พ.ศ. ๒๔๙๒-๒๔๙๔

๖. นายเลียง ไชยกาล รัฐมนตรีว่าการ พ.ศ. ๒๔๙๔

รัฐบาลชุด จอมพล แปลก พิบูลสงคราม

๑. พลเอกมังกร พรหมโยธี รัฐมนตรีว่าการ พ.ศ. ๒๔๙๔-

๒. พลอากาศโท หลวงเชิดวุฒากาศ (สหาย เชิดวุฒากาศ) รัฐมนตรี
ช่วยว่าการ พ.ศ. ๒๔๙๔-

รายนามปลัดกระทรวงและอธิบดีกรมต่าง ๆ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕

ปลัดกระทรวง

๑. พระยาประมวฒวิชาพล (วงศ์ บุญหลง) พ.ศ. ๒๔๗๕—๒๔๗๖
๒. พระยาปรีชานุสาสน์ (เสริญ ปันยารชุน) พ.ศ. ๒๔๗๖ (รักษาการ)
๓. พระศรีนครสวรรค์ (ตรี ศิรินคร) พ.ศ. ๒๔๗๗—๒๔๘๗;

พ.ศ. ๒๔๘๗—๒๔๘๘

๔. หลวงสุจิตการพิทยา (สุจิต สุจิตการพิทยา) พ.ศ. ๒๔๘๗
๕. หม่อมเจ้ารัชฎาภิเศก โสณกุล พ.ศ. ๒๔๘๘
๖. หม่อมหลวงชั้น มาลากุล พ.ศ. ๒๔๘๘—

อธิบดี กรมศึกษาธิการ

๑. หม่อมเจ้ารัชฎาภิเศก โสณกุล พ.ศ. ๒๔๗๘—๒๔๘๑

อธิบดี กรมสามัญศึกษา

๑. พระยาประมวฒวิชาพล (วงศ์ บุญหลง) พ.ศ. ๒๔๘๒—๒๔๘๔
(รักษาการ)

๒. พันเอก ประยูร ภมรมนตรี พ.ศ. ๒๔๘๔—๒๔๘๕ (รักษาการ)

๓. หม่อมหลวงชั้น มาลากุล พ.ศ. ๒๔๘๕—๒๔๘๘

๔. หลวงสำเร็จวรรณกิจ (บุญ เสงฆะนันท์) พ.ศ. ๒๔๘๘—๒๔๙๐

๕. หลวงสวัสดิศาสตราศรพทธิ (สวัสดิ์ สุมิตร) พ.ศ. ๒๔๙๐—

อธิบดี กรมวิชาการ

๑. หม่อมเจ้ารัชฎาภิเศก โสณกุล พ.ศ. ๒๔๘๒—๒๔๘๔

อธิบดี กรมอาชีวศึกษา

๑. หม่อมเจ้ารัชฎาภิเศก โสณกุล พ.ศ. ๒๔๘๔—๒๔๘๕

๒. นายสุกิจ นิมมานเหมินท์ พ.ศ. ๒๔๘๕—๒๔๘๘
๓. หลวงสำเร็จวรรณกิจ (บุญ เสขะนันท์) พ.ศ. ๒๔๘๘—๒๔๘๙
๔. หลวงประโมทย์จรรยาวิภาช (ประโมทย์ จันทวิมล) พ.ศ. ๒๔๘๙—

อธิบดี กรมธรรมการ

๑. พระราชธรรมนิเทศ (เพ็ชร ราชธรรมนิเทศ) พ.ศ. ๒๔๗๗—๒๔๗๘
๒. พระชำนานบุญอนุกาศัน (ทองคำ โคपालสุต) พ.ศ. ๒๔๗๘—๒๔๘๕

อธิบดี กรมการศาสนา

๑. พันเอก หลวงสารานุประพันธ์ (นวล สารานุประพันธ์) พ.ศ. ๒๔๘๕—
๒๔๘๗

๒. พระประชากรบริรักษ์ (ประสา สุนทรคารกุล) พ.ศ. ๒๔๘๗—๒๔๙๔
๓. นายบุญช่วย สมพงษ์ พ.ศ. ๒๔๙๔—

อธิบดี กรมพลศึกษา

๑. นาวาเอก หลวงศุภชลาศัย (บุง ศุภชลาศัย) พ.ศ. ๒๔๗๖—
๒๔๘๕

๒. พระยาจินตารักษ์ (จำลอง สวัสดิ์-ชูโต) พ.ศ. ๒๔๘๕—๒๔๙๐
๓. นายประเวศ จันทนัยงยง พ.ศ. ๒๔๙๐—๒๔๙๓
๔. นายอภัย จันทวิมล พ.ศ. ๒๔๙๓—๒๔๙๔
๕. พันเอก เสด็จนิมิบุตร พ.ศ. ๒๔๙๔— (รักษาการ)

อธิบดี กรมประชาศึกษา

๑. นายอภัย จันทวิมล พ.ศ. ๒๔๙๕—

อธิบดี กรมมหาวิทยาลัย

๑. หม่อมเจ้ารัชฎาภิเศก โสณกุล พ.ศ. ๒๔๗๗—๒๔๗๘

อธิการบดี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑. หม่อมเจ้ารัชฎาภิเศก โสณกุล พ.ศ. ๒๔๗๘ (รักษาการ); พ.ศ.
๒๔๘๗—๒๔๘๘
๒. ดร. เอ ยี่ เอลลิส พ.ศ. ๒๔๗๘—๒๔๗๙
๓. จอมพลแปลก พิบูลสงคราม พ.ศ. ๒๔๗๙—๒๔๘๗; พ.ศ.
๒๔๘๘—๒๔๘๙
๔. พลอากาศตรี มณี มหาสันทนะ เวชยันตวงษ์ พ.ศ. ๒๔๘๙—
-

นโยบายการศึกษาที่รัฐบาลชุดต่าง ๆ แฉลงในสภาพผู้แทนราษฎร
เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นไป

๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

นโยบายทางกรรมการ

๑. จะประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาให้ทั่วทั้งกรุงเทพฯ และหัวเมือง
เพื่อให้ได้ปริมาณตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ

๒. ในส่วนการปรับปรุงคุณสมบัติแห่งการศึกษาทั่วไป จะแก้ไขให้วิเศษ
ขึ้นด้วย ดังพหุผลหัตถกรรมทุกประเภททุกชั้นจนพอแก่การ เพราะการสอนจะสำเร็จเป็น
ผลดีสมหมายก็ด้วยได้มีผลสอนแก่ล้วนเป็นครั้งที่ได้ผลหัตถกรรมมากแล้ว

๓. ในส่วนวิชาอาชีพ จะริบจัดตั้งโรงเรียนวิสามัญศึกษาทั้งแผนกศิลปกรรม
อุตสาหกรรม และพาณิชยกรรมให้ครบครัน ตั้งต้นแต่ประถมศึกษาขึ้นไป เพื่อจะได้
ไม่มีแต่การเรียนหนังสือเป็นสามัญศึกษาไปส่วนเดียวเหมือนเดิมน

๔. ในส่วนการศึกษาระดับสูง จะได้จัดมหาวิทยาลัยให้สามารถสอนชั้นปริญญา
ที่เราต้องการได้ทัดเทียมกับมหาวิทยาลัยในนานาประเทศ เพื่อผู้เรียนจะได้สำเร็จการ
ศึกษาระดับสูงได้ในเมืองเราเอง โรงเรียนมัธยมบริบูรณ์สำหรับสอนนักเรียนชั้น
มหาวิทยาลัย ก็จัดให้มีในหัวเมืองด้วย เพื่อเด็กมีเขavnผู้เกิดในท้องถิ่นต่าง ๆ
จะได้เข้ารับการเรียนชั้นนี้ได้สะดวก

๕. ในส่วนเครื่องอุปโภคการศึกษา เช่นแบบเรียน หอสมุด ทุนเล่าเรียน

การกีฬา การอนุรักษภาษาชาติ การลูกเสือ ฯลฯ เหล่านี้ก็จะจัดใหม่ขึ้นแพร่หลาย
จนพอความต้องการ

๖. จะอุปถัมภ์การศึกษา อันเป็นปัจจัยสำคัญในการอบรมมนุษยธรรม ให้
สำเร็จประโยชน์แห่งการอบรมนั้นยิ่งขึ้น

แผนดำเนินการทั้งหมดนี้จะต้องดำเนินไปพร้อมกัน เพื่อให้เป็นอุปการะแก่กัน
และกัน และจะเร่งรัดจัดทำตามกำลังทุนที่มีพอจะทำได้.

นายกรัฐมนตรี พระยามโนปกรณนิติธาดา
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖

รัฐบาลนี้เห็นว่าหลัก ๖ ประการที่สภาผู้แทนราษฎรได้รับรอง แล้วนั้นเป็นหลัก
นโยบายที่ทุกกระทรวงทบวงกรมจะร่วมมือกันดำเนินการต่อไปได้

นอกจากการบำรุงราษฎรในทางอาชีพ ทางศึกษา และทางอื่น ๆ ที่รัฐบาล
สนใจบำรุงอย่างที่สุดแล้ว รัฐบาลจะได้รักษาความสงบเรียบร้อยให้ประชาชนไว้วาง
ใจซึ่งกันและกันและร่วมสามัคคีกัน เพราะฉะนั้น รัฐบาลจะกำจัดลทธิคอมมิวนิสต์โดย
เคร่งครัด

อาศัยหลักนโยบายซึ่งรัฐบาลได้กล่าวมาข้างต้นนี้ รัฐบาลมีความหวังว่าประชา-
ชนพลเมืองจะได้ดำรงอยู่ในสันติสุข และจะได้ช่วยรัฐบาลปฏิบัติภารกิจให้เป็นไปเพื่อความ
เจริญของชาติบ้านเมือง

นายกรัฐมนตรี พันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๗

ในหลักการการศึกษา รัฐบาลมีความปรารถนาอย่างแรงที่จะให้การศึกษแก่
 พลเมืองทั่วไปอย่างเต็มที่ ให้โครงการอบรมในระบอบการปกครองที่แบบรัฐธรรมนุญ
 ผลผลิตในระบอบรัฐมนุญความคิด รัฐบาลค้นหาเหตุผลโดยตนเอง รัฐบาล
 ประกอบด้วยกำลังกายและกำลังใจเป็นอันดี กบทั้งไม่ให้ละทิ้งเสวยธรรมเนียม
 ชาติ ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีของไทย มุ่งประสงค์ใหญ่ที่ใฝ่ปรารถนาแล้ว
 สามารถประกอบกิจการอาชีพ มีอนามัยและศีลธรรมอันดีงาม

รัฐบาลนี้จะจัดการแก้ไขปรับปรุงงานประถมและมัธยมศึกษาให้มีโรงเรียนประจำ
 ชาติอย่างน้อยตำบลละ ๑ โรงเรียน เพื่อให้ก้าวหน้าแพร่หลายได้ผลตามที่รัฐธรรมนุญ
 ต้องการ จะจัดทั้งในทางสามัญศึกษา วิสามัญศึกษา หนักไปทางเกษตรกรรมและ
 พาณิชยกรรม ส่วนอุดมศึกษาจะปรับปรุงมหาวิทยาลัยให้ได้มาตรฐานกับมหาวิทยาลัย
 ที่ดีในอารยประเทศ จะได้ขยายงานให้นักเรียนได้เข้ารับการศึกษามากขึ้น และ
 จะบำรุงมาตรฐานทางวิชาการให้สูงขึ้นตามลำดับ

รัฐบาลนี้จะพยายามให้กุลบุตร กุลธิดามีโอกาสหาความรู้ได้อย่างเต็มที่ ที่จะจัด
 ได้ตามระบอบประชาธิปไตย โดยจะบำรุงการศึกษาทางให้ประชาชนได้มีโอกาสบำรุง
 กำลังกายและกำลังใจและกำลังความคิด ทั้งจะกำจัดหาสถานที่และอุปกรณ์การ
 กีฬาต่าง ๆ ไว้สำหรับการนี้ ทั้งนี้เพื่ออบรมวินัย การเป็นนักกีฬาและสามัคคีธรรม
 ในทางธรรมการก็จะส่งเสริมสมรรถภาพในการศึกษาพระปริยัติธรรมและการอบรมศีล
 ธรรมแก่ประชาชน อันเป็นการธรรมการและการศึกษานั้น รัฐบาลถือว่าเป็นอุปการะ
 ชึ่งกันและกัน จึงจะได้บำรุงส่งเสริมและจัดการให้ได้ประสานงานกันอย่างสนิทสนม

คองชุน ในทางศิลปะของชาติ รัฐบาลนี้จะส่งเสริมโดยพยายามฟื้นฟูทุกสถานเพื่อ
เป็นการเชิดชูวัฒนธรรมของชาติโดยทั้งภายในและภายนอกประเทศ

เพื่อที่จะให้การศึกษาได้เป็นไปตามนโยบายนี้ รัฐบาลจะปรับปรุงการงานให้รัดกุม
เหมาะสมกับความต้องการเป็นวิชาชีพและทักษะจะเป็นผู้อบรมสั่งสอนกลุ่บทรงกล้าสืบไป

นายกรัฐมนตรี พันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ พระสารสาสน์ประพันธ์

๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๐

หลักการศึกษ

ในการจัดการศึกษานี้ รัฐบาลจะให้การศึกษายังผลให้เกิดการครอง
ชีพสมควรแก่สภาพและเป็นกำลังแห่งประเทศชาติตามแนวทางดังต่อไปนี้ —

๑. สามัญศึกษา จะได้พยายามจัดให้การศึกษาระดับมัธยมศึกษาชั้น
ออกไปตามความประสงค์ของ พระราชบัญญัติ ประถมศึกษา และ เร่งรัดคุณภาพให้ดีขึ้น
ด้วยการบำรุงอุปกรณ์ของ โรงเรียนและฐานะของครู ในภาคนอกบังคับก็จักได้จัดให้มี
การศึกษาดังมัธยมบริบูรณ์ทั่วทุกจังหวัด รัฐบาลจะได้สนับสนุนโรงเรียนราษฎร์ให้ทั่ว
ชนทั้งจำนวนและคุณภาพตามแผนการศึกษา

๒. อาชีวศึกษาซึ่งเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง รัฐบาลจะได้จัดให้มีสถานศึกษาการ
อาชีพประเภทต่าง ๆ ให้เป็นขั้นแผนตามความเหมาะสมแก่ท้องถิ่นตามลำดับความ
จำเป็นโดยหนักไปในทางปฏิบัติ

๓. การศึกษาภาคผนวก รัฐบาลจะได้จัดทำขึ้นที่ไม่ว่าหนังสือใดที่เกี่ยวกับการศึกษา
จนอ่านออกเขียนได้และเข้าใจหน้าที่ของพลเมือง

๔. จะปรับปรุงอุดมศึกษาให้มีความและคุณภาพยิ่งขึ้น จะจัดทำมีแผนกวิชา
เพิ่มขึ้นตามความจำเป็น

๕. จะจัดทำให้การพลศึกษาแพร่หลายใน โรงเรียนทั่วไปตลอดจนประชาชน
และให้ผลแห่งการพลศึกษานี้ได้เป็นประโยชน์ทั้งทางกายและทางใจ

๖. จะรักษาและส่งเสริมศิลปกรรมของไทย เพื่อให้เป็นที่เชิดชูเกียรติและ
วัฒนธรรมของชาติ จะให้ศิลปกรรมเป็นอุปกรณ์ในการอบรมประชาชนทั้งในทางความ
รู้และคุณภาพทางใจ จะให้ศิลปกรรมให้เป็นอุปกรณ์การเศรษฐกิจแห่งชาติ

๗. ในทางศาสนา จะได้ปรับปรุงพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ให้
สมควรแก่กาลสมัย และจะอุปถัมภ์การศาสนาตามความประสงค์แห่งรัฐธรรมนูญ

๘. เพื่อส่งเสริมศีลธรรมของประชาชน รัฐบาลจะได้ปลูกฝังหลักธรรมและ
แนววัฒนธรรมตั้งแต่เยาว์วัย และจะดำเนินการขจัดเหตุที่ก่อให้เกิดการละเมิดศีล
ธรรมในเยาวชน

๙. จะส่งเสริมให้ได้ผลในสมรรถภาพทั้งฝ่ายวิชาการ และฝ่าย อุดมการณ์ เพื่อให้
การศึกษาคงก้าวหน้าแล้วบรรลุถึงจุดหมายโดยเร็ว

ประเทศชาติจะเจริญก้าวหน้าไปตามแผนนโยบายที่แถลงมานี้ได้ ก็ด้วยอาศัย
กำลังเงิน กำลังคน และความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจกันระหว่างปวงชนชาวสยามทั้ง
มวล นับแต่องค์ประมุข คณะสงฆ์ ข้าราชการ ตลอดจนอาณาประชาราษฎร์ และ
โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่สมาชิกรัฐสภาแทนราษฎร ผู้ได้รับมอบหมายให้มาช่วยกันบำรุง
ชาติให้เจริญรุ่งเรืองใน ถิ่นรัฐธรรมนูญ รัฐบาลจึงขอความช่วยเหลือร่วมมือของสภา

ผู้แทนราษฎรตามแผนนโยบายที่แถลงมานี้ และ ขอความไว้วางใจของสภาผู้แทนราษฎร
ตามความในมาตรา ๕๐ ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามด้วย.

นายกรัฐมนตรี พันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ นาวาเอก หลวงสินธุสงครามชัย

๒๖ ธันวาคม พ. ศ. ๒๔๘๑

๕. กระทรวงธรรมการ

๑. สามัญศึกษา จะพยายามจัดให้การศึกษาก่อนบังคับได้ขยายออกไปตาม
ประสงค์ของพระราชบัญญัติประถมศึกษาและเร่งรัดคุณภาพให้ดีขึ้นด้วยการบำรุงอุป-
กรณ์ของโรงเรียนและฐานะครู ในภาคนอกบังคับก็จะจัดให้มีการศึกษาดังมัธยม
บริบูรณ์ทั่วทุกจังหวัด จะสนับสนุนโรงเรียนราษฎรให้ทั่วจำนวนและคุณภาพ

๒. อาชีวศึกษา ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง จะจัดให้มีการสถานศึกษาอาชีพประเภท
ต่างๆ ให้เป็นขั้นแผนเหมาะสมแก่ท้องที่ตามลำดับความจำเป็น โดยหนักในทางปฏิบัติ

๓. การศึกษาภาคผนวก จะพยายามจัดให้ผู้ใหญ่ที่ไม่มีหนังสือใคร่รับการ
ศึกษา จนอ่านออกเขียนได้และเข้าใจหน้าที่ของพลเมือง

๔. จะปรับปรุงอุดมศึกษาให้มีคุณภาพและปริมาณยิ่งขึ้น จะจัดเพิ่มแผนกวิชา
ขึ้นตามความจำเป็น

๕. จะจัดให้การพลศึกษาแพร่หลายในโรงเรียนทั่วไปตลอดถึงประชาชนให้เป็น
ประโยชน์ทั้งทางกายและทางใจ

๖. จะรักษาและส่งเสริมศิลปกรรมของไทย เพื่อเชิดชูเกียรติและวัฒนธรรม

ของชาติ จะใช้ศิลปกรรมเป็นอุปกรณ์การอบรมประชาชนทั้งในทางความรู้และทาง
คุณภาพทางใจ

๗. ในทางศาสนา จะปรับปรุงพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ให้สม
กาลสมัย และจะอุปถัมภ์การศาสนาตามความประสงค์แห่งรัฐธรรมนูญ

๘. เพื่อปลูกฝังหลักธรรมและแนววัฒนธรรมตั้งแต่เยาว์วัย จะดำเนินการ
ชักจูงให้เด็กเกิดการละเมิดศีลธรรมในเยาวชน.

นายกรัฐมนตรี จอมพล แปลก พิบูลสงคราม
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ พลเรือโท สิ้นธุ์ กมลนาวิน

๑๖. มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๕

๑๐. กระทรวงศึกษาธิการ

นโยบายของกระทรวงศึกษาธิการมีจุดประสงค์ที่จะอบรมพลเมืองของชาติให้มี
คุณลักษณะเหมาะสมกับความต้องการของชาติในปัจจุบันและให้ก้าวหน้าทันความเจริญ
ของบ้านเมืองในอนาคต

กระทรวงศึกษาธิการจะได้ดำเนินการดังต่อไปนี้ —

๑. สามัญศึกษาโดยทั่วไป จะเร่งรัดส่งเสริมคุณภาพ สมรรถภาพและผล
ฐานะของครูให้ดียิ่งขึ้น ก็ปรับปรุงหลักสูตรแบบเรียนให้เหมาะสมแก่กาลสมัย
และให้ไต่ระดับมาตรฐานสม่ำเสมอทั่วราชอาณาจักร สำหรับการศึกษาภาคบังคับ
จะขยายออกไปตามความประสงค์ของพระราชบัญญัติประถมศึกษา ส่วนภาคนอกบังคับ
จะเร่งให้มีการศึกษาในโรงเรียนสตรีถึงชั้นมัธยมบริบูรณ์ทั่วทุกจังหวัด เช่นที่ได้จัด

แก่โรงเรียนชายโดยครบถ้วนแล้ว นอกจากนี้จะสนับสนุนช่วยเหลือ และปรับปรุง
โรงเรียนราษฎรให้ทั่วชน ทั้งปริมาณและคุณภาพ

๒. อาชีวศึกษา จะจัดให้มีสถานศึกษาอาชีพประเภทต่าง ๆ เป็นขั้นบันได
เหมาะสมกับท้องถิ่นตามลำดับความจำเป็น จะปรับปรุงและปฏิบัติงานให้เหมาะสมแก่
ความต้องการของประเทศชาติ โดยเฉพาะในขณะที่อยู่ในภาวะคับขัน โดยจะฝึกหัด
และเพิ่มจำนวนช่างฝีมือประเภทต่าง ๆ ให้มีความรู้ความชำนาญในวิชาชีพที่จำเป็นให้
เพียงพอและส่งเสริมให้ประกอบประกอบธุรกิจกรรมบางชนิดขึ้นได้เอง ให้สอดคล้องกับ
โครงการอุตสาหกรรมของรัฐบาลด้วย

๓. จะปรับปรุงอุดมศึกษา ให้มีคุณภาพและปริมาณยิ่งขึ้น โดยจัดเพิ่มแผนก
วิชาขึ้นตามความจำเป็นที่จะได้จัดตั้งโรงเรียนเตรียมอุดมและมหาวิทยาลัยขึ้นในส่วน
ภูมิภาคตามลำดับ

๔. จะเร่งส่งเสริมการพลศึกษา โดยให้นักเรียนได้รับการฝึกอบรมการกีฬา
ให้มากยิ่งขึ้น เพื่อความสมบูรณ์ในรูปร่างและพลานามัย มีจิตใจเป็นนักกีฬา
และเป็นพลเมืองที่เข้มแข็งของชาติ ทั้งจะให้การศึกษาแพร่หลายเป็นประโยชน์ถึง
ประชาชนอีกด้วย

๕. การศึกษาผู้ใหญ่ จะกวักชวนให้ผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือ ได้รับการศึกษาจน
อ่านออกเขียนได้ เข้าใจหน้าที่ของพลเมืองและเป็นกำลังส่งเสริมนโยบายของรัฐบาล
ให้เหมาะสมกับกาลสมัย

๖. จะรักษาส่งเสริมศิลปกรรมของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการช่างฝีมือไทย
แบบโบราณ ให้รุ่งเรืองถาวร เป็นเครื่องเชิดชูเกียรติและวัฒนธรรมของชาติ จะได้
ผดุงการศึกษาศิลปกรรมแบบใหม่ และดัดแปลงใช้ให้เหมาะสมกับความต้องการของ

ประเทศไทย จะใช้ศิลปกรรมเป็นอุปกรณ์ช่วยการศึกษาผู้ใหญ่ ทั้งในทางความรู้ และคุณภาพทางใจ

๗. ในส่วนพระพุทธรูป จะดำเนินการให้สำเร็จสมบูรณ์ตามบทแห่ง พระราชบัญญัติคณะสงฆ์โดยเร็ว จะได้พยายามสังคายนาพระไตรปิฎกตามความใน บทเฉพาะกาลแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และจะพยายามให้ทางศาสนาได้มีความ สัมพันธ์เป็นอันดีกับทางอาณาจักร เพื่อส่งเสริมให้เกิดประโยชน์ร่วมกันทั้งในทาง ศาสนาและทางบ้านเมือง

๘. จะเร่งรัด การอบรมจิตใจ วินัย ความสามัคคีและวัฒนธรรมแก่ นักเรียนตั้งแต่เยาว์วัยเพื่อให้เป็นพลเมืองที่เข้มแข็งในอนาคตก็จะเป็นการขจัดเหตุ ที่ก่อให้เกิดการละเมิดศีลธรรมในหมู่เยาวชน.

นายกรัฐมนตรี จอมพล แปลก พิบูลสงคราม

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ พลตรี ประยูร ภมรมนตรี

๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๗

เนื่องจากได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพเจ้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ตามประกาศตั้งนายกรัฐมนตรี ลงวันที่ ๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๗ นั้น ขอนำพเจ้าไตรภพตั้งคณะรัฐมนตรีเสร็จสิ้นแล้วตามประกาศตั้งและแต่งตั้งรัฐมนตรี ลง วันที่ ๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๗

ในภาวะสงครามเช่นนี้ การที่จะเข้าบริหารราชการแผ่นดินย่อมมีภาระที่หนักอยู่

มาก ยิ่งประเทศอยู่ในสถานะการณ์ที่คับขันที่สุดอย่างในเวลานี้ด้วยแล้ว ก็ยิ่งเพิ่มความยากลำบากให้แก่รัฐบาลเป็นเนืองประการ แต่รัฐบาลนี้ขอปฏิญาณว่า จะต่อสู้ต่อสู้ต่อสู้เพื่อสวัสดิภาพของประชาชนบ้านเมืองจนสุดความสามารถ ฉะนั้นเพื่อให้โอกาสรัฐบาลนี้เข้าบริหารงานได้โดยทั่วอัน อิกทั้งเพื่อให้เหมาะสมกับสถานะการณ์ของบ้านเมืองปัจจุบัน รัฐบาลนี้จึงขอแถลงนโยบายแก่เพียงสั้น ๆ ไว้ต่อสภาผู้แทนราษฎร ดังต่อไปนี้

๑. รัฐบาลนี้เป็นรัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในระบอบประชาธิปไตย อันมีรัฐธรรมนูญเป็นหลักปฏิบัติ

๒. รัฐบาลนี้จะยึดหลัก ๖ ประการ ของคณะราษฎรเป็นหลักบริหารราชการแผ่นดิน อาทิเช่น หลักเอกราช หลักรักษาความสงบ หลักเอกราชในทางเศรษฐกิจ หลักสิทธิเสมอภาค หลักเสรีภาพ และหลักการศึกษา

๓. รัฐบาลนี้จะบริหารงานด้วยความเข้มแข็ง และซื่อสัตย์สุจริต ต่อพระมหากษัตริย์ ต่อรัฐธรรมนูญและต่อประชาชน สิ่งใดที่เป็นความเดือดร้อนของราษฎรส่วนมากหรือที่สถานการณ์ร้องขอแล้ว รัฐบาลนี้จะได้พยายามช่วยเหลือแก้ไขให้เต็มความสามารถ และถ้าสิ่งใดที่เป็นความต้องการหรือที่เป็นความสุขของประชาชนแล้ว ก็จะมีประสงค์ทำจนเท่าที่สามารถจะทำได้

๔. รัฐบาลนี้จะบริหารงาน และ ทำเนิการปกครองไปในทาง เห็นอกเห็นใจประชาชนเป็นที่สุด

๕. รัฐบาลนี้จะพยายามรักษาความมั่นคงแห่งเงินตรา และ จะใช้จ่าย โดยทางประหยัด

๖. ในส่วนนโยบายการต่างประเทศนั้น รัฐบาลนี้จะร่วมมือกับผู้อื่นโดย

ไกลชิดตามสัญญาพันธกรณีที่มีต่อกันไว้ด้วยดี ส่วนกับนานาประเทศอื่น รัฐบาล
นี้ก็พยายามส่งเสริมความสัมพันธ์ไมตรีตามสนธิสัญญาซึ่งมีอยู่ต่อกันและกันด้วยดี
จึงขอเสนอสภาแทนผู้ราษฎร เพื่อให้ความไว้วางใจแก่รัฐบาลคณะนี้ ตามบท
บัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญมาตรา ๕๐ เพื่อจะได้เข้าบริหารงานต่อไป.

นายกรัฐมนตรี นายควง อภัยวงศ์
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ นายทวี บุญยเกษตร

๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๘

เนื่องจากได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพเจ้าได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี
ตามประกาศ ลงวันที่ ๓๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๘ นั้น ขัดใจ ข้าพเจ้า
ได้จัดตั้งคณะรัฐมนตรีเสร็จแล้ว

โดยที่การจัดทำรัฐบาลนี้ ได้กระทำในระหว่างหัวเลี้ยวแห่งสงครามกับสันติภาพ
จึงมีภารกิจ มากหลาย ซึ่ง จะต้องรีบปฏิบัติ โดยด่วน เพื่อให้ทันกับเหตุการณ์และให้
สอดคล้องเหมาะสมในอันที่จะดำเนินการเจรจากับฝ่ายสหประชาชาติต่อไป ฉะนั้น ภาย
ในระยะเวลาที่รัฐบาลนี้จะพึงปฏิบัติ จึงขอแถลงนโยบายเพียงสั้น ๆ ดังต่อไปนี้

๑. รัฐบาลนี้เป็นรัฐบาลของ สมเด็จพระเจ้า อยู่หัว และจะยึดหลัก การ ปกครอง
ตามระบอบประชาธิปไตย โดยเคร่งครัด

๒. รัฐบาลนี้จะปฏิบัติภารกิจให้เป็นไปตามพระบรมราชโองการ ประกาศ สันติภาพที่
ได้ประกาศไว้เมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๔๘๘

๓. ในส่วนนโยบายการต่างประเทศนั้น รัฐบาลนี้จะร่วมมือกับสหประชาชาติใน
ทุกวิถีทาง และจะพยายามส่งเสริมสัมพันธ์ไมตรีให้ดียิ่ง ๆ ขึ้น และพร้อมที่จะร่วมมือกับ

สหประชาชาติในอันที่จะสถาปนาเสถียรภาพของโลก โดยยึดมั่นในอุดมคติซึ่ง
สหประชาชาติได้วางข้อตกลงไว้ ณ นครซานฟรานซิสโก

รัฐบาลขอให้คำมั่นว่าจะพยายาม โดยเต็มกำลัง ความสามารถที่จะให้ประเทศ
ไทยได้ผลดีที่สุด และให้ได้รับผลกระทบกระเทือนน้อยที่สุด เท่าที่สามารถทำได้

๔. สำหรับนโยบายภายในนั้น เนื่องจากสถานะสงครามจึงเป็นเหตุให้มี
โจรผู้ร้ายและผู้หย่อนในศีลธรรมมากขึ้นกว่าในเวลาปรกติ รัฐบาลนี้จะพยายาม
ปราบปรามและแก้ไขเพื่อรักษาความสงบภายในให้เรียบร้อย

ทั้งนี้ หวังว่าสภาผู้แทนราษฎร คงจะให้ความไว้วางใจแก่รัฐบาลชุดนี้ด้วยดี เพื่อ
จะได้เข้าบริหารงาน ตามความในมาตรา ๕๐ แห่งรัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักร
ไทยสืบไป.

นายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
นายทวิ บุญเกิด

๑๙ กันยายน ๒๔๘๘

๔. (ก) ในการศึกษา นอกจากจะพยายามแก้ไขในส่วนที่ถูกกระทบกระเทือน
จากการสงครามให้สู่สภาพปรกติโดยเร็วแล้ว จะพยายามปรับปรุงคุณภาพของการ
ศึกษาโดยทั่ว ๆ ไปให้ดีขึ้น และจะเพ่งเล็งถึงศีลธรรมและอนามัยของ นักเรียนเป็น
สำคัญทั้งนี้โดยมีจุดหมายที่จะให้ได้พลเมืองที่เหมาะสมกับชาติที่รักสงบ.

นายกรัฐมนตรี ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ พระตรีณสารวิศวรรรม

๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๙

เนื่องจากได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพเจ้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ตามประกาศตั้งนายกรัฐมนตรีลง วันที่ ๓๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๙ บัดนี้ ข้าพเจ้าได้จัดตั้งคณะรัฐมนตรีเสร็จแล้ว จึงปรากฏตามประกาศตั้งและแต่งตั้งรัฐมนตรีลง วันที่ ๒ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๘๙ จึงใคร่ขอให้สภาผู้แทนราษฎรพิจารณาให้ความไว้วางใจตามรัฐธรรมนูญมาตรา ๕๐

รัฐบาลนี้ย่อมทราบคืออยู่ว่า ไทยเข้ารับหน้าที่ในขณะที่บ้านเมืองกำลังตกอยู่ในฐานะที่ยากลำบากเป็นอย่างยิ่ง มีสิ่งที่จะต้องแก้ไขปรับปรุงหลายอย่าง ทั้งที่เกี่ยวข้องกับการภายในและภายนอกเพียงประเทศ ให้กลับคืนเข้าสู่สภาพอันมั่นคง การที่จะดำเนินการทั้งวันนี้ให้ลุล่วงไปได้ ย่อมมีหลักสำคัญ ๒ ประการ คือ ต้องรีบปรับปรุงสัมพันธภาพกับต่างประเทศให้เข้าระคับปรกติประการหนึ่ง กับจัดการบ้านเมืองภายในให้กลับเข้าระเบียบอันดีประการหนึ่ง ในบ้านต่างประเทศจะได้พยายามแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่ยังค้างค้างอยู่ให้สำเร็จลุล่วงไป โดยการร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับสหประชาชาติ เพื่อความปลอดภัยและของกันการกระทบกระเทือนจากภายนอก ส่วนการปรับปรุงกิจการบ้านเมืองอันเป็นการภายในนั้น หัวใจของเรื่องอยู่ที่ต้องจัดให้ประเทศได้มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันสมบูรณ์ เพื่อราษฎรทั้งประเทศจะได้มีส่วนมีเสียงในการปกครองตนเองโดยแท้จริง อันเป็นทางที่สที่สุดที่จะรักษาประโยชน์ของราษฎร ด้วยเหตุนี้ในสมัยที่ข้าพเจ้าดำรงตำแหน่งหัวหน้าคณะรัฐบาลคราวที่แล้วมา รัฐบาลในครั้งนั้นจึงได้เป็นผู้ริเริ่มเสนอให้มีการ แก้ไขปรับปรุง รัฐธรรมนูญ เพื่อให้เหมาะสมกับกาลสมัยยิ่งขึ้น เมื่อข้าพเจ้าได้กลับเข้ารับตำแหน่งหัวหน้าคณะรัฐบาลอีกครั้งนี้ รัฐบาลปัจจุบันก็มุ่งเจตจำนงอันแน่วแน่ที่จะดำเนินการแก้ไขปรับปรุงรัฐธรรมนูญที่ใคร่เริ่มไว้แล้ว ให้เสร็จสิ้นไปด้วยดีดังกล่าวข้างต้น นอกจากนั้นก็จะได้พยายามแก้ปัญหาต่าง ๆ ทั้งใน

เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเงิน การเศรษฐกิจ การครองชีพของราษฎร การรักษาความปลอดภัยภายใน การส่งเสริมการศึกษา การส่งเสริมสมรรถภาพและความเที่ยงธรรมของข้าราชการ ตลอดจนช่วยเหลือค้ำจุนศีลธรรมของประชาชนโดยทั่วไป.

นายกรัฐมนตรี นายควง อภัยวงศ์

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ พระธีรณสารวิศวกกรรม

๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๙

๑๑. การศึกษา รัฐบาลยินดีย่อมรับการเข้าร่วมมือของเอกชนในการจัดตั้งโรงเรียนและการจัดทำตำราเรียน และในระยะเวลาอันใกล้กับการเข้กตั้งมัธยมศึกษา รัฐบาลจะเอาใจใส่เป็นพิเศษในเรื่องสถานที่เล่าเรียน และตำราที่ใช้ในการเรียน รัฐบาลจะจัดการตามความสามารถให้นักเรียนมีที่เรียนมีตำราเรียนให้ทั่วถึง

นายกรัฐมนตรี นายปรีดี พนมยงค์

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ นายเดือน บุนนาค

๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๙

๑๒. การศึกษาและการศาสนา รัฐบาลจะวางแผนการศึกษาของชาติให้มีความก้าวหน้า ทั่วภาคการศึกษา แบ่งเป็นสามัญศึกษา กับ อาชีวศึกษา หลักสูตร และตำราเรียนจะปรับปรุงใหม่ให้เหมาะสมกับความต้องการของ ประเทศ และความเป็นอยู่ของท้องถิ่น โดยจะให้ผู้ที่ได้รับการศึกษาไว้จักค้นคว้าหาเหตุผล และมีศีลธรรมอันดีงาม ทั้งมีความรู้ขึ้นจำเป็นที่จะประกอบอาชีพตามทันท้องการ เฉพาะอย่างยิ่งในทางเกษตรกรรมและพาณิชย์กรรม

การศึกษาระดับมัธยมศึกษา นั้น การศึกษาวิชาครู การบำรุงฐานะของครูให้เป็นที่เคารพนับถือแก่บรรดาศิษย์ จึงเป็นภาระกิจอันยิ่งใหญ่ของกระทรวงศึกษาธิการ

ในด้านการศึกษานั้น รัฐบาลนี้จะส่งเสริมและทะนุบำรุงศาสนาและถือว่าความ
 เชื่อมสนิทเหนียวในทางศาสนาเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการละเว้นประพฤติกิเลสที่ไม่ชอบไม่
 ควร รัฐบาลนี้ถือว่าการศึกษาแก่การศาสนาเป็นสิ่งที่อุปการะแก่กัน ผู้มีความรู้ต้องมี
 ศีลสัตย์อยู่ในตนด้วย.

นายกรัฐมนตรี นายปรีดี พนมยงค์

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ นายเดือน บุนนาค

๒๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๗

๑๑. การศึกษาและการศาสนา รัฐบาลนี้จะดำเนินงานการวางแผนการศึกษา
 ของชาติต่อจากงานที่รัฐบาลชุดก่อนทำ เน้นค้าง อยู่ และ จะ ปรับปรุง หลักรัฐธรรมนูญ ที่ทำ
 ไว้ให้เหมาะสมกับความต้องการของประเทศและความเป็นอยู่ของท้องถิ่น โดยให้ผู้
 ใดรับการศึกษาที่มีความรู้จำเป็นแก่การประกอบอาชีพ และให้รู้จักค้นคว้าหาเหตุผล
 ที่มีศีลธรรมซึ่งต้องอาศัยการศาสนาเข้าช่วยด้วย

เกี่ยวกับฐานะของครูซึ่งไต่บำรุงกันมาแต่รัฐบาลชุดก่อนนั้น รัฐบาลชุดนี้จะ
 ดำเนินงานต่อ เฉพาะอย่างยิ่งในการปรับปรุงครูประชาบาลให้เป็นข้าราชการตามคุณ
 สมบัติและพินความรู้และการให้ความรู้เพิ่มเติมแก่ครูประชาบาลให้มากขึ้นเป็นพิเศษ

ส่วนการศึกษานั้น รัฐบาลนี้จะส่งเสริมและทะนุบำรุงให้เป็นที่เชื่อมั่นและยึด
 เหนียวของประชาชนและถือว่าการศึกษาแก่การศาสนาเป็นสิ่งที่อุปการะแก่กัน

ทั้งนี้ หวังว่ารัฐสภาจะพิจารณาดำเนินการตามมาตรา ๖๘ ของรัฐธรรมนูญแห่ง
 ราชอาณาจักรไทยด้วยดีต่อไป.

นายกรัฐมนตรี พลเรือตรีถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ นายเดือน บุนนาค

๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๐

๑๑. การศึกษา รัฐบาลจะจัดการฝึกหัดครูให้ไ้ทั้งปริมาณและคุณภาพ จะส่งเสริมอุดหนุนโรงเรียนราษฎร์ให้มีฐานะและมีคุณภาพดีขึ้น จะเพิ่มสถานที่เล่าเรียนในโรงเรียนรัฐบาลขึ้นอีก และจะจัดการศึกษาให้เปล่า ในโรงเรียนรัฐบาล โดยวิธีคัดเลือกนักเรียนที่เรียนดีเข้าเรียน จะส่งเสริมและกวดขันโรงเรียนประชาบาล และเทศบาลให้มีคุณภาพดีขึ้น เพิ่มพูนความรู้ภาคบังคับให้ต้องศึกษาให้สูงขึ้น ทั้งจะขยายเป็นระยะ ๆ และเป็นท้องที่ ๆ ไป จะปรับปรุงอาชีวศึกษาโดยวางโครงการอาชีวศึกษาแทรกในหลักสูตรสามัญศึกษาตามสมควร และจัดอาชีวศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ขึ้นอีกด้วย

ทั้งนี้ หวังว่ารัฐสภาจะพิจารณาดำเนินการตามมาตรา ๖๙ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยด้วยก็ต่อไป.

นายกรัฐมนตรี พลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ นายเดือน บุนนาค

๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐

๘. การศึกษาและการศาสนา

๑. จะส่งเสริมการศึกษาของประชาชนให้ก้าวหน้าทั้งในค้ำนปริมาณและคุณภาพให้เหมาะสมแก่การที่จะเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

๒. จะปรับปรุงหลักสูตรให้เหมาะสมกับสภาพและความต้องการของประเทศ

๓. จะอบรมศีลธรรมจรรยาของนักเรียนและกวดขันวินัย

๔. จะจัดหาหนังสือตำราเรียนให้พอเพียงแก่ความต้องการ

๕. จะบำรุงและส่งเสริมฐานะครู

๖. จะขยายการศึกษาประเภทโรงเรียนอนุบาล

๗. จะส่งเสริมบำรุงการศาสนาให้วัฒนาถาวร

นายกรัฐมนตรี นายควง อภัยวงศ์

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ นาวาเอก พระยาสุรภักขมุนี พิบูลย์

๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๑

๑๐. การศึกษาและการศาสนา

รัฐบาลมีนโยบายที่จะอบรมจิตใจประชาชน ให้เป็นพลเมืองดีแห่งระบอบประชาธิปไตย ด้วยการให้การศึกษาไปในทางที่จะทำให้พลเมืองรู้จักสิทธิและหน้าที่ของตน สามารถประกอบสัมมาอาชีพเป็นพึ่งแก่ตนเอง และแก่ประเทศชาติส่วนรวม เพื่อการจะได้

๑. เพิ่มจำนวนครู ทั้งปรับปรุงอาชีพครู ให้เป็นอาชีพที่มีรายได้สมเกียรติและมีความหวัง ที่จะก้าวหน้า กิจส่งเสริม ความรู้และกวัดขันวินัย และสมรรถภาพของครูให้ดียิ่งขึ้น

๒. บุรณะและเพิ่มจำนวนสถานศึกษา

๓. จัดหาหนังสือตำราเรียนและอุปกรณ์อย่างอื่น ในการให้การศึกษาอบรมให้พอเพียงตามกำลังแห่งงบประมาณ โดยเฉพาะจะส่งเสริมการพลศึกษาและอนามัยของนักเรียน ทั้งศึกษา การศึกษาผู้ใหญ่ และการศึกษาอนุบาล

๔. ประสานงานระหว่างกระทรวง ทบวง กรม และ องค์การ ของ รัฐบาล และ ทักท้อของ องค์การ ของ เอกชน ใน อันที่จะ ใช้งาน อาชีพ ให้ ผู้ที่ เรียน สำ เร็จ อาชีพ ศึกษ าศึกษา ได้ ประกอบอาชีพเป็นหลักแหล่งตามสมควรสืบไป

๕. ปรับปรุงจำนวนอาจารย์ให้สัมพันธ์กับจำนวนผู้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยเพื่อ
ให้คุณภาพการสอนสูงขึ้น ทั้งให้อาจารย์และผู้สำเร็จการศึกษาชั้นบัณฑิตได้ทำการ
ค้นคว้ามากขึ้น

๖. จัดให้มีโครงการบูรณะการศึกษาของชาติ ในรูปที่เป็นการถาวร

๗. บำรุงและส่งเสริมการศาสนาเพื่อให้เป็นกำลังในการอบรมศีลธรรมและจรรยา
ของประชาชน.

นายกรัฐมนตรี นายควง อภัยวงศ์

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช

๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๑

ในชั้นต้นรัฐบาลขอเน้นให้แนชคิงเจต งานอัน แน่ว แน่ที่ ระดมรักษาระบอบ
ประชาธิปไตย เคารพต่อสิทธิและเสรีภาพของปวงชนตามรัฐธรรมนูญ ทั้งจะพยายาม
หาทางให้ระบอบประชาธิปไตยมีรากฐานมั่นคงและดำเนินไปก้าวหน้ายิ่งขึ้น เช่นจะเสนอ
กฎหมายตามระเบียบวิธีการเลือกตั้งให้มีการประกันในมาตุภูมิและยุติธรรม อัน
เนื่องมาจากเจตจำนงอัน รัฐบาลจะปรับปรุงสนับสนุนการเทศบาลและสภาจังหวัด
ซึ่งเป็นอุปถัมภ์แก่ระบอบประชาธิปไตยอีกส่วนหนึ่งด้วย

รัฐบาลจะเทิดทูน เคารพสักการะองค์พระ มหากษัตริย์ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์
และระรักษาราชบัลลังก์ให้มั่นคงอยู่ชั่ววันรันดร ทั้งจะเทิดทูนเกียรติพระราชาวงศ์
ดำเนินเจริญรอยราชจริยาวัตร

รัฐบาลจะเชิดชูท่านผู้บำรุงพระพุทธศาสนาและให้ความช่วยเหลือ แก่ศาสนาอื่น
ระอาคัยทางศาสนาช่วยการศึกษาและอบรมประชาชนให้มีศีลธรรมอันดีงามยิ่งขึ้น

รัฐบาลนี้จะบำรุงกองทัพให้สมควรแก่ฐานะและความจำเป็นของบ้านเมือง
 รัฐบาลนี้จะสนใจเป็นพิเศษในเรื่องการศึกษาของประชาชน จะพยายามให้
 พลเมืองได้รับการศึกษาโดยทั่วหน้ากัน ทั่วการศึกษาทั้งโรงเรียนต่าง ๆ ของรัฐบาล
 และประชาบาลเพิ่มขึ้น ทั้งปรับปรุงสมรรถภาพและเงินเก็บออม ส่วนโรงเรียนเอกชน
 รัฐบาลก็จะสนับสนุนให้เพิ่มพูนขึ้นทั้งคุณภาพและปริมาณ

รัฐบาลนี้จะผลักรักษาพันธไมตรีกับนานาชาติโดยบริสุทธิ์ใจ จะปฏิบัติตามพันธ
 ภารกิจที่ผูกพันกับประเทศทั้งหลาย และจะร่วมมือกับองค์การสหประชาชาติในกิจการที่เป็น
 ไปเพื่อสันติภาพและยุติธรรม ส่วนที่เกี่ยวกับชนต่างชาติที่เข้ามาพำนักอยู่ในประเทศ-
 ไทยนั้น ก็จะพยายามหาทางให้ไว้ร่วมมือร่วมใจกับชนชาวไทยประกอบกิจการเช่นคุณ
 ประโยชน์ด้วยกันทั้งสองฝ่าย ให้ชาวไทยกับต่างชาติได้อยู่ด้วยกันโดยความสงบสุข
 ภาระอันสำคัญที่สุด ซึ่งรัฐบาลนี้เป็นงานวิญเร่งที่จะต้องทำการแก้ไข คือ
 การครองชีพของประชาชน

โดยเหตุที่ประชาชนต้องเผชิญหน้ากับสถานการณ์ปัจจุบันดังที่เป็นอยู่ อาทิเช่น
 เครื่องอุปโภคแทบทุกอย่าง แม้ที่มีอยู่พอกินพอใช้ก็มีราคาแพง ในลักษณะการเช่นนี้
 ย่อมเป็นที่เข้าใจได้ว่า ความแพงแห่งชีวิตมิได้อยู่ที่ราคาของอย่างเดียว แต่เป็นปัญหา
 ภาวะของเงินตราซึ่งจะต้องรีบแก้ไข และในเวลาเดียวกันจำเป็นจะต้องสร้างรากฐานสังคม
 และความเข้มแข็งของพลเมืองไว้ให้แข็งแรงเพื่อที่จะต้านทานความผันผวนของ เหตุการณ์
 ในอนาคต ฉะนั้นการแก้ไขปัญหาเรื่องการครองชีพ รัฐบาลนี้จึงจำดำเนินการในเรื่อง
 เงินตราเรื่องราคาของและเรื่องรากฐานสังคม

๑. ในเรื่องเงินตรา จะสร้างเสถียรภาพของเงินตราโดยทางงบประมาณให้ได้
 ทุกรูปแบบ และจัดให้เงินตรามีการหมุนเวียนโดยสมบูรณ์

๒. ในเรื่องราคาของ รัฐบาลนี้จะพยายามให้ราคาของถูกลงโดยวิธีเพิ่มผลผลิต ส่งเสริมอุตสาหกรรม ให้ความสะดวกในการขนส่งและการจำหน่าย ปรายปรามการ แกล้งกักตุนและข่มขู่การค้ำกำไรเกินควร

๓. ในเรื่องรากฐานสังคม จะดำเนินการดังต่อไปนี้

ก. จัดให้มีการประกันสังคม เพื่อประโยชน์แก่ผู้ประกอบอาชีพทางรับจ้าง

ข. ระงับคั้งและขยาย สหกรณ์รูปต่าง ๆ - ให้แพร่หลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สหกรณ์ประเภทหาทุน สหกรณ์ขายข้าวและพืชผล สหกรณ์ผู้บริโภค และสหกรณ์ เชาซอตกิน

ค. ส่งเสริมงานอาชีพ โดยถือหลักให้ผู้ประกอบอาชีพสามารถเป็นเจ้าของ กิจการร้านค้า หรือโรงงานของตนเอง รัฐบาลจะเคารพกรรมสิทธิ์และเสรีภาพในการ ประกอบกิจการนั้น ๆ

ง. กิจการใดที่เป็นการใหญ่เกินกำลังที่เอกชนจะทำได้ หรือเกี่ยวกับความ ปลอดภัยสาธารณะ รัฐบาลจะทำเอง โดยให้เอกชนได้มีส่วน หรือปล่อยให้เอกชนทำโดย รัฐบาลเข้าเป็นหุ้นส่วนตามสมควร

นอกจากที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ในบรรดากิจการบริหารราชการแผ่นดินทั้งหมด ซึ่งรัฐบาลก่อน ๆ ได้ปฏิบัติมาด้วยดี รัฐบาลนี้จำดำเนินการต่อเนื่องเพื่อให้กิจการ ทุกอย่างดำเนินก้าวหน้าตามสมควรแก่กำลังคนและกำลังเงิน ให้ข้าราชการทุก กระทรวงทบวงกรมปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยวิริยะอุตสาหะสุจริตต่อหน้าที่ และให้ได้ผลดี แก่ประเทศชาติมากที่สุดที่จะทำได้ ทั้งจะให้ความเอาใจใส่สนับสนุนให้ข้าราชการ ประจํามีความมั่นคงในฐานะและช่วยเหลือข้าราชการข้านานู ข้าราชการนอกประจํา การทั้งทหารและพลเรือนด้วย

รัฐบาลนี้มีความตั้งใจอันแน่วแน่ที่จะปฏิบัติงาน ของชาติให้สำเร็จสมบูรณ์ตาม
นโยบายที่แถลงมาข้างต้นนี้ แต่ที่ระปฏิบัติให้เป็นผลสำเร็จได้ ก็ต้องอาศัยความร่วมมือ
ร่วมใจของทุกฝ่าย รัฐบาลจึงหวังว่าจะได้รับความร่วมมือของท่านสมาชิกรัฐสภา
ตลอดถึงข้าราชการและประชาชน ที่จะช่วย ให้รัฐบาลสามารถทำงาน ให้ประเทศชาติ
ผ่านพ้นความยากลำบากในเวลานี้ และเตรียมพร้อมที่จะเผชิญกับวิกฤติการณ์ที่อาจจะ
มีขึ้นในวันข้างหน้า

นายกรัฐมนตรี จอมพล แปลก พิบูลสงคราม
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ พลโทมังกร พรหมโยธี
๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๔

ตามประกาศตั้งนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๖ ธันวาคม พระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประกาศว่า ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้ข้าพเจ้าเป็นนายกรัฐมนตรี บริหารราชการแผ่นดิน ข้าพเจ้าได้จัด
ตั้งรัฐบาล นำรายชื่อนามรัฐมนตรีชนทุกเหล่าฯ ถวายและได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
พระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้ตั้งรัฐมนตรีตามประกาศตั้งรัฐมนตรีลง วันที่ ๘
ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๙๔ นั้นแล้ว ณ บัดนี้ ข้าพเจ้าและรัฐมนตรีพร้อมแล้ว
ที่จะเป็นรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงขอแถลงนโยบายในการบริหาร
ราชการแผ่นดินของรัฐบาลชุดนี้ เพื่อสภานุแทนราษฎรจะได้พิจารณาให้ความไว้วางใจ
บริหารราชการแผ่นดินตามบทบัญญัติมาตรา ๕๐ ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร
ไทย พุทธศักราช ๒๔๗๕ สืบไปดังต่อไปนี้

๑. รัฐบาลนี้มีเจตจำนงอันแน่วแน่ที่จะผดุงรักษาระบอบประชาธิปไตย ตาม
รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย เทิดทูนพระมหากษัตริย์บรมราชจักรีวงศ์อันเป็น
ที่เคารพสักการะตลอดไป

๒. รัฐบาลนี้จะ เชิดชู ทนุบำรุง พระพุทธศาสนา และ ให้ ความช่วยเหลือ แก่ คาศนาอื่น

๓. รัฐบาลนี้จะ ส่งเสริม ไมตรีอันมั่นคง กับ นานาประเทศ และ ปฏิบัติตาม พันธกรณี ระหว่างประเทศ เชิดชู คติของ สหประชาชาติ และ ยึดมั่น อยู่ใน ฝ่ายเสรี ประชาธิปไตย ต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ เพื่อ ความยุติธรรม สันติสุข ของ โลก

๔. รัฐบาลนี้จะ สร้างกำลัง ของ กษัตริย์ ราชาอาณาจักร เพื่อ เสนอ กับ สถานการณ์ โดย ไม่ ประมาท

๕. รัฐบาลนี้จะ เคารพ ต่อ หลักการ เสรีภาพ สมภาพ ภวาทภาพ นอกจาก จะ ดำเนินตาม บทบัญญัติ มาตรา ๑๔ แห่ง รัฐธรรมนูญ แห่ง ราชาอาณาจักร ไทย พุทธศักราช ๒๔๗๕ แล้ว รัฐบาลนี้จะ เคารพ ยึดถือ ปฏิญญาสากลของ สหประชาชาติ ว่า ด้วย สิทธิ ของ มนุษย์ ชน กว้าง

๖. รัฐบาลนี้จะ เร่งรัด ส่งเสริม การ รักษาพยาบาล และ อนามัย ของ ประชาชน รวมทั้ง การช่วยเหลือ ประชาชน ทาง สวัสดิการ ให้ ท้ายถึง

๗. รัฐบาลนี้จะ พยายาม อย่าง ที่ สุด ให้ เศรษฐกิจ ของ ชาติ มีความ เจริญรุ่งเรือง โดย เร็ว เพื่อ สร้าง ความผาสุก ให้ แก่ ประชาชน ทั่ว หน้า และ จะ บริหาร ราชการ แผ่นดิน ใน ทาง เศรษฐกิจ ดัง ต่อไป นี้

ก) ส่งเสริม ช่วยเหลือ ให้ ราษฎร มี ที่ดิน และ เคหสถาน บ้านเรือน เป็น กรรมสิทธิ์ ของ ตน ตาม ควร แก่ อติภาพ

ข) ส่งเสริม ช่วยเหลือ การ ประกอบ อาชีพ ของ ประชาชน ทั่ว หน้า ในการ ผลิต พืช พันธุ์ ธัญญาหาร และ การ เลี้ยง สัตว์ ให้ เป็น ผลดี ทั้ง เช่น ใน เรื่อง การ หา ที่น การ ชลประทาน เครื่องจักร ทน แรง ขี่ เป็นต้น

ค) ส่งเสริมช่วยเหลือการอุตสาหกรรมที่ทำได้วิเศษในประเภทให้กว้าง—
ขวางยิ่งขึ้น ตลอดจนการอุตสาหกรรมในครอบครัวด้วย

ฅ) ส่งเสริมช่วยเหลือให้ผู้ผลิตผลของตนได้ราคาที่เหมาะสม และให้ผู้บริโภค
หาซื้อสินค้าได้สะดวกในราคาพอสมควร จะวางวิธีการติดต่อระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค
ให้ถึงกันสะดวกใกล้ชิด การสหกรณ์ การจัดสมาคมอาชีพ การตั้งวาง และคลัง
สินค้า จะให้ผู้ผลิตสำรวจราคาในท้องถิ่นซึ่งรัฐบาลจะพยายามส่งเสริมช่วยเหลือให้
บังเกิดขึ้น พร้อมด้วยมีประสิทธิภาพด้วย

ง) ส่งเสริมความสะดวกในการขนส่ง การสื่อสาร และการสัญจรไปมาให้ดี
ยิ่งขึ้น

๘. รัฐบาลเห็นชัดว่า การที่จะสร้างประโยชน์อันผาสุกให้แก่ราษฎรดังกล่าว
มานี้ ค่าของเงินก็มีความสำคัญอยู่ส่วนหนึ่ง ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองนี้ ค่าของ
เงินตราไทยได้ตกต่ำลงไปมาก ซึ่งก็มีใช้จะเป็นเฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น ที่จริง
ประเทศอื่นหลายประเทศก็ต้องประสบผลอันนี้ รัฐบาลที่แล้่วมาได้ทำความพยายามให้
ค่าของเงินตราไทยขึ้นมาในเวลา ๒—๓ ปี รัฐบาลนี้จะได้ทำความพยายามต่อไป
ด้วยวิธีการอันรอบคอบให้เป็นผลดียิ่งขึ้น

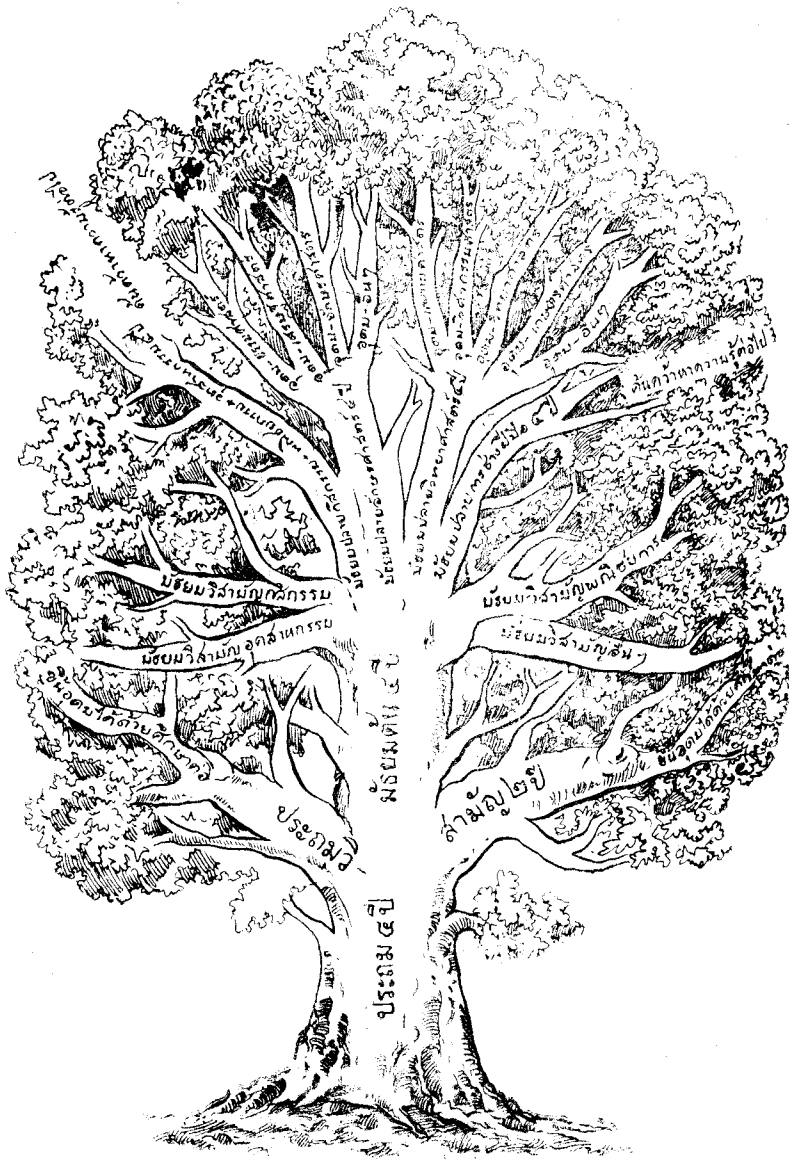
๙. เพื่อให้ได้ผลทั้งมวลที่ได้กล่าวมานี้ อย่างมีประสิทธิภาพ รัฐบาลจะให้การ
ศึกษานักแก่ประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ อาชีวศึกษา และอบรมศีลธรรม
ระไค้ขยายโรงเรียน และเพิ่มครูผู้สอนให้มากยิ่งขึ้น

๑๐. เพื่อรักษาไว้ซึ่งระบอบประชาธิปไตย และเพื่อปฏิบัติเคร่งครัดตามปฏิญญา
สากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน รัฐบาลนี้จะเคารพต่ออิสรภาพของศาลตามบทบัญญัติ
มาตรา ๖๐ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๗๕ โดย
เคร่งครัด

๑๑. รัฐบาลนี้มีความตั้งใจอันแน่วแน่ที่จะปฏิบัติงานของชาติให้สำเร็จตามนโยบายที่แถลงมานี้ แต่การที่จะประสบผลสำเร็จเช่นนั้น ก็จะต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของท่านสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ข้าราชการ ตลอดจนประชาชนที่จะช่วยกันนำชาติผ่านพ้นสถานการณ์อันตึงเครียดของโลกในเวลานี้ และสร้าง ความถาวรสวัสดิ์อันผาสุกให้แก่ประเทศชาติด้วยกันด้วย หวังว่าท่านสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรคงจะได้พิจารณานโยบายของรัฐบาลนี้ด้วยไมตรีจิตและให้ความไว้วางใจแก่รัฐบาลชุดนี้ด้วยดี เพื่อจะได้เข้าบริหารราชการแผ่นดินตามความในมาตรา ๕๐ แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๗๕ สืบไป.

นายกรัฐมนตรี จอมพลแปลก พิบูลสงคราม
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ พลเอกมังกร พรหมโยธี

ศึกษาพฤษ - ต้นไม้แสดงแผนการศึกษาชาติ

ผลศึกษา - KINDERGARTEN

พระราชบัญญัติ

ปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม

พ.ศ. ๒๔๕๕

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.

ให้ไว้ ณ วันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๕

เป็นปีที่ ๑ ในรัชกาลปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่า

โดยที่เป็นการสมควรปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยกระทรวงทบวงกรม เลียใหม่ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาผู้แทนราษฎร ดังต่อไปนี้

มาตรา ๑ พระราชบัญญัตินี้เรียกว่า "พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวง กรม พ.ศ. ๒๔๕๕"

มาตรา ๒ พระราชบัญญัตินี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

มาตรา ๓ ให้ยกเลิกพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พุทธศักราช ๒๔๕๔ และบรรดากฎหมายอื่นในส่วนที่มีบัญญัติไว้แล้วในพระราชบัญญัตินี้ หรือซึ่งขัดหรือแย้งกับบทแห่งพระราชบัญญัตินี้

มาตรา ๔ ให้มีกระทรวงและทบวง การเมือง ซึ่ง มีฐานะ เทียบ กระทรวง ดังต่อไปนี้ มีอำนาจและหน้าที่บริหารราชการแผ่นดินตามกฎหมาย

- (๑) สำนักนายกรัฐมนตรี
- (๒) กระทรวงกลาโหม
- (๓) กระทรวงการคลัง
- (๔) กระทรวงการต่างประเทศ
- (๕) กระทรวงการสหกรณ์
- (๖) กระทรวงเกษตร
- (๗) กระทรวงคมนาคม
- (๘) กระทรวงมหาดไทย
- (๙) กระทรวงยุติธรรม
- (๑๐) กระทรวงวัฒนธรรม
- (๑๑) กระทรวงศึกษาธิการ
- (๑๒) กระทรวงเศรษฐกิจ
- (๑๓) กระทรวงสาธารณสุข
- (๑๔) กระทรวงอุตสาหกรรม

ว ล ๗

หมวด ๑๑

กระทรวงศึกษาธิการ

มาตรา ๒๔ กระทรวงศึกษาธิการมีอำนาจและหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษา

มาตรา ๒๕ หน้าที่ราชการในกระทรวงศึกษาธิการ แยกเป็น

- (๑) สำนักงานเลขาธิการรัฐมนตรี
- (๒) สำนักงานปลัดกระทรวง
- (๓) กรมพลศึกษา
- (๔) กรมมหาวิทยาลัย
- (๕) กรมวิชาการ
- (๖) กรมวิสามัญศึกษา
- (๗) กรมสามัญศึกษา
- (๘) กรมอาชีวศึกษา

ว ล ๑

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

จอมพล ป. พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

หมายเหตุ ตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ ได้ตั้งกรมวิชาการขึ้นในกระทรวงศึกษาธิการ มีหม่อมหลวงชั้น มาลากุล ปลัดกระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้รักษาการอธิบดีกรมประชาศึกษาเปลี่ยนชื่อเป็นกรมสามัญศึกษา มีนายอภัย จันทวิมล เป็นอธิบดี และกรมสามัญศึกษาเปลี่ยนชื่อเป็นกรมวิสามัญศึกษา มีหลวงสวัสดิสารศาสตร์พจน์ เป็นอธิบดี ส่วนกรมการศาสนาโอนไปสังกัดกระทรวงวัฒนธรรม.

หนังสือที่เรียบเรียงประกวดกระทรวงศึกษาธิการ

๑. รายงานของกระทรวงศึกษาธิการ
๒. รายงานของกรมสามัญศึกษา
๓. รายงานของกรมวิชาการ
๔. รายงานของกรมการศาสนา
๕. บันทึกประกวดกรมพลศึกษา
๖. บันทึกประกวดพัลลภวรรณมหาวิทยาลัย
๗. ระเบียบโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พ.ศ. ๒๔๕๗
๘. รายงานกิจการของครูสภาฉบับที่ ๑ พ.ศ. ๒๔๘๘—๒๔๘๓
๙. หนังสือวิทยาทาย
๑๐. ทำเนียบกระทรวงศึกษาธิการ
๑๑. หนังสือราชกิจจานุเบกษา
๑๒. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร
๑๓. ประวัติสังเขปแห่งการศึกษาของประเทศไทย — สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพและนายคัมภีร์ ยี่ ยอนันต์
๑๔. ประวัติการศึกษาของประเทศไทย—หลวงบำเหน็จวรสาร
๑๕. พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรม-
ราชาธิบายแก่ใชการปกครองแผ่นดิน
๑๖. บรรยายพงศาวดารสยามของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
๑๗. หนังสือเงินกามณี

๑๘. คำานานตัวอักษรไทยของศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเกส์
๑๙. ประวัติการทูตของไทยในหนังสือศุภวัฒนธรรมไทย—พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร
๒๐. ประวัติการค้าขายของไทยในหนังสือศุภวัฒนธรรมไทย
๒๑. หนังสือคติฝรั่งเข้ามาเมืองไทย—สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาบำราศนราดูร
๒๒. หนังสือราชสกุลวงศ์
๒๓. ประวัติโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย
๒๔. หนังสือเวชนิติศาสตร์ พ.ศ. ๒๔๗๘
๒๕. หนังสือความรู้บางอย่างเกี่ยวกับการภาษาและสัทภาษา
๒๖. หนังสือพระกรณียกิจปฏิบัติของสมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้ากรมหลวงสังขละ—
นครินทร์—ดร. เอ. ยี. เฮลลิส
๒๗. หนังสือโคลงกลอนของกรุงเทพ
๒๘. รายงานการประชุมอาจารย์ใหญ่ครูใหญ่ พ.ศ. ๒๔๙๐
๒๙. Compulsory Education in Thailand - M.L. Manich Jumsai
๓๐. A History of Siam - W.A.R. Wood.
๓๑. A New Historical Relation of the Kingdom of Siam - Monsieur De La Loubère
๓๒. Description du Royaume Thai ou Siam - Pallegoix.
๓๓. The Kingdom and People of Siam - Sir John Bowring.
๓๔. The English Governess at the Siamese Court - Leonowens.
๓๕. Handbook of Chulalongkorn University, B.E. 2494.